rebreanu

«Împreună cu *Ion* și *Crăișorul*, *Pădurea spînzuraților* formează tripticul vieții ardelenești din monumentala operă a lui Liviu Rebreanu, cu rezonanțe puternice din istoria neamului. Tipărit la împlinirea a șase decenii de la desăvîrșirea unității naționale, romanul dobîndește valoarea unui omagiu adus celor care și-au închinat viața pentru eliberarea țării lor.»

NICULAE GHERAN

Lei 5

editura minerva

969

rebreanu

rebreanu

pădurea spînzuraților

969 *Liviu Rebreanu* – **Pădurea spînzuraţilor**; roman; ediţie îngrijită, prefaţă şi tabel cronologic de Niculae Gheran; XLVIII + 280 pp.; Minerva, 1978.

Textul romanului este reprodus după ediția critică Liviu Rebreanu, *Opere*, vol V, București, Editura Minerva, 1972, îngrijită de Niculae Gheran

Ilustrația copertei : *Vasile Olac*

liviu rebreanu

pădurea spînzuraților

ROMAN

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ, PREFAȚĂ ȘI
TABEL CRONOLOGIC DE NICULAE GHERAN

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1978
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar 11.VIII.1978. Tiraj 200 120 ex. broșate, tranșa I 75 120 ex. Coli ed. 15,49. Coli tipar 10,25.

Comanda nr. 80 229
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
Piața Scînteii nr. 1, București
Republica Socialistă România

PREFAȚĂ

După apariția romanului *Ion*, *Pădurea spînzuraților* este a doua mare surpriză pe care Liviu Rebreanu o oferă cititorilor săi, obișnuiți, pînă la 1920, să-i întîlnească numele mai mult în coloanele presei cotidiene și ale revistelor literare. Explozia — două romane răsunătoare, tipărite în intervalul a numai doi ani — se produce la capătul unei grele și îndelungate gestații. Creația scriitorului se maturizează pe măsură ce în conștiința lui se impune, ca o necesitate imperioasă, abandonarea simplei reproduceri a faptului real și adoptarea unei viziuni cu caracter filosofic de natură a oferi nu numai o imagine, ci și o interpretare a lumii înconjurătoare. Ceea ce, bineînțeles, nu este rodul unei iluminări de moment, ci a unei întregi evoluții. Acum, cînd se știu mai multe despre procesul interior prin care Rebreanu și-a conceput și desăvîrșit opera, se poate spune că tot ceea ce a premers romanului *Ion* n-a fost decît o lentă acumulare cantitativă menită să pregătească saltul calitativ pe care l-a reprezentat în cariera sa cartea sus-amintită. S-a discutat mult, de pildă, în legătură cu problema dacă schițele și nuvelele pot fi considerate semne prevestitoare a ceea ce aveau să ne arate, ca forță și monumentalitate, romanele sale. Lovinescu răspunde cu un categoric „nu", în timp ce Călinescu o lasă pur și simplu deschisă.

Singur Mihail Dragomirescu și-ar fi putut aroga eventual meritul de a fi întrezărit în producțiile relativ modeste publicate de el în paginile revistei *Convorbiri critice* disponibilitățile latente ale viitorului mare prozator. Un atare merit chiar dacă într-o anumită măsură nu poate fi contestat se cuvine să nu fie nici exagerat. Publicarea relativ recentă a unor *Caiete*, datînd din perioada 1907—1921 [1], dezvăluie convingător modul în care s-a desfășurat, pas cu pas, lentul proces de formare a scriitorului. Această perioadă ne apare ca o luptă zilnică, aproape disperată, pentru stăpînirea limbii literare și, ceea ce ne interesează mai mult în ordinea noastră de idei, pentru dobîndirea unei concepții deopotrivă general-filosofice și estetice, cu ajutorul căreia năzuia spre înțelegerea mai profundă a sensurilor vieții și artei. După o necurmată osîrdie de cercetare a literaturii universale, urmată apoi de studierea sistematică a literaturii române, Rebreanu își va descoperi, printr-o voință tenace de autodepășire, adevărata sa vocație. Abandonînd viziunea patriarhal-idilică, puternic impregnată de lirism — pe care, o vreme, o preia în scrieri de sertar de la Creangă și Sadoveanu —, se va regăsi pe sine, realizînd că adevărata natură a personalității sale scriitoricești constă în *obiectivitate*. De aceea, primele schițe și nuvele publicate vădesc o detașare a autorului față de lumea înfățișată, chiar dacă, ici și colo, deosebit de discret, simpatia sau antipatia sa față de unele personaje este totuși vizibilă. În general, perspectiva ce ne-o deschide asupra existenței umane este crudă, străbătută de un fior tragic, nelăsîndu-ne nici un fel de putință de a ne face vreo iluzie cu privire la șansele ei de ameliorare. Mediul investigat este, de preferință, cel al satului ardelenesc, dar tînărul prozator nu ocolește nici subiectele din viața micii burghezii (sub influența lui Cehov, din care traduce) sau a lumpenului (înrîurit de Gorki). În ceea ce privește relația ce s-ar putea stabili între aceste prime producții tipărite și capodoperele de mai tîrziu, Călinescu o compară cu aceea dintre schițele în creion ale unui pictor și marea pînză în ulei ce integrează îndelungatul travaliu anterior. Comparația, exactă, stimulează însă și alte asociații. Dacă, de pildă, privim opera lui Rebreanu în totalitatea ei și o asemănăm cu o mare construcție simfonică, atunci schițele și nuvelele publicate răsună întocmai ca o primă frază muzicală din preludiu, frază prin care abia se anunță tema ce va fi ulterior dezvoltată în acea vastă, complexă și impunătoare orchestrație a romanelor de mai tîrziu. Se poate spune că nuvele ca *Răfuiala* și *Catastrofa* nu constituie decît exerciții pregătitoare pentru romane ca *Ion* și *Pădurea spînzuraților*. Tema trece de-a dreptul din nuvelă în roman ; deosebirile constau însă în nivelul tratării ; s-ar putea spune că avem de a face cu aceeași distanță care desparte expunerea unui anumit eveniment istoric dintr-un manual de liceu de cea dintr-un curs universitar. Dacă unele nuvele sau schițe trezesc în cititor sentimentul jenant al vacuității, consecință imediată a impresiei de nonfinitudine pe care ele o degajă, faptul nu poate fi explicat decît prin aceea că, la începuturile evoluției sale creatoare, scriitorul poseda un concept insuficient de bine definit al obiectivității artistice. Simple instantanee fotografice uneori, lipsite de finalitate internă — finalitate care, în treacăt fie spus, și-o vor dobîndi abia prin integrarea lor în romanele de mai tîrziu —, ele trădează ideea că o atare obiectivitate s-ar reduce la o înregistrare *tale quale* a realității. Dar, cum nu toate producțiile premergătoare lui *Ion* sînt palide, fără relief și semnificație — unele, ca *Proștii* sau *Nevasta*, de pildă, făcînd să țîșnească scînteia de geniu a celui ce avea să ofere mai tîrziu, în roman, cele mai puternice și mai adevărate imagini ale satului românesc —, putem trage concluzia că Rebreanu a depășit destul de timpuriu această limită în concepția sa artistică. Atît din modul cum va evolua personalitatea sa literară, cît și din propriile lui mărturii rezultă că, într-o fază ulterioară, concepea obiectivitatea într-un sens superior, ca o filtrare a datelor realității prin subiectul său, puternic înarmat cu o viziune de natură filosofică asupra vieții și artei. Schițele sus-amintite, ca dealtfel și nuvela *Ițic Ștrul, dezertor*, sînt izvorîte dintr-un simț excepțional de acut al alienării umane, mai bine zis, al tensiunii ce se naște între umanitatea alienată social și aspirația spre eliberare, simț ce va sta la baza marelui suflu ce-l vor comunica romanele sale și va fi atît de precis

[1] Liviu Rebreanu, *Caiete*, prezentate de Niculae Gheran, Editura Dacia, 1975.

concretizat în unele însemnări din caietele de creație ale *Pădurii spînzuraților*. Preocupat tocmai de astfel de drame umane fundamentale, implicat în efortul dureros de dominare a materialului lingvistic, Rebreanu va practica, la început spontan, apoi conștient, o artă prin definiție anticalofilă, în genul aceleia pe care, mai tîrziu, avea s-o teoretizeze, cu atîta brio, Camil Petrescu. „Pentru mine arta — scrie el — zic artă și mă gîndesc mereu la literatură — înseamnă creație de oameni și viață. Astfel arta, întocmai ca și creația divină, devine cea mai minunată taină. Creînd oameni vii, cu viață proprie, scriitorul se apropie de misterul eternității. Nu frumosul, o născocire omenească, interesează în artă, ci pulsația vieții. Cînd ai reușit să închizi în cuvinte cîteva clipe de viață adevărată, ai realizat o operă mai prețioasă decît toate frazele frumoase din lume.“ [1] Vocația sa anticalofilă, unită cu cea a obiectivității, face să apară drept lipsite de obiect observațiile privitoare la asperitățile sale stilistice. Această vocație și-a aflat întreaga ei măsură în *Ion*, ceea ce i-a determinat pe criticii timpului să considere romanul o adevărată piatră de hotar, dacă nu chiar o revoluție în dezvoltarea prozei noastre. În viziunea asupra satului românesc se rupea în mod definitiv, pe de o parte, cu tendința spre edulcorare, așa cum ne-a fost ea transmisă de tradiția sămănătoristă, iar pe de altă parte, ceea ce revine la același lucru, cu intenția de a proiecta asupra lumii rurale aureola de nostalgie pe care o plăsmuiesc cei de curînd dezrădăcinați din viața satului. Neașezînd deci între el și realitate o prismă subiectivă, edulcorantă și nostalgică, Rebreanu își poate îngădui să nu intervină cu nimic în destinul eroilor săi, lăsînd astfel faptele să se desfășoare implacabil, după logica lor de fier. De aceea, potrivit acestei logici, scriitorul sfidează concepția rousseau-istă a omului bun de la natură, pe care civilizația l-ar fi pervertit, înfățișîndu-l pe țăran ca pe o ființă dominată în întregime de un egoism primar, neînfrînat și tenace în atingerea scopurilor propuse, dar totodată înzestrate cu o uimitoare capacitate de a-și disimula intențiile și a nu și le dezvălui decît la momentul oportun. Dar nu numai la

[1] Liviu Rebreanu, *Cred*, 1924.

atîtea se reduce marea însemnătate ce avea s-o dobîndească *Ion* în istoria literaturii române. Căci romanul acesta, prin însăși natura lui, nu putea să conducă spre ideea că autorul ar fi un prozator al țărănimii prin excelență, așa cum Dobrogeanu-Gherea îl definise mai înainte pe Coșbuc ca poet. Dacă un simplu epitet ar fi suficient pentru caracterizarea unei mari opere literare, atunci în ceea ce-l privește pe Rebreanu din *Ion*, nimic n-ar fi mai potrivit decît atributul de condensator, la scară individuală, a esenței și dinamicii relațiilor sociale. Ca prototip al țăranului, eroul principal din *Ion* nu este nici bun, nici rău ; el este produsul relațiilor în care e pus să trăiască. Sub acest raport se poate afirma că Ion nu este — cum s-a susținut în repetate rînduri — doar romanul setei nepotolite a țăranului român după pămînt, ci, mult mai mult, un adevărat microcosmos în care se concentrează toate durerile, aspirațiile și problemele poporului român din Transilvania și chiar, într-o anumită măsură, ale românilor de pretutindeni. Expresie a unor condiții de viață extrem de dure, în care opresiunea de ordin național se convertește *ipso facto* într-una de ordin social, romanul continuă — prin punerea în lumină a tensiunilor născute din dezvoltarea raporturilor capitaliste la sate, din aspirația plugarului ardelean de a ieși din condiția sa de „paria“ și a urca pe scara ierarhiei sociale — o anumită tradiție, inaugurată de Slavici. Desigur, tema aceasta a parvenirii este, în înțelesul ei cel mai larg, comună întregii proze românești, ea străbătînd cu evidență creațiile epice ale unor Filimon (Dinu Păturică), Duiliu Zamfirescu (Tănase Scatiu), Ion Marin Sadoveanu (Iancu Urmatecu) ș.a., reflectînd o problemă reală ce s-a pus cu acuitate societății românești într-o perioadă determinată a istoriei. Dar în timp ce prozatorii așa-ziși „regățeni“ își mai puteau îngădui să privească dezastrele morale pe care le aducea cu sine lumea banului printr-o optică relativ ambiguă, în care ura față de prezent se împletea în chip straniu cu nostalgia unui trecut revolut, concretizat în aureola ce se așeza pe fruntea „bunului boier“ de altădată, cei formați sub stăpînirea habsburgică cultivă un realism *extrem* ce nu le îngăduie nici un fel de iluzie asupra naturii de junglă a noilor raporturi sociale. La Rebreanu acest realism atinge ultima limită a obiecti-

vității deoarece abandonează și ultimele iluzii care la Slavici mai frînau configurarea nealterată a realității. În timp ce ultimul lega înfățișarea junglei de un anume fatalism moral, considerînd că binele își are în viață întotdeauna ca răsplată binele și că răul, așișderea, duce la inevitabila distrugere ce-l comite, cel dintîi evită cu bună știință orice fel de judecată de valoare asupra lumii sale, considerînd-o cu răceala unui anatomo-patolog. Atît în intenție cît și în realizare, romanul *Ion* este imaginea edificatoare a tribulațiilor sufletești, încheiate tragic, pe care le generează în sufletul românesc, dintr-o anumită epocă a istoriei, o dublă frustrare: sărăcia și demnitatea națională ultragiată. Prin nararea unor fapte diverse — aglomerate într-un spațiu restrîns — Rebreanu creează o lume în sine care dobîndește semnificații și proporții cosmice. Cele două laturi ale frustrării, indisolubil legate una de alta, sînt în roman personificate prin dramele trăite de Ion — țăranul care siluiește fata unui bogătaș pentru a-l sili să i-o dea de nevastă împreună cu pămîntul de zestre ce îi era hărăzit — și Titu Herdelea, cărturarul care șovăie între aspirația către o carieră în chiar cadrul social al asupririi habsburgice și idealul său de eliberare națională. Cele două frustrări, deși concretizate prin trame paralele în cuprinsul romanului, nu numai că se completează una pe alta, dar se susțin și se alimentează reciproc. Prin legătura dintre ele romancierul vroia să demonstreze că problema pămîntului era prin excelență și una de ordin național, că fără rezolvarea ei adecvată nici un fel de eliberare națională nu este posibilă. De aceea în intențiile sale era ca *Ion* să constituie primul volum al unei trilogii în care își propunea să înfățișeze modul particular cum se punea, în fiecare din provinciile românești, problema setei de pămînt a țăranului și cea a eliberării de sub asuprirea străină. Așa se explică faptul că Titu Herdelea este transformat într-un fel de personaj-liant, menit să sugereze unitatea de preocupări ce a stat la temelia celei mai însemnate părți a operei sale în ansamblul ei. Atît în *Ion* cît și în *Răscoala* sau *Gorila*, acest personaj îndeplinește, pe lîngă rolul de liant și pe cel de *raisonneur*, de exponent al gîndurilor ce i se impun scriito-

rului în fața realității înfățișate în cărțile sale. Așadar, *Ion* în afara caracterului de proză exemplară pe care îl are în sine, îndeplinește și misiunea de a defini, în germene, principala structură tematică a operei rebreniene în ansamblul ei. Căci în cele mai izbutite romane care i-au urmat, accentul va cădea cînd pe problema națională, cînd pe problema pămîntului. Astfel, cea dintîi va forma osatura *Pădurii spînzuraților, Crăișorul* va constitui o strădanie de a le lega pe amîndouă într-o unitate indisolubilă, iar *Răscoala* va avea drept pivot principal pe cea de a doua. Dar Rebreanu n-ar fi putut să fie considerat unul dintre cei mai mari scriitori ai literaturii noastre dacă întreaga amplitudine a operei sale s-ar fi redus la ilustrarea unor probleme sociale și naționale, oricît de acute și semnificative ar fi acestea. Ele n-ar fi atins în romanele sale acuitatea și semnificația actelor fundamentale ale existenței omenești, dobîndind astfel zguduitorul dramatism generator de monumentalitate, dacă n-ar fi fost implicate în destine individuale, trăind pînă la prăbușirea totală, sfîșierea umană iremediabilă între constrîngerea exercitată de colectivitate asupra fiecărui om în parte și aspirația sa la fericire. În *Ion* setea de pămînt n-ar fi dobîndit dimensiuni tragice, dacă chiar pe drumul satisfacerii ei nu s-ar fi ciocnit de o altă frustrare: cea a dragostei neîmplinite. Am arătat că romancierul intuise încă de timpuriu potențialul de dramatism pe care-l conține în sine ideea conflictului între alienarea socială și aspirația la libertate ca o condiție a fericirii. Totul indică faptul că o atare idee — prezentă, cum am văzut, încă în *Ion*, prin „ciocnirea dintre principiul plăcerii și principiul realității“ [1], cum o traduce, în limbaj freudian, tînărul eseist Petru Mihai Gorcea — nu avea la Rebreanu caracterul vag și difuz al unei simple iluminări spontane, ci se prezenta sub forma clară și distinctă a unei reflecții pe deplin elucidate. O dovedesc din plin însemnările pregătitoare pentru *Pădurea spînzuraților*, consecințe ale unor stăruitoare lecturi din operele filosofice germane clasice, îndeosebi, a celei hegeliene.

[1] Petru Mihai Gorcea, *Nesomnul capodoperelor*, Editura Cartea Românească, 1977.

În cazul romanului citat, izvoarele inspirației sînt numeroase. După relatările scriitorului, *Pădurea spînzuraților* s-ar fi născut dintr-o fotografie, văzută la sfîrșitul anului 1918. Ea înfățișa o pădure de cehi spînzurați în spatele frontului austriac dinspre Italia. Atare execuții avuseseră loc și în Transilvania. „Aveam o nuvelă proaspătă, *Catastrofa*, al cărui erou, român și ofițer în armata austriacă, e adus de împrejurări să lupte contra armatelor românești. Sub impresia fotografiei cu cehii spînzurați, m-am hotărît să reiau pe eroul meu din *Catastrofa* pentru un roman, care să se cheme *Pădurea spînzuraților*. Anecdota romanului s-a închegat singură și repede : Voi face o asemenea pădure cu spînzurați în Bucovina, unde oamenii executați vor fi toți români. Eroul meu, văzînd atîția români uciși de către înșiși conducătorii patriei pentru care el luptă și-și primejduiește viața, se revoltă și sfîrșește în ștreang, în aceeași pădure, după ce zadarnic a încercat să treacă dincolo, la români. [1]"

Peste cîteva luni de tatonări, cu numeroase proiecte și ezitări în redactare, scriitorul află de moartea fratelui său Emil, sublocotenent al armatei cezaro-crăiești, executat prin ștreang că a încercat să treacă la ai săi. Vestea paralizează orice elan creator, subiectul de pînă atunci, pur cerebral, nutrindu-se, cu timpul, din cea mai vie actualitate. În procesul transfigurării artistice, participarea afectivă a scriitorului este cu atît mai mare cu cît povara remușcărilor ia forme ciudate (înainte de începerea războiului, fratele îl implorase să-l găzduiască la București). „Am început romanul — mărturisește Rebreanu — de vreo patru ori, cîte treizeci pînă la cinzeci de pagini. Mă înverșunam în fiecare noapte și lucrul era în zadar. În schimb, în vreme ce scriam, în liniștea apăsată, am început să percep niște bătăi ușoare în fereastra mea, delicate ca ale unor degete imateriale. Deschideam, cercetam întunerecul. Nu era nimeni și nimic..." [2]

[1] *Mărturisiri*, 1932 (conferință răspuns la ancheta Institutului de literatură de pe lîngă Facultatea de litere din București), *Revista Fundațiilor regale*, VII, nr. 1, nov. 1940 ; retipărite în *Amalgam* (1943).

[2] *Ibid.*

O vagă speranță că fratele său trăiește (se zvonise că ar fi prizonier în Rusia) îl determină să plece la Ghimeș-Palanca, locul supliciului. Pînă nu se convinge cu proprii săi ochi că cel ucis este într-adevăr fratele său (semn particular : falanga unui deget ruptă), nu încetează să spere.

Aceasta se petrece în vara anului 1919 cînd, pentru prima oară, prozatorul revine pe locurile natale, după stabilirea sa în Capitala României. Tot acum citește peste 100 de scrisori din corespondența fratelui, informîndu-se de tot ce s-a petrecut în lipsa lui. Și de atunci, afirmă romancierul, „am putut scrie liniștit la *Pădurea spînzuraților*" [1].

În realitate, întors acasă, scriitorul va fi și mai descumpănit. După cîteva pagini chinuite, părăsește ideea noii cărți, revenind la o mai veche variantă a romanului *Ion*, pentru pregătirea versiunii definitive. Abia peste doi ani va reveni la Ghimeș-Palanca, o dată „în documentare", altă dată cu prilejul exhumării și înmormîntării lui Emil pe pămîntul spre care acesta încercase să evadeze. Contactul cu tragedia fratelui îi declanșează reacții paradoxale : la cîteva zile după revenirea pe locurile spînzurării lui Emil, se așterne la masa de lucru și scrie... comedia *Plicul*. Mai tîrziu, abordînd din nou *Pădurea spînzuraților*, va trăda din ce în ce mai mult realitatea în favoarea ficțiunii.

Pe parcursul deceniilor, criticii și istoricii literari au supralicitat acest raport, unii fiind chiar tentați să confunde pe eroul romanului cu arhetipul său literar. Istoria cărții a devenit ea însăși un roman care, plecînd de la incontestabilele elemente reale, se prăvălește, uneori, în legendă. Peste noapte apar noi și noi documente, care mai de care sortite să stabilească raporturi insolite între autentice fapte de viață și cele imaginate de prozator. Unele, binevenite, aproape că dispar sub apăsarea comentariului extraliterar, ce scormonește realitatea peste limitele firești ale unei cercetări pertinente, pentru identificarea, cu orice preț, a eroilor cărții, justificînd, involuntar, epitaful de la Ghimeș-Palanca :

[1] *Ibid.*

„Aici odihnește Apostol Bologa — Emil Rebreanu, eroul *Pădurii spînzuraților* de Liviu Rebreanu".

Cercetarea întregului arsenal arhivistic demonstrează fără drept de apel că, înainte de a fi aflat de moartea fratelui său, scriitorul avea, în linii mari, anecdotica noii opere. Iată, spre pildă, schema unei mai vechi nuvele:

„Ofițerul în armata austriacă; român. Patru ani se bate. Nu mai poate. Trebuie să plece la cei din față unde-i dreptatea lui. În rețelele de sîrmă e prins. Condamnat la moarte, nu scoate nici o vorbă. Cînd să tragă, deschide gura. Nimic. Vrea moartea." [1]

Comună în linii mari generației de români transilvăneni din preajma primului război mondial, drama lui Apostol Bologa descinde mai mult din criza de conștiință a unui David Pop, personajul central al nuvelei *Catastrofa*. Rostul acestei scrieri, amintită de scriitor în geneza operei sale, este imens. Drama lui Emil îl obligă doar să-și *adapteze* cartea plănuită, fără să renunțe la problematica inițială. Nimic ciudat. Doar stătea în obiceiul său să se întoarcă la unele subiecte și teme tratate în cadrul nuvelei, asigurîndu-le o altă respirație epică. Apostol preia zbuciumul interior al personajului central din *Catastrofa*, continuînd un drum întrerupt.

Apostol Bologa „n-are mai nimic din fratele meu. Cel mult cîteva trăsături exterioare și poate unele momente de exaltare. Tragedia lui mi-a prilejuit doar cadrul în care se petrece romanul și puține personagii localnice: preotul, groparul, Ilona etc." [2]

Afirmația trebuie reținută și coroborată cu alte mărturisiri în stare să lămurească nu numai geneza cărții, ci și tîlcul operei, în interpretarea scriitorului însuși: „În Apostol am vrut să sintetizez prototipul propriei mele generații. Șovăirile lui Apostol Bologa sînt șovăirile noastre, ale tuturora, ca și zbuciumările lui... Numai un astfel de om putea să fie personajul central al unui

[1] *Arhiva Liviu Rebreanu, I ms. 22*, f. 32. Filă scrisă la Iași, la sfîrșitul anului 1918. Atunci Emil era executat, fără ca familia să fi aflat încă tragicul său sfîrșit.

[2] Liviu Rebreanu, *Mărturisiri*, loc. cit.

roman în care lupta dintre datorie și sentiment amenința mereu să degenereze în frazeologie goală, patriotardă.

Subiectul *Pădurii spînzuraților*, o construcție cerebrală la început, s-a umanizat numai cînd a intervenit contactul cu viața reală și cu pămîntul. Fără tragedia fratelui meu, *Pădurea spînzuraților* sau n-ar fi ieșit deloc, sau ar fi avut o înfățișare anemică, livrescă, precum au toate cărțile ticluite din cap, la birou, lipsite de seva vie și înviorătoare pe care numai experiența vieții o zămislește în sufletul creatorului..." [1]

După cum vedem, împrejurările legate de plăsmuirea romanului *Pădurea spînzuraților* și mai ales circumscrierea exactă a locului pe care l-a ocupat destinul tragic al lui Emil Rebreanu printre sursele de inspirație ale scriitorului nu au însemnătate numai pentru istoria literară, ci constituie totodată și o bază concretă, extrem de prețioasă, pentru studierea procesului străbătut de gîndirea artistică a acestuia, de la contactul cu datele realului și pînă la transfigurarea lor în operă. Confruntat cu romanul propriu-zis, în forma lui definitivă, amplul „dosar" al existenței lui Emil — publicat ca Addenda la ediția *Opere* a marelui prozator — lasă deconcertat pe oricine și-ar fi putut închipui, chiar și numai o clipă, că dedicația pusă de Liviu Rebreanu în fruntea romanului său ar urmări să semnifice intenția sa de a ne oferi doar un decalc al realității. Dar chiar și fără o atare confruntare, un cititor avizat își poate da seama că romanul, departe de a fi un fel de stenogramă stilizată, ni se dezvăluie ca o masivă și minuțioasă *construcție*. Dealtfel, chiar prozatorul mărturisea la un moment dat că printre caracteristicile sale fundamentale se găsesc, ceea ce numea „constructivismul" și preocuparea pentru „probleme sociale". Astfel de trăsături, adăuga, sînt rodul influenței exercitate asupra lui de filosofia clasică germană. Lăsînd la o parte cea de a doua dintre caracteristicile amintite, este cazul să ne întrebăm ce semnificație dobîndește în contextul operei sale termenul citat de „constructivism" și în ce sens poate fi el pus în legătură cu învățămintele trase de scriitor din lecturi cu caracter filosofic. Pentru

[1] Liviu Rebreanu, *Mărturisiri*, loc. cit.

a răspunde este suficient să ne amintim că filosofia clasică germană, de la Kant la Hegel, îi oferea neîntrecutul model al unor monumentale construcții logice. Urmărind modul cum se deapănă pe dinaintea noastră firul acțiunii din *Pădurea spînzuraților*, ne putem da seama cu ușurință că acest model a încercat Rebreanu să-l aplice în plămădirea operei sale. Ceea ce ne izbește chiar de la început în modul de construcție al acțiunii este forma *silogistică* pe care o adoptă scriitorul. Întîmplările par a se succeda potrivit rigorilor unui raționament logic ce parcurge, după cum se știe, cele trei trepte ale premisei, termenului mediu și concluziei. Dealtfel, în momentul cînd își precizează ideația viitoarei cărți, notația scriitorului ia forma tot a unui raționament :

„Principiu

[Premisa :] Apostol e cetățean, o părticică din Eul cel mare al statului, o rotiță într-o mașinărie mare ; omul nu e nimic, decît în funcție de stat.

[Termenul mediu :] Apostol devine român : pe cînd statul e ceva fictiv și întîmplător, putînd întruni oameni străini la suflet și aspirații, neamul e o izolare bazată pe iubire, chiar instinctivă. Statul nu cere iubire ci numai devotament și disciplină omului ; pe cînd neamul presupune o dragoste frățească.

[Concluzia :] Apostol devine om : în sînul neamului, individul își regăsește eul său cel bun, în care sălășluiește mila și dragostea pentru toată omenirea. Numai într-un eu conștient poate trăi iubirea cea mare, universală — religia viitorului."

Această notație ascunde de fapt o perfectă triadă dialectică : premisa este teza, termenul mediu antiteza, iar concluzia sinteza. Așadar, prin modul în care ni se înfățișează, ea atestă o cunoaștere de ajuns de precisă a filosofiei hegeliene. Vom vedea mai departe că și din punctul de vedere al conținutului sursa hegeliană de inspirație este cît se poate de evidentă. Dar, ceea ce ne interesează în mod deosebit este faptul că schema pregătitoare, abstractă prin însăși natura ei, s-a încorporat desăvîrșit în însăși materialitatea operei finite, vădind astfel un acord rar întîlnit între intenție și realizare. Desigur, la aceasta a contribuit și împrejurarea că peste gîndirea esențialmente logică și dialectică a autorului s-a

suprapus în chip fericit experiența sa de om de teatru, știut fiind că dintre toate genurile literare drama, în forma ei clasică, presupune o progresie în starea de încordare generată de contradicția ce trebuie soluționată prin deznodămînt. O astfel de progresie, care în termenii unei construcții strict logice ar putea fi denumită acumulare cantitativă, nu se realizează în dramă prin simpla aglomerare de fapte ci printr-o artă a răsturnărilor de situații, de creare a unor raporturi între personaje diametral opuse celor anterioare și avînd consecințe cu caracter ireversibil asupra evenimentelor ulterioare. Prin această artă a „loviturilor de teatru" este condusă la Rebreanu întreaga acțiune, dar mai ales partea ocupată de „termenul ei mediu" sau de antiteză și care este cu osebire destinată acumulării cantitative la care ne-am referit mai înainte. De pildă, la început ni se înfățișează imaginea unui Apostol Bologa extrem de dur, al cărui exces de zel în pregătirea execuției sublocotenentului ceh Svoboda contrastează în chip evident cu „profesionalismul birocratic" al tuturor celorlalți puși să îndeplinească aceeași mîrșavă însărcinare. Dar rezervele din subconștient străpung, totuși, în momentul limită al execuției condamnatului Svoboda, cercul clar al conștiinței eroului ; deși refuză să și-o mărturisească sieși, acesta este adînc turburat de privirile „mustrătoare" ce i le aruncă omul căruia i se pune ștreangul de gît. În discuția ulterioară cu Klapka și mai tîrziu în discuția cu camarazii la popotă, manifestă exterior aceeași duritate, dar interior spărtura deschisă ca o rană în cercul certitudinilor dictate de îndatoririle lui militare se adîncește tot mai mult. În acest fin proces psihologic, condus printr-un lin crescendo continuu, extrem de nuanțat, se acumulează stări sufletești contradictorii ce tind să sublinieze că interioritatea și exterioritatea eroului sînt în permanentă luptă între ele. Această luptă în care cele două laturi sînt deocamdată în perfect echilibru creează eroului iluzia că este deplin stăpîn pe sine, că impulsurile subconștientului, privite ca simple și firești „sentimentalisme", pot fi dominate de rigoarea angajamentului său de soldat dedicat trup și suflet datoriei. Pe un asemenea teren sufletesc, vestea că divizia va fi trimisă pe frontul românesc cade ca o lovitură de trăsnet. Și așa mai departe,

printr-o altă răsturnare de situație, intenția eroului de a dezerta „la muscali" se convertește exterior în contrariul ei, în distrugerea reflectorului, act socotit de mare bravură de către superiorii săi. În conducerea acțiunii din *Pădurea spînzuraților*, Rebreanu cultiva o subtilă artă a contrapunctului psihologic ce conferă conținut surprizei de natură dramatică. Astfel în momentul cînd o anumită intenție este pe cale de a se înfaptui, ca în cazul citat mai sus al distrugerii reflectorului, brusc intervine un fapt din afară care nu numai că îndreaptă acțiunea pe un alt drum dar chiar, mai mult, obligă pe erou să înfăptuiască acte de-a dreptul opuse acestei intenții, ceea ce face ca divorțul între interioritatea și exterioritatea sa să fie și mai pronunțat. Divorțul acesta de natură contrapunctică asigură mersul înainte al acțiunii, însă nu într-o direcție liniară și univoca, ci printr-o mișcare de „doi pași înainte și unul înapoi". La prima vedere s-ar părea că avem de a face cu un drum în zigzag. De fapt însă linia parcursă este aceea a unei spirale, căci dacă eroul lasă impresia că revine mereu la o situație anterioară, nivelul la care se găsește procesul său de conștiință este mereu mai înalt decît în momentul anterior. Spirala, exprimînd perfect dezvoltarea dialectică prin intermediul tezei, antitezei și sintezei constituie explicația cea mai plauzibilă pentru caracterul aparent — dar numai aparent — simetric al construcției întregului roman. Acțiunea, într-adevăr, se sfîrșește așa cum începe — printr-o execuție prin spînzurătoare — dar între cele două momente nu numai că s-a consumat o tragedie, dar eroul a și dobîndit pentru cititor o altă siatură decît cea de la început. Astfel construcția romanului pare a confirma în chip strălucit afirmația lui Hegel potrivit căreia „acțiunea dramatică se bazează în chip esențial pe acțiuni care intră în conflict, iar adevărata unitate își poate avea temeiul numai în mișcarea totală potrivit căreia, dată fiind natura determinată a circumstanțelor, caracterelor și scopurilor particulare, conflictul ia forma adecvată acestor scopuri și caractere, suprimîndu-le contradicția" [1].

[1] G.W.F. Hegel : *Prelegeri de estetică*, traducere de D.D. Roșca, vol. II, Editura Academiei R. S. România, 1966, p. 565.

Dar arta lui Rebreanu nu se reduce la această construcție în spirală de inspirație logico-dialectică. Ea este un simplu tipar care n-ar fi avut o prea mare valoare dacă n-ar fi fost investită cu o substanță umană de mare adîncime. În fond o astfel de schemă constructivă nu indică în literatură decît linia pe care o parcurge exterioritatea faptelor relatate. Esențial este însă modul în care geniul scriitorului izbutește să dea viață osaturii pe temeiul căreia și-a construit narațiunea și, în acest sens, se poate spune că pe baza unuia și aceluiași tip de construcție epică este cu putință plăsmuirea deopotrivă a unui roman polițist oarecare și a unei mari opere în proză. Tipul de construcție folosit nu are decît valoarea unei simple unelte ; depinde întotdeauna de dibăcia cu care este folosită pentru ca produsul executat cu ajutorul ei să stîrnească sau nu admirația noastră. La Rebreanu — și în aceasta constă credem marea sa artă de romancier — spirala este menită să ducă înainte din punct de vedere psihologic o acțiune care sub raport exterior apare blocată chiar de la început. Romanul *Pădurea spînzuraților* începe de fapt în momentul în care el apare deja terminat. Pus în fața unei implacabile realități — aceea de a fi silit să lupte împotriva fraților săi de sînge — Apostol Bologa își dă seama că locul lui nu este în rîndurile armatei imperiale austro-ungare — instrument de asuprire a propriului neam — și în serviciul căreia manifestă excesul de zel de care am amintit mai înainte. El se hotărește să treacă peste linia frontului și să lupte de partea acelora către care îl îndreaptă adevăratul sentiment al datoriei sale. Prin aceasta conflictul interior pare pe deplin soluționat. Și totuși romanul de-abia acum începe. Pentru că substanța lui depășește prin implicațiile sale psihologice, sociale, filosofice, în general, complex și adînc umane, conflictul simplist între datoria de militar a lui Bologa și conștiința sa națională de român. Sub acest raport, din punctul de vedere al încărcăturii psihologice pe care o dobîndește schema constructivă, Rebreanu pare să fi avut în față drept model creația lui Dostoievski, și nu este credem o simplă întîmplare că într-o listă aflată în manuscris,

şi care conţine numele scriitorilor preferaţi, marele prozator rus ocupă primul loc. După cum se ştie, în *Crimă şi pedeapsă* faptul fundamental al acţiunii, acela care în mod normal trebuia să se producă la sfîrşit — crima lui Raskolnikov — constituie chiar începutul ei. Ceea ce urmează este o lungă retrospecţie însă, în chip paradoxal, propulsată în viitor, din punctul de vedere al desfăşurării în timp a naraţiunii. S-a spus despre *Pădurea spînzuraţilor* că ar fi impregnată de un spirit tolstoian. Desigur, există în romanul lui Rebreanu certe urme ale unor pasionate lecturi din operele gigantului de la Iasnaia Poliana. De pildă, dragostea dintre Apostol Bologa şi fata de ţăran ungur Ilona — ce atinge momentul ei culminant în noaptea Învierii — aminteşte în chip flagrant motivul central din *Învierea*. Dar, în ansamblul lui, spiritul romanului aminteşte mai curînd de Dostoievski decît de Tolstoi. S-a mai afirmat că şirul tribulaţiilor sufleteşti pe care le parcurge Apostol s-ar datora mai ales laşităţii, şovăielilor, lipsei de voinţă ce-l caracterizează. Dacă ar fi într-adevăr aşa, atunci cu atît mai mult s-ar putea vorbi despre un rol sporit jucat de Dostoievski faţă de Tolstoi în formarea lui Rebreanu ca prozator. Dar nu credem că laşitatea — deşi se manifestă într-o oarecare măsură ca trăsătură în profilul eroului — ar fi factorul dominant în declanşarea şi înteţirea conflictului din conştiinţa acestuia. Ceea ce îl apropie pe autorul nostru de Dostoievski este mai ales acutul complex de culpabilitate trăit de erou care constituie principalul punct de pornire al tribulaţiilor lui interioare. Marea artă a lui Rebreanu constă mai ales în aceea că niciodată, pe parcursul întregului text, nu se aminteşte măcar un singur cuvînt despre existenţa lui. Şi totuşi cititorul îl simte viu şi pregnant cu fiecare gest, cu fiecare replică a protagonistului. Exterior, executarea prin ştreang a lui Bologa este o tragedie; interior însă, o sinucidere. Întregul sens al mişcării interioare ce ne-o dezvăluie eroul este acela al răscumpărării prin moarte a vinovăţiei de a-şi fi trădat neamul. Spirala imaginată de scriitor pentru propulsarea acţiunii sale nu

este menită numai să asigure un crescendo acestui complex de culpabilitate, ci, mai mult, să indice, odată cu intensificarea lui, lărgirea ariei de motivaţii ce-i stă la bază. Sentimentul de vinovăţie al eroului nu rămîne la stadiul de remuşcare faţă de propriul său neam; el se extinde asupra omenirii în genere. Faptul că o atare extindere ia forma unei crize mistice precum şi încercarea momentană de a-şi căuta o răscumpărare în dragostea pentru o fată aparţinînd şi altui neam şi altei condiţii sociale decît ale sale nu fac decît să sublinieze şi mai mult că nici dragostea şi nici credinţa nu pot fi aleanuri potrivite disperării sale. Nu vom putea înţelege niciodată complicata psihologie a lui Apostol Bologa dacă nu-l vom privi ca un traumatizat al războiului în genere dar mai ales al războiului cu adevărat imperialist purtat de un soldat împotriva propriilor sale interese naţionale. Traumatismul generează în conştiinţa eroului un sentiment acut al alienării, complexul de vinovăţie asociindu-se, în reprezentările sale asupra lumii, cu dezamăgirea faţă de posibilităţile sistemelor abstracte, închise, de a cuprinde în sfera lor întreaga bogăţie a existenţei. Citatul din însemnările pregătitoare ale lui Rebreanu, menţionat mai sus, demonstrează că autorul lor stăpînea de ajuns de bine ideea hegeliană a deosebirii dintre stat şi societate. Această idee îl ajută să sugereze în romanul său modul în care un anumit sistem de raporturi între oameni se preface într-o forţă opresivă şi constrîngătoare îndreptată împotriva fiecăruia dintre indivizii care alcătuiesc acest sistem. Dincolo de elementele de contingenţă istorică — pe care *Pădurea spînzuraţilor*, ca orice roman realist, le conţine — se impune, ca urmare a tribulaţiilor psihologice dar mai ales ideologice ale eroului său, o semnificaţie de natură, ca să spunem aşa, transcendentă. Este vorba de tragedia Omului în raporturile lui cu Lumea sau, ca să fim mai precişi, cu Sistemul care alcătuieşte o atare Lume. La început, integrarea lui Apostol ca Om într-un Sistem sau, în alţi termeni, ca Unitate într-o Mulţime (uniformă sau uniformizată, cum este armata) apare pe deplin

interiorizată. Eroul transformă propria sa gîndire conceptuală într-o desăvîrșită oglindă a modului în care Existența sa se situează în Lume. Această gîndire caută să justifice aservirea față de Sistem printr-o concepție abstractă a datoriei, înțeleasă într-un spirit destul de apropiat de imperativul categoric kantian. Dar odată cu vestea că avea de luptat împotriva fraților săi de sînge întreaga sa viziune asupra lumii, închisă în Patul lui Procust al unor concepte rigide și abstracte, se prăbușește ca un castel de cărți de joc și, dintr-o dată, Apostol are revelația faptului că existența, în toată multilaterala ei bogăție, nu poate fi cuprinsă în nici un tip de conștiință. Ideologia și morala de pînă atunci nu-i mai este de nici un folos. Este pus singur să aleagă binele de rău în funcție de situațiile particulare pe care i le oferă existența și nu potrivit preceptelor abstracte deprinse din manualele de filosofie. Este foarte interesant de observat că sentimentul de vinovăție al lui Apostol apare ca o consecință, ca un succedaneu — al acestui conflict fundamental între conștiință și existență. Complexul de culpabilitate se ivește în momentul în care eroul realizează că gîndirea sa, cu întregul ei eșafodaj de abstracțiuni, nu este bună pentru nimic altceva decît pentru justificarea unei crime generalizate. Sub raportul unui atare conflict fundamental se poate spune că există o evidentă apropiere între structura interioară a eroului lui Rebreanu din *Pădurea spînzuraților* și Gelu Ruscanu din piesa *Jocul ielelor* de Camil Petrescu. Dar cel dintîi este într-un anume sens mai complex decît cel de al doilea. Drama lui Gelu este de ordin strict cerebral, pe cînd cea a lui Bologa face să răscolească întreaga personalitate a protagonistului, punînd în mișcare totalitatea resorturilor lui intime.

De aceea nu este deloc exagerat să se afirme că Apostol Bologa este unul dintre cele mai complexe personaje de roman din întreaga literatură română și chiar printre cele mai izbutite figuri din beletristica mondială.

Împreună cu *Ion* și *Crăișorul*, *Pădurea spînzuraților* formează tripticul vieții ardelenești din monumentala operă a lui Liviu Rebreanu, cu rezonanțe puternice din istoria neamului. Tipărit la împlinirea a șase decenii de la desăvîrșirea unității naționale, romanul dobîndește valoarea unui omagiu adus celor care și-au închinat viața pentru eliberarea țării lor.

NICULAE GHERAN

TABEL CRONOLOGIC

1830 Se naște Samoilă Rebrean, bunicul scriitorului. (Registrul stării civile din 1860 îi consemnează prezența în Chiuza, sat în apropierea graniței militare a Năsăudului.) După nume, străbunii erau din Rebra, pe Someș, „unde românii sînt grăniceri, scăpați de domnie și iobăgie".
Se naște Petre Diugan (bunic dinspre mamă); cele mai vechi acte îi atestă prezența în Beclean, așezare aflată tot pe Valea Someșului.

1832 Se naște Nastasia Cîrcu, în Măluț, pe Someș. (Mai tîrziu, părinții ei se vor muta în Beclean, unde vor ajunge oameni cu stare.) Tatăl ei este amintit ca primar în Beclean; maică-sa se numea ca fată Țărmurean.

1843 Se naște Irina Bulea, bunică dinspre tată, originară din Chiuza.

1852 Căsătoria lui Petre Diugan cu Nastasia Cîrcu. (Vor avea trei băieți și patru fete.)

1860 *1 noiembrie* Căsătoria lui Samoilă Rebrean cu Irina Bulea. (Vor avea doi băieţi.) Samoilă făcuse armată 12 ani, umblase mult şi ştia rupe cîte o vorbă în cîteva limbi ; după eliberare trăia cu ai lui de pe urma dulgheriei. Îşi ia nevastă săracă, cu 13 ani mai tînără decît el.

1862 *18 aprilie* Se naşte, în Chiuza, Vasilie Rebrean, tatăl scriitorului. (După terminarea şcolii confesionale din sat, va urma doi ani cursurile liceului din Năsăud, doi ani cursurile Preparandiei din Gherla iar apoi un curs de notar.) La început „adjunct notarial", va fi, ulterior, 22 de ani învăţător. Arhetip al lui Zaharia Herdelea din *Ion*.

1865 *7 octombrie* Se naşte Ludovica Diugan (viitoarea mamă a scriitorului), al şaselea copil în familie. După moartea prematură a tatălui, bunăstarea Diuganilor dispare, copiii mai mici trăind pe la uşile rudelor. Ludovica creşte în casa mătuşii Floarea (sora mamei), căsătorită cu învăţătorul Simeon Moldovan. Stratificare socială evidentă : doi fraţi mai mari (n. 1853 şi 1861) vor ajunge învăţători, o soră (n. 1856 se va mărita tot cu un dascăl, dar o alta (n. 1863) se va căsători cu argatul unui grof. În casa lui Simeon Moldovan, deprinde dragostea de cîntec şi de teatru. Arhetip al Mariei Herdelea din *Ion*.

1885 *15 februarie* Căsătoria ajutorului de notar Vasilie Rebrean (23 de ani neîmpliniţi) cu Ludovica Diugan (20 de ani). Vor avea împreună 14 copii (n. 1885, 1886, 1887, 1889, 1891, 1893, 1895, 1897, 1899, 1900, 1902, 1904, 1906, 1911). Pînă la sfîrşitul zilelor, se vor zbate într-o sărăcie lucie.
27 noiembrie Se naşte în Tîrlişiua (comitatul Solnoc-Dobîca, azi în judeţul Bistriţa-Năsăud), Liviu Rebreanu (în actele bisericii : Vasiliu Liviu Rebreanu). În acest sat familia va sta puţin, tatăl urmînd să fie angajat ca „învăţător secundar" în Lăpuşul unguresc.

1887 *23 august—4 septembrie* În *Gazeta poporului* din Timişoara (nr. 34), Vasilie Rebrean semnează două „tractate" despre *Gătirea săpunului* şi *Laptele*, împănate, pe-a locuri, cu vorbe de duh („vinul pruncilor e laptele, întocmai precum laptele bătrînilor e vinul").
13, 25—27 septembrie—9 octombrie Acelaşi învăţător semnează, în nr. 37, 38, 39 ale revistei timişorene, *De ici, de colea, din ţiara Ardealului (Suveniri de călătorie)*, datate „Lăpuşul unguresc, 5 septembrie 1887". (Vasilie Rebrean — culegător de folclor — este şi colaboratorul altor reviste din Transilvania.)

1889 Familia se mută în Maieru („un sat în apropiere de Rodna, unde mi-am făcut restul copilăriei").
12 octombrie Se naşte Livia, al patrulea copil în familie şi prima soră a lui Liviu. Arhetip al Laurei Herdelea din *Ion*.

1891 *15 septembrie* Începe şcoala elementară la Maieru, în clasa tatălui său.
17 decembrie Se naşte Emil, al cincilea copil în familie. Arhetip al lui Apostol Bologa din *Pădurea spînzuraţilor*.

1895 *15 septembrie* Inscris la Gimnaziul grăniceresc din Năsăud ; aici urmează primele două clase.

1897 *Vara* Se naște Virgil (Ghilu), al optelea copil.
15 septembrie Liviu se transferă la Școala de băieți din Bistrița („Polgári fiu iscola"), unde, peste ani, vor mai învăța și frații Iuliu și Emil. Aici învață trei clase.
27 decembrie Vasilie Rebrean este numit învățător în Prislop (azi comuna „Liviu Rebreanu", județul Bistrița-Năsăud), localitate în care familia se stabilește definitiv.

1898 În clasa a IV-a de liceu scrie „întîia și ultima poezie".

1899 *Iarna* De dragul unei tinere actrițe dintr-o trupă ambulantă ungurească („ingenua trupei de care m-am îndrăgostit nebunește"), scrie un vodevil după modelul celui văzut.

1900 *15 septembrie* Înscris la Școala reală superioară de honvezi din Șopron (Ödenburg, în nord-vestul Ungariei, lîngă granița cu Austria). Aici va învăța trei ani.

1901 *Iunie* La sfîrșitul anului I, obține calificativul „eminent".
Apare, la Brașov, povestea ***Armeanul negutător și fiul său Gherghel***, folclor prelucrat de Vasile Rebreanu (într-o colecție pentru copii).

1902 După abateri de la regulamentul școlii (arest etc.) este retrogradat din funcția de chestor. La sfîrșitul anului II, primește doar „distincția simplă".

1903 În anul III pierde și „distincția simplă" din cauza mediei scăzute la „purtare" (comandă haine civile pe datorie, fără a avea posibilitatea să le plătească; vinde cadoul oferit de comandantul școlii cu ocazia sărbătorilor de Crăciun etc.).

1903—1906 Urmează cursurile Academiei militare „Ludoviceum" din Budapesta. („Fiindcă nu puteam urma medicina, care mi-a fost dragă, a trebuit să aleg între singurele două cariere pe care le puteam urma fără nici un sprijin material de-acasă: preoția și armata. Am ales pe a doua pentru că mi s-a părut atunci mai compatibilă cu pasiunea scrisului, care mă ispitea demult.") În primul an, obține „distincția de eminent", dovedind o înzestrare deosebită la studiul limbilor străine: franceza, germana și maghiara.

1906 *1 septembrie* Sublocotenent, repartizat la regimentul 2 honvezi regali din Gyula, localitate situată pe Tisa, în sud-estul Ungariei. (Aici, pe lîngă îndeletnicirile cazone, are numeroase preocupări literare: lecturi, conspecte, proiecte dramaturgice.)

1907 Numeroase conspecte din literatura universală, unele datele (25 aprilie; 2, 3, 7, 8, și 16 mai; 1 și 2 iulie). Între scriitorii excerptați: clasici francezi, ruși, germani, italieni, englezi, unguri. Li se adaugă cîteva proiecte dramaturgice, unele cu personaje din lumea satului năsăudean. Proiectele se vor concretiza în piesele: *Vetélytársak-Örvény* (*Rivalii-Vîltoarea*); *[Valkó főhadnagy]* (*Locotenentul Valko*) *Gigi* (*Ghighi*) ș.a.
5 noiembrie. Datare pe o proză inspirată din mediul cazon („fragment de roman"), reluare a unui conflict literar abordat anterior de dramaturg (*Valko*).
Ciclul *Szamárlétra* (*Scara măgarilor*), cu personaje din lumea cazonă (unele pagini vor fi reluate la începutul lui 1908).
14—15 decembrie. Începe suita de amintiri din copilărie (portrete din Maieru), scrise la început în maghiară, reluate apoi în românește.

Sfîrşitul lui 1907 şi începutul lui 1908 Scrie un *Journal* de lector, cu maxime, cugetări, conspecte din literatura universală (Shakespeare, O. Wilde, Schiller, Tolstoi, Hugo, Jokai ş.a.), din creaţia românească (Anton Pann), precum şi cu „moloz" de cultură generală. Însemnările sînt în germană, maghiară, franceză şi română, limbi în care citea şi scria curent.

1908 *Ianuarie* Sub presiunea încurcăturilor amintite, părăseşte cadrele active ale armatei, cu intenţia vădită de a se dedica literaturii. (*Journal*-ul citat mai sus surprinde acest moment.)
Februarie „Întors din Ardeal m-am stabilit în Prislop. Aici am luat contact cu ţăranul român, aici l-am cunoscut mai bine, aici m-am impregnat de toate suferinţele şi visurile lui — lucruri care aveau să treacă mai tîrziu în literatura mea."
Reia vechi proiecte dramaturgice (*Ghighi*) şi adaugă altele mai legate de viaţa celor de pe Someş : *Traiul, Osînda* ş.a. Citeşte multe cărţi româneşti, urmărind îndeosebi îmbogăţirea vocabularului, şlefuirea limbii literare. Conspecte din Creangă, Alecsandri, Sadoveanu, St. O. Iosif, C. Sandu-Aldea, O. Goga, I. Agârbiceanu, A. Ciura, I. Ciocîrlan, I. Al. Brătescu-Voineşti, Bassarabescu.
Martie Începe un caiet de *Schiţe*, în care, printre altele, aflăm portrete şi episoade ce vor reveni în proza matură. (Datările ating limita 28 aprilie 1909. Ajutor de notar în Măgura Ilvei, iar apoi în Nimigea.
2 septembrie Din Bucureşti primeşte vestea că piesa *Osînda* „va fi pusă în citire" (în cele din urmă respinsă).
15 septembrie Scrie povestea *Codrea*. O va trimite revistei *Luceafărul* din Sibiu, însoţită de o epistolă către O. Tăslăoanu.

15 octombrie Termină nuvela *Ofilire*, sub impulsul unor lecturi din Sadoveanu.
1 noiembrie *Luceafărul* publică schiţa *Codrea*.
3 noiembrie Începe un nou jurnal de lector, *Spicuiri*, în care conspectează sîrguincios pagini de critică şi teorie literară. În mod deosebit urmăreşte critica revistei *Viaţa românească*, mai ales pe G. Ibrăileanu. (Însemnările vor continua pînă în 1911.)
Noiembrie Trimite o povestire lui G. Ibrăileanu. Regretă că n-are nume „să sune bine", dar se gîndeşte la „honorar". (*Viaţa românească* o va respinge.)
15 decembrie În *Luceafărul* apare nuvela *Ofilire*.
Decembrie Revine asupra amintirilor din copilărie scrise la Gyula, de data asta sub influenţa lecturilor din Creangă.

1909 *24 ianuarie—21 februarie* Încercare de traducere a romanului *Război şi pace* de Tolstoi, după o versiune germană.
28 ianuarie Termină la Prislop nuvela *O femeie şi doi bărbaţi* (ulterior *Răfuiala*), prima realizare mai împlinită şi mai originală, văzută în perspectiva creaţiei sale (ecouri în *Ion*).
Începutul anului Funcţionar la primăria din Vărarea.
18 aprilie Apare în revista *Ţara noastră* poemul lui M. Gorki, *Moartea şoimului*, în traducerea sa.
28 aprilie Scrisoare din Prislop către Mihail Dragomirescu, propunîndu-i spre publicare o povestire, cerînd ca onorar o colecţie mai veche a revistei *Convorbiri critice*, ducînd „lipsă desăvîrşită a celor materiale". Aşteaptă binevoitoare „şire", pentru „a trage concluzii şi asupra viitorului".
1 mai În *Luceafărul* apare *Răfuiala*.
20 mai Scrie nuvela *Mîna* (variantă a nuvelei *Ocrotitorul*), sub influenţa lecturilor din Cehov.

26 mai Răspuns din Bucureşti, de la Mihail Dragomirescu. („Povestea d-tale e frumos scrisă româneşte, dar n-are compoziţiune.“) Promite că-i va urmări scrisul în revistele de peste munţi.
Toamna Situaţie materială precară. Are convingerea că nu stăpîneşte cum se cuvine limba literară românească („a trebuit să-mi dau seama că, dacă vreau să realizez ceva, trebuie să nimicesc în prealabil, în sufletul meu şi în mintea mea, tot ce mi-au imprimat atîţia ani de mediu străin, tocmai la vîrsta cea mai accesibilă tuturor influenţelor, şi că aceasta nu se poate împlini cu adevărat decît acolo unde voi respira o atmosferă românească, absolut pură şi ferită de miasmele de pînă ieri, adică în Ţară şi mai ales în Bucureşti“).
12—14 octombrie Participă la serbările Astrei, ţinute la Sibiu, în calitate de trimis special al *Revistei Bistriţei*. Aici cunoaşte cîţiva scriitori români veniţi din Bucureşti cu ajutorul cărora trece graniţa austro-ungară, folosindu-se de un permis temporar.
15 octombrie În Bucureşti („nu cunoşteam pe nimeni. Am tras într-o mohorîtă zi de toamnă la «Hotelul English»“).
16 octombrie Vizitează pe G. Coşbuc şi se apucă imediat de scris. În aceeaşi zi termină nuvela *Cîntec de dragoste (Volbura dragostei)*, cu care va debuta la Bucureşti.
Împrejurare fericită : cu prilejul controlului hotelului, este descoperit de agentul de poliţie Gavriluţ, someşan, fost coleg de şcoală cu tatăl său. Îl ia în gazdă (strada Buzeşti, 63). (Episod reluat în *Răscoala.)*
19 octombrie Recomandat de G. Coşbuc lui Mihail Dragomirescu, participă la cenaclul *Convorbirilor critice*. La plecare, lasă criticului o nuvelă cu rugămintea de a o citi.

19 octombrie Scrisoare. Entuziasmat de nuvelă Mihail Dragomirescu se oferă să o publice.
6 şi 11 noiembrie Scrisori de încurajare de la Mihail Dragomirescu. Se interesează îndeaproape de ce scrie, îl invită acasă şi-i propune o ocupaţie publicistică.
Sfîrşitul anului Angajat la ziarul *Ordinea* (redactor şef Şt. Antim ; în *Răscoala* : Antimiu).

1910 *Ianuarie* Secretar de redacţie la *Falanga literară şi artistică*, revistă înfiinţată de Mihail Dragomirescu, calitate ce i-o va încredinţa şi la *Convorbiri critice* („funcţii mai mult onorifice“).
8 ianuarie Curiozitate : peste ocean, la Cleveland Ohio, în ziarul *America*, se retipăresc nuvelele de debut ; *Codrea* şi *Ofilire*. Este prima „ieşire în lume“, de care scriitorul nu are însă habar.
Ianuarie Pe baza convenţiei cu Austro-Ungaria, guvernul budapestan cere autorităţilor româneşti extrădarea lui Liviu Rebreanu.
15 februarie Mandat de arestare. Anchetarea cazului de către Cabinetul V al Tribunalului Ilfov (dosar 628/1910). Scriitorul se apără cu violenţă, încercînd să probeze cu acte parafate de tribunalul din Gyula că încurcăturile băneşti ale fostului sublocotenent de honvezi au fost deja clasate. Este depus la Văcăreşti.
25 februarie În *Convorbiri critice* apare nuvela *Proştii*, una din cele mai izbutite creaţii „de tinereţe“.
28 aprilie Dosarul „inculpatului“ este înaintat Consiliului de Miniştri. (Toată viaţa va fi şantajat de duşmani din pricina lui.)
Mai Scriitorul întocmeşte un *Memoriu*, cerînd autorităţilor româneşti să nu-l extrădeze. Menţionează că „deturnarea de fonduri“ invocată este un pretext, precizînd că adevăratul motiv al neînţelegerilor

cu autoritățile ungare îl formează activitatea desfășurată pe tărîm publicistic în slujba „românilor de peste munți".

4 mai, orele 12 noaptea În închisoare termină nuvela *Culcușul*, din viața lumpenului. (Va fi publicată, cu o notă laudativă, în *Convorbiri critice*, la 25 mai.) În timpul detențiunii la Văcărești, este vizitat și ajutat de gazdă (Gavriluț), precum și de Mihail Dragomirescu, singurii prieteni și cunoscuți apropiați din Capitală.

Iunie După patru luni de închisoare la Văcărești, extrădat și întemnițat la Gyula.

Iulie — începutul lui august Eforturi disperate din partea familiei de a-l elibera. Intensă activitate literară : traduceri din opera lui Gorki, Szini și Mikszáth ; scrie *Golanii* ; relații epistolare cu Mihail Dragomirescu, de la care primește și sprijin bănesc.

11 august Proiect sumar al romanului *Zestrea*. Eliberat din temniță. Curtea de Apel își spune cuvîntul, socotind delictul ispășit prin cele șase luni petrecute în închisoare. Popas scurt la Prislop.

25 august *Convorbiri critice* publică *Golanii*.

Toamna Tatăl iese la pensie. Familia se mută la Năsăud.

15 septembrie — ianuarie 1911 Împreună cu M. Sorbul scoate *Scena*, revistă săptămînală de teatru și muzică (10 numere).

1911 *Primăvara* Pleacă la Craiova împreună cu Emil Gârleanu, director al Teatrului Național din localitate. Va fi numit secretar literar.

27 iulie La Craiova sosește și Ștefana (Fanny) Rădulescu (n. 1888, împreună cu fetița sa (n. 29 decembrie 1908). Va debuta pe scena teatrului din localitate, la invitația lui Emil Gârleanu.

Îndrăgostindu-se de actriță, va publica, cu pseudonime, diverse știri și articole în *Rampa*, aducîndu-i elogii (sfîrșitul anului, începutul lui 1912).

1912 *Ianuarie* Se căsătorește cu Ștefana I. Rădulescu.

7 iunie Începe, cu semnătură proprie, colaborarea la *Rampa*, unde va publica, pînă la sfîrșitul anului 1913, numeroase cronici dramatice ș.a.

19 iunie La Orăștie, apare volumul de debut *Frămîntări* (10 nuvele și schițe), ca urmare a unor intense „pertractări" cu Sebastian Bornemisa. (Autorul nemulțumit ; în ultimul moment dorea schimbarea titlului cu *Golanii*.) Primește pentru volum 300 lei și 200 exemplare gratuit.

După închiderea stagiunii teatrale, soția este transferată la Teatrul Național din București, la intervenția lui Al. Brătescu-Voinești. (În Capitală, noii căsătoriți vor locui cu chirie pe Calea Griviței, 153.) Colaborări efemere la ziare și reviste. Mari greutăți materiale. Cei din Prislop cer și ei ajutoare („acasă suntem 9 oameni") : tatăl este nevoit să-și zălogească mereu „cartea de penzia" și să lucreze „ca cancelist", la avocatul dr. Moisil Tudor.

3 octombrie După cîteva scrisori trimise la București și rămase fără răspuns, Emil revine, cerîndu-i un ajutor bănesc („Am rămas gol în toată privința. Haine nu am, ghete, pălărie iară nu, și acuma sînt octavan"). Propriile greutăți îl împiedică să-l ajute.

Noiembrie—decembrie Devine colaborator permanent al *Rampei*. Luni de vîrf.

Martie Scrie la *Zestrea*, romanul Glanetașului. Abandonează.

21 aprilie Fratele său Emil îi scria : „Ți-am cerut astă-toamnă cîteva coroane să-mi plătesc niște ghete, cari și astăzi îmi sunt neplătite, dar ai zis să mai aștept... Aștept, aștept... Dar pînă cînd ? Scrie-mi

dacă ai vreme şi dacă crezi că viitorul unui frate de al tău e mai mult decît un articlu din *Rampa.*" (Majoritatea scrisorilor de acest fel rămîne fără ecou.)
12 iunie Emil îşi anunţă fratele că peste puţine zile va sosi în Capitala României. Aranjase totul în prealabil cu Al. George, şi el de pe meleaguri bistriţene. Liviu îşi sfătuieşte fratele să amîne sosirea în Bucureşti cu cîteva luni, promiţîndu-i că în toamnă îl va înscrie la medicină, că îi va da „casă, masă, îmbrăcăminte, timp de doi ani". („Acuma degeaba ai veni. Stăm şi noi provizoriu la soacră-mea, fiindcă pe yară, Fanny neavînd serviciu, pleacă din Bucureşti." Greutăţile personale îl vor împiedica să-şi ţină promisiunea, stîrnind amărăciune în sufletul lui Emil şi remuşcări ulterioare.
Iulie După intrarea României în cel de-al doilea război balcanic (10 iulie), se angajează reporter la *Adevărul* de unde primea 100 lei lunar. La sfîrşitul războiului, este dat afară.
10 septembrie Emil către Liviu: „Spune-mi să trec cum pot (graniţa, *n.n.*), dacă nu mai mult; Hotărăşte... şi va fi făcut". (În vreme de pace, hotarul se putea trece uşor.)
2 octombrie Învoindu-se cu Liviu, familia din Prislop îi trimite la Bucureşti pe Florica (Riţa), soră, în etate de 13 ani.
12 octombrie Emil către Livia despre Liviu: „Să-mi fi spus dinceput că nu mă poate sprijini nici într-un fel, eu m-aş fi înscris la iură în Cluj, ori mergeam pe altă carieră". Îi rămîne să robotească prin Nuşeni şi Cătina ca ajutor de notar.
7 decembrie Proiect: *„Răscoala", dramă, în patru acte.* •

1914 *14 iunie* Moare tatăl scriitorului, în vîrstă de 52 de ani („în urma unui morb scurt dar greu"). Liviu nu poate participa la înmormîntare, fiind ofiţer neprezentat la mobilizarea armatei austro-ungare. Moment transfigurat artistic în *Dincolo.*

28 iulie Începe războiul mondial.

31 iulie La Bucureşti apare cotidianul *Ziua,* sub conducerea lui I. Slavici. Printre colaboratori se află şi Rebreanu, care semnează cronici teatrale, de obicei cu pseudonime.
12 august Emil este încorporat ca voluntar şi trimis la şcoala militară de artilerie din Tîrgul Mureş-Oşorhei.

Toamna Convenţie secretă ruso-română. Rusia se angajează să garanteze integritatea teritorială a României şi recunoaşterea drepturilor acesteia asupra teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români, contra unei neutralităţi binevoitoare a României.

17 septembrie Datare pe piesa *Jidanul* (trei acte), avînd caracter antinaţionalist.
21—28 septembrie În *Universul literare* apare studiul *Revoluţia lui Horia, Cloşca şi Crişan* („trebuie să ne aducem aminte mereu de acei fraţi care de atîtea veacuri sunt despărţiţi de noi"). Îşi exprimă convingerea că ne desparte foarte puţin de realizarea marelui ideal: „unirea tuturor românilor".
Octombrie-noiembrie Redactor la *Scena.*
1 noiembrie Prima epistolă de la Emil, după un an de întrerupere a corespondenţei. Îi cere sprijin („sînt singurul român între voluntari şi cel mai calic").
Ales secretar al Societăţii Scriitorilor Români.
Se mută în str. Primăverii nr. 19 (cartierul Bisericii Amzei).

1915 Scrie povestirea istorică *Horia, Cloşca şi Crişan* (principalul izvor de documentare fiind *Revoluţia lui*

Horia de N. Densuşianu). Va fi publicată abia după Unire.
17 aprilie Scrisoare de la Emil, mutat pe frontul rusesc (multe epistole îi vor urma, evocînd atmosfera autentică a cîmpului de luptă).
26 august Termină nuvela *Hora morții* (variantă conflictuală a nuvelei *Răfuiala*, în zile de război).
5 decembrie Emil este mutat pe frontul din Italia, pe platoul Doberdo, lîngă Görz și Triest. Ca și Apostol Bologa din *Pădurea spînzuraților*, sparge un reflector și-i decorat (va continua să-i scrie lui Liviu la 12, 25 februarie 1916).

1916 *28 martie — 12 mai* Ultimele scrisori trimise la București de sublocotenentul Emil Rebreanu. (Fusese avansat sublocotenent la 1 ianuarie, printr-un decret care i se va comunica în martie. Pe front se mai aflau frații Iuliu și Virgil.)
Aprilie Apare volumul *Golanii*, reluare, cu modificări, a cărții din Orăștie. Între recenzenți, G. Topârceanu, M. Sorbul, C. Spiru Hasnaş și C. Şăineanu. (Reeditări în 1920, 1925 și 1929.)
9 mai — 24 iulie Scrie și transcrie comedia *Cadrilul* (va fi pusă în scenă abia peste trei ani).
Apare volumașul *Mărturisire*. Nuvele și schițe.

17 august. Se semnează la București Tratatul de alianță între România, de o parte, Franța, Marea Britanie, Rusia și Italia, pe de altă parte.

27 august România declară război Austro-Ungariei. Fostul ofițer se oferă voluntar în armata română. Cererea i se respinge.
27 august Reia *Zestrea* (viitorul *Ion*).
5 noiembrie Termină nuvela *Catastrofa*, al cărei conflict va fi reluat în *Pădurea spînzuraților*.
6 decembrie Armatele germane ocupă Bucureștiul.

„Fugarul" se află într-o situație dificilă. Închis în casă, continuă să scrie la *Ion*.

1917 *Martie* Moare fratele Sever (Luțu).
12—13 mai Emil este acuzat de crimă de dezertare și spionaj, fiind condamnat la moarte ; la 10—11 mai părăsise infirmeria brigăzii — unde i se fixase domiciliu obligatoriu (nu se știe de ce) — cu intenția să treacă linia frontului. Sentința va fi apoi difuzată printr-un ordin semnat de generalul Karg — nume ce va fi reținut în *Pădurea spînzuraților*.
14 mai Emil este executat, prin spînzurătoare, la Ghimeș Palanca. (Un alt frate, Virgil, va muri pe front.)

23 iulie Ofensiva germană este oprită la Mărășești.

14 august Termină prima versiune a romanului *Ion* (carte scrisă „în zilele mele de boemie și luptă". „cele mai cumplite ale vieții mele, cînd coșnița de a doua zi era de multe ori o incertitudine").
În timpul ocupației : „controlor de concerte (la Ateneul Român, *n.n.*), traducere de programe, controlor de timbru și compozitor de reclame".
1 septembrie La București apare *Lumina*, sub conducerea lui C. Stere. Publicația avea de înfruntat „piedici inerente situațiunii în orice teritoriu ocupat" (articol-program). În paginile ei va semna proză și Rebreanu.
27 septembrie Apare la București cotidianul *Scena* („Teatru, Muzică, Literatură, Artă, Sport"), tipărit de un grup de scriitori în frunte cu A. de Hertz. În paginile lui va publica și Rebreanu articole de teatru (septembrie-octombrie). Proiecte pentru *Răscoala*.
La Bistrița sînt aduși numeroși deținuți români din Bucovina (pe atunci sub dominația austriacă), judecați

şi executaţi prin ştreang sau împuşcare, pe motiv că s-au pus în serviciul armatelor duşmane.

1918 Ceartă cu A. de Hertz, pornită de la chestiuni literare. (Îl va denunţa ca nesupus la mobilizare în armata austro-ungară.)
Arestat şi anchetat de autorităţile de ocupaţie. Izbuteşte să dispară.
Mai Ajutat de socialişti (în special de Titel Petrescu), fuge la Iaşi. Aici este înconjurat cu neîncredere.
1 august Plan detaliat al romanului *Şarpele*, pornind de la drama poeţilor St. O. Iosif şi D. Anghel, ambii îndrăgostiţi de Natalia Negru.
Iulie Sosesc la Iaşi Fanny şi Puia Rebreanu.
26 septembrie Scrisoare trimisă la Bucureşti de Ludovica Rebreanu. Nici ea nu ştie nimic de soarta băieţilor plecaţi în război (Iuliu, Emil şi Virgil).
Toamna Lucrează intens la proiectele unui volum de nuvele, anticipînd, prin atmosferă, problematica romanului *Pădurea spînzuraţilor*. Alte proiecte privesc noi volume *Adam şi Eva*, confesiunea literaturizată *Calvarul* şi volumul *Amintiri din Maieru*.
Noiembrie Revine în Bucureşti.
Editorul H. Steinberg îi încredinţează colecţia „Scriitori celebri", la care Rebreanu participă personal cu traduceri, prefeţe etc.
18 decembrie Începe *Calvarul*.

1919 Nou proiect cu nuvele de război. În sumar şi *Pădurea spînzuraţilor*. Se răzgîndeşte apoi în favoarea romanului.
20 februarie Începe o primă redactare a romanului *Pădurea spînzuraţilor*, abandonată după cîteva file.
Februarie Proiecte analitice la *Adam şi Eva*. Încercare de redactare împlinită, îndreprindere abandonată.
Martie Termină *Calvarul*.

Aprilie Începe să frecventeze cenaclul „Sburătorul". În paginile revistei cu acelaşi nume va semna cronica dramatică.
În *Lectura pentru toţi* apare nuvela *Catastrofa*, pomenită în geneza romanului *Pădurea spînzuraţilor*.
2—13 mai Încearcă din nou să scrie la *Pădurea spînzuraţilor* (între timp aflase de moartea lui Emil). Întrerupe scrierea şi se hotărăşte să meargă pe locurile tragediei fratelui său.
Vara Pleacă cu soţia în Transilvania.
August Revine în Bucureşti. Încearcă să reia romanul (24—28 august), dar nu izbuteşte să scrie decît patru file. Amînă lucrarea, reluînd-o abia peste doi ani.
Noiembrie Începe transcrierea romanului *Ion*.
29 decembrie Premiera comediei *Cadrilul* (tipărită şi în volum).
Apare volumul de nuvele *Răfuiala*.

1920 *3 octombrie* Termină versiunea pentru tipar a romanului *Ion*.
20 noiembrie Apare prima ediţie. (Romanul va fi retipărit în 1921, 1923, 1925, 1927, 1930, 1939, 1941, 1943 ; tot în timpul vieţii scriitorului, se tipăresc şi şase ediţii în limbi străine.)
4—25 decembrie E. Lovinescu publică, în patru numere consecutive, în *Sburătorul*, un studiu amplu despre Rebreanu („*Ion* e cea mai puternică creaţiune obiectivă a literaturii române"). Consacrare deplină : Academia Română va acorda scriitorului Premiul Năsturel.
La Arad, Livia Rebreanu publică volumul de versuri *Răvaşe-n tabără*.

1921 Apare volumul *Catastrofa*, cuprinzînd nuvelele de război : *Iţic Ştrul, dezertor ; Catastrofa* şi *Hora mor-*

ții. Volum cu sumar invariabil, republicat cu titlul *Trei nuvele* (1924) și *Ițic Ștrul, dezertor* (1932).
Colaborează la *Viața românească*, unde susține cronica dramatică timp de doi ani.
Vara Pleacă la Ghimeș, pentru a se informa mai bine în legătură cu condamnarea la moarte și uciderea fratelui său Emil.
Apar volumele *Norocul* (șapte nuvele edite) și *Nuvele și schițe* (cinci edite).
27 iulie — 25 august Scrie piesa *Plicul*.
Traduce romanul lui Marcel Prévost, *Fecioarele nebune*.
2 octombrie Revine la Ghimeș, cu prilejul exhumării și înmormîntării lui Emil pe pămîntul fostului regat.
15 decembrie Începe prima versiune integrală a romanului *Pădurea spînzuraților*.

1922 *27 iunie* Terminarea ei.
5 iulie — 17 noiembrie Transcrierea romanului.
Iarna Apare *Pădurea spînzuraților*. Cartea primește „Marele premiu al romanului" și va fi reeditată în 1922, 1925, 1926, 1928, 1929, 1932, 1940 ; tot în timpul vieții scriitorului se tipăresc și opt ediții în limbi străine.
Apare *O mie și una de nopți* (2 volume), în traducerea sa.

1923 *12 aprilie* Premiera comediei *Plicul* la Teatrul Național (în același an, piesa se tipărește în volum).
Începe colaborarea la ziarul *România*, unde publică, pînă în 1925, cronici dramatice.
Ales vicepreședinte al Societății Scriitorilor Români.
2 iulie Începe prima versiune integrală a romanului *Adam și Eva*.
Într-un interviu (*Spre ziuă*, nr. 1), anunță romanele *Minunea minunilor* și *Răscoala* pe șantierul creației.

10 decembrie Început de redactare a romanului *Minunea minunilor*.

1924 *15 noiembrie* Împreună cu Al. Dominic, publică săptămînalul *Mișcarea literară* (apare pînă în octombrie 1925).

1925 *14 ianuarie* Termină prima variantă integrală a romanului *Adam și Eva* și începe transcrierea lui.
Martie Terminarea versiunii pentru tipar.

1925 *1 iunie* În procesul intentat comuniștilor — după ilegalizarea partidului — depune mărturie în favoarea unui acuzat, arătînd cum l-a ajutat să fugă de sub urmărirea autorităților de ocupație (cf. *Lupta* din 2 iunie 1925).
Mai Apare romanul *Adam și Eva*.
11 august — 24 octombrie Scrie, cu întreruperi, piesa *Apostolii* (după proiecte datate 15 iunie 1925).
Este ales președinte al Societății Scriitorilor Români.

1926 *17 martie* Premiera piesei *Apostolii* pe scena Teatrului Național din București.
La Berlin, delegat la Congresul Internațional al Scriitorilor.
La Madrid, delegat la Congresul Autorilor Dramatici.
Reia un proiect mai vechi al unei drame *Țăranii*, reflectînd la un roman despre 1907. Vara pleacă cu mașina în Argeș pentru a se documenta.
1—16 noiembrie File de început ale romanului *Răscoala* (abandonate).
Sfîrșitul anului Plecînd de la proiectul unei nuvele anterioare, *Nebunul*, proiectează *Ciuleandra*.

1927 *2—10 martie* La Orlat, lîngă Sibiu, scrie prima versiune a *Ciuleandrăi* (găzduit la o prietenă din tinerețe, Letiția Slăvoacă).

9 iulie — 8 august La Maieru transcrie romanul pentru tipar.
(Este găzduit la preotul Cioarbă.)
1—31 august Tot la Maieru, scrie la *Răscoala* (variantă abandonată).
Este ales cetățean de onoare al comunei Maieru.
Apar volumele *Cuibul visurilor* (9 nuvele inedite și două edite) și *Cîntecul lebedei* (2 nuvele — facsimil).
Reales președinte al Societății Scriitorilor Români.
Apare *Ciuleandra*. Cartea va fi reeditată în 1927, 1928, 1934, 1941, 1942, cunoscînd, în timpul vieții scriitorului, și două versiuni în limbi străine.

1928 *12—24 martie* La Oslo, cu prilejul centenarului Ibsen, împreună cu Aristide Demetriad.
25 martie În Anglia, popas la New Castle, în drum spre Londra.
August La Lugoj începe romanul *Crăișorul*.
Decembrie Este numit director al Teatrului Național din București ; soția sa, Fanny, demisionează din teatru.
Apare volumul *Cîntecul iubirii* (5 nuvele edite).

1929 *15 mai* Părăsește Capitala, cu destinația Spania, împreună cu M. Sorbul, Caton Teodorian, Corneliu Moldovanu și Horia Furtună.
17 mai La Paris.
18 mai La Madrid, unde va rămîne cîteva zile ; de aici va pleca să viziteze Toledo, Granada, Sevilla, Barcelona.
4—10 iunie Din nou la Paris.
4 august Chemat de primul ministru în legătură cu organizarea unei Direcții a educației poporului pe lîngă Ministerul Sănătății și Ocrotirii Sociale (pînă la sfîrșitul anului va face proiectele și va fi numit director).

La Orlat termină de scris *Crăișorul ;* romanul apare în același an. Cartea va fi reeditată în 1930, iar apoi, cu titlul *Crăișorul Horia*, în 1940, 1942, 1944.
29 octombrie Filmul *Ciuleandra* este proiectat la Capitol (cădere).
I se conferă Premiul Național pentru proză.

1930 Cumpără o casă și o viișoară la Valea-Mare (azi în județul Argeș).
19 noiembrie Își prezintă demisia de la Educația poporului (în ianuarie 1931 îi predă lui E. Bucuța).

1931 *4 ianuarie* Începe să lucreze volumul *Metropole*, cu însemnări de călătorie la Berlin, Roma, Paris.
13 iulie Efectuează ultimele corecturi și dă „bun de tipar".
25 iulie Apare volumul.
12 august — 28 septembrie Nouă încercare de abordare a romanului *Răscoala* (abandonează după 70 de file).
Plănuiește un roman vizînd arivismul politic ; din aceste planuri va apărea mai tîrziu *Gorila*.
2 decembrie Începe *Mojarul iluziilor* (variantă a romanului *Jar ;* o abandonează la 28 ianuarie 1932).

1932 *20 februarie* Tipărește, la București, *România literară*, care va apărea pînă la 6 ianuarie 1934.
12 aprilie Conferință la Universitate, la Seminarul de literatură condus de D. Caracostea.
8 mai — 11 decembrie Scrie versiunea pentru tipar a *Răscoalei*.
Sfîrșitul lui decembrie Apare romanul (cules pe parcursul scrierii).

1933 *25—28 mai* Membru al P.E.N.-Club, participă la un congres internaţional pe coasta dalmată — la Ragusa.
Mai La Zagreb şi Belgrad.

1934 *22 ianuarie* — *30 aprilie* Scrie versiunea pentru tipar a romanului *Jar.*
Apare *Jar,* retipărit în 1939, 1941, 1942, 1944.

1935 Sărbătoriri cu prilejul împlinirii a 50 de ani.
12 octombrie „În frigurile *Gorilei* care merge greu." Meditează la un roman poliţist (viitorul *Amîndoi).* Sfîrşitul anului îl găseşte cu *Gorila* la masa de lucru.

1936 Apare *Calea sufletului (Trei povestiri),* fragmente din *Adam şi Eva.*
Apare *Oameni de pe Someş* (9 schiţe şi nuvele edite).

1937 *1 aprilie* Alături de P. Groza, M. Ralea, E. Lovinescu, V. Eftimiu, A. Oţetea, Al. Philippide, D. Botez, Ş. Cioculescu ş.a. semnează, în *Dimineaţa,* un protest faţă de campania de ostracizare organizată de fascişti împotriva lui M. Sadoveanu.
1 martie — *11 iulie* Versiunea *Gorila* (abandonată). reluînd paginile scrise la începutul anului (proiecte ş.a.).
18 iulie La Bascov, începutul transcrierii *(Gorila).* Va lucra apoi susţinut pînă la sfîrşitul lui mai 1938.

1938 *Mai* Propus să facă parte din Academia Română. Un denunţ, pornit de la articolul lui Karnabat din *Îndreptarea* (1939), provoacă, în culise, refuzul.
Iunie Apare romanul *Gorila,* reeditat apoi în 1942.

1939 *26 mai* La propunerea lui Mihail Sadoveanu, este ales membru al Academiei Române.

1940 *Martie* Apare *Amîndoi* (ediţii antume în 1942, 1944, şi o traducere peste hotare).
21 martie Proiectează un nou roman, *Păcală şi Tîndală.*
29 mai Discurs la Academie, intitulat *Lauda ţăranului român.*
Cu titlul *Centenarul nuvelei româneşti,* ţine o comunicare la Academie închinată lui C. Negruzzi.
Este numit, a doua oară, director al Teatrului Naţional din Bucureşti, funcţie pe care o ocupă pînă la moarte; iniţiază înfiinţarea Studioului (decretul va apare la începutul anului 1941).

1941 *22 ianuarie* „E neîndoielnic că azi legionarii sînt ca un corp străin în mijlocul neamului, ca un fel de ocupanţi fanarioţi care nu urmăresc decît îmbogăţirea prin orice mijloace, oricît de reprobabile. De aceea lumea are adevărată groază de legionari... Dealtfel ei înşişi par a urmări să se impună prin teroare, încît nimeni nu i-ar mai regreta azi dacă s-ar întîmpla să fie înlăturaţi de la putere" *(Jurnal).*
Acceptă numirea de director al cotidianului *Viaţa,* organ de presă oficial al regimului antonescian (fără o participare esenţială), colaborare obscură în viaţa scriitorului. Îşi concentrează activitatea la Teatrul Naţional.

1942 *Ianuarie* Conferinţe despre cultura românească la Berlin, München, Stuttgart, Leipzig, Drezda, Görlitz, Breslau, Viena.
Martie La Zagreb şi Weimar, călătorie prilejuită de constituirea societăţii culturale pan-europene. („La scopul societăţii se spunea că membrii trebuie să facă propagandă pentru Europa — am cerut să se suprime

şi să fim înţeleşi că nu vrem nici un fel de politică ci numai literatură." *Jurnal).*

1 octombrie — 2 noiembrie Călătorie Berlin, Weimar, Veneţia, Roma, Torino, Livorno, Genova, Assisi, Florenţa, Siena, Padova.

1943 Apare volumul *Amalgam* (articole, studii, conferinţe, cronici dramatice).

Mai Călătorie în Finlanda şi Suedia.

1944-*3 ianuarie* Controlul radiologic atestă agravarea procesului pulmonar: opacitate suspectă la plămînul drept.

7 iulie „Perspective puţine de salvare, dată fiind vîrsta mea, chistul din plămînul drept, emfizemul vechi şi bronşita cronică."

1 septembrie Se stinge din viaţă, la Valea-Mare. E înhumat la 3 septembrie, ca după cîteva luni să fie deshumat şi îngropat la Cimitirul Bellu din Bucureşti.

N.G.

PĂDUREA SPÎNZURAŢILOR

În amintirea fratelui meu Emil, executat de austro-unguri, pe frontul românesc, în anul 1917.

CARTEA ÎNTÎI

1.

Sub cerul cenuşiu de toamnă ca un clopot uriaş de sticlă aburită, spînzurătoarea nouă şi sfidătoare, înfiptă la marginea satului, întindea braţul cu ştreangul spre cîmpia neagră, înţepată ici-colo cu arbori arămii. Supravegheaţi de un caporal scund, negricios, şi ajutaţi de un ţăran cu faţa păroasă şi roşie, doi soldaţi bătrîni săpau groapa, scuipîndu-şi des în palme şi hîcîind a osteneală după fiecare lovitură de tîrnăcop. Din rana pămîntului groparii zvîrleau lut galben, lipicios...

Caporalul îşi răsucea mustăţile şi se uita mereu împrejur, cercetător şi cu dispreţ. Priveliştea îl supăra, deşi căuta să nu-şi dea pe faţă nemulţumirea. În dreapta era cimitirul militar, înconjurat cu sîrmă ghimpată, cu mormintele aşezate ca la paradă, cu crucile albe, proaspete, uniforme. În stînga, la cîţiva paşi, începea cimitirul satului, îngrădit cu spini, cu cruci rupte, putrezite, rare, fără poartă, ca şi cum de multă vreme nici un mort n-ar mai fi intrat acolo şi nici n-ar mai vrea să intre nimeni... Satul Zirin, cartierul diviziei de infanterie, se ascundea sub o pînză de fum şi de pîclă, din care de-abia scoteau capetele, sfioase şi răsfirate, vîrfuri de pomi desfrunziţi, cîteva coperişe ţu-

guiate de paie și turnul bisericii, spintecat de un obuz. Spre miazănoapte se vedeau ruinele gării și linia ferată ce închidea zarea ca un dig fără început și fără sfîrșit. Șoseaua, însemnată cu o dungă dreaptă pe cîmpul mohorît, venea din apus, trecea prin sat și se ducea tocmai pe front...

— Urîtă țară aveți, muscale ! zise deodată caporalul, întorcîndu-se spre gropari și uitîndu-se cu necaz la țăranul care se oprise să răsufle. Auzi ?... Țara... locurile... *niet* frumos ! adăogă apoi, arătînd cu mîna ținutul și stîlcindu-și graiul spre a se face mai înțeles.

Țăranul holbă ochii, nedumerit, cu un zîmbet umil, bolborosind ceva pe rusește.

— Nu pricepe ăsta, don căprar, limba noastră, zise atunci un soldat, îndreptîndu-se din șale.

— Nici nu-i vina lor că țara-i păcătoasă, adăogă îndată cellalt soldat, proptindu-se în lopată.

Toți trei militarii priveau acuma cu mare dispreț la țăranul care, neînțelegînd vorbele străine, plecă rușinat capul în groapa cu fundul galben, adîncă de vreo jumătate de metru.

— Ei, ce stați ? Ce leneviți ? strigă deodată caporalul, luîndu-și seama. Asta-i groapă ? Nu vi-e rușine ?... Uite-acu pică convoiul... și nici groapa nu-i gata !... Ori vreți să dau eu de dracu din pricina voastră ?... Hai ! pune osul, nu te holba la mine !

— Așa-i, bine zici, don căprar, mormăi un soldat, izbind cu tîrnăcopul într-un bolovan. Dar nici asta nu-i armată, don căprar... S-ajungem noi gropari... de...

Oamenii se așternură degrabă pe muncă, în vreme ce caporalul, mulțumit, răspunse iarăși mai prietenos :

— Soldatul trebuie să facă de toate în război, că de-aceea-i războiul război... Ori aici, ori pe front, ori în spital, tot la război se socotește... De ce nu zici mai bine că am avut noroc cu întîrzierea ?... Ce ne făceam dacă soseau la patru, cum era ordinul ? Ne lua naiba pe toți...

Ce-i drept, sunt militar vechi, dar n-am mai pomenit să spînzure oameni așa, aproape pe întunerec...

Apoi tăcu brusc. Privirea lui se oprise asupra spînzurătoarei, al cărei braț parcă amenința pe oamenii din groapă. Și în aceeași clipă ștreangul prinse a se legăna ușor... Caporalul simți un fior rece și întoarse repede capul. Atunci însă văzu crucile albe, în linii drepte, din cimitirul militar și, buimăcit, făcu stînga împrejur, dînd iarăși cu ochii de morminte în cimitirul satului... Fu cuprins de o frică sugrumătoare, ca în fața unor stafii. Se stăpîni totuși în curînd și, scuipînd cu scîrbă, murmură :

— Ce viață mai e și asta... Încotro te uiți, numai moarte și morminte și morți...

Un vînt tomnatec, umed și trist, începu să bată dinspre satul amețit de ceață, aducînd pe aripi zvonuri de gemete înăbușite. Din văzduhul cenușiu picura atîta pustietate, că simțindu-și sufletul împovărat, caporalul încremeni cu fața spre turnul bisericii, cu privirea pierdută, fără să bage de seamă că pe cărarea cimitirului se apropia un ofițer. Își veni în fire de-abia cînd auzi pașii. Tresări și, întorcîndu-se la gropari, le zise cu glasul încă răgușit de neliniște :

— Dați zor, băieți, că vine un domn ofițer... De-acuma trebuie să sosească și convoiul... Of, baremi de-am scăpa mai repede !... Degeaba, asta nu-i treabă de militar !

Ofițerul se apropia șovăitor. Vîntul îi flutura pulpanele mantalei, împingîndu-l parcă spre o țintă nedorită. Era mijlociu ca statură și avea puțină barbă, care-i dădea o înfățișare de milițian sedentar, deși altfel nu părea mai mult de treizeci și cinci de ani. De sub casca de fier lătăreață, fața lui rotundă și bălaie apărea chinuită, mai cu seamă din pricina ochilor cafenii, mari și ieșiți din orbite, care priveau înfrigurați stîlpul spînzurătoarei, fără a clipi, cu un nesațiu bolnăvicios. Gura, cu buzele cărnoase, era strînsă într-un spasm dureros, tremurător. Mîinile îi atîrnau țepene, aproape uitate.

Caporalul îl primi cu un salut milităresc, bătîndu-şi zgomotos călcîiele bocancilor. Ofiţerul se opri la cîţiva paşi, răspunse dînd din cap uşor şi, mereu cu privirea la ştreang, întrebă :

— La ce oră e hotărîtă execuţia ?

— La patru a fost, trăiţi, domnule căpitan, răspunse caporalul atît de tare, că ofiţerul întoarse repede ochii spre dînsul. Dar văd că e cinci şi încă n-au sosit...

— Da... da, murmură căpitanul coborînd privirea asupra groparilor care săpau tăcuţi, cu capetele în pămînt. Apoi întrebă iar, mai sigur : şi cine va fi spînzurat ?

— Noi nu putem şti, domnule căpitan, zise caporalul cam încurcat. Se aude c-ar fi un domn ofiţer, dar nu putem şti bine...

— Şi pentru ce fel de vină ? stărui ofiţerul, privindu-l cercetător, aproape mînios.

Caporalul se zăpăci de tot şi răspunse şovăind cu un zîmbet de milă amară :

— De, domnule căpitan... noi de unde să ştim ? În război viaţa omului e ca floarea, se scutură te miri de ce... Păcatele-s multe de la Dumnezeu, şi oamenii nu iartă...

Căpitanul se uită lung la dînsul, mirat parcă de vorbele lui, şi nu mai întrebă nimic. Ridicînd însă ochii şi văzînd iar spînzurătoarea, se retrase cîţiva paşi ca în faţa unui vrăjmaş ameninţător. În aceeaşi clipă, pe cărarea dinspre sat, răsună un glas aspru şi poruncitor :

— Caporal !... Gata, caporal ?...

— Gata, domnule locotenent ! strigă caporalul, întorcîndu-se, cu mîna la cozoroc.

Locotenentul, în ulancă strînsă pe corp şi cu guler de blană sură, venea foarte grăbit, aproape alergind, şi vorbind mereu :

— Gata tot, caporal ? Convoiul a pornit adineaori şi în cîteva minute va fi aici... Dar plutonierul unde-i ? De ce n-a venit înainte ?... Dacă eu, care n-am nici o însărcinare directă, m-am putut osteni...

Tăcu brusc văzînd pe căpitanul străin şi necunoscut, care-l privea neliniştit. Locotenentul salută şi înaintă pînă la marginea groapei, izbucnind apoi foarte nervos şi cu vocea zgîrietoare :

— Scăunelul, caporal ! Unde-i ?... Ce te uiţi ca un nerod ?... Pe ce vrei tu să se urce condamnatul ?... Ce oameni ! Atîta nepăsare n-am mai văzut... Din pămînt să-mi scoţi un scăunel, ai înţeles ? Şi în două minute să fii înapoi !... Aide, mişcă, ce mai caşti gura ? !

Caporalul porni fuga spre sat, în vreme ce locotenentul, aruncînd o privire căpitanului, care stătea deoparte, urmă mai potolit :

— Cu astfel de oameni nu batem noi Europa... Unde nu-i conştiinţa datoriei...

Vorbind, trecu lîngă stîlpul de brad, chiar sub ştreangul nemişcat. Examină groapa mormăind ceva, nemulţumit, şi pe urmă ridicînd ochii apucă cu amîndouă mîinile funia ce-i atîrna deasupra capului, parcă ar fi vrut s-o încerce dacă-i destul de solidă. Întîlnind însă privirea speriată a căpitanului, dădu drumul ştreangului, ruşinat şi umilit. Mai stătu acolo cîteva clipe, nehotărît, apoi deodată merse drept în faţa străinului, prezentîndu-se :

— Locotenent Apostol Bologa...

— Klapka, îl întrerupse căpitanul, cu mîna întinsă. Otto Klapka... Adineaori am sosit, şi tocmai de pe frontul italian... În gară am aflat că aveţi o execuţie şi, nici nu-mi dau bine seama cum, iată că am nimerit aici...

În glasul căpitanului tremura o sfială atît de neascunsă, că locotenentul, fără să vrea, se simţi cuprins iar de ruşinea de adineaori şi, încurcat, zise cu o vioiciune silită

— Va să zică sunteţi mutat în devizia noastră ?

— Da... la al cincizecilea de artilerie de cîmp...

— A, chiar în regimentul nostru ! strigă Bologa deodată, cu bucurie neprefăcută. Atunci, bine-aţi venit !

Fața căpitanului se însenină, parcă în sinceritatea locotenentului s-ar fi dezvăluit un om nou. Privirile lor se încrucișară într-o licărire de simpatie. O clipă. Apoi Klapka avu o cutremurare și întrebă aproape înfricoșat :

— Pe cine spînzurați ?

În ochii lui Apostol Bologa, albaștri și adînciți în cap, se aprinse o mîndrie stranie. Răspunse cu o indignare abia stăpînită :

— Un sublocotenent ceh, Svoboda... mai mare rușinea pentru corpul ofițeresc... A fost prins tocmai cînd era să treacă la dușman, înarmat cu hărți și planuri. Rușinos și revoltător !... Nu-i așa ? adăogă după cîteva clipe, fiindcă Klapka tăcea.

— Mda... da, poate, zise căpitanul, tresărind nesigur.

Răspunsul îndoielnic îndîrji pe Bologa. Începu să vorbească atunci cu o volubilitate care se vedea că nu i-e firească, vrînd parcă să convingă cu orice preț :

— Am avut onoarea să fac parte din Curtea Marțială care l-a judecat și, prin urmare... Dealtfel nici el n-a tăgăduit. Nici vorbă, față de dovezile definitive, ar fi fost zadarnică orice apărare... A fost de un cinism într-adevăr nemaipomenit. N-a deschis gura toată vremea și n-a vrut să răspundă măcar la întrebările președintelui... Ne-a privit sfidător, pe rînd, cu un fel de dispreț falnic... Chiar sentința de moarte a primit-o zîmbitor și cu niște ochi... Firește, asemenea oameni nu se spăimîntă nici de moartea infamantă... Cînd l-au prins, într-un unghi mort, o patrulă comandată de ofițer, a vrut să se împuște... Ce dovadă mai palpabilă decît încercarea de sinucidere ? Curtea l-a condamnat la moarte în unanimitate, fără discuție, atît a fost de vădită crima... Eu însumi, deși sunt o fire excesiv de șovăitoare, de data aceasta am conștiința pe deplin împăcată, absolut pe deplin...

Klapka, buimăcit mai ales de asprimea glasului, murmură :

— O, Doamne... dovezile... cînd e vorba de o viață de om...

Pe buzele subțiri, cu colțuri supte ale locotenentului răsări un amestec de ironie și de dispreț :

— Uitați, domnule căpitan, că suntem în război și pe front !... O viață de om nu e îngăduit să primejduiască viața patriei !... Dacă ne-am călăuzi după considerații sentimentale, ar trebui să capitulăm în fața tuturor... Se vede însă că sînteți ofițer de rezervă, altfel n-ați vorbi așa despre o crimă...

— Da, adevărat, se grăbi Klapka cu teamă. Am fost avocat... în vreme de pace... Acum însă...

— Și eu sînt ofițer de rezervă, întrerupse locotenentul cu mîndrie. Războiul m-a smuls din mijlocul cărților, de la Universitate, unde aproape pierdusem contactul cu viața reală. Dar m-am dezmetecit repede și mi-am dat seama că numai războiul e adevăratul generator de energii !

Căpitanul zîmbi, ca și cînd răspunsul i s-ar fi părut ridicol, și zise cu glas blajin, colorat de o ironie blîndă :

— Și eu care credeam că războiul e un ucigător de energii !

Apostol Bologa roși ca o fecioară și nu îndrăzni să se uite în ochii căpitanului. Se simțea jignit pînă în măduva oaselor și căuta în minte un răspuns aspru, care să pună capăt convorbirii. Atunci însă sosi gîfîind caporalul, cu scăunelul fără spetează.

— Un moment, domnule căpitan, rosti Bologa triumfător, întorcîndu-se spre caporalul asudat, parcă i-ar fi adus mîntuirea. E prea înalt, nu vezi ? strigă apoi mînios. Cum să se cațere condamnatul pe asemenea... În sfîrșit, ce-mi fac eu sînge rău, cînd nici nu e în atribuțiile mele execuția ? !... Să vedeți voi ce va zice domnul general, să țineți minte !... Acuma ce mai stai ? Aide, potrivește cel puțin locul și trage mai sus funia !... Ce oameni !

Ridică mîinile, revoltat, şi-i întoarse spatele. Se potoli însă brusc, zărind pe cărarea dinspre sat un grup de ofiţeri care se apropiau cu o gravitate solemnă. În frunte venea însuşi comandantul diviziei, mic, gras, cu picioarele scurte şi foarte roşu la obraz, bătîndu-şi nervos carîmbul cizmei cu o cravaşă, în vreme ce pretorul militar, un căpitan burtos, cu mustăţi sure, îi explica ceva gesticulînd larg cu mîna dreaptă, în care ţinea o foaie de hîrtie...

— Vine convoiul... Uite şi generalul! şopti Bologa, clipind repede către căpitanul care se dădea mai înapoi, ca dinaintea unei năluci neaşteptate.

Locotenentul alergă întru întîmpinarea generalului şi, salutînd, raportă cu importanţă:

— Întîmplător am venit mai devreme, excelenţă, şi am constatat că lipsea scăunelul...

— Lipsea? repetă generalul cu o privire nemulţumită spre pretorul care se uita desperat la Bologa.

— Am luat însă imediat măsuri de îndreptare, se grăbi să adaoge locotenentul, ca să scape pe pretorul uluit din încurcătură.

Totuşi pretorul simţi că generalul s-a supărat şi, murmurînd o scuză, îşi iuţi paşii, ca să ajungă cel dintîi la locul execuţiei şi să se încredinţeze cum i s-au împlinit ordinele. Dintr-o aruncătură de ochi văzu tot, fără a se sinchisi de caporalul înţepenit într-o salutare înfricoşată. Vru să se întoarcă zîmbitor spre generalul care sosea, dar deodată îşi aduse aminte şi întrebă îngrijorat:

— Călăul unde-i, caporal?

— Noi nu ştim, domnule căpitan, răspunse caporalul. Noi am avut ordin să facem groapa şi...

— Cum nu ştii, dobitocule? se răsti pretorul cuprins de spaimă şi răcnind aproape furios: Dar unde-i plutonierul? Ce-a făcut plutonierul?... Plutonier!... Închipuiţi-vă, excelenţă, n-avem călău! adăogă, în culmea zăpăcelii, către generalul care tocmai sosise aproape de

groapă. Eu degeaba iau toate măsurile reglementare, căci oamenii nu-şi mai fac datoria!

Un plutonier, cu faţa cenuşie şi uscată, veni în fuga mare şi se opri tremurînd lîngă stîlpul spînzurătoarei.

— Ce-ai făcut, ticălosule? Unde-i călăul? se repezi pretorul, scrîşnind dinţii. Am să te... am să...

— Treizeci de zile închisoare! interveni generalul, smulgîndu-şi mustaţa stîngă şi ameninţînd cu cravaşa. Acuma însă trebuie comandat un om numaidecît...

— Caporal, tu vei fi călăul! zise pretorul repede, mai uşurat.

— Domnule căpitan, vă rog cu supunere, iertaţi-mă... bolborosi caporalul, îngălbenind. Eu, domnule căpitan, vă rog cu supunere...

Pretorul nici nu-l auzi, ci se apropie de general ca să se mai plîngă, drept explicaţie, de nedisciplina oamenilor. Generalul însă, cu o indignare stăpînită, îl întrerupse scurt, mormăind:

— Vom vorbi mai tîrziu... Acuma, la datorie!

Pe cărarea sură, în coborîrea grăbită a înserării, grosul convoiului se legăna încet. Condamnatul, înfăşurat într-o mantie verzuie, cu gulerul ridicat, cu o pălărie civilă în capul plecat, păşea maşinal la braţul unui preot militar bătrîn, înconjurat de patru soldaţi cu baioneta la armă. Urmau grupuri de ofiţeri şi soldaţi, de-a valma, aduşi de pe front înadins ca să vază execuţia, toţi cu căşti de război şi în uniforme murdare, cu miros greu de tranşee, resfiraţi în voie, încît coada ajungea pînă aproape de marginea satului.

Sub spînzurătoare, caporalul aştepta smirna, cu ochii tulburi, în vreme ce plutonierul îi şoptea şi-l învăţa cum şi ce are de făcut.

Vîntul umed se înteţi, măturînd pămîntul, împiedicîndu-se în mormintele cimitirelor, zgîlţîind pe oamenii care se apropiau...

Apoi preotul se opri la marginea groapei cu osînditul care, văzînd lutul galben şi cleios, avu o zguduire scurtă.

— Dumnezeu e bun şi mare, îi bolborosi la ureche preotul, speriat, întinzîndu-i crucea la buze.

— Pe dincolo, părinte... vă rog ! răsună iarăşi glasul pretorului, nervos şi răguşit. Trebuie ordine... Plutonier, ia seama ! Nu-ţi ştii datoria ?

Mersul convoiului se iuţi ca la comandă şi în cîteva clipe se făcu o roată de oameni în jurul spînzurătoarei. Toţi tăceau însă parcă li-ar fi fost frică să nu tulbure somnul unui bolnav istovit de suferinţe. Doar zgomotul de paşi nerăbdători se amesteca în gemetele vîntului stăruitor...

— Doctore, doctore, durează mult ? şopti Apostol Bologa, agăţîndu-se de braţul medicului, care se zbătea să-şi deschidă trecere printre soldaţii îngrămădiţi.

— Ai să vezi... acuma nu-i vreme de... răspunse doctorul plictisit. Puţin loc, hei, ce Dumnezeu... Faceţi-mi loc, băieţi !

Bologa izbuti să se strecoare, pe urmele medicului, pînă la picioarele groapei, în faţa spînzurătoarei. Gîtul îi era uscat şi amar, iar inima i se frămînta într-o emoţie aproape dureroasă. Se simţea mulţumit că va vedea tot şi, ca să-şi potolească nerăbdarea, se uită împrejur, căutînd cunoscuţi şi prieteni printre zecile de feţe tăbăcite de război şi schimonosite sub povara căştilor de oţel... Generalul stătea în dreapta, numai la vreo trei paşi, ursuz, nemişcat. Mai încolo însă locotenentul Gross trepida fără astîmpăr, urmărind cu atenţie desperată toate mişcările condamnatului, care-i fusese bun prieten. Văzînd pe Gross, Bologa îşi aduse aminte de căpitanul străin de adineaori şi îl descoperi la spatele generalului, ţinîndu-se cu mîna de falcă, neclintit ca o mustrare.

„Ce om ! se gîndi Bologa cu necaz. Vine de la gară de-a dreptul aici şi tot el vrea să-mi dea lecţii de umanitarism, parcă eu aş fi o fiară sau..."

În clipa aceea o mînă îi strînse braţul.

— A, Cervenco ! murmură Bologa, întorcîndu-se. Tu, aici ?... Mă mir... Desigur că n-ai venit de bunăvoie... Ştii că eu am făcut parte din Curtea Marţială ?

Căpitanul Cervenco nu mai apucă să răspundă, căci în văzduh ţîşni brusc glasul pretorului, mult mai ascuţit şi mai tăios ca adineaori :

— Toată lumea trei paşi înapoi !... Loc !... Loc !...

Oamenii, spăimîntaţi parcă de zgomotul care îndrăznea să străpungă tăcerea, se îmbulziră şi se retraseră cîţiva paşi. În locul gol din jurul groapei rămase numai generalul, pe cînd lîngă stîlpul cioplit, condamnatul privea drept înainte, mîngîind blînd digul care închidea orizontul. Bologa, cu inima strînsă, se uita acuma drept în ochii lui mari, negri, fierbinţi... Şi văzu deodată că omul de sub ştreang se întoarce spre preotul înmărmurit şi-l auzi foarte desluşit, zicînd :

— Vreau să mor mai repede...

Generalul încruntă din sprîncenele-i stufoase şi îmbinate, spunînd pretorului :

— Vezi ce doreşte.

Dar condamnatul ridicase acuma ochii peste capetele oamenilor şi parcă nici nu mai auzi întrebarea pretorului care, aşteptînd zadarnic un răstimp, izbucni speriat :

— Gata ?... Atunci... da... atunci...

Şi, uitîndu-se jicnit spre general, păşi pe movila de lut proaspăt de la marginea groapei, desfăşură hîrtia ce i se boţise în mînă şi citi sentinţa Curţii Marţiale a diviziei, care osîndea la moarte prin ştreang pe sublocotenentul Svoboda, pentru trădare şi dezertare la duşman. Glasul îi suna gol şi prefăcut, de două ori se încurcă, drept care generalul îi aruncă două priviri scrutătoare, iar la sfîrşit răguşi, parc-ar fi răcnit din răsputeri o zi întreagă.

Apostol Bologa se făcu roşu de luare-aminte şi privirea i se lipise pe faţa condamnatului. Îşi auzea bătăile inimii, ca nişte ciocane, şi casca îi strîngea ţeasta ca şi cînd i-ar

fi fost mult prea strîmtă și îndesată cu sila. O mirare neînțeleasă îi clocotea în creieri, căci în vreme ce pretorul înșira crimele și hîrtia îi tremura între degete, obrajii sublocotenentului de sub ștreang se umplură de viață, iar în ochii lui rotunzi se aprinse o strălucire mîndră, învăpăiată, care parcă pătrundea pînă în lumea cealaltă... Pe Bologa, la început, privirea aceasta îl înfricoșă și îl întărîtă. Mai pe urmă însă simți limpede că flacăra din ochii condamnatului i se prelinge în inimă ca o imputare dureroasă... Încercă să întoarne capul și să se uite aiurea, dar ochii omului osîndit parcă îl fascinaseră cu privirea lor disprețuitoare de moarte și înfrumusețată de o dragoste uriașă. În cele din urmă Bologa se aștepta ca gura condamnatului să se deschidă și să scoată un strigăt îngrozitor de izbăvire, întocmai ca cei dintîi credincioși care, în clipa morții silnice, vedeau pe Hristos...

Pretorul îndoi repede hîrtia și, punînd-o în buzunar, mormăi ceva obosit. Atunci plutonierul se apropie de condamnat și-i șopti foarte umil :

— Mă rog... mantaua...

Svoboda, fără să-l privească, lepădă îndată mantaua și rămase într-o haină civilă cu gulerul răsfrînt, care-i lăsa gol gîtul alb, subțire și lung. Pe urmă scoase pălăria, își netezi părul pe frunte și sărută lacom crucea din mîna preotului, închinîndu-se repede... Se uită împrejur o clipă, puțin uluit, ca și cînd ar fi uitat ceva. Apoi, cu o licărire de bucurie, își aduse aminte și se sui pe scăunelul de lîngă stîlpul de brad. Cu privirea lucitoare, cu fața albă și luminată, părea că vrea să vestească oamenilor o izbîndă mare.

— Aide, băiete, nu-ți fie frică, murmură plutonierul înfricoșat către caporalul scund, luîndu-l de spate și împingîndu-l ușor spre condamnat.

Caporalul se apropie dîrdîind, neștiind ce să facă. Se uită înapoi și, la un semn al plutonierului, întinse brațele spre ștreang.

— Jos tunica ! strigă atunci generalul, cu voce groasă. Militarul în uniformă nu poate fi călău !

Într-un minut caporalul întinse iarăși mîinile spre funie, numai în cămașă și cu capul gol, ca un al doilea osîndit. În răstimp însă Svoboda își potrivise singur lațul pe gît, parcă ar fi încercat un guler neobișnuit.

— Trage scaunul ! șopti iarăși plutonierul.

Caporalul smulse năuc scăunelul de sub picioarele condamnatului. Brațul spînzurătoarei pîrîi, și trupul începu a se zvîrcoli în căutarea unui sprijin. În ochi lucirea stranie, arzătoare, pîlpiia mai puternic, cu tremurări grăbite, din ce în ce mai albă... Bologa vedea bine cum bulbii ochilor se umflau și se învinețeau, și totuși privirea își păstra strălucirea însuflețită, parcă nici moartea n-ar fi în stare s-o întunece sau s-o nimicească...

Plutonierul mai spuse ceva caporalului care, desperat, se repezi și, cu amîndouă mîinile, cuprinse picioarele spînzuratului, zguduite încă de spasmuri nătînge.

— Dă-i drumul ! strigă pretorul speriat. La o parte !... Ce faci ?

Doctorul, lîngă Apostol Bologa, stătea cu ceasornicul în mînă, numărînd vremea. Perdelele negre ale amurgului se lăsau acuma tot mai grăbite. Vîntul se oprise brusc, ca un alergător sosit în fața unei prăpăstii. Apoi, prin pînza tăcerii ce se urzea, străpunse deodată un oftat prelung, ca o chemare...

Dar numai Bologa se întoarse și văzu un soldat cu o urmă de rană grea în obraz, cu fața scăldată în lacrimi, gemînd de milă. Vru să-i facă semn să înceteze, dar atunci zări licăriri de lacrimi și în ochii altor oameni din apropiere. Se zăpăci și simți că i s-a uscat cerul gurii.

„De ce geme soldatul ?“ se gîndi dînsul ca să-și domolească inima ; dar în clipa cînd îi răsări întrebarea aceasta în creier, privirea lui întîlni iarăși ochii spînzura-

tului, în care acuma strălucirea de adineaori, mîndră și încrezătoare, se zbuciuma gîtuită de întuneric.

Trecură astfel cîteva minute. Corpul spînzuratului nu mai mișca de mult. Amurgul acoperea întreg pămîntul, ca un linţoliu negru...

— Ce facem, doctore ? izbucni deodată generalul, ursuz. Nu vezi că s-a întunecat ?

— Datoria, excelenţă, răspunse medicul liniștit, cu ochii la ceas.

— Ce datorie ?... Constată ! Asta-i datoria dumitale ! zise generalul mai îndîrjit.

Doctorul ridică din umeri, se apropie de stîlp și pipăi pulsul spînzuratului, iar pe urmă murmură :

— A murit mai repede, parcă i-a fost silă de viață...

— Lasă comentariile ! se înfurie generalul. Rezultatul !

— Excelenţă, condamnatul a expirat, raportă doctorul salutînd.

— Atunci ? Ei ? zise generalul nerăbdător, întorcîndu-se către pretorul buimăcit.

— Excelenţă, sentinţa s-a executat, rosti pretorul grăbit, bătîndu-și călcîiele ca un recrut silitor.

Generalul venise înadins ca să ţină o cuvîntare asupra dezertării la inamic și mai ales asupra pedepselor ce vor lovi fără cruţare pe cei care s-ar abate de la datoriile ostășești. Dar acuma se simţea obosit și nu mai avea poftă de discursuri.

— Atunci să mergem ! mormăi dînsul, pornind atît de brusc, că oamenii de-abia avură vreme să se dea la o parte spre a-i face loc să treacă.

Pretorul împărţi repede ordinele cuvenite plutonierului și apoi alergă după general, să-i explice că vina incidentelor cade exclusiv în sarcina oamenilor nedisciplinaţi. Pe urmă toată lumea se urni și cîmpul se umplu de pași. Numai Apostol Bologa rămase pironit pe loc, cu ochii mereu la spînzuratul căruia vîntul îi zvîrcolea aripile hainei.

— Bietul om ! zise deodată căpitanul Cervenco, cu glas plîns, lîngă Bologa.

— Cum ? Ce zici ? făcu Bologa tresărind și adăogînd îndată, ca să-și ascundă emoţia : De ce bietul om ? De ce adică...

Dar nu sfîrși, nici nu așteptă răspunsul căpitanului. Plecă pe cărare, spre sat, după ceilalţi, ca și cînd i-ar fi fost frică să nu-l prindă noaptea aici. La vreo treizeci de pași ajunse din urmă pe Klapka.

— Ei, ţi-a plăcut, filozofule ? îi zise căpitanul cu o ușoară imputare în glas.

— Domnule căpitan, pedeapsa... crima... legea, bolborosi Apostol Bologa, speriat de întrebarea căpitanului.

— Da, da... și totuși... omul ! murmură Klapka întunecat.

— Omul... omul... omul, făcu Bologa, cutremurîndu-se.

Împrejur întunerecul se înăsprise, încît înţepa ochii. Bologa întoarse capul. Pe cîmp, cît pătrundea privirea, siluete negre se mișcau de ici-colo, parcă toţi oamenii s-ar fi prefăcut în stafii fără odihnă. Numai spînzurătoarea albea nepăsătoare, împrejmuită de crucile albe din cimitirul militar.

Bologa se cutremură iar. Un frig dureros îi cutreiera inima. Șopti cu teamă :

— Ce întunerec, Doamne, ce întunerec s-a lăsat pe pămînt...

Glasul lui șerpui ca un scîncet de bolnav și se stinse în oftările vîntului.

2.

Întunerecul zugruma satul foarte împrăștiat în care azi trăiau mai mulţi soldaţi dușmani decît civili. Casele negre străjuiau sperioase uliţa largă, nepruncluită, răvășită de gropi, desfundată de miile de căruţe ce treceau necontenit

spre front, încărcate cu merinde pentru oameni, întorcîndu-se înapoi veșnic pline cu rămășițe de-ale luptelor... Ici-colo sclipea cîte-un ochi de lumină galbenă, plăpîndă, însemnînd comandamente, spitale, cîrciumi-popote... Prin băltoacele uliții se împleteceau, înjurînd și blestemînd, cei ce reveneau de la execuție.

Apostol Bologa mergea tăcut alături de căpitanul străin. Vrea mereu să-și grăbească pașii, să se despartă de omul acesta bănuitor, care parcă și tăcînd îi făcea mustrări. Dar în aceeași vreme aștepta să mai afle de la dînsul ceva nespus de important și-i era atît de necaz că nu mai deschide gura, încît îi venea să țipe... Și întunerecul umed, înecăcios îi strîngea în clește inima, din ce în ce mai fără milă.

Apoi, în fața unei case cu ferestrele luminate se auzi glasul generalului, iar Klapka tresări și zise :

— Eu mă opresc aici... să...

Bologa nu răspunse și nici măcar nu salută, ci trecu înainte, mai repede, ușurat, bucuros că a scăpat și înfricoșat să nu-l cheme înapoi, ca și cînd căpitanul ar fi fost pricina apăsării ce-i încovoia sufletul. În curînd coti într-o ulicioară strîmtă și apoi intră în ograda căsuței de nuiele, unde își avea locuința. Din fund, dintr-un șopron, auzi cîntec jalnic. Se supără că ordonanței îi arde de cîntece tocmai acuma. Totuși ascultă cîteva clipe, gîndindu-se : „E cîntec de la noi..." Vru să strige pe Petre, dar după ce deschise gura, își luă seama și păși brusc în tindă. Nu găsi ușa odăiei și se înfurie : „El cîntă în loc să..." În odaie, pe o masă, ardea lampa cu flacăra gîtuită, cu sticla funinginită. Bologa își așeză casca pe laviță, pe urmă se trînti pe pat și rămase întins, cu mîinile pe piept, cu ochii în tavanul cu grinzi negre și crăpate. Se simțea frînt, ca după o muncă istovitoare.

„Pînă la masă am să mă odihnesc puțin, să-mi alung gîndurile", își zise dînsul, căscînd și închizînd ochii.

Dar îndată gîndurile se năpustiră asupra lui din toate ascunzișurile creierului, ca niște păsări hrăpărețe, și în urechi îi răsună cîntecul ordonanței atît de limpede, parcă ar fi cîntat sub fereastră. Atunci, spăimîntat, deschise iar ochii. Îi trecu prin minte că ar trebui totuși să cheme pe Petre, să-i spuie că mîine în zori de zi vor pleca înapoi pe front și deci să nu uite ceva pe-aici... În același timp, însă, își dădu seama că i-e frică să rămîie singur cu gîndurile-i proprii și-și răspunse : „Conștiința mea e împăcată"... Și numaidecît, ca la poruncă, îi răsăriră în minte argumentele, cu zecile, îmbulzindu-se să-l încredințeze că Svoboda a fost vinovat, a încercat să dezerteze și să trădeze, și că, prin urmare, el, care din întîmplare l-a judecat și l-a osîndit, n-are să-și impute nimic, nimic... Totuși, pe cînd asculta în suflet dovezile liniștitoare, în tavanul cu grinzi negre se iviră, întîi ca niște sclipiri fără rost, apoi tot mai lămurit, ochii omului de sub ștreang, cu privirea mîndră, tulburătoare ca o chemare, în al cărei foc straniu valurile de argumente se topeau neputincioase.

„Nu mai încetează Petre... De ce nu încetează ?" se gîndi atunci, închizînd iar pleoapele și lăsîndu-se obosit, în voia soartei.

Singură doina soldatului îi mai tremura în creieri, lină și blîndă ca o mîngîiere catifelată, trezindu-i din somn șiraguri de amintiri și strămutîndu-i sufletul, pe aripi de vis, acasă, în tîrgușorul Parva de pe valea Someșului.

Acolo era casa lui părintească, bătrînă, solidă, chiar peste drum de biserica nouă, strălucitoare. Din cerdacul cu stîlpi înfloriți, printre crengile nucilor sădiți în ziua nașterii lui, se vedea mormîntul tatălui său, împodobit cu o cruce sură de piatră, pe care numele, săpat cu slove aurite, se deosebea din depărtare : Iosif Bologa.

Casa avea încăperi multe, cu mobile vechi, severe, amestecate, și o curte mare, cu acareturi în fund, și mai încolo, o grădină ce mergea pînă la Someșul cu ape gălăgioase. Aceasta a fost, împreună cu cîteva „table" de

pămînt roditor, zestrea fiicei doctorului Hogea, primul medic de plasă în Parva, al cărui mormînt se află de asemenea în curtea bisericii, ca o amintire a unei vieţi de cinste şi sirguinţă, şi vrednic urmaş al fostului subprefect din vremea revoluţiei şi domniei lui Avram Iancu. Cea mai mare bucurie a avut-o doctorul în ziua cînd bătrînul protopop Groza i-a cununat fata cu avocatul Iosif Bologa. Din bucuria aceea i s-a tras şi moartea, urmată la cîteva luni după nunta unicei sale odrasle... Domnişoara Maria, de altfel îşi binemeritase norocul. Fusese fată cuminte, aşezată, fără fumuri şi cu mare credinţă în Dumnezeu. Rămasă orfană de mamă, a crescut în internatul de fete din Sibiu. Acolo, în preajma examenului de clasa a şasea liceală, în familia directoarei, a făcut cunoştinţă cu Iosif Bologa care, peste o săptămînă şi fără a-i spune ei măcar o vorbă, a scris doctorului Hogea, la Parva, cerîndu-i mîna. Peste altă săptămînă s-a pomenit cu tatăl ei, a aflat că „marele avocat" o iubeşte şi, în trei zile, au serbat logodna chiar în casa directoarei, dezolată că „Mariţi" baremi n-a terminat clasa... A stat apoi logodită cinci luni, pînă ce, după laborioase tratative cu socrul, Bologa s-a hotărît să-şi strămute în Parva cancelaria avocaţială, fără mulţi clienţi, din Sibiu. Astfel, Maria a avut vreme să se obişnuiască cu gîndul că se va mărita cu un om care, şi după logodnă, i-a rămas ca un străin. În loc de iubire, simţea pentru Bologa un respect speriat, mai ales din pricina avalanşelor de laude cu care o copleşea tatăl ei ori de cîte ori venea vorba despre viitorul său ginere.

Nici nu a fost Iosif Bologa bărbatul care să înflorească visele romantice ale unei fete de şaptesprezece ani. În figura lui aspră, colţuroasă, cu ochi scufundaţi în orbite şi adumbriţi de sprîncene stufoase, cu mustăţi castanii, bogate şi cu o bărbie lată şi puţin învineţită de tăişurile briciurilor, părea că se simţea mai acasă ura decît dragostea. Deşi scump la vorbă şi veşnic serios, avea un glas pătrunzător de fierbinte, dovedind o inimă blîndă şi un suflet încordat de viaţă lăuntrică. A fost feciorul cel mai mare al unui preot sărac din Ţara Moţilor, în a cărui familie rămăsese ca un trofeu, amintirea strămoşului Grigore, fruntaş în răscoala lui Horia şi tras pe roată, la Alba-Iulia, după potolirea ţăranilor. În sufletul lui Iosif Bologa icoana străbunului erou şi martir a înteţit rîvna de muncă şi a înflăcăraT un ideal. Îndată după ce şi-a dobîndit diploma de avocat, s-a aruncat cu toată patima în politică, izbutind să ajungă cel mai tînăr condamnat în procesul Memorandului şi să petreacă vreo doi ani într-o închisoare de stat.

Apostol s-a născut tocmai în zilele cînd tatăl său aştepta, la Cluj, condamnarea. Pînă să se întoarcă Bologa din temniţă, copilul a deschis ochii asupra lumii, îmbrăţişat de o dragoste maternă idolatră. Lipsită de iubire, tînăra d-nă Bologa şi-a găsit în copil o ţintă de viaţă. Sufletul ei plin de credinţă în Dumnezeu a avut chiar momente de îndoială: oare nu-şi iubeşte odrasla mai mult decît pe Atotputernicul? Ca să-şi împace conştiinţa, şi-a dat mare osteneală să sădească în inima micului Apostol adorarea Domnului. Astfel, întiile amintiri ale copilului au fost stăpînite de un Dumnezeu bun, blînd şi iertător care, în schimbul rugăciunilor de toate zilele, dăruieşte oamenilor bucurii pe pămînt şi veşnică fericire în cer. În închipuirea lui săltăreaţă, înfăţişarea acestui Dumnezeu se confunda cu protopopul Groza, care venea deseori, întrebînd totdeauna veşti de la „martirul nostru", şi căruia mama îi săruta mîna.

O schimbare adîncă, un fel de revoluţie a stîrnit în viaţa lui Apostol sosirea tatălui său. Peronul gării era înţesat de oameni, domni şi ţărani din împrejurime. Copilul se agăţa desperat de fusta măicuţei, aşteptînd parcă o minune îngrozitoare... Apoi trenul a sosit şi s-a oprit scîrţîind foarte urît, şi dintr-un vagon s-a coborît Bologa, în haină neagră, cu capul gol şi o barbă mare castanie, crescută în temniţă, s-a uitat puţin la lumea de pe peron şi pe urmă s-a repezit la micul Apostol, l-a ridicat şi, în vreme ce

oamenii strigau „trăiască", l-a sărutat zgomotos pe amîndoi obrăjorii. Cuprins de o spaimă dureroasă, copilașul a început să plîngă și să se zvîrcolească în brațele străinului care, ascultînd acum discursul protopopului, încerca să-l ostoiască și-l legăna ușor. În cele din urmă, Bologa, fiindcă micuțul răcnea din ce în ce mai speriat, acoperind cuvîntarea de binevenire, îl trecu enervat în seama doamnei Bologa, care se împurpurase de rușine și de emoție. În brațele ei Apostol se mulcomi, privind însă mereu înfricoșat spre domnul cu barba castanie.

Dealtfel, în aceeași seară, Bologa avu o convorbire solemnă cu nevastă-sa în privința educației copilului. Îi dezvoltă în fraze pompoase niște principii, pomeni numele cîtorva educatori celebri, sfătuind-o chiar să citească pe îndelete operele lor, pe care le citise și dînsul în închisoare tocmai în vederea lui Apostol, și mai ales îi ceru energie, concentrare și hotărîre.

— Copilul trebuie să înțeleagă de la început că viața omului numai atunci e prețioasă cînd urmărește un ideal ! sfîrși Bologa patetic. Datoria noastră părintească de-abia acum începe ! Trebuie să ne dăm toate silințele ca să facem din odorul nostru un om și un caracter !

Doamna Bologa plînse și-și frînse mîinile. Din discursul soțului ei înțelegea că i se cere să-și astîmpere dragostea de mamă, mîngăierile și răsfățările. Totuși, se supuse fără murmur. Bologa, sărbătorit de o lume întreagă, martir, cu aureola temniței și cu barba impunătoare, i se părea un stăpîn nespus de înțelept, căruia i se cuvine numai ascultare și supunere. Se resemnă deci să-și iubească puișorul în taină și să-și ferească mîngăierile de ochii lui Bologa. În schimb, își inteți îngrijirile religioase, întreținînd mereu vie credința în sufletul lui Apostol. În privința aceasta avea toată libertatea din partea soțului care, deși nu era credincios, îngăduia religia în educație ca un mijloc pentru dezvoltarea fanteziei.

V

Apostol, potolit și timid, fără tovarăși de jocuri, simți adînc atmosfera gravă pe care o impuse tatăl său în casă. Îi rămase întipărită în inimă spaima primei întîlniri cu el și-l privea mereu ca pe un străin venit anume să-l terorizeze. Ceasuri de bucurie petrecea numai cu mama, cînd erau singuri acasă, și uneori cu protopopul Groza care, fiind văduv, se înviora în tovărășia copilului blînd și inteligent. Peste toate gîndurile și închipuirile micuțului însă plutea veșnic o iubire foarte nelămurită, în care stăpînea Dumnezeu...

Cînd împlini vîrsta de șase ani, alt eveniment straniu îi zgudui sufletul... Doamna Bologa, gîndindu-se că copilul trebuie să înceapă școala, se sfătui îndelung cu protopopul Groza cum să-i înlesnească sarcina și căzură de acord că e nevoie de implorarea Atotputernicului. Prin urmare, hotărîră să pună pe Apostol să zică „Tatăl nostru", într-o duminecă, în cadrul sfintei liturghii. Făcură pregătirile în mare taină, ca să nu prindă Bologa de veste și să le zădărnicească planul... În sfîrșit, în ziua stabilită, soții Bologa luară loc în strana dreaptă, ca de obicei, iar Apostol, în fața lor, în hăinuțe noi, mai palid și cu ochii aprinși de emoție. Doamna Bologa lăcrima și tremura, închinîndu-se înfrigurată și frămîntînd neîncetat cărticica de rugăciuni... Apoi venind momentul rugăciunii, se plecă speriată peste strană și-i șopti : „Acuma, puișorule..." Cu fruntea sus, cu mers apăsat, Apostol trecu în fața ușii împărătești, căzu în genunchi, împreună mîinile... Peste o clipă glasul lui subțire ca un fir de mătase albă fîlfîia în tăcerea înecată de respirații, se ridica spre tavanul înstelat, se coborî printre sutele de oameni... Ochii lui văzură la început, în altar, pe protopopul Groza zîmbindu-i cu blîndețe și încurajîndu-l ; pe urmă însă rămase numai crucea aurită, sus, parc-ar fi plutit în văzduh... Apoi, tocmai în clipa cînd se închina, la încheierea rugăciunii, se deschise deodată cerul și, într-o depărtare nesfîrșită și totuși atît de aproape ca și cum ar fi fost chiar în sufletul lui, apăru

o perdea de nouraşi albi, în mijlocul cărora strălucea faţa lui Dumnezeu ca o lumină de aur, orbitoare, înfricoşătoare şi în acelaşi timp mîngăietoare ca o sărutare de mamă... Din strălucirea dumnezeiască însă se limpezea o privire vie, infinit de blîndă şi de măreaţă, care parcă pătrundea în toate adîncurile şi ascunzişurile... Arătarea aceasta a durat numai o clipă şi a fost atît de nemărginit de dulce, că inima lui Apostol şi-a oprit bătăile, iar ochii i s-au umplut de o lucire stranie, bolnavă. Totuşi, sufletul îi era atît de plin de fericire, că ar fi fost bucuros să moară atunci acolo, privind minunea dumnezeiască... Cînd se întoarse la loc, păru schimbat la faţă. Pe obrajii albi, ochii albaştri erau ca două izvoare de lumină.

— Măicuţă, am văzut pe Dumnezeu ! murmură copilul cu însufleţire, în vreme ce doamna Bologa încerca să-şi şteargă lacrimile cu batista udă de plîns.

Vedenia lui Apostol dădu prilej la oarecare controverse în casa Bologa. Protopopul şi d-na Bologa credeau cu tărie că bunul Dumnezeu, printr-o graţie deosebită, a arătat astfel calea pe care trebuie să meargă băiatul în viaţă ; avocatul, dimpotrivă, căuta să le documenteze că toată „minunea“ e numai rezultatul exaltării religioase a copilului... În cele din urmă, neizbutind a-i convinge, Bologa se supără, le imputä că vor să-i îmbolnăvească feciorul, umplîndu-i mintea fragedă cu fantasmagorii popeşti şi, fiindcă el, ca tată, e răspunzător de sănătatea sufletească a lui Apostol, interzise pe viitor asemenea exibiţii odată pentru totdeauna.

Clasele primare le făcu acasă, avînd pe doamna Bologa ca instructoare. Bologa îi controla pe amîndoi în fiece sîmbătă, cu o severitate din ce în ce mai straşnică, parcă ar fi avut în faţa lui nişte complici întru a-l trage pe sfoară. Deşi Apostol era silitor, tatăl hotărî să-l trimită, pentru cursurile secundare, la liceul din Năsăud, spunînd că copilul trebuie să ia contact cu oamenii şi cu lumea. In realitate, Bologa, nemulţumit de educaţia ultrareligioasă ce

o primea copilul acasă, în ciuda prescripţiunilor lui, voia să curme răul cît mai era vreme...

Îl dădură în pensiune la profesorul de matematică, prieten bun cu Bologa, ca să fie bine îngrijit şi supravegheat, ca acasă. Cînd plecară părinţii şi rămase singur, Apostol fu cuprins de o spaimă dureroasă. Se simţi părăsit, izgonit, străin şi neputincios. Şi nici măcar nu putea plînge, de teamă să nu-l ia în rîs copiii gazdei. În clipa însă cînd îi era sufletul mai stors de nădejde, a văzut în peretele odăiţei o icoană cu Isus Hristos răstignit pe cruce. Şi atunci toată întristarea i-a dispărut ca prin farmec. Nu mai era singur. Dumnezeu îi alinta inima...

Parva fiind aproape de Năsăud, doamna Bologa venea în fiecare lună să-l vadă, să-l mîngîie... Dar Apostol părea acuma vesel şi mulţumit. Cartea îl pasiona. La sfîrşitul anului şcolar, mergînd acasă în vacanţă, prezintă cu bucurie tatălui său un certificat strălucit.

— Te felicit ! îi zise Bologa, după ce citi cu luareaminte, strîngîndu-i mîna ca unui prieten.

Strîngerea aceasta de mînă îi făcu o impresie curioasă. Pentru întîia oară simţea că tatăl său îl iubeşte. Pînă atunci i se păruse că dragostea trebuie să fie neapărat cu lacrimi şi rîzgăieri. Acuma înţelese că există şi iubiri reţinute, bărbăteşti. Dealtfel, chiar şi el devenise mai discret în dezvăluirea sentimentelor. Îi plăcea să fie privit ca om serios. Prietenii lui cei mai buni, Alexandru Pălăgieşu şi Constantin Boteanu, erau cu trei-patru ani mai mari ca dînsul.

Cînd termină clasa a patra şi aduse iar certificatul, Bologa crezu nimerit să-i spună cîteva cuvinte grave, de faţă cu doamna Bologa, în picioare. După o introducere cu citaţii latineşti, îi evocă amintirea străbunului tras pe roată la Alba-Iulia şi apoi urmă cu glas falnic :

— De azi încolo, fiul meu, eşti bărbat. Dacă ar fi nevoie, eşti pregătit să-ţi poţi cîştiga singur o pîine. Intrînd în cursul superior, orizontul are să ţi se lărgească. Vei

pricepe multe lucruri nevăzute, căci viața și lumea sunt pline de taine grele. Să năzuiești mereu a dobîndi stima oamenilor, și mai ales pe a ta însuți. De aceea sufletul tău să fie totdeauna la fel cu gîndul, gîndul cu vorba și vorba cu fapta, căci numai astfel vei obține un echilibru statornic între lumea ta și lumea din afară ! Ca bărbat, să-ți faci datoria și să nu uiți niciodată că ești român !...

În clasa a cincea, spre Crăciun, într-o oră de matematică, Apostol fu chemat puțin afară. În coridor aștepta vizitiul lor, cu căciula și cu biciul în mînă.

— Ei, ce-i, ce s-a întîmplat ? întrebă Apostol tulburat.

— Bine, domnișorule, tot bine, dar azi-noapte a murit domnul avocat, de inimă și m-a trimis doamna să te aduc și pe d-ta la înmormîntare...

Pînă în Parva, Apostol a plîns în neștire... Înmormîntarea a fost impozantă. Mii de oameni au petrecut coșciugul la groapă, și multe cuvîntări jalnice. Pe urmă, cîteva zile, Apostol a stat acasă. Nu mai plîngea dar ședea ceasuri întregi încremenit în fața unei fotografii care reprezenta pe tatăl său într-o poză dîrză, amenințătoare. (Era făcută la Cluj, pe cînd se întorcea din temniță.) Înainte îi fusese frică de fotografia aceasta. Acuma îl rodeau remușcări. Simțea împrejur întrebări fîlfîind cu aripi negre și nu îndrăznea să le privească. Își zicea mereu că n-a știut să-l prețuiască, își amintea îndrumările lui severe și-i era teamă necontenit să nu se dărîme ceva, undeva, și nu-și dădea seama ce și unde... Doamna Bologa, îngrijorată de jalea lui, îi zise, a treia zi, foarte blînd și duios :

— Lasă, dragul mamei... Ce să facem ? Așa a vrut Dumnezeu...

— De ce ? întrebă deodată Apostol, privind-o cu niște ochi goi.

Mama îi răspunse ceva, dar el nu mai înțelese vorbele ei, căci în clipa cînd a rostit întrebarea, a simțit cum i se

dărîmă în suflet, cu zgomot îngrozitor, o clădire veche, cu temelii ca rădăcinile stejarului.

„Am pierdut pe Dumnezeu“, îi fulgeră prin minte, închizînd ochii cu frică, parcă astfel ar fi vrut să împiedice ruina. Avea impresia foarte clară că se prăbușește într-o prăpastie fără fund și nu se poate opri, nu se poate agăța de nimic. Aceasta însă a ținut numai un moment, sau poate nici atîta, iar pe urmă a rămas cu o groază crîncenă în inimă, ca și cînd s-ar fi trezit, în miez de noapte, singur, într-un cimitir imens, fără să știe încotro să apuce...

Se întoarse la Năsăud buimăcit, cu sufletul zdrențuit de îndoieli și sigur că și-a pierdut rostul în lume. Un răstimp a mai încercat să-și reclădească din dărîmături o casă nouă. Observa însă că de sub fiecare piatră izbucnea cîte-o întrebare dureroasă și fără răspuns... Strădaniile acestea zădarnice, cu chinurile lor neostoite, îl obosiră repede. Dar apoi peste ele se înălță, ca un steag biruitor, dorința de-a cunoaște, de-a găsi răspunsuri precise la toate întrebările tulburătoare...

Ca „abiturient“ a petrecut vacanța în consfătuiri și neînțelegeri cu mamă-sa și cu protopopul Groza care, amintindu-și arătarea cerească de odinioară, doreau să-l îndrepte spre cariera preoțească. Apostol însă nici nu voia să audă de teologie. Acuma era aproape de douăzeci de ani, înălțuț, foarte zvelt, cu o frunte albă foarte frămîntată, cu părul castaniu lung și dat pe spate, avînd ceva din înfățișarea tinerilor de la începutul secolului trecut, gata să moară pentru un dor. Pe cît inima îi clocotea de o poftă de viață năprasnică, pe atît mintea lui se zbuciuma cu întrebări tainice, suferind fizicește de cîte ori, în căutarea explicației, se izbea de zidurile începutului și sfîrșitului între care e mărginită cunoștința omenească. Se făcuse gînditor, chiar visător, cu apucături romantice, cu hotărîri încăpățînate. Doamna Bologa spunea, cu o ușoară umbră de părere de rău, că seamănă la caracter cu răposatul, ceea ce pe Apostol îl măgulea căci, cu cît creștea, cu atît admira mai mult

înțelepciunea tatălui său, silindu-se din răsputeri baremi să-l egaleze... Cînd își dădu seama că rezistența fără argumente nu va convinge pe maică-sa și mai ales pe Groza, le declară ritos că el de mult nu mai crede în Dumnezeu și prin urmare nu-și poate alege o carieră bazată pe înșelăciune. Protopopul se indignă și plecă fără să-i dea mîna, iar doamna Bologa plînse o săptămînă întreagă, rugîndu-se Atotputernicului să-i întoarcă băiatul pe calea cea bună.

Apostol se hotărîse de mult să urmeze filosofia. Auzind aceasta, indignarea protopopului se înteți și, ca să frîngă cerbicia fiului rătăcit, povățui pe doamna Bologa să-i refuze mijloacele bănești. Abiturientul se posomorî. Cîteva zile de-a rîndul avu lungi consfătuiri cu singurul său prieten din Parva, cu Alexandru Pălăgieșu, care făcuse cursul de notar și acuma era practicant, în așteptare să iasă la pensie notarul bătrîn și să-i ia locul. Drept urmare a consfătuirilor, Apostol se repezi pînă la Năsăud, se mai sfătui și cu fosta lui gazdă, și cu directorul liceului, iar rezultatul fu o petiție către Ministerul Instrucției, în care solicita o bursă de la stat. Peste vreo trei săptămîni veni și răspunsul : i s-a acordat un loc într-un „colegiu studențesc" la Budapesta, ceea ce însemna pensiune completă și chiar cîteva coroane pe lună, de buzunar.

La Universitate a întîmpinat greutăți așteptate și neașteptate. Le-a biruit cu o însuflețire aprigă. A învățat ungurește și nemțește în cîteva luni, încît primul examen i-a adus felicitări și o invitație la masă din partea profesorului de filosofie, bătrîn, sărac și nobil. Între profesor și elev apoi s-au statornicit niște legături ca între un duhovnic și un dreptcredincios. Cunoscător al sufletului omenesc, profesorul a înțeles repede neastîmpărul lui Apostol și l-a îndrăgit. I se părea că tînărul acesta, ros pînă în temelii de îndoieli, e reprezentantul tipic al unei generații care, pierzînd credința în Dumnezeu, se înverșunează a găsi ceva în afară de sufletul omului, un Dumnezeu științific, lipsit de taine și de necunoscut, un adevăr absolut,

în dosul căruia să nu mai fie nimic, în care să se cuprindă și să se lămurească chiar și neantul... Seninătatea și simpatia profesorului au potolit încetul cu încetul avîntul studentului. Chiar în prima vacanță universitară Apostol a venit acasă cu o „concepție de viață" pe care toată vara a explicat-o lui Alexandru Pălăgieșu, devenit notar în Parva.

— Omul singur nu e cu nimic mai mult decît un vierme, spunea studentul cu o încredere parc-ar fi descoperit piatra filosofală. O licărire de conștiință trecătoare... Numai colectivitatea organizată devine o forță constructivă, dragă prietene ! Singularizat, omul se pierde, pe cînd într-o colectivitate orice sforțare își găsește locul ei și toate împreună contribuie la înălțarea fiecărui individ, precum activitatea comună a tuturor colectivităților apropie omenirea de Dumnezeu... Azi, din pricina lipsei de organizare, nouăzeci la sută cel puțin din munca creierului omenesc se risipește. Închipuiește-ți ce-ar fi cînd s-ar uni, printr-o organizație perfectă, sforțările mintale ale tuturor oamenilor spre aceeași țintă !... Cîți oameni trăiesc azi pe pămînt ? Două miliarde, să zicem... Ei bine, ar mai exista oare necunoscutul dacă două miliarde de kilograme de materie cenușie, într-un avînt comun, ar porni la asaltul porților închise ?

— Adică, mai pe românește, să facem ceea ce facem cu toții, zise notarul. Să ne facem datoria către stat, nu-i așa ?... Apoi asta spun și legile noastre...

— Nu, nu legile... Conștiința să-ți dicteze datoria, nu legile... Mare deosebire ! se înflăcăra Apostol, reîncepînd furtunos explicațiile.

Doi ani de zile, în Budapesta, și-a pus la încercare „concepția de viață" în toate împrejurările, și după fiece încercare i se părea mai bună, mai mulțumitoare. Viața în capitală însă îi era nesuferită. Zgomotul străzilor, egoismul oamenilor, mecanizarea vieții îl supărau. Rîvnea civilizarea sufletului și aceasta i se părea că nu se poate dobîndi în marile aglomerații de oameni. În mijlocul naturii se simțea

liber și mai aproape de inima lumii. De cîte ori avea vreme, fugea de oraș. Dealurile din jurul Budei le cunoștea întocmai ca împrejurimile Parvei... Numai cînd venea acasă observa că și-a potrivit viața pe un calapod care aici nu era de loc prețuit. În Parva i se clătina concepția și avea nevoie de sforțări ca să nu i se sfărîme. Statul, aici, era privit ca un vrăjmaș... Tocmai în vacanța a treia a găsit argumentul mulțumitor, într-o discuție cu avocatul Domșa care, după moartea bătrînului Bologa, a făcut avere în Parva.

— Eu nu afirm că statul nostru e bun ! a strigat Apostol cu o inspirație subită. Nu afirm deloc... Dar cîtă vreme există, trebuie să ne facem datoria... Dați-mi un stat mai bun, și mă închin. Altfel însă vom cădea în anarhie, domnule Domșa ! În viață trebuie să contăm pe realități, nu pe dorinți !

Avocatul Domșa îl iubea și-i prevedea un viitor strălucit, dealtfel împreună cu toți domnii din Parva și chiar cei din Năsăud. Se spunea că Apostol e răsfățatul facultății și că are să ajungă negreșit profesor la Universitate. De aceea Domșa îi făcea puțină curte, în speranța că îi va atrage atenția asupra domnișoarei Marta, o fetiță de vreo șaptesprezece ani, drăgălașă și isteață cum nu s-a mai pomenit pe valea Someșului, și care, pe deasupra, avea o zestre boierească, fiind singura odraslă a însuși domnului Domșa.

Într-o bună zi, dorind să continue discuția, Apostol făcu o vizită avocatului. Nu-l găsi acasă, dar îl primi domnișoara Marta. Stătu o jumătate de oră, vorbind cu domnișoara numai despre nimicuri și crezînd mereu că va sosi Domșa. A doua zi reveni și iar șezu o jumătate de oră cu Marta. Apoi o săptămînă întreagă, în fiecare zi, mereu la aceeași oră și din ce în ce mai bucuros că nu era acasă avocatul. Și, peste altă săptămînă, spuse radios doamnei Bologa :

— Mamă, știi că am să mă logodesc cu fata lui Domșa ?

Doamna Bologa încremeni. Marta i se părea prea cochetă și ușuratecă. O fată crescută în voia soartei

— doamna Domșa murise de vreo patru ani — nu poate fi o soție potrivită pentru Apostol. Încercă să se împotrivească. Chemă iarăși într-ajutor pe protopopul Groza. Toate în zadar. Logodna se făcu, fără ceremonie, în familie, stabilindu-se însă că nunta vor serba-o cînd va termina Apostol studiile, peste un an sau doi.

Curînd după logodnă, sosi în Parva un locotenent de vînători imperiali, foarte țanțoș și încrezut, feciorul judecătorului ungur. Apostol îl privi cu dispreț, zicînd că e gol și sec, pe cînd Marta îl găsi interesant și drăguț... Dumineca următoare avu loc „balul filantropic“. Deși Apostol nu era dansator, în seara aceea a dansat cu furie, ca nu cumva să rămîie mai prejos de „cellalt“. Locotenentul însă a jucat puțin și numai cu vreo trei fete, între care și cu Marta. Și atunci, pe fața ei, Apostol a văzut o mîndrie și o bucurie rău ascunsă...

În trei zile sufletul logodnicului s-a umplut de otravă. Se simțea nenorocit și-l băteau gînduri de moarte. Se compara cu locotenentul în inima Martei și era sigur că Marta alege uniforma strălucitoare, pintenii... Și el care, ca fiu de văduvă, nici n-a făcut armata ! Într-un moment de desperare socoti că ar fi bine să renunțe la favoarea legii militare, să se întoarcă peste un an în haină de ofițer și să-i arate Martei că poate fi și el ca „cellalt“... În orice caz, nu va lăsa nici în ruptul capului să fie izgonit din iubirea Martei. Tocmai fiindcă e așa, el o iubește mai mult. Are să lupte și s-o cucerească definitiv. Dacă ea nu e în stare să se ridice pînă la el, se va coborî el la ea. Marta însă trebuie să-l iubească numai pe el !

Atunci începură să umble zvonuri de război și într-o bună zi locotenentul chiar trebui să-și curme concediul și să plece în mare grabă la regiment. Apostol se duse a doua zi la Marta, triumfător. Cînd veni însă vorba de locotenent, Marta zise cu ochi melancolici :

— Simpatic om !... Acuma va fi erou !

Apostol îngălbeni. Se hotărî să strice logodna, să recunoască fără înconjur că maică-sa a avut dreptate și să-și vază de cărțile lui... Dar asta ar însemna o lașitate. Dacă în prima ciocnire cu viața se dă bătut, atunci ce va fi viitorul ?

Apoi, peste frămîntările lui, izbucni războiul... Și concepția de viață, clădită și cîrpită în trei ani de chibzuiri, se zdruncină din temelii. Războiul nu intrase în socotelile concepției lui. Și totuși acuma trebuia o hotărîre... Se sfătui cu Pălăgieșu, fără rezultat. Pălăgieșu declară categoric că „toți trebuie să ne facem datoria către patrie". Părerea aceasta însă era a unui reprezentant al statului, deci impusă și nu izvorîtă dintr-o convingere liberă... Apostol, în sufletul său, credea că cel mai bun lucru ar fi să ignoreze războiul, ca ceva anormal. Da, dar dacă mîine va fi chemat și el în armată ?

— Vezi, dragul mamei, îi zise doamna Bologa, îngrijorată, dacă ne ascultai pe noi și te duceai la teologie, azi ai fi preot și nici capul nu te-ar durea de războiul lor... Pe cînd acuma, Dumnezeu știe...

Mai mult ca să se ispitească pe sine însuși, Apostol răspunse :

— Zilele acestea am să plec și eu la datorie...

Doamna Bologa, speriată și revoltată întrebă :

— Să-ți primejduiești tu viața ? Pentru cine și pentru ce ?

— Pentru patrie, murmură studentul cu un zîmbet nehotărît.

— Noi n-avem patrie ! strigă atunci mama, indignată. Asta nu-i patrie... Mai bine s-o calce în picioare caii mușcalilor !

Trimise îndată după protopopul Groza și împreună căutară să-i scoată din minte gîndurile nesocotite. Nehotărîrea lui Apostol se zvîrcolea. Ieși pe stradă buimăcit și nemeri tocmai la Domșa acasă.

— Cum, tu ? Speranța noastră ? Să te bați tu pentru ungurii care ne bat pe noi ? Dar cînd ai o patrie ca a noastră nu ești de loc obligat să te îmbulzești la datorie, ba chiar dimpotrivă !

— Și totuși ideea ? zise Apostol fără convingere.

— Ce idee ?... Cînd e viața omului în joc, dai dracului toate ideile... Noi trebuie să așteptăm, Apostole ! Lozinca noastră să fie : rezerva...

— Rezerva înseamnă pasivitate și pasivitatea e mai rea ca moartea...

— Pasivitatea păstrează intacte speranțele, pe cînd activitatea acum e egală cu nimicirea.

Apostol tăcu. În sufletul lui se închegase convingerea că nu trebuie să plece. Dar nu apucă să spună nimic lui Domșa, căci se pomeniră cu Marta, care tocmai se întorcea de la o prietenă. Avocatul, ca de obicei, îi lăsă singuri...

— Toată lumea pleacă la război, zise Marta.

În privirea ei, în glasul ei, Apostol simți o tremurare ciudată. Marta se gîndea la „cellalt". Un ceas stătură de vorbă, și toată vremea Apostol văzu că logodnica lui e ca o străină, înțelegînd însă că, printr-un singur gest, i-ar putea dobîndi sufletul întreg... Un ceas șovăi, apoi la plecare se uită adînc în ochii ei și zise cu hotărîre :

— Poimîine voi pleca la război !

Marta avu un zîmbet de necredință, dar numai o clipă. În clipa următoare obrajii ei se îmbujorară, privirea i se înflăcără, plină de mîndrie, și apoi, cu o mișcare pătimașă, se repezi la Apostol și-l sărută pe buze... Și Apostol, în sărutarea aceasta, își sorbi izbînda.

A treia zi a plecat la Cluj și s-a prezentat la cercul de recrutare, unde un colonel deșirat l-a felicitat călduros. Cînd s-a îmbrăcat în uniformă și s-a uitat în oglindă, nici nu s-a mai recunoscut, atîta de marțial i se părea că s-a făcut. Dealtfel, în oraș clocotea un entuziasm contagios. Pe trotoare, în cafenele, la Universitate, pretutindeni

oamenii erau veseli, parcă războiul i-ar fi scăpat dintr-o primejdie grozavă sau le-ar fi făgăduit o fericire cerească. În atmosfera aceasta, ultimele rămășițe de șovăire se topiră ca niște stropi de ceară. Se simțea mîndru și fericit în uniforma cochetă de artilerie și saluta țeapăn pe toți militarii ce-i întîlnea, adînc convins că și astfel își împlinește datoria către țară.

Două luni a urmat școala de artilerie, apoi a fost trimis pe front. Pe urmă l-au numit ofițer, a fost rănit o dată ușor și a doua oară greu, încît a stat două luni în spital și o lună în concediu acasă, a fost decorat de trei ori, înaintat locotenent... toate în vreme de doi ani. Războiul a luat locul de frunte în concepția lui de viață, din care odinioară vruse să-l elimine. Acuma își zicea că războiul e adevăratul izvor de viață și cel mai eficace element de selecțiune. Numai în fața morții pricepe omul prețul vieții și numai primejdia îi oțelește sufletul... Pe urmă a fost la Curtea Marțială care a judecat pe Svoboda... Pe urmă au venit spînzurătoarea și ochii condamnatului... și doina ordonanței, sub fereastră, care nu mai încetează de loc, ca o mustrare...

3.

— Don locotenent, e tîrziu, vremea cinei...

Apostol Bologa deschise ochii, zăpăcit. Lîngă pat, ordonanța mormăia blînd aceleași cuvinte, ca o babă cu farmece.

— Ce-i, Petre? Am dormit? întrebă locotenentul, sărind în picioare și uitîndu-se repede la ceasul-brățară. Ei, poftim! Am întîrziat de la masă... Și numai tu ești de vină, că nu știu pe unde tot umbli, în loc să-mi fii de ajutor...

Dojenind pe Petre, își dădea bine seama că vrea să-și impute amintirile care l-au cuprins în mrejele lor și de care îi era teamă ca de niște remușcări neiertătoare. Grăbit să plece, nu-și găsi casca și mormăi:

— Fă lampa mai mare, că parcă sîntem într-o criptă...

De lîngă lampă, ordonanța ridică o scrisoare și i-o întinse:

— A venit de la amiazi, dar cu vălmășagurile astea...

Apostol luă scrisoarea, se uită la adresă și rămase cîteva clipe cu ochii la Petre, ca și cum n-ar fi îndrăznit s-o citească.

„Iată, mi-e frică și de slova mamei, se gîndi cu amărăciune. Atîta m-a făcut de laș execuția unui trădător!"

Apoi se așeză mînios pe laviță, trase lampa mai aproape, rupse plicul și citi pe nerăsuflate:

„Dragul mamei mult dorit. Tare-mi tremură inima de grija ta, că de o săptămînă n-am primit nici o știre și pe aici geme pămîntul de oaste și cătane, de trăim mereu cu frica în sîn. Totuși sunt puțin mai liniștită de cînd am auzit că, pe unde ești tu, s-au potolit bătăliile. O, dare-ar Dumnezeu să se sfîrșească odată, că de atîta război ni s-a acrit sufletul și ne-au secat lacrămile.

Tot așteptăm să ne pomenim cu tine pe acasă, măcar pe cîteva zile, că alți ofițeri capătă concedii des. Și noi avem în gazdă un maior, tare de treabă, polonez. Bietul om toată ziulica oftează de dorul familiei, că-i însurat și are șase copii... Știi, dragul mamei, că pe protopopul Groza l-au luat și l-au dus în internare prin Țara Ungurească, fiindcă Pălăgieșu l-a pîrît că-i periculos pentru liniștea comunei. O, Doamne, mare-i răbdarea și îndurarea ta! Ba Pălăgieșu se mai laudă, chiar și față de mine, că de-ar fi vrut el, ar fi putut face să-l și spînzure, că — zice — mîna lui e grea cînd vede că oamenii nu se astîmpără. Dar zice că i-a fost milă de cei optzeci de ani ai lui Groza, altminteri nu s-ar fi mulțumit numai cu internarea. Că, zice,

protopopul a predicat de pe amvon precum ca să nu ne lepădăm limba strămoșească și nici credința în Dumnezeu, ci să le păstrăm cu sfințenie. Și din pricina aceasta l-au ridicat și l-au închis, iar comuna a rămas numai cu diaconul, să facă slujba și la biserica cea mare, și peste apă, în bisericuța din Ierusalim... Eu mă tot rog fierbinte bunului Dumnezeu și tare mi-e nădejdea că rugăciunile noastre vor găsi milă și îndurare în ceruri !

De multe ori mă gîndesc și mă cutremur, ce-ar fi dacă ar trăi bietul tatăl tău ? Cum era el de inimos, vai Doamne, poate că nici tu n-ai fi unde ești, căci el nu te-ar fi lăsat pentru nimica-n lume. Dar eu, sărmană văduvă, ce să fac ? Plîng și mă rog lui Dumnezeu să-ți poarte de grijă și să te apere și să-ți lumineze sufletul și cărările vieții.

Acum baremi de-ar veni odată pacea, să mai scape oamenii de chinuri și de groază. Că de cînd a intrat și România în război parcă viața noastră e și mai amară, și mai întristat ni-e sufletul... Marta zice că ți-a scris mereu, dar că tu nu i-ai răspuns la două scrisori și poate că te-ai supărat cine știe de ce. Scrie-i, dragul mamei, că Domșa e foarte cumsecade și-ți poartă de grijă ca un părinte. Apoi și fata-i bună și are sufletul de ceară, doar că-i tînără și nepricepută în viață. Mereu îmi spune că i-e dor de tine, dar iarăși nu poate sta nici prea retrasă și trebuie să mai glumească cu cei ofițerași de pe aici, că așa-s vremurile. Dacă ai fi tu acasă, am avea și noi un sprijin. Dar nu-i nimic, va trece și furtuna, și Dumnezeu va plăti tuturora după dreptate. Pînă va veni ceasul mîntuirii, eu în scrisorile tale caut mîngăiere și le aștept și tremur cînd nu sosesc. Că tu ești mîngăierea și nădejdea mea pe lume, și credința în Dumnezeu. Rămîi cu bine și scrie-mi degrabă. Dumnezeu să te aibă în paza lui cea bună. A ta-Mamă."

Apostol îndoi iar scrisoarea, o vîrî încetișor în buzunar și oftă, zîmbind amar și zicîndu-și :

„Biata mama ! Se vede că-i strănepoata subprefectului lui Avram Iancu..."

Cuprinsul scrisorii îl simțea foarte lămurit în creieri, ca o apăsare. Numai vorbele despre Marta parcă pieriseră fără urme, deși altădată tocmai acestea l-ar fi pus pe gînduri... Ridicînd capul, întîlni privirea ordonanței, aprinsă de o curiozitate umilă. Apostol tresări, ca și cum i-ar fi fost frică să nu-i fi citit gîndurile.

— Oare ce-o mai fi pe la noi pe-acasă, don locotenent ? întrebă deodată cu glas încărcat de respect.

— Ce să fie, Petre ? Necazuri și amar, răspunse Apostol blînd.

Își potrivi casca în cap, își ridică gulerul ulancei și ieși în ogradă, urmat de ordonanță. În poartă se întoarse și-i zise cu același glas moale :

— Ia seama, Petre, că mîine în zori plecăm înapoi, pe front ! Să aduni deci toate catrafusele... Degeaba, Petre, tot mai bine-i acolo decît aici !

4.

Popota diviziei era într-o fostă cîrciumă, alături de casa în care locuia generalul Karg. În sala mare dinspre uliță, cu ferestrele oblonite, ca să nu pătrundă lumina afară, mîncau ofițerii de la cartierul diviziei, precum și cei de la comandamentul brigăzii de artilerie, care se afla în sat. În fund, într-o odăiță, era popota trecătorilor, adică a celor ce mergeau spre front sau se întorceau de acolo și trebuiau să zăbovească un răstimp pe la numeroasele servicii ale diviziei.

Fiindcă întîrziase, Bologa nu mai vru să treacă prin sala cea mare, ci coti prin ogradă și intră în tindă, unde cîțiva soldați spălau vase, ștergeau tacîmuri, desfundau sticle, în vreme ce alții veneau de pe coridor, de la bucătă-

ria îndepărtată, cu farfurii pline cu mîncări ori cu butelii de vin... De aici o uşă dădea direct spre popota mare, iar alta, în stînga, spre cuibul trecătorilor. Un soldat se repezi şi deschise lui Bologa.

În odăiţă erau numai două mese lungi şi o canapea hodorogită, pe care zăcea un morman de mantale, căşti, revolvere, săbii, baionete, de-a valma.

Masa din dreapta se golise ; un soldat, cu capul ţuguiat şi cu fruntea de un deget, strîngea alene tacîmurile şi resturile de pîine. Fumul de tutun, mirosul de mîncări şi de băuturi umpleau odaia pînă în tavanul cu grinzi, sugrumînd flacăra lămpii cu abajur de tinichea roasă. Obloanele celor două ferestre erau închise, iar găurile din obloane astupate cu şervete. Dealtfel ferestrele n-aveau perdele şi pe pereţi se vedeau numai cîteva cadavre de ploşniţe sătule.

În capul mesei din stînga şedea căpitanul Klapka. Fără cască, tuns la piele, faţa lui rotundă răspîndea bunătate şi blîndeţe, deşi în ochi îi tremura o spaimă pe care încerca s-o ascundă sub un surîs prefăcut şi rece.

Cînd păşi Bologa în odaie, zgomotul de glasuri care se auzise din tindă se curmă brusc, încît bună seara lui pluti singuratecă într-o tăcere speriată. Pînă să-şi lepede însă casca şi ulanca, unda de tulburare se topi şi locotenentul Gross, mai în glumă mai în serios, strigă :

— Mi se pare, Bologa, că ţi-a fost ruşine să vii mai devreme între noi ? Spune drept !

— Ruşine ? Mie ?... De ce ? zise Apostol, oprindu-se înţepat.

— Parcă noi nu ştim că şi tu ai votat pentru moarte ? zîmbi Gross, dînd vorbelor sale o culoare mai dulce, fiindcă observase supărarea lui Bologa.

— Ei şi ? urmă Apostol mereu dîrz. În orice caz n-am să dau socoteală decît conştiinţei mele, care l-a găsit vinovat !

— Conştiinţă ! oftă deodată tînguitor căpitanul Cervenco, care şedea la stînga lui Klapka. Cine mai are azi conştiinţă ?

Glasul acesta se înfipse ca un ac în urechea locotenentului Bologa. Vru să răspundă şi nu-i veni nimic în minte Se uita la el, şi inima i se îmblînzi. Cervenco era om voinic, spătos, cu o barbă cafenie care-i acoperea aproape tot pieptul şi cu nişte ochi în care plîngea veşnic o suferinţă tainică. Bologa îl cunoscuse într-un spital la Triest şi descoperise în el o inimă îngerească. Era rutean, profesor la un liceu din Stanislau. În faţa ofiţerilor trecea ca un fel de menonit, fiindcă în doi ani de război niciodată nu pusese mîna pe vreo armă, ci mergea în lupte numai cu un băţ de trestie şi cîntînd cîntece bisericeşti. Cervenco însuşi spunea sus şi tare că mai bine şi-ar tăia mîinile decît să tragă asupra unor bieţi oameni ca şi dînsul. Altfel, fiind extrem de conştiincios în serviciu şi dispreţuitor de moarte, superiorii îl lăsau în pace, mulţumindu-se a zice că-i cam scrîntit.

— Fiecare îşi face datoria cum crede, murmură Bologa drept răspuns lui Cervenco, aşezîndu-se la masă faţă-n faţă cu Klapka, şi apoi porunci soldatului : Adă-mi şi mie ceva de mîncare !

Soldatul dispăru. Peste o clipă, Gross, puţin încruntat, zise :

— Nici o datorie din lume nu-mi poate impune să ucid pe un camarad...

— Camarad ? ! strigă deodată locotenentul Varga, revoltat, sărind în picioare. Trădătorii şi dezertorii sînt camarazii d-tale ?... Domnilor, vă întreceţi cu glumele ! Eu, în orice caz, nu mai pot asculta nepăsător asemenea... asemenea... vorbe compromiţătoare pentru un militar care mai are în suflet un pic de iubire de ţară...

Izbucnirea locotenentului de huzari, singurul ofiţer activ printre cei de faţă, căzu ca un duş rece, reamintin-

du-le brusc că sînt pe front. Toate privirile se întoarseră spre Varga și în toate lucea o întrebare... Privirile acestea mulțumiră orgoliul huzarului brun, tînăr, frumos, cu mustăcioara tunsă și cu înfățișarea încăpățînată. Era nepotul profesorului de filozofie de la Budapesta și avea ambiția să fie socotit mare cunoscător de cai. Apostol îl întîlnise des în casa profesorului și, cu toate că i s-a părut gol și fudul, s-a împrietenit cu el, avînd altfel un suflet deschis și leal.

— Închipuiește-ți, dragul meu, urmă Varga, adresîndu-se lui Bologa, ca omului care-i împărtășește credințele, cu o voce calmă ce voia să șteargă impresia izbucnirii indignate, de două ore numai despre execuția lui Svoboda vorbim și, ce crezi, dumnealor găsesc vinovați, știi pe cine, pe cei ce l-au condamnat !

Varga sfîrși surîzînd batjocoritor spre Gross, risipind astfel cu totul urmele protestării.

— Nimeni nu osîndește cu inima ușoară, zise Apostol gînditor. Dar cînd vina e evidentă, ești silit. Căci mai presus de om, de interesele lui particulare, e statul !

— Nimic nu e mai presus de om ! se ridică atunci Gross, grăbit, ca nu cumva să-i ia cineva vorba. Dimpotrivă, omul e mai presus de orice, mai presus chiar de întreg universul ! Ce-ar fi pămîntul fără de omul care să-l vadă, să-l iubească, să-l măsoare, să-l înconjoare ?... Ca și pămîntul, universul numai prin om a devenit o realitate interesantă. Altfel ar fi o zbuciumare sterilă de niște energii oarbe, altfel, adică fără sufletul omului. Toți sorii universului nu pot avea altă menire decît să încălzească trupul omului care adăpostește grăuntele divin al inteligenței. Omul e centrul universului, fiindcă numai în om materia a ajuns la conștiința propriului său eu, a ajuns să se cunoască !... Omul e Dumnezeu !

Locotenentul Gross, uscățiv, slăbuț, cu barbișon retezat și cu ochii mici, negri, fulgerători, comanda o companie de pionieri. Vorbind, se aprindea repede, iar vocea lui

aspră, neplăcută, devenea mlădioasă și cuceritoare. Era ovreu și inginer la o fabrică de mașini din Budapesta. Acum se opri un moment și se uită împrejur parcă ar fi așteptat o întrerupere. Întîlnind ochii lui Bologa, care nu-l iubea, zicînd că e farsor, Gross continuă disprețuitor :

— Statul !... Statul care ucide !... În spate statul nostru, în fața statul dușman, și la mijloc noi, cei osîndiți să murim ca să asigurăm huzureală cîtorva tîlhari care au pus la cale măcelul milioanelor de robi inconștienți ! Mă mir că...

— Noi apărăm patria, prietene, moștenirea strămoșească ! îl întrerupse Varga, calm, cu o superioritate mîndră în glas.

— Aici, în inima Rusiei, e patria d-tale ? întrebă Gross cu mare dispreț.

— Unde-i datoria, acolo-i patria ! interveni Apostol, dar cu atîta sfială, că nimeni nu-i luă în seamă vorbele.

— Patria noastră e moartea... pretutindeni și mereu moartea, bolborosi Cervenco cu o convingere adîncă.

— Fiindcă sîntem lași ! strigă Gross, înflăcărat. O singură clipă de curaj general ar pune capăt tuturor mișeliilor !

— Dacă lumea ar fi ca tine ! zise Varga, rîzînd cu atîta poftă, că toți se înseninară. Din fericire noi, ceilalți, încă n-am uitat că, mai presus de orice sîntem fiii și apărătorii patriei, dragă anarhistule !... Domnule căpitan, adăogă apoi către Klapka, te rog să nu ne judeci după vorbele noastre, ci după fapte ! Sîntem toți prieteni și, cînd ne întîlnim, ne permitem mai mult decît ar fi permis. Așa ne mai răcorim și noi pentru cîte îndurăm... Dar în fața dușmanului toți ne facem datoria cu inimă, chiar și Gross, deși vrea să pară un răzvrătit. În al treilea an de război, după ce am dat atîtea dovezi de vitejie, slăbiciunile acestea să ne fie trecute cu vederea !

Klapka dădu din cap cu un surîs indulgent, care însă nu se potrivea de loc cu lumina ciudată din ochii lui bolbocați. Gross vru să protesteze, dar tocmai atunci ușa

se deschise și soldatul intră cu farfuriile pline, așezîndu-le dinaintea lui Bologa.

Peste cîteva minute, după oarecare șovăiri, convorbirea se aprinse iarăși, mai ales între Gross și Varga. Apostol Bologa înghițea în silă. Deși nu luase nimic în gură de la prînz, nu-i era foame. Se simțea mereu ostenit, parcă toată ziua ar fi cărat bolovani. Ar fi dorit să ia parte la discuție, ca altădată, dar nu îndrăznea de teamă să nu observe ceilalți cît de false și nesincere îi sunt vorbele. Frica aceasta îl chinuia neîncetat, îi sfîșia sufletul, fără să i se poată împotrivi. Avea impresia că se află pe marginea unei prăpăstii și nu cutează să se uite în adîncimea care totuși îl ispitește din ce în ce mai stăruitor.

— Izbînda trebuie să vie ! glăsui Gross, patetic, gesticulînd și cu niște ochi tremurători de emoție. O crimă monstruoasă trebuie să nască o pornire uriașă de răzvrătire universală... Trebuie ! Și atunci, peste tranșeele pline de sînge, peste granițele brăzdate cu morminte, toți oropsiții, toți răzvrătiții, își vor strînge mîinile și, într-un avînt nimicitor, se vor întoarce împotriva celor ce-i exploatează de mii de ani, și în sîngele lor buhăit de trîndăvie vor înmuia steagurile păcii și ale lumii noi !

Bologa atunci nu se putu stăpîni și întrebă foarte blînd :

— Lumea urii, camarade ?

— Ura, numai ura va stîrpi nedreptatea ! răspunse Gross cu fața strîmbată de patimă.

— Ura naște veșnic ură, zise Apostol, cutremurîndu-se. Pe ură nu poți clădi, precum nu poți pe mlaștină...

Înainte de a mai răspunde Gross, Varga se sculă în picioare și vorbi zîmbitor :

— Stați !... Dați-mi voie !... Anarhistul nostru vrea o internațională... Așa-i camarade ?... Ei bine, uite internaționala ! adăogă cu mîndrie, ridicînd glasul și arătînd împrejur cu mîna pe toți cei de față. Uite !... Tu ești ovreu, domnul căpitan e ceh, doctorul de colea e german, Cervenco e rutean, Bologa e român, eu sunt ungur... Așa-i ?...

Tu ce ești, băiete ? se întoarse apoi deodată către soldatul care nu mai isprăvea de strîns masa cealaltă.

— Soldat ! răspunse omul, uluit și luînd poziția reglementară.

— Firește, toți suntem soldați, făcu Varga, mulțumit. Dar te întreb : ce neam ești ?

— Croat, să trăiți ! murmură soldatul fără să clipească.

— Ei, va să zică, croat, urmă locotenentul către ofițeri. Și sunt sigur că dincolo, în sala cea mare sau în tindă vom găsi și polonezi, și sîrbi, și italieni, în sfîrșit, toate neamurile, nu-i așa ?... Și cu toții luptăm umăr la umăr pentru un ideal comun, contra dușmanului comun ! Iată internaționala adevărată, tovarășe ! sfîrși Varga, așezîndu-se triumfător.

— Internaționala crimei ! zise Gross grav, adăogînd îndată, ironic : Degeaba, tu nu poți pricepe, Varga ! Ne pierdem vremea. Tu ești băiat de treabă, ești erou, dar încolo...

— Încolo, adică înspre ideile tale nici nu doresc să mă apropiu, căci pe acolo te întîlnești cu Curtea Marțială răspunse repede Varga, rîzînd mulțumit.

Urmă o tăcere și apoi deodată glasul lui Cervenco, tînguitor ca o mustrare tîrzie :

— Suferință ne trebuie, multă, imensă... Numai în suferință crește și rodește iubirea cea mare, cea adevărată și biruitoare... Iubirea, oameni dragi, iubirea !

Apostol Bologa se uită în ochii ruteanului, lăcrimați și totuși strălucitori într-o lumină ademenitoare. Privindu-i însă mai adînc, Bologa se spăimîntă și tresări, ca și cînd și-ar fi aruncat căutătura în adîncimea prăpastiei de care se ferise toată seara. Vru să zică ceva și se pomeni murmurînd în neștire :

— Iubirea... iubirea...

— Iubirea voastră însă ne hrănește cu gloanțe sau spînzurători, zise Gross cu o asprime răutăcioasă. Azi Svoboda, mîine eu sau poate voi, cei cu iubirea... Și încaltea Svoboda

a încercat să se smulgă din murdărie, pe cînd noi ne bălăcim mereu...

— Sper că nu vei face apologia trădării ? îl întrerupse iar grav locotenentul de huzari.

— Dacă în vreme ce tu, aici, suferi sau faci vitejii, nişte ticăloşi ar spînzura acasă pe tatăl tău sub o învinuire oarecare, spune, eroule, n-ai imita pe Svoboda ?

— Adică tatăl spînzuratului ?... întrebă Bologa cu ochii cît pumnii, întinzînd gîtul spre Gross. Bine, atunci de ce n-a vorbit, de ce ?

— Şi dacă ar fi vorbit ? zise Gross înăbuşit şi cu scîrbă. Cel mult o circumstanţă agravantă...

— O, o, dar e... este — bolborosi Bologa, oprindu-se deodată aiurit şi simţind o uscăciune ciudată în cerul gurii, parcă s-ar fi trezit dintr-un somn cu visuri năprasnice.

— Nimic nu poate scuza trădarea şi dealtfel un ofiţer care dezertează e mai criminal decît... mai criminal ! zise Varga, sculîndu-se. Şi, fiindcă mîine dimineaţă trebuie să fim la datorie, v-aş propune să ne cărăbănim... Nu de alta, dar mi-e teamă că, de vom mai zăbovi mult, aveţi să mă convingeţi că dezertarea la duşman e o faptă vitejească !

Încercă să rîdă şi, neizbutind, se duse la canapea şi-şi alese din grămadă mantaua şi armele. Gross se uită la ceas şi zise către Cervenco :

— Ce facem ? E tîrziu... de-abia o să putem dormi trei ore...

Plecară toţi trei împreună şi în urma lor rămase o dîră grea de tăcere. Căpitanul Klapka începu într-un tîrziu să tambureze uşor cu degetele pe masă, uitîndu-se pe sub sprîncene spre Bologa care se clătina pe scaun, cu faţa zgîrcită de o înfiorare nestăpînită. La masă nu mai rămăsese decît un sublocotenent de infanterie, foarte tînăr şi posomorît, care nu scosese nici o vorbă şi băuse cîteva sticle de vin cu o lăcomie de beţiv precoce, şi doctorul Meyer, un ursuz taciturn, suferind de insomnie, cu o dragoste specială pentru „clienţii" lui — cum le zicea celor din tranşee — şi luînd masa totdeauna în odăiţa trecătorilor, fără însă a se amesteca în discuţiile lor. Fiindcă tăcerea devenea apăsătoare Klapka zise către doctorul Meyer, căutînd un ton glumeţ :

— Eu pot sta aici pînă la ziuă, că tot n-am cvartir, iar soldatul îmi păzeşte în gară bagajele...

Auzind glasul căpitanului, Bologa se dezmeteci şi vorbi repede, parcă ar fi vrut să-şi ascundă o vină :

— Dacă sunteţi obosit, vă puteţi odihni la mine, domnule căpitan... Vă cedez bucuros patul, căci eu... eu am de gînd să plec mai degrabă la... la datorie...

— Adică de ce n-am pleca împreună, prietene ? răspunse Klapka. Nu cunosc terenul şi am nevoie de o călăuză... Mi s-a spus că voi comanda divizionul al doilea...

— Atunci sunteţi comandantul meu ! strigă Apostol înviorat. Un motiv mai puternic să vă repet invitaţia.

— Iar eu am s-o primesc, prietene, fiindcă, drept să-ţi spun, mă cam apasă osteneala şi emoţiile ! zise căpitanul cu o voce mai sinceră.

Doctorul fără somn trecu în odaia cea mare, iar sublocotenentul mai ceru o sticlă de vin soldatului care nu isprăvea de loc lucrul la masa de alături... În uliţă Klapka şi Bologa se opriră, ascultînd rîsetele gălăgioase din popotă, dominate de un glas răguşit, care cînta fals şi cu mare însufleţire o romanţă sentimentală. Întunerecul se zbuciuma peste tot cuprinsul, şi sus, în cer, vînturile fîlfîiau pînze de nouri plîngători.

— Încotro mergem, camarade ? întrebă Klapka deodată cu vocea schimbată.

În aceeaşi clipă însă la răsărit se ivi pe cer o trîmbă de lumină albă, tremurătoare, plimbîndu-se de ici-colo, grăbită, cercetătoare ca o iscoadă isteaţă, stăruind pe alocuri, alintînd pămîntul şi sfidînd întunerecul... Apoi, peste un minut, se auziră bubuituri dese, înăbuşite, depărtate...

— Ce-i asta ? făcu căpitanul mirat. Se spunea că pe aici e linişte... cînd colo...

— Da... Nu-i nimic... nimic ! zise Bologa, urmărind cu interes lumina şi tunurile. Ceva caraghios... o, mai mult decît caraghios ! Ruşii ceia sînt nebuni... Închipuiţi-vă, domnule căpitan, că de vreo săptămînă, aproape în fiecare noapte ne sîcîie cu un reflector, parc-ar umbla să-şi bată joc de noi ! Auzi, reflector la nişte poziţii fixe, unde se cunoaşte orice muşuroi ! Ridicol !... Dar şi mai ridicol, ba chiar enervant, e că noi nu sîntem în stare să le zdrobim jucăria ! Am stricat pînă acum atîtea obuze, de ni-e ruşine, şi degeaba ! Parcă ar fi fermecată lumina lor, parcă...

Bologa îşi curmă brusc vorba, căci fîşia de lumină dispăru, lăsînd întunericul mai negru. Răbufniturile de tunuri mai continuară un răstimp şi apoi încetară pe rînd... Cei doi ofiţeri porniră prin bezna deasă, clăpăind cu cizmele în noroi... Satul dormea dus, cu casele pitite după garduri de spini... Într-un tîrziu, mergînd mereu, Klapka zise în şoaptă :

— Ce efect ciudat a avut execuţia de azi asupra domnilor ! Şi doar au fost aduşi înadins ca să se întoarcă cu groaza în tanşee şi să spună oamenilor că e mai bine să înfrunte gloanţele duşmanului decît ştreangul patriei... Foarte... foarte ciudat !... Dar dacă tatăl osînditului a fost într-adevăr spînzurat, atunci...

Apostol se uită repede înapoi, ca şi cum ar fi auzit un glas din spate, pe urmă mormăi rugător :

— A fost vinovat... Domnule căpitan, a fost vinovat...

Sosiră în colţul ulicioarei, spre locuinţa locotenentului. Lumina albă chiar atunci răsări iarăşi în văzduh, mai aproape, mai limpede, urmărită îndată de bubuituri mai furioase.

— Lumina ! suspină Bologa. Ispiteşte, mereu ispiteşte lumina !... Parcă toate tunurile din lume n-ar mai fi în stare s-o înăbuşe...

Dar arătarea albă se topi iarăşi, şi întunerecul îi strînse iar în braţe, ca nişte cleşte reci. Numai în sufletele lor buimăcite mai stăruiau scîntei multicolore, mîngăietoare... O luară pe ulicioară. Noroiul era mai cleios. Bologa simţea cum îi tremură genunchii. I se părea că duce în spinare o piatră de moară. Şi inima îi era atît de sîngerată şi totuşi atît de plină de o dorinţă mare, că îl tortura o trebuinţă sfîşietoare să vorbească, să se explice.

— Domnule căpitan, vă rog, zise dînsul fierbinte, am fost întîia oară în Curtea Marţială, vă rog... Şi conştiinţa mi-a poruncit... A fost vinovat, domnule căpitan !

Klapka tăcea, parcă nici nu l-ar fi auzit.

5.

Apostol Bologa îşi luă în primire bateria, mai stătu puţin de taifas cu comandanţii de secţie şi apoi coborî în adăpostul subpămîntean să se odihnească. Se întinse pe patul de scînduri. Era prăpădit de osteneală şi de nesomn, căci toată noaptea se zvîrcolise, dar acum sufletul i se uşurase, parcă ar fi scăpat dintr-o cameră de tortură şi parcă toate zbuciumările ar fi rămas acolo, în satul cu spînzurătoarea... De afară cobora o înfumurare de lumină, în care se conturau vag intrarea adăpostului, masa improvizată, cu hărţi, compasuri, cărţi şi nişte farfurii goale, apoi aparatul telefonic în părete, două scaune fără spate, aruncate la o parte... Auzea ploaia monotonă, plicticoasă, adormitoare şi se bucura că în creieri îi furnicau, ca şi altădată, numai reflectoare, tunuri, muscali, hărţi, decoraţii...

Spre seară veni căpitanul Klapka în inspecţie. Bologa se înnoură, mai ales cînd căpitanul îi spuse că a văzut celelalte baterii şi că aici va zăbovi mai mult, ca acasă... Îi dădu toate desluşirile, rece, scurt, parcă astfel ar fi vrut

să înlăture o apropiere în afară de serviciu. Klapka îl ascultă gînditor, privindu-l mereu în ochi cu o stăruință care pe Bologa îl zăpăcea și-l făcea să-și reamintească întîlnirea lor de ieri, în fața spînzurătoarei. La sfîrșit apoi căpitanul îi zise deodată cu un glas în care vibra o sinceritate caldă :

— Ești o inimă de aur, Bologa !... Da, da, o inimă... De aceea mi-ești drag ca un frate !

Locotenentul avu o tresărire nervoasă. Nu înțelegea ce vrea Klapka și un moment i se păru că-l ispitește. În ureche însă îi răsunau cuvintele blînde, tulburătoare, care totuși îl spăimîntau, ca și cînd l-ar fi tîrît spre o primejdie.

— Te-am văzut aseară cum te-ai chinuit, urmă căpitanul. Toată seara și toată noaptea. Și te-am înțeles. Poate că numai eu te-am înțeles, fiindcă eu... Da, da !... Nu te uita că am tăcut ! Trebuie să tăcem ! Mereu să tăcem ! Altfel...

— Domnule căpitan, cred că vă înșelați, cred că... zise Bologa aspru, aproape cu ură. Și nu știu ce vă face să-mi atribuiți...

Klapka zîmbi cu atîta bunătate, că Apostol se încurcă de tot și se opri în mijlocul frazei.

— De ieri, de la primul schimb de priviri, am înțeles că vezi în mine un dușman, reluă căpitanul. Nici nu mi-ar fi păsat de dușmănia ta dacă pe urmă, cînd se zvîrcolea fratele meu în ștreang, nu ți-aș fi văzut ochii plini de lacrimi... Nu protesta ! Nu ți-ai dat seama, dar ai lăcrimat... Și lăcrămile acelea ți-au dezvăluit inima întreagă...

Bologa mai încercă să se împotrivească. Zadarnic. Căpitanul părea că simte o nevoie nebiruită de a-și crea un prieten cu care să împartă o povară sufletească. Neîncrederea locotenentului îl făcea să șovăie, și totuși înfricoșarea singurătății îl îmboldea mereu să se apropie. Astfel îi spuse cum a aflat aseară, de la un căpitan ungur, că Bologa e român, dar ofițer model și patriot incomparabil. Atunci s-a întristat, crezînd că lacrimile au fost înșelătoare. A cunoscut mulți ofițeri români în război și cu toți s-a înțeles ca și cînd ar fi fost frați de sînge. Cum oare să nemerească tocmai aici un renegat ? Pe urmă, la masă, a priceput tot, căci la fel se ascunde și dînsul de doi ani de zile, ferindu-se, ca un actor bătrîn, de a-și arăta simțămintele cele fierbinți și purtînd veșnic o mască de bronz. Dealtfel, pentru el primejdia e și mai mare decît pentru Bologa, întîi fiindcă e ceh, și toți cehii sînt suspecți, apoi fiindcă... Nu-i mărturisi al doilea motiv, ci după o mică pauză, îi povesti că el e din Znaim, oraș foarte drăguț și ceh curat, și că părinții l-au dat la școala militară ca să-și cîștige mai curînd pîinea, deoarece erau mulți frați și fără avere. A ieșit cadet la optesprezece ani, dar viața militară nu i-a plăcut. În vara cînd a fost înaintat sublocotenent și s-a dus acasă în concediu, s-a amorezat nebun de fata unui profesor, tot din Znaim. A vrut s-o ia de nevastă, dar iubita lui n-avea zestrea reglementară, ba chiar nici un fel de zestre. Atunci, fiindcă nu putea renunța la fată, s-au logodit. El s-a hotărît să-și creeze o carieră nouă, iar ea s-a legătuit să-l aștepte. S-a înscris în aceeași toamnă la Drept și s-a așternut pe carte. A mers greu. Serviciul îi reteza mereu avîntul, și superiorii nu vedeau cu ochi buni strădaniile civile. Totuși, în șapte ani a terminat. Era locotenent. Prin demisie a dobîndit gradul de căpitan de rezervă, dar și de candidat de avocat. Practica a făcut-o în Znaim, aproape de logodnică. Peste un an deschizînd cancelarie de avocat, s-a putut însura. Căsnicia a fost rodnică : anul și copilul... Azi are patru, doi băieți și două fete. Războiul a întrerupt seria. Al cincilea de-abia acum e pe drum... Dintr-un portofoliu scoase niște fotografii și-i arătă, falnic și mișcat, întîi copilașii pe rînd, cu numele și obiceiurile fiecăruia, apoi pe nevastă-sa.

— Să știi însă că fotografiile sînt mizerabile, adăogă el cu însuflețire. Mai ales nevastă-mea... e de o mie de ori

mai bine, delicată, blîndă, frumoasă. Cine o cunoaşte trebuie s-o adore...

Sărută fotografiile, le puse bine şi murmură înduioşat, cu ochii scăldaţi în lacrimi :

— Din pricina lor şi de dragul lor sînt cum sînt, Bologa !... Altfel, Dumnezeu ştie, poate că şi eu... Aşa însă nu pot... Sînt capabil de orice laşitate, numa să nu mor înainte de a-i îmbrăţişa, să mă pot întoarce la ei... Ce vrei ! Sînt un nenorocit... Şi totuşi, în doi ani, o singură dată am fost acasă cinci zile ! Înţelegi ? O, cîinii, cîinii !

Scrîşni dinţii, cu lacrimi gîrlă pe obrajii graşi, înroşiţi de emoţie. Se auziră paşi coborînd în adăpost şi Klapka se potoli brusc, întorcîndu-se cu spaimă spre intrare. Era un sublocotenent care venea să ia înţelegere cu Bologa în privinţa serviciului de noapte.

— Poate să ne viziteze şi la noapte reflectorul şi ar fi bine să-i pregătim o primire triumfală, zise sublocotenentul.

Se aşezară la masă, întinseră hărţile, se sfătuiră, văzură unde a apărut reflectorul ultima dată şi chibzuiră unde trebuie să apară la noapte, aprinseră un muc de lumînare, făcură socoteli şi planuri de tragere...

Preocupat de reflectorul duşman, Apostol Bologa nici nu se mai gîndi la Klapka. Dealtfel toată noaptea stătu de veghe, alergînd de la postul de comandă la tunuri, de la tunuri la cele cîteva observatoare ale bateriei, repezindu-se chiar pînă la observatorul din linia infanteriei, agitat, parcă ar fi fost în joc toată fericirea lui şi soarta lumii întregi. Ceasurile însă trecură, veni dimineaţa, şi reflectorul nu se arătă.

Şi noaptea următoare la fel, şi noaptea a treia la fel... De-abia a cincea noapte, cînd nu credeau că are să vie, a venit iar, mai sfidător, mai batjocoritor... Au cheltuit zeci de obuze, dar lumina s-a plimbat nepăsătoare peste cîmpurile brăzdate de şanţuri...

A doua zi, pe la amiazi, Bologa se pomeni iar cu Klapka la baterie. Era foarte palid şi cu ochii mai tulburi şi mai bolbocaţi ca de obicei. Îi spuse că adineaori colonelul i-a poruncit categoric să sfîrşească scandalul cu reflectorul, fiindcă ajungem de rîsul şi ocara armatei, adăogînd că comandantul diviziei a făgăduit o decoraţie celui ce va zdrobi batjocura rusească.

— Azi-noapte l-am încadrat, şi totuşi ne-a scăpat ! zise Bologa furios, încheind cu o înjurătură ungurească. În doi ani n-am primit nici o observaţie şi acuma, din pricina unui fleac de...

— Nu te înfuria, prietene, şi nu înjura, răspunse Klapka abătut. Observaţia nu te priveşte pe tine, ci pe mine !

— Pe toţi ne priveşte, domnule căpitan, şi tocmai asta-i...

— Poate că înainte de a lua eu comanda divizionului, dar azi toată vina cade numai asupra mea ! Am simţit aceasta foarte limpede din chiar vorbele colonelului, din tonul lui, din... M-a întrebat pentru ce anume am fost mutat aici, înţelegi ?

Căpitanul se aşezase pe scaun, lîngă masa cu hărţile, şi se uita întrebător şi speriat la Bologa care nedumerit, răspunse :

— În interes de serviciu, fireşte. Dealtfel, în război nici nu se mai ţine seama de alte interese...

— Ei bine, colonelul ştia, trebuia să ştie, şi totuşi m-a întrebat, zise Klapka mai încet şi cu o umbră de mister în glas. Iar cînd, de frică, i-am spus o minciună, el nici n-a clipit din ochi, încît am fost silit să mă ruşinez de laşitatea mea !

Tăcu, aşteptînd un răspuns sau o întrebare. Pe Bologa însă atitudinea şi glasul căpitanului îl uluiră, trezindu-i deodată în suflet toate zbuciumările care crezuse că s-au stins fără urme. Ar fi vrut să protesteze şi să isprăvească cu omul acesta care, urmărindu-l cu încrederea, îl făcea

părtașul unor gînduri primejdioase. Simțea însă cu groază că, în adîncul inimii, gîndurile acestea îi erau dragi și le tăinuia acolo ca niște odoare prețioase.

— Domnule căpitan..., murmură Apostol, uitîndu-se în ochii lui, rugător.

Din privirea și glasul lui, Klapka sorbi un îndemn care îi lumină fața frămîntată. Ca și cînd ar fi pornit să-și golească dintr-o dată tot sufletul, oftă greu și zise :

— Mă înăbușe lașitatea, Bologa ! Nu mai pot ! Am crezut că, tăinuind-o, voi scăpa de ea, și acuma mă gîtuie... Ai văzut privirea lui Svoboda sub ștreang ?... Nu se poate să n-o fi remarcat, toată lumea a văzut disprețul și mîndria și nădejdea... Asta-i moartea noastră eroică ! Pe frontul italian, un român a fost spînzurat pentru aceeași vină... Am văzut bine, a avut aceeași privire în fața funiei... Atunci însă n-am priceput nimic. Tocmai peste cîteva luni mi-am dat seama, în groază și în lașitate... Trei ofițeri din regimentul meu, unul chiar din divizionul meu, toți cehi, au fost prinși într-o noapte, între linii, cu planuri și cu hărți și cu secrete. Eu eram să fiu al patrulea, dar în ziua plecării am primit de acasă o scrisoare și m-am ascuns ca un hoț. Scrisoarea mi-a reamintit casa, copilașii, nevasta, în scrisoare am găsit speranțe de viitor și de fericire, am găsit iubire multă, toată iubirea mea... Cum să risc eu toate acestea pentru... pentru ceva... pentru un vis ? Totuși, pe urmă am fost trimis și eu, cu dînșii, în fața Curții Marțiale, ca complice. Și acolo m-am lepădat de ei, ca de lepră, și am tăgăduit, agățîndu-mă cu desperare de viața asta rușinoasă ! Iar ei au tăcut și nici măcar nu m-au disprețuit. Secera morții scînteia în fața lor și ei n-au clipit din ochi... Apoi cînd s-a citit amenințarea spînzurătorii, au strigat toți trei, într-un glas, acolo, înaintea curții, „trăiască Boemia“, în vreme ce eu tremuram ca un biet cerșetor, de milă. Ba, ca să dovedesc tuturor cît sunt de nevinovat, m-am dus și la execuție... Vezi, pînă unde poate merge lașitatea ?... Lîngă sat e o pădure prin care armata și-a croit drumuri speciale, ferite de aeroplanele italiene, pentru trebuințele frontului. Am mers cu convoiul de execuție și am ajuns într-o poiană largă. Convoiul s-a oprit puțin în mijlocul poienii și m-am uitat împrejur să caut stîlpii spînzurătorilor... Stîlpi nu erau, dar în schimb în fiecare copac atîrnau oameni, agățați de crengi, cu capetele goale și cu tăblițe de gît, pe care scria „trădător de patrie“, în trei limbi. Mi-a înghețat inima în piept și totuși n-am îndrăznit să tremur. Ca să-mi pot tăinui mai lesne înfiorarea, mi-a trecut prin minte să-i număr, să văd cîți sunt... Închipuiește-ți ticăloșie de om ! Dar cum să-i numeri, cînd toată pădurea era plină de spînzurați ? Ori poate că numai groaza m-a făcut să-mi pară mai mulți ?... Atunci am închis ochii, gîndindu-mă cu mirare stupidă : „Asta-i pădurea spînzuraților...“ Un maior ungur, înalt și cu profil de pasăre, mi-a șoptit, poate ca să mă ispitească : „Toți sînt cehi... și ofițerii, și soldații... numai cehi !“ Am tăcut, parcă mi-ar fi făcut o mustrare. Apoi i-au spînzurat pe toți trei deodată și pe același copac, un fag bătrîn, cu tulpina scorburoasă. Cînd le-au pus ștreangul de gît, m-am uitat bine în ochii lor... Străluceau cumplit, ca niște luceferi prevestitori de soare, și atît de măreț și cu atîta nădejde, că toată fața lor părea scăldată într-o lumină de glorie. Atunci m-am simțit mîndru că sînt frate cu cei strălucitori de sub ștreang și am dorit moartea cu o însetare uriașă ! Dar numai o clipă, o singură clipă ! Pe urmă am privit zvîrcolirile trupurilor, am auzit pîrîitul crengilor și numai inima îmi tremura, încet, fricoasă, hoțește, ca nu cumva s-o audă vreun vecin... Peste cîteva zile am fost mutat ca suspect... Acuma vezi de ce am fost mutat ?... Și crezi că am plîns măcar după ce m-am întors de la pădurea spînzuraților ? Sau măcar în tren, venind încoace ? Sau aici ?... M-am bucurat, Bologa, auzi, că trăiesc, c-am scăpat de pădurea spînzuraților ! Pînă

adineaori m-am bucurat, pînă cînd m-a întrebat colonelul de ce am fost mutat ! Numai adineaori am plîns, cu capul vîrît în mantie, ca să nu mă simtă nici ordonanța. Numai adineaori, de frica pădurii spînzuraților !

Klapka se opri cu niște ochi atît de mari și de îngroziți, că Bologa își simți sufletul copleșit de milă. În tăcerea adăpostului inimile lor băteau deopotrivă de înfricoșate... Locotenentul vru să-i spuie o vorbă de mîngîiere și se pomeni șoptind :

— Domnule căpitan, pădurea spînzuraților...

Își luă seama însă și plecă ochii în pămînt, neputincios și umilit.

— Acuma înțelegi întrebarea colonelului ? reveni căpitanul cutremurîndu-se, parcă ar fi vrut să se scuture de o apăsare. Și observația cu reflectorul ?... Vezi cum se leagă ?... Observația e amenințare pentru mine : ori reflectorul, ori...

Iar se cutremură și apoi continuă mai gîtuit :

— Trebuie să nimicim reflectorul, Bologa, frate de suferință ! Altfel...

— Pădurea spînzuraților... murmură Apostol cu ochi scînteietori de o ură nouă, plămădită în sufletul lui pe nesimțite.

Klapka, parcă povestind și-ar fi ușurat inima, vorbi pe urmă numai de reflectorul rușilor, prinse să arate pe hartă, să măsoare, să combine cifre și formule... Bologa îl asculta din ce în ce mai mohorît, fără să mai rostească un cuvînt. Glasul căpitanului, în care bîlbîia numai frica, începu să-l indigneze. Se stăpînea, simțind însă cum i se infiltra ura în sînge, cum îi alerga prin toate vinele, ca o otravă. Se uita pe hartă și vedea numai degetele căpitanului, ținînd compasul și mișcîndu-se de ici-colo, desenînd o umbră ciudată, în formă de spînzurătoare...

Apoi Klapka plecă liniștit, încrezător, cu fața înflorită de un zîmbet, lăsînd pe Bologa singur în adăpostul umed.

6.

Îi clocotea inima și creierii îl usturau. Stătu un minut în picioare, cu ochii după Klapka, apoi se prăbuși pe scaun, în fața hărții, agățîndu-se de compas ca de o nădejde mîntuitoare. Dar nici degetele nu-l mai ascultară... În sufletul lui, ca și împrejurul lui simțea o scîrbă chinuitoare, în care i se scufunda toată viața.

Își rezemă capul în palme, privind liniile, punctele, unghiurile însemnate pe hartă. I se păreau niște semne cabalistice și se mira cum le-a putut înțelege pînă azi. Și, în același timp, îi încolți în minte o întrebare, ca un cîrlig : ce caută el aici ? Pe urmă, împrejurul întrebării se adunară răspunsuri, lămuriri, alte întrebări și alte răspunsuri, care însă, cu cît se înmulțeau, cu atît îl nemulțumeau mai rău, fiindcă toate împreună nu-i deschideau nici o punte de mîntuire.

„Ce ridicol am fost cu concepția de viață — se gîndi apoi deodată. Cum nu mi-am dat oare seama că o formulă neroadă nu poate ține piept vieții niciodată ?"

Acum uitîndu-se în urmă, i se păru că toată viața i-a fost goală ca o pungă de hîrtie model. Îi era rușine de trecut și-și aminti cu o părere de rău dureroasă momentele cînd viața a încercat să-l atragă în mersul ei și el s-a împotrivit prostește, înăbușindu-și cu îndîrjire avînturile. Chiar zvîrcolirile lui de acuma, cu năzuințele desperate de a-și înfrînge pornirea inimii...

— Don locotenent, am adus prînzul, zise ordonanța, care se oprise la spatele lui Bologa cu sufertașul.

Apostol, auzind vorba românească, sări drept în picioare, ca și cînd l-ar fi lovit cu un ciomag în moalele capului.

— Da... bine... bine, Petre, bîigui buimăcit, clătinîndu-se pe călcîie și apoi trîntindu-se pe pat, ca să nu-i observe soldatul tulburarea.

Ordonanța așeză masa, trăgînd cu coada ochiului spre Bologa. Îl văzu amărît și, crezînd să-l ușureze, întrebă supus :

— Ați primit vreo veste rea de acasă, don locotenent ?

— Ce veste, măgarule ? răcni deodată Bologa, ridicîndu-se furios. Ce-ți pasă ție ?... Numai acasă îți umblă gîndurile, afurisitule, acasă !

Soldatul înlemni în poziție, cu fața la locotenentul aprins de mînie. Era om de peste treizeci de ani, înalt, spătos, cu mîinile ca niște lopeți, cu obrajii osoși și cu ochi nespus de blînzi, în care pîlpîia evlavie și resemnare. Apostol îl avea ordonanță de vreo șapte luni și Petre îl slujea cu o credință de cîine, fericit că l-a scos din foc. Dealtfel i-l recomandase, într-o scrisoare, chiar doamna Bologa, căci era tot din Parva, cunoștea pe „domnișorul" din leagăn și lăsase acasă cinci copii.

Întîlnind pe urmă ochii ordonanței, furia locotenentului se topi într-un val de rușine. Își dădu seama, îndată, că numai graiul românesc l-a scos din țîțîni, fiindcă a venit ca o mustrare peste gîndurile lui răvășite de imputări. Îi păru rău că s-a înfuriat și în părerea aceasta de rău simți mulțumire de sine și înălțare. Se sculă, făcu trei pași spre intrarea adăpostului, se întoarse înapoi și zise trist, sincer, parc-ar fi vorbit cu un prieten vechi :

— Sînt amărît, Petre, și nu știu ce am... O, Doamne, războiul !...

Se cutremură înfricoșat. Era întîia oară că se plîngea de război. Pînă acuma chiar suferințele războiului i se păruseră firești și socotise lași pe cei ce murmurau împotriva lor... Soldatul, liniștit, cu o lucire sumbră de pocăință în ochi, răspunse grav :

— Pedeapsa lui Dumnezeu, don locotenent, pentru păcatele oamenilor.

— Dar dacă nu-s pedepsiți păcătoșii, ci tocmai cei asupriți ? întrebă Bologa stăruitor.

— Dumnezeu ține cumpăna dreaptă, zise Petre cu o credință profundă. Moartea nu-i pedeapsă. Viața e pedeapsă. Și numai chinurile trupului și suferințele îndreaptă pe om spre mîntuirea sufletului...

Apostol se așeză să mănînce. Credința ordonanței o cunoștea de mult, și aceleași vorbe cucernice le auzise de zeci de ori. Petre, care și acasă fusese vestit de bisericos, în vîltoarea războiului s-a scufundat într-un adevărat fatalism religios. Dealtfel. fiind singurul român în regiment, era singurul cu care Bologa vorbea românește. Soldatul glăsuia acuma despre suferință și despre Dumnezeu, și Bologa, mîncînd, îl asculta și se gîndea că niciodată nu l-a ascultat cu atîta dragoste. Îl întrerupse și aduse vorba despre Parva, despre cei de-acasă... Petre oftă și umplu adăpostul cu fel de fel de amintiri, care îi înduioșau deopotrivă. Apostol simțea din ce în ce cum îi crește inima, cum îi bate năvalnic și cum bătăile se încheagă într-un cîntec de biruință. O dragoste mare îi înfiora sufletul. Se uită la Petre mișcat, avînd impresia că într-însul s-a întruchipat toată Parva, toți cei ce vorbesc românește. Îi venea să-l îmbrățișeze și să se arunce la picioarele lui, cerîndu-i iertare. Și în cele din urmă, nemaiputîndu-se stăpîni murmură cu glas de fericire :

— Petre, Petre, fratele meu... nădejdea mea...

Soldatul tăcu o clipă nedumerit. Apoi clătină din cap și zise domol, resemnat :

— Doamne-ajută...

7.

Cîteva nopți nu mai apăru reflectorul. Apostol Bologa, de veghe în observatorul din șanțurile infanteriei, îl aștepta însă mereu cu atenția încordată, ca să mulțumească pe Klapka. În liniștea nopților, tulburată doar rareori de vreun foc de pușcă speriat, avu răgaz destul să-și judece,

precum obișnuia, credința cea nouă, convins că numai însuflețirea care rezistă pe cîntarul minții e vrednică să locuiască trainic în sufletul omului. Și se bucura simțind că primenirea lui sufletească, oricum o răsucea, îi încălzea inima, pe cînd vechea „concepție“, pentru care douăzeci și șapte de luni și-a primejduit viața, a fost veșnic severă, ca o mamă vitregă. Își zicea acuma că viața ființează numai prin inimă și că fără de inimă, creierul rămîne o biată grămadă de celule moarte. Îi era rușine însă amintindu-și că i-au trebuit doi ani de război ca să ajungă acolo de unde a pornit împotriva sfaturilor doamnei Bologa, ale protopopului și ale tuturor, afară de Marta... La gît purta un medalion cu o buclă blondă și chipul unui căpșor fermecător. I le-a dat cînd a fost acasă, în concediu, șoptindu-i „eroule“, cum dealtfel îi zicea și în scrisori.

„Marta e vina tuturor...“, încercă să-și zică în taină, ca o scuză față de conștiința dojenitoare. Dar își curmă gîndul, alungîndu-și din suflet lașitatea : „Marta nu m-a îndemnat niciodată să fiu erou, cu nici o vorbă... Numai gelozia mea neroadă a socotit că, prin uniformă și vitejie, are să-i potolească cochetăria. Va să zică numai eu sînt vinovat și trebuie să îndur remușcările...“

Dealtminteri, trecutul i se părea mort și se ferea să-l dezgroape. Mai mult îl preocupa viitorul care-i mijea ca o auroră strălucitoare după o noapte vijelioasă. Nu-l vedea încă lămurit, dar ceața care-l aburea avea sclipiri trandafirii... Inima îi era plină de un simțămînt mîngîietor.

„De acum începe o viață nouă ! se gîndea mereu cu bucurie. În sfîrșit, mi-am găsit calea... Au trecut șovăirile și îndoielile ! De acuma, înainte“ !

O poftă de viață vajnică îi clocotea în piept. Cînd venea, dimineața, de la observator și se întindea pe patul de scînduri, adormea repede și visa numai fericire...

Într-o după-amiază tîrzie se pomeni iar cu Klapka la baterie. Bologa, aducîndu-și aminte de îngrijorarea de deunăzi a căpitanului, se miră văzîndu-l foarte senin și zîmbitor, cu o mulțumire în ochi aproape provocătoare. După ce inspectară împreună tunurile și oamenii, coborîră în postul de comandă, unde ardea pe masă un muc de lumînare.

— N-am avut noroc, domnule căpitan, zise Apostol cu o ușoară ezitare. Dacă n-a vrut să vie...

— Cine ? întrebă Klapka. A, da... Ia mai dă-l dracului de reflector, Bologa ! adăogă apoi nepăsător.

Locotenentul tăcu zăpăcit, uitîndu-se în ochii căpitanului, în care acuma cîteva zile îl îngrozise pădurea spînzuraților. Klapka însă urmă netulburat :

— Omul cu buba se sperie de toate umbrele. Așa și eu cu colonelul nostru ! Că-i mîncător de oameni, călău... Cînd colo, e om foarte de treabă... A, nu ți-am spus ?... A venit mai în fiecare zi pe la mine... de patru ori... Îți închipui tremurături pe capul meu ! Eram sigur că vrea să mă prăpădească. În sfîrșit, ieri, de frică, i-am spus verde pentru ce am fost mutat aici, bătîndu-mă în piept, firește, că sînt nevinovat, că... M-a ascultat, m-a ascultat și la urmă mi-a zis, fără pic de imputare, înțelegi, mi-a zis : „Știu... Așa vin nenorocirile asupra oamenilor...“ Și atîta tot !... Apoi am vorbit despre Viena, despre operete, despre americani, în sfîrșit, prietenește !... Ba se vede că a prins și simpatie de mine, căci azi-dimineață iar a venit în inspecție. Adică ce inspecție, că nici n-am mai pomenit de serviciu... În schimb, mi-a dat o dovadă definitivă de încredere... O dovadă hotărîtoare !... Anume, în mod absolut confidențial, mi-a comunicat o mare taină oficială... Așa că de acuma n-am nici o grije, sînt liniștit !

Pe Bologa vioiciunea și seninătatea căpitanului îl supărau. Cu glas de imputare, îl întrerupse :

— O taină oficială ce importanță are pentru noi ? Și încrederea, și bănuiala sînt deopotrivă de chinuitoare !

— Nu, nu ! strigă căpitanul cu căldură. Să nu exagerăm ! Oameni de treabă sînt pretutindeni și în toate neamurile. De ce să exagerăm ?... Ei bine, colonelul e un

om, indiferent de situaţia lui, asta trebuie s-o recunoaştem ! Dealtfel secretul ne interesează şi pe noi, fiindcă e vorba de schimbarea diviziei. Din Italia e pe drum o divizie obosită, ca să ne schimbe...

— Atunci noi trecem iar pe frontul italian ? întrebă Apostol.

— Nu, nu pe frontul italian, răspunse Klapka repede, cu oarecare mîndrie. Pe frontul românesc...

În clipa în care să rostească ultimul cuvînt, îşi aduse aminte că locotenentul e român, dar nu mai avu vreme decît să-l pronunţe mai încet. Bologa îngălbeni şi, parcă n-ar fi auzit bine, repetă maşinal :

— Pe frontul...

Nu sfîrşi, ca şi cînd i s-ar fi înfipt în beregată o gheară înăbuşindu-i glasul. Rămase cu gura căscată şi se holbă năuc la căpitanul care, dîndu-şi seama cît a fost de imprudent, murmură prosteşte :

— Iartă-mă, prietene... Am uitat că tu... Sînt un...

În creierii lui Apostol însă de-abia atunci începu să ţiuie cuvîntul de care se spăimîntase, ascuţit şi sfîşietor, parcă i-ar fi scormonit un pumnal. Se sculă brusc în picioare şi alergă de ici-colo, frîngîndu-şi mîinile şi şoptind disperat :

— Nu se poate... nu se poate... nu se poate...

Klapka, mereu zăpăcit, încercă să-l consoleze, zicînd fără convingere :

— Linişteşte-te, Bologa, ce Dumnezeu... La urma urmelor, viaţa nu merge fără compromisuri, fără jertfe şi...

Deodată Apostol Bologa se opri în faţa lui, cu obrajii albi, cu ochii stinşi, încît căpitanul amuţi.

— Orice... orice, numai asta nu se poate ! izbucni dînsul cu o voce arzătoare. Asta ar fi o... o... o...

Pereţii de bîrne ai adăpostului închegară sforţările lui de a găsi cuvîntul într-un vuiet prelung, încît Klapka îl apucă de braţ, vrînd să-l facă să vorbească mai încet. Şi

Apostol, ca şi cum ar fi înţeles, se încurcă, plecă fruntea şi sfîrşi murmurînd :

— O... o crimă...

— Aşa-i, dar ce putem noi face ? zise căpitanul înăbuşit, cu ochii spre intrare. Eu pricep şi împărtăşesc zdruncinarea ta, totuşi voi aveţi şi mîngăierea că baremi există şi în tabăra cealaltă fraţi care luptă pentru mîntuirea voastră, pe cînd noi nici n-avem încotro să ne aruncăm privirea ! Pentru noi singurul mijloc de a fi eroi este să murim spînzuraţi !

Bologa se lăsase pe un scaun, copleşit. Klapka, încredinţat că l-a potolit, continuă cu mai multă siguranţă :

— O crimă imensă e îndeobşte războiul, dar cu deosebire războiul Austriei ! Încaltea cînd un popor de acelaşi sînge ia armele, cu sau fără dreptate, ştiu cu toţii că izbînda va fi spre folosul neamului şi prin urmare fiecare om poate muri cu credinţa că s-a jertfit pentru binele tuturor. La noi însă nişte stăpîni urîţi au trimis robii să moară ferecîndu-şi lanţurile !... Atunci ? În mijlocul vălmăşagului de crime, ce mai poate cumpăni o crimă micuţă, care-ţi striveşte ţie sufletul ? Cui îi mai pasă aici de sufletele noastre ?

— Atunci urmează să... ? întrebă repede Bologa, care începuse să asculte şi n-avea puterea să aştepte.

— Să mergi unde vom merge toţi, zise Klapka grav, cu o resemnare îndurerată. Să mergi, să faci ce vom face toţi şi să-ţi închizi ermetic toate portiţele sufletului pînă ce va sosi pacea sau se va prăbuşi lumea, sau pînă ce-ţi va veni rîndul şi ţie să mori şi să scapi de toate chinurile !

Apostol tresări şi răspunse cu protestare în glas :

— Dar dacă eu nu vreau să mor !... Nu vreau, nu mai vreau !... Acuma trebuie să trăiesc ! Acuma nu mai vreau să mor !

Klapka tăcu o clipă şi apoi zise cu un zîmbet care voia să-i ascundă sfiala :

— Mie nu-mi șade bine să-ți vorbesc ție de moarte, știu... De frica morții sau de dragul vieții, poate că-i același lucru, sînt laș... da, da, recunosc și mărturisesc, sînt în stare să înghit orice rușine, orice umilire... Totuși, mi-am zis de multe ori, uite așa cum mă vezi, mi-am zis că morții sînt cei mai fericiți, fiindcă ei cel puțin au pus cruce tuturor durerilor... Mi-ești drag, Bologa, și dacă n-ai fi fost tu aici, n-aș fi avut atîta încredere în mine însumi... Dar vezi, chiar noi, care ne-am apropiat sufletele prin suferințe comune, și noi trebuie să ne împărtășim zbuciumările într-o limbă străină ! Atunci cum să nu-i invidiem pe cei morți, Bologa ?

Locotenentul nu-i mai asculta. Liniștea lui Klapka însă îl neliniștea mai rău. Întrebă deodată cu un fir de nădejde în privire :

— Și crezi d-ta că-i sigur ?...

Căpitanul după o șovăire scurtă răspunse hotărît, parcă ar fi căutat să-i dea un leac amar :

— Din nenorocire, nu încape nici o îndoială, dragul meu. Divizia de schimb a plecat din Italia. Mîine-poimîine trebuie să sosească. Într-o săptămînă ne va lua locul și peste alte cîteva zile noi vom fi în Ardeal, pe frontul...

Ochii lui Bologa îl ardeau. Tăcu brusc și lăsă capul în pămînt, examinîndu-și cizmele pline de noroi și tremurîndu-și nervos genunchii, în vreme ce Apostol porni de colo pînă colo, ca un lup în cușcă, respirînd greu, cu tîmplele dogorîte. Peste două minute apoi, cu o hotărîre nouă, locotenentul se opri iarăși în fața lui Klapka :

— Domnule căpitan, te rog... te implor... Scapă-mă !... D-ta mă poți scăpa !... Nu vreau să mă duc pe frontul...

Klapka ridică ochii la el, neînțelegînd ce vrea. Bologa însă urmă tot mai înfrigurat :

— Trebuie să se găsească un mijloc de salvare !... Mutați-mă la un regiment care rămîne aici !... Ori trimiteți-mă înapoi în Italia, oriunde, numai acolo nu !... Voi lupta ca și pînă azi, jur ! Voi... Am trei medalii de vitejie,

toate trei dobîndite cu... Numai acolo nu pot merge... Acolo presimt că am să mor... Și nu vreau să mor ! Trebuie să trăiesc !

Căzu pe pat, cu obrajii în palme, biruit de lacrămi. Căpitanul era înduioșat și simțea că, dacă ar deschide gura, l-ar năpădi plînsul și pe el. În văgăuna întunecoasă suspinele lui Apostol îngroșau aerul, iar lumina sfîrîitoare de pe masă tremura pe pereți niște umbre neliniștite... Într-un tîrziu, după ce sughițurile locotenentului se mulcomiră, Klapka zise :

— Ei, te-ai mai răcorit ?... Atunci putem vorbi ca doi bărbați, ba chiar ca doi soldați !... Adevărul este că în război nu trebuie să cugeți, ci să lupți... cel puțin așa perora un general, deunăzi, la cartier. Dar lucrurile astea e nevoie să le cumpănim bine-bine și fără pripire, altfel... De-ai chibzui puțin, ai vedea că eu n-am nici o putere. Eu nu pot propune nimic, fiindcă sînt stigmatizat : ceh, adică trădător... Pentru cei de seama noastră s-au inventat mitralierele din spatele liniilor, menite să ne ațîțe pofta de vitejie în caz de șovăire... Dacă aș îndrăzni eu să te propun pentru mutare, imediat am fi bănuiți amîndoi ! Imediat ! Un ceh cu antecedentele mele, să ia partea unui român ?... Nici nu-ți închipui ce tămbălău, ce... Numai generalul te-ar putea salva, dacă ar fi om și ar avea inimă... Crezi însă că pe aici sînt mulți oameni ? Crezi că...

Bologa, care se ridicase și ascultase ursuz, se agăță de o vorbă și strigă :

— Am să mă prezint generalului !

Klapka se spăimîntă, ca și cînd însuși generalul l-ar fi surprins complotînd. Răspunse în șoaptă :

— Astîmpără-te, Bologa !... Te rog !... Ce, tu nu cunoști pe generalul Karg ? Doar ți-e comandant de aproape un an... Karg... Un cîine, un... Ar fi capabil, în loc de răspuns, să te trimită direct la Curtea Marțială...

— Atunci ar urma să plec fără să încerc baremi a mă împotrivi sau a ocoli ticăloșia ? izbucni iarăși Apostol, acuma însă furios și scrîșnind dinții.

— Ascultă sfatul meu, prietene, zise căpitanul liniștit. Sînt mai bătrîn ca tine și am îndurat multe în viață... Războiul n-are altă filosofie decît norocul. Lasă-te deci în grija norocului. Parcă în doi ani de zile moartea nu ți-a cîntat la urechi pe toate glasurile, și totuși norocul te-a ocrotit. Poate că te iubește norocul... Nu-l zgîndări, nu-l stîrni... Lasă-l...

— Și cum simt că acolo mă așteaptă o primejdie cumplită... murmură Bologa deodată foarte abătut, cutremurîndu-se. Niciodată n-am avut presimțiri atît de...

— Primejdiile sînt azi pretutindeni, făcu Klapka stăpînindu-se. În aer, pe front, acasă, în toată lumea... Însuși pămîntul mi se pare că trece printr-o zonă de primejdii... Ce să facem ? Norocul e scutul tuturor... Așa !... Ascultă-mă pe mine... Mai chibzuiește și o să-mi dai dreptate ! Dar fără patimă ! Fără pripire !... Calm !... Calm !...

Se sculă încet, își puse casca în cap, gata de plecare.

— Decît să mă duc acolo, mai bine trec la muscali ! șopti atunci Apostol, uitîndu-se drept în ochii căpitanului.

— Ușor de zis, răspunse Klapka liniștit, parcă ar fi așteptat de mult vorbele locotenentului. Dar dacă nu izbutești, știi ce te așteaptă !... Numai deunăzi ți-am povestit despre cei trei... Și ei au vorbit ca tine, ba și mai năzdrăvan... Iar azi poate că sînt tot în pădurea spînzuraților, ca să îngrozească pe alții !

— În privința asta n-am nici o grije, zise Bologa, cu încredere. Cînd ar fi să mă prindă, m-aș împușca și aș isprăvi repede !... În orice caz, eu n-am să mor spînzurat, asta ți-o garantez !

— Așa mi-au garantat și ei, prietene, dar împrejurările au fost mai puternice decît hotărîrea lor... De aceea zic : ia seama, nu te juca cu norocul ! Sînt mii și zeci de mii în

situația ta și soarta le poartă de grije tuturor cum crede de cuviință...

Klapka îi strînse mîna fierbinte... În clipa următoare, Apostol Bologa se pomeni singur, pironit în același loc, cu ochii în gol, uluit de vedenii. Își veni în fire și, simțindu-se sleit de puteri, se trînti pe pat. Pe masă, în sfeșnicul improvizat, lumina începu să pîlpîie repede, să sfîrîie și apoi deodată se stinse. Pe Bologa, întunerecul îl zgudui, buzele-i arse însă șoptiră cu îndîrjire :

— Nu se poate !

8.

— Știi vestea, Petre ? zise a doua zi Apostol către ordonanța care, ghemuit într-un colț al adăpostului, citea cu rîvnă și evlavie *Visul Maicii Domnului*. Peste o săptămînă, cel mult două, mergem acasă, în Ardeal...

— Bogdaproste ! făcu soldatul, luminat de bucurie și începînd să se închine. Bine c-a dat Dumnezeu și Maica Precista, că alții au mai fost cîte-o săptămînă, unii și mai mult, numai noi parcă sîntem ciumați...

Bologa zîmbi aproape răutăcios văzînd fericirea omului și urmă batjocoritor :

— Da' ce, tu crezi că ne ducem să petrecem ? Ehe, mai pune-ți pofta-n cui, bădiță ! Ne ducem tot la bătaie... să ne batem cu românii...

— Vai de mine, don locotenent ! sări Petre speriat. Doamne, ferește ! adăogă pe urmă, închinîndu-se de mai multe ori. Doamne, apără-ne și nu ne părăsi !... Mare păcat, don locotenent... Apoi să nu-i trăsnească Dumnezeu din senin ?

Consternarea ordonanței îi făcea bine. „Dacă un om simplu se revoltă, atunci eu ce să fac ? își zise Bologa, uitîndu-se mulțumit la Petre, și îndată urmă în sine : Atunci cum să nu înțeleagă și generalul ?..."

De azi-noapte îl urmărea gîndul cu generalul și se sforța mereu să-și întărească convingerea. A chibzuit bine, a prevăzut probabilitățile și... Klapka n-are dreptate. Dealtfel Klapka e un fricos, care vede pretutindeni călăi și spînzurători. Pe cînd el, Apostol Bologa, cu trei semne de vitejie pe piept... Sfaturile totdeauna l-au plictisit, dar acuma ale lui Klapka îl înfuriau. Resemnarea i s-a părut o atitudine animalică, nevrednică de omul liber. Cu atît mai mult i se părea azi că a sta cu mîinile în sîn ar fi o crimă cel puțin egală cu plecarea la război.

Închipuirea că ar putea merge acolo îi stătea totuși înțepată în creieri ca o baionetă vrăjmașă. Trebuie s-o smulgă ! Altfel, nu mai poate trăi. Mai ales că, în lumina spaimei de azi, amintirile trecutului îl împresurau ca niște amenințări din ce în ce mai negre...

Nădejdea în generalul de divizie îi risipea spaima. Și aceasta era o dovadă împotriva lui Klapka. Se hotărî să se prezinte la raport, să-i explice situația, să-l roage și să-i făgăduiască solemn că își va face datoria oriunde, afară de acolo... Vru să plece îndată, să sfîrșească mai repede și să se liniștească. Puse mîna pe aparatul telefonic să anunțe că dorește să se înfățișeze comandantului diviziei. În ultimul moment își luă seama. Cum să ceară generalului mutarea, cînd nu știe nimeni despre schimbarea diviziei ? L-ar întreba : de unde a aflat, cine i-a spus ? Ar fi o murdărie să trădeze pe Klapka, ar fi...

„Deocamdată trebuie să mai aștept, își zise dînsul. Întîi să se publice vestea schimbării, chiar neoficial... Trebuie să procedez cu băgare de seamă și cu demnitate !"

Se liniști. Trecură trei zile... Nu se auzi nimic despre strămutarea diviziei. Nici Klapka nu mai veni, parcă i-ar fi fost frică să dea ochi cu Bologa care, din ce în ce mai stăpînit de speranță, începea să creadă că poate s-a contramandat ordinul. Inima îi ticăia de o emoție plăcută. Și, fiindcă se simțea fericit, scrise mamei sale o scrisoare lungă și plină de credință, în care, pe două pagini întregi, veștejea fapta lui Pălăgieșu împotriva protopopului Groza ; apoi altă scrisoare, cu foc, Martei, comunicîndu-i că dragostea lui, în ciuda tuturor suferințelor, n-a scăzut și de-abia așteaptă ceasul cînd să-și poată strînge în brațe logodnica.

Mai trecu o zi senină. Pe urmă sublocotenentul de la baterie îi spuse cum a aflat de la un infanterist că peste patru zile, cel mult, toată divizia trece pe frontul românesc. Bologa păli, dar ceru amănunte. Sublocotenentul i le dădu : că ofițerilor de la infanterie li s-a comunicat vestea, confidențial, de trei zile, că primele trupe din divizia de schimb au și sosit la Zirin...

În aceeași noapte, tîrziu, se ivi iarăși reflectorul, în sectorul de alături. Bologa, în postul de comandă, cu receptorul telefonic la ureche, asculta indicațiile observatorilor. Tunurile bubuiau aspru, răgușit, încît se cutremura pămîntul și, din tavanul adăpostului, printre bîrnele groase, se scurgeau firișoare de nisip.

„Ce-ar fi să-l doboare tocmai acuma alții ?" se gîndi el cu o părere de rău ciudată.

Cînd amuțiră tunurile și auzi că lumina a dispărut, Bologa avu o tresărire de bucurie. Îi veni în minte că Klapka a vorbit despre o decorație pentru distrugerea reflectorului...

„În orice caz, o citație pe divizie e asigurată fericitului care îl va nimici ! își zise, întorcînd spatele telefonului. Oare cine va fi norocosul ?"

În suflet un glas îi răspunse că el trebuie să fie. Încercă să-l înăbușe, dar glasul deveni poruncitor. Atunci îi fulgeră prin minte : dacă ar avea el norocul să spargă reflectorul rusesc și dacă, drept recompensă, ar fi citat sau decorat, ce ușor și cu cîte șanse de izbîndă s-ar putea duce la generalul Karg !

Ideea aceasta i se păru atît de minunată, că se miră cum de nu i-a venit mai curînd, îndată ce s-a hotărît să se prezinte generalului... Îi pieri pe loc orice urmă de

somn, se repezi la hartă și se puse pe socoteli, pe însemnări, pînă la ziuă, cu o însuflețire neobosită și cu convingerea aprigă că viața lui atîrnă de ceea ce face acuma.

Toată ziua o petrecu apoi cu binoclul la ochi, examinîndu-și sectorul cu atenție, comparînd în gînd punctele reperate pe hartă... Spre seară începu să-l roadă grija ca nu cumva, tocmai în noaptea aceasta, să lipsească iarăși reflectorul mîntuitor. Totuși era gata să vegheze și o săptămînă și să-l nimicească... Numai, între timp, să nu vie ordinul de schimbare! Dar nu, nu se poate! Trebuie să apară... Trebuie... Seara, la zece, dădu poruncile cuvenite și porni spre observatorul cel mai înaintat... Ploua rece, leneș, monoton. Săgețile de apă se încovoiau, în văzduhul negru, cu luciri de oțel. Lutul ud, frămîntat de ploile toamnei, se agăța de cizmele locotenentului și plescăia la fiece pas. Bolta de nouri parcă stătea să cază pe pămîntul amețit de întunerecul fără margini. Apostol Bologa, cu casca de fier înfundată pe cap, strîns în ulanca blănită, cu gulerul ridicat, înainta cu băgare de seamă, ferindu-se de băltoace, cu barba în piept. Inima îi bătea atît de năvalnic, că nici nu simțea plezniturile ploaiei.

Cunoștea drumul și terenul. De vreo trei luni, de cînd s-a statornicit frontul, a făcut calea aceasta de sute de ori. Intră în labirintul de șanțuri de comunicație, unde apa se aduna ca în niște canale de irigație. Cizmele cu carîmbii înalți i se scufundau pînă din sus de glezne în noroiul cleios.

Ajunse asudat la postul de observație, ascuns chiar in prima linie de tranșee. Schimbă două vorbe cu plutonierul zgribulit și apoi îl trimise la baterie.

Bologa se cocoță în dosul teodolitului, pe pipăite. Nu vedea nimic. Aparatul era ferit de ploaie, în schimb în spatele observatorului se scurgeau șiroaie de apă din spărturile coperișului. Căută să se orienteze, dar o beznă atît de deasă acoperea lumea, că ochii lui nu puteau desluși nici o nuanță în negrul înăbușitor, iar în urechi îi huruiau

exasperant de uniform glasurile ploaiei, care înghițeau toate zgomotele vieții. Își simțea bătăile inimii, dar creierii parcă i se topeau, muiați de gînduri.

Peste un ceas răpăiala mai osteni puțin. În același timp Bologa își dădu seama că mintea iarăși începe să frămînte planuri și socoteli. Apoi se pomeni zicîndu-și:

„Pe asemenea vreme poți trece la dușman fără frică".

Cum pricepu rostul vorbelor, le curmă cu scîrbă. Din clipa cînd și-a făcut convingerea că, distrugînd reflectorul buclucaș, va dobîndi de la generalul Karg mîntuirea, i-a părut rău și i-a fost rușine că s-a gîndit măcar să treacă la inamic. În doi ani de război, spiritul milităresc i-a pătruns atît de adînc în fire, încît dezertarea, din orice motiv, i se părea o crimă neiertată.

„Totuși, dacă vrei să treci mai sigur, trebuie să pleci sau pe înserate sau în zorii zilei", îi veni iar în minte același gînd, stăruitor, ca o muscă pe care în zadar vrei s-o alungi.

Încetul cu încetul ploaia conteni și se porni un vînt aspru, cu șuierături sinistre, mai deștelenind puțin întunerecul și cotrobăind vajnic prin observatorul lui Bologa care, în curînd, simți în spinare o pată udă și rece. Se ghemui mai bine, ferindu-și spatele. Vîntul însă îi pătrundea prin haine, prin piele și-i zgîlțîia inima.

— Și reflectorul nu mai apare! murmură el dîrdîind.

Își înfipse ochii în bezna subțiată, cu furie nerăbdătoare. Acuma începeau să se deslușească, în nemișcarea moartă, semne umile de viață. În dreapta și în stînga tranșeele infanteriei se întindeau, strîmbe și capricioase, ca niște linii grosolane pe o hîrtie boțită. Ici-colo, ca mușuroaiele, înțepenite, poate chiar înghețate, înaintea șanțurilor, zărea sau bănuia posturile de ascultare. La vreo treizeci de metri, în stînga, începe sectorul căpitanului Cervenco... „Ce-o fi făcînd oare Cervenco?... Bietul Cervenco..." În față cîmpul zăcea neted, pierdut în noapte și biciuit de vîntul ce mai scutura în răstimpuri stropi mari

de apă din văzduh. Apostol Bologa știa că, exact la cinci sute optzeci și trei de metri, se află prima linie de tranșee rusești și i se părea că deosebește zigzagurile care înseamnă gardul morții. Închipuirea lui mergea mai departe și, bîjbîind prin întunerec, arăta unde vine linia a doua, a treia, bateriile vrăjmașe, unde a fost ultima dată reflectorul...

Bologa nu îndrăznea să se uite la ceas, de frică să nu-și piardă nădejdea în apariția reflectorului. Era sigur însă că a trecut miezul nopții. „Mai este vreme", își zicea din ce în ce mai amărît. Singurătatea îl strîngea de gît. Simțea o nevoie dureroasă de a schimba o vorbă cu cineva, cu oricine, numai să nu fie singur, să nu poarte singur povara așteptării... Reflectorul nu s-a arătat niciodată înainte de miezul nopții ; de obicei pe la două vine ; deci nu i-a trecut vremea, poate să spere. Dacă însă n-ar apărea de loc, atunci...

„Numai ei ar fi de vină dacă m-aș pierde !" se gîndi furios, amenințînd cu pumnii liniile rusești nevăzute.

Apoi, deodată, cînd se aștepta mai puțin, drept în față, chiar în sectorul bateriei, stîrnită parcă de sfidarea lui, țîșni o lumină orbitoare și mîndră, zvîrlindu-și întîile raze spre cerul căptușit cu nouri și apoi coborînd pe pămînt, repede, cu tremurături înfrigurate. Apostol închise ochii, înfricoșat ca în fața unei fantome, uitîndu-și tunurile și mînia, uitînd tot, parc-ar fi visat.

— Hei !... Dormiți acolo ?... Tunurile !... Nu vezi reflectorul ? bombăni îndată un glas gros, batjocoritor, la cîțiva pași, în șanțul infanteriei.

Bologa se dezmeteci brusc. Cunoștea glasul : era un locotenent de infanterie, foarte înalt și uscățiv, care disprețuia fățiș pe toți artileriștii. Ochi cu teodolitul izvorul luminii și apoi aruncă un ordin scurt în gura telefonului. Peste cîteva clipe bubuiturile izbucniră, rare, chibzuite. Totuși, razele albe alunecau încet, nepăsătoare de obuzele vijelioase, scormonind întunerecul, apropiindu-se parcă

sfidătoare de Bologa. Pe urmă, ca și cînd l-ar fi descoperit cum stătea zgulit în observatorul umed, se opriră chiar asupra lui, învăluindu-l cu farmecul lor rece, străbătîndu-i, prin ochii bolnavi, în toate ascunzătorile inimii, răscolindu-i și tulburîndu-i gîndurile ca un neașteptat răsărit de soare... În primul moment Apostol simți numai o ură năprasnică împotriva luminii care îl îmbrățișa fără voia lui. Dar cînd vru să rostească două cuvinte în telefon, ca să corecteze tragerea tunurilor, nu-și mai putu întoarce privirea. Dezmierdarea razelor tremurătoare începea să i se pară dulce ca o sărutare de fecioară îndrăgostită, amețindu-l încît nici bubuiturile nu le mai auzea. În neștire, ca un copil lacom, întinse amîndouă mîinile spre lumină, murmurînd cu gîtul uscat :

— Lumina !... Lumina !...

Chiar în clipa aceea însă, parcă le-ar fi retezat un paloș de călău, razele muriră, și ochii lui Bologa se umplură de întunerec. Nu-și dădea seama ce s-a întîmplat. Tunurile băteau mereu, rar, cum poruncise dînsul.

„Mi se pare c-am spart reflectorul", se gîndi atunci, mirîndu-se cum a putut face el asemenea ticăloșie și bucurîndu-se că a făcut-o.

Stătu buimăcit un răstimp, avînd conștiința că ar trebui să mai facă ceva și neputîndu-și aminti ce anume. Apoi, deodată, speriat, simți receptorul telefonului și strigă :

— Rachetele !... Rachetele !...

Pe cerul mohorît se ivi, sfîrîind mînios, un glob de lumină ca un ochi iscoditor. În punctul unde fusese reflectorul, Bologa văzu prin binoclu mulțime de viermișori negri zvîrcolindu-se neputincioși. Iscoada din văzduh însă se stinse repede, și tot atunci tunurile amuțiră singure, fără ordin, sătule parcă și mulțumite. Întunerecul și tăcerea înfășurară pe Apostol ca un lințoliu aspru, în vreme ce ochii lui, cu pupilele largi, se chinuiau într-o aș-

teptare fără scop. În fundul sufletului însă simțea clar cum pîlpîie dragostea de lumină, blîndă, mîngîietoare...

Apoi iar auzi, de astă dată chiar la spatele lui, glasul locotenentului de infanterie :

— În sfîrșit, bine c-a dat Dumnezeu de ați isprăvit cu reflectorul, că era mai mare rușinea !... Te pomenești că iei și o medalie de vitejie, fiindcă la noi așa se dau decorațiile... În orice caz, eu te felicit !... Noapte bună !...

Fără să aștepte răspuns, locotenentul se depărtă, mormăind, prin băltoacele șanțului de apărare.

„Ce s-a întîmplat, Doamne ?" își zise Bologa, înfiorîndu-se și căutînd să se trezească din amorțeala ce-i oprise în loc gîndurile.

Vîntul sufla mai friguros, desfundînd iarăși o bură de ploaie măruntă, moleșitoare. Picurii îi țîrîiau în spinare ca niște fire de nisip... Apostol își zicea că la fel îi țîrîie și gîndurile în creieri, subțiri, nesigure, pipăitoare. Încetul cu încetul însă izbuti să le rînduiască... Va să zică și-a atins ținta și se poate prezenta în fața generalului. Va să zică nu va mai trebui să meargă cu divizia pe frontul românesc, asta e aproape sigur. Atunci de ce nu se bucură cum s-a bucurat cînd i-a venit ideea să zdrobească reflectorul ?... În loc de răspuns, în suflet îi tresări deodată lumina albă pe care o gîtuise adineori, strălucind ca un far într-o depărtare imensă. Și strălucirea i se părea cînd ca privirea lui Svoboda sub ștreang, cînd ca vedenia pe care a avut-o în copilărie, la biserică, în fața altarului, sfîrșind rugăciunea către Dumnezeu... Lumina îi înăbuși întrebările și-i liniști inima ca și cum i-ar fi deschis o cale dreaptă, netedă, într-un ținut sălbatec și neumblat. Cu un ceas în urmă toate nădejdile lui erau în alții și n-avea încredere în sine. Acuma era sigur că mai curînd se va pune de-a curmezișul soartei decît să-și mai pîngărească sufletul, fiindcă în suflet, în lumină i se călea mîntuirea...

Întunerecul se subția treptat. Vîntul sufla mereu și uneori cînta ca o chemare prelungă, confuză, ademenitoare. Atunci, ca o ispitire, în mintea lui Bologa încolți iarăși gîndul că aceasta e ora dezertorilor... Și gîndul nu i se mai păru respingător, ca și cînd i s-ar fi șters din creieri toate convingerile trecutului.

Un sergent veni să-l schimbe, deși Apostol uitase să dea ordine. Îi părea rău că pleacă din singurătatea care acuma îi era dragă. Se strecură prin tranșeele în zigzag, pe la spatele sentinelelor înțepenite lîngă arme. Cînd să cotească spre șanțul de legătură, se ciocni cu căpitanul Cervenco.

— N-am putut închide ochii toată noaptea, murmură căpitanul abătut. Îmi pare rău c-ați nimicit reflectorul, nu știu de ce... Ați ucis lumina, Bologa !

— Aici e lumina ! răspunse Apostol, triumfător, bătîndu-și inima cu palma.

— Da, da, ai dreptate ! Aici e lumina și suferința... Aici e toată lumea ! zise Cervenco cu o sclipire în ochi.

Apostol Bologa trecu înainte prin șanțurile întortocheate, cu spatele încovoiat, cu ochii strălucitori, cu sufletul plin de încredere, împăcat și mulțumit, parcă s-ar fi purificat într-o baie de virtute.

9.

Pe la amiazi, pe cînd Bologa dormea încă, un zbîrnăit strident, la căpătîiul lui, îl făcu să sară drept în picioare, îngrozit, ca și cum s-ar fi prăbușit adăpostul. În telefon răcnea aghiotantul regimentului :

— Locotenent Bologa !... Alo !... Chiar el ?... Tu ești ?... Ordin de la domnul colonel să pleci imediat să te prezinți excelenței-sale... Excelența-sa dorește să te vadă... Foarte urgent !... Firește că treci pe la noi, pentru că și domnul colonel are să-ți vorbească... Deocamdată eu te felicit

prieteneşte !... Ai salvat onoarea diviziei întregi... Domnul colonel a telefonat chiar azi-noapte la cartier... Vine a patra, Bologa, bravo !...

Peste o oră Apostol era într-un automobil, alături de un căpitan de stat-major, pe care-l întîlnise la postul de comandă al regimentului şi care se oferise să-l ducă pînă la cartierul diviziei, deoarece tot se gătea de plecare. Pe drum îi spuse şi căpitanul că distrugerea reflectorului merită o recompensă deosebită, precum îi spuseseră toţi camarazii, cu colonelul în cap. El asculta gînditor şi tăcut. Uneori privirea i se cobora pe piept, unde luceau cele trei medalii de vitejie, şi-şi reamintea emoţia clipei cînd a primit-o pe cea dintîi. Cît a dorit-o şi cît se simţise de umilit pînă ce a căpătat-o ! I se părea că numai el n-are şi se credea nenorocit şi dezonorat. Se arunca unde era primejdia mai mare, unde secera moartea mai cumplit, fără frică, cu gîndul numai la ea... Apoi cînd i-a agăţat-o pe piept colonelul, în faţa trupei, i-a plîns inima de fericire. De-abia atunci a început să se creadă vrednic de-a trăi...

În curtea comandamentului de divizie îi ieşi în cale locotenentul Gross care, ca pionier, avea mereu treburi pe la Cartier. Gross îl întîmpină cu o strîmbătură ironică :

— Bravo, filosofule ! Ai mai omorît cîţiva oameni pentru o tinichea...

— Ascultă, Gross ! răspunse Bologa deodată jignit. Cînd vei înceta tu de a executa ordinele, atunci să faci imputări altora ! Pînă atunci, puţină modestie...

— Eu execut ordinele, adevărat, zise pionierul mereu batjocoritor. Eu săvîrşesc sau ajut barbaria, dar cu greaţă, amice ! Nu cu entuziasm, ca alţii !... Eu nu caut să mă disting !

— Mai bine ai căuta să-ţi potriveşti fapta cu vorba, murmură Bologa privindu-l drept în ochi. E uşor să vorbeşti, dar...

— Am să te văd mîine-poimîine pe frontul românesc, îl întrerupse Gross, cu un zîmbet acru. Acolo să te văd...

— Eu nu voi merge niciodată acolo ! zise Bologa, tresărind şi roşindu-se.

Gross vru să mai zică ceva, dar atunci apăru în pragul casei un plutonier ţanţoş, strigînd cu importanţă :

— Domnul locotenent Bologa !... Poftiţi... Excelenţa-sa...

Peste cîteva clipe Apostol Bologa stătea înfipt regulamentar înaintea generalului Karg, om scurt şi gros, cu faţa urîtă şi aspră, mohorîtă de mustăţi burzuluite, sfredelită de nişte ochi rotunzi, ale căror priviri, ţîşnind de sub sprîncene foarte late şi veşnic încruntate, păreau două pumnale veninoase. Inima locotenentului se zvîrcoli cînd îl văzu ridicîndu-se greoi de la masa încărcată cu dosare şi hărţi. Îşi aduse aminte că, de cîte ori a dat ochii cu dînsul, a simţit o teamă stranie, ca de un vrăjmaş nemilos sau ca de o ameninţare crîncenă ce nu se poate ocoli şi care nici măcar nu ştii cînd te va izbi...

Generalul, cu bărbia ridicată, îi întinse mîna şi-i zise voios :

— Bravo, Bologa !... Mi s-a raportat fapta dumitale şi am ţinut să te felicit personal... Am ţinut... da... negreşit...

Glasul lui era gros şi pătrunzător, şi parcă te ocăra chiar cînd glumea.

Apostol se înclină uşor strîngînd mîna generalului şi pe urmă îi povesti amănunţit, în fraze scurte, seci, milităreşte, cum a distrus reflectorul. Vorbind însă băgă de seamă că nările generalului sunt înfundate cu păr şi se gîndi că trebuie să sforăie urît noaptea şi că nu l-a mai văzut de la execuţia cehului. Karg îl ascultă cu luare-aminte, dînd din cap şi măsurîndu-l uneori, cu priviri mulţumite, de sus pînă jos ; apoi, la sfîrşit, îl bătu prieteneşte pe umăr, murmurînd :

— Te-am propus pentru medalia de aur... Fii sigur că vei avea-o !... Soldaţi ca d-ta ne trebuiesc şi merită toate distincţiile... Bravo, Bologa !... Sînt mîndru că am onoarea să comand asemenea ofiţeri viteji...

Generalul tăcu, frămîntîndu-şi mintea să mai găsească vreo două cuvinte potrivite. Dar nu mai găsi nimic şi, după o pauză scurtă, repetă mai apăsat :

— Sînt mîndru... foarte mîndru...

Şi iar îi întinse mîna, gata să-l concedieze. Atunci însă Bologa, liniştit, cu glasul limpede şi uitîndu-se drept în ochii lui cenuşii, îi zise :

— Excelenţă, vă rog daţi-mi voie să vă fac o rugăminte !

Generalul Karg, neplăcut surprins că locotenentul, mai ales după ce i-a arătat atîta cinste, cutează să vorbească neîntrebat, şi încă să-i ceară ceva fără a se fi înscris la raport pe cale ierarhică, precum spune regulamentul, făcu doi paşi înapoi, cu o încruntare din sprîncene. Totuşi, vrînd să-şi dovedească indulgenţa faţă de un erou, răspunse prieteneşte :

— Da, da... te ascult... Un erou... cum nu... toată bunăvoinţa...

În clipa aceasta Bologa simţi lămurit că îndrăzneala lui e zadarnică şi neroadă, şi avu o şovăire. Pe frunte îi răsări o cununiţă de picuri fierbinţi. Ca să cîştige timp sau să se liniştească, tuşi puţin şi plecă fruntea. Pe urmă îşi redobîndi încrederea şi, pironindu-şi ochii cu hotărîre în ochii generalului, vorbi repede, sacadat :

— Ştiu, excelenţă... am aflat că divizia noastră, peste cîteva zile, va pleca în altă parte... pe alt front...

— Exact, zise generalul nedumerit, mai ales văzînd că Bologa se poticneşte.

— Atunci, excelenţă — urmă locotenentul brusc, parcă întreruperea i-ar fi dat un imbold nou — atunci vă rog să-mi faceţi favoarea de a mă lăsa pe mine aici... Ori, dacă aici nu se poate, atunci pe frontul italian...

Generalul îl măsură cu mirare şi cu o zvîcnire nervoasă de mustaţă, apoi zise :

— Bine... Deşi îmi pare rău că te pierd... Un ofiţer eminent, viteaz... Dar, fiindcă doreşti mult... Totuşi, cred că ar fi mai bine aici decît în Italia...

— Chiar şi acolo, excelenţă... Am fost cîteva luni pe Doberdo şi, la urma urmelor, aş prefera...

Faţa lui Bologa era acuma scăldată în bucurie şi nădejde. Nu se mai putea stăpîni. Suspină din fundul inimii, uşurat.

— Bine... bine, repetă generalul gînditor. Nu pricep însă de ce n-ai merge cu noi ? Divizia mea are o misiune sfîntă în Ardeal ! O misiune măreaţă... Da !... Duşmanul a pîngărit pămîntul ţării. Acolo valahii...

Deodată generalul Karg se opri, ca şi cînd o rază de lumină i-ar fi deschis creierii. Se dădu iar cîţiva paşi înapoi, rămase cu privirea ţintă la Bologa, căutînd să-i scormonească în adîncimile sufletului. Cîteva secunde domni o tăcere ca un giulgiu, încît de afară se auzi limpede huruitul unei căruţe şi ciripitul gălăgios al vrăbiilor, într-un pom, sub fereastra cancelariei. Apostol, fără să-şi dea seama, închise ochii, ferindu-se de scrutarea generalului, care izbucni brusc, aproape răguşit :

— Dumneata eşti român ?

— Da, excelenţă, răspunse locotenentul repede.

— Român ! repetă generalul, cu un glas uimit şi enervat care aştepta o dezminţire.

— Român ! repetă Bologa mai hotărît întinzîndu-se din şale şi scoţînd puţin pieptul.

— Da... bine... fireşte... bîigui Karg peste cîteva momente, bănuitor şi cercetător. Da... desigur... Dar atunci mă miră rugămintea d-tale... foarte mult... Mi se pare că d-ta faci deosebire între duşmanii patriei...

Apostol Bologa se uita în ochii scînteietori ai generalului cu o seninătate care îl minuna pe el însuşi. Se simţea însă hotărît şi neclintit, ca în asalturile cele mai năprasnice.

Acuma se încăpăţîna să convingă pe duşman, deşi înţelegea bine că silinţele lui sunt de prisos. Se pomeni vorbind calm, fără umbră de emoţie sau şovăire, parc-ar fi discutat cu un camarad binevoitor :

— Excelenţă, am conştiinţa că douăzeci şi şapte de luni am luptat aşa încît să pot sta cu fruntea sus în faţa oricui. Nu mi-am cîntărit niciodată datoria. Mi-am dăruit tot sufletul şi tot entuziasmul. Azi însă mă aflu într-o imposibilitate morală...

Generalul se cutremură, ca şi cum i-ar fi împlîntat o spadă în piept. Ochii i se aprinseră şi luciră ca oţelul. Se repezi furios la Bologa, cu braţele ridicate şi zgîrcite, gata să-l zdrobească, răcnind :

— Ce ?... Imposibilitate morală ?... Ce vorbe sînt astea ? Cum îndrăzneşti ?... Eu nu cunosc asemenea fleacuri, care ascund pur şi simplu laşitatea unor oameni fără sentimente patriotice ! Nu cunosc, înţelegi ?... Nu vreau să cunosc !

Apostol căută să protesteze, dar generalul îi reteză avîntul, congestionat de mînie :

— Nu-ţi dau voie să mai vorbeşti, ai înţeles?... Fiecare cuvînt al d-tale ar merita un glonte ! Gîndurile ce se ascund în dosul vorbelor d-tale sînt criminale !... Înţelegi ? Criminale !... O, o !... Va să zică asta ţi-e vitejia ?... Uite pe cine am propus eu pentru medalia de aur ! Poftim !... Medalie de aur !... Glonte, nu medalie...

Îl împroşcă cu o privire grea de ură şi dispreţ, apoi deodată îi întoarse spatele, strivind între dinţi o înjurătură şi smucindu-şi mustaţa cu mîna dreaptă mică, grasă, încărcată de inele, ca o mînă de femeie cochetă.

Bologa rămase senin, nemişcat şi cu gîndul mereu că trebuie să-l convingă. Furia generalului îi făcea bine şi-l îmbărbăta. Cînd crezu că s-a mai potolit, zise iarăşi, cu acelaşi glas limpede :

— V-am făcut o rugăminte, excelenţă, în credinţa că veţi binevoi a înţelege starea mea sufletească... De aceea mi-am îngăduit a vă vorbi ca de la om la om...

Generalul care se oprise la fereastră, bodogănind şi pufnind, se întoarse îndată spre locotenent şi răspunse mai stăpînit :

— Eu nu ascult asemenea rugăminţi şi nici nu stau de vorbă cu astfel de oameni !... Înţelegi ?... Dealtfel am vorbit prea mult cu d-ta... Nerecunoscătorule !

Nu-i mai întinse mîna, ci îl măsură cu scîrbă din cap pînă-n picioare şi apoi se aşeză la masă, răscolind supărat dosarele. Bologa salută reglementar şi ieşi liniştit, cu nişte paşi siguri, ca după o convorbire nespus de plăcută. Generalul îl urmări cu ochii, clătină din cap, se uită la uşa închisă cu băgare de seamă şi deodată izbi cu pumnul în harta cu însemnări, cuprins iarăşi de mînie. Chiar în clipa aceasta aghiotantul se strecura în cancelarie, înfricoşat şi întrebător.

— Notează pe locotenentul Bologa, mormăi generalul Karg către aghiotantul aiurit. E primejdios şi... Nu m-aş mira să aud într-o bună zi că a dezertat la inamic... Ce oameni !... Ce armată !...

Aghiotantul se înclină, puse nişte hîrtii pe masă şi se grăbi să dispară în vîrful picioarelor, fără zgomot, de frică să nu-şi descarce generalul mînia asupra lui.

În mijlocul curţii, Apostol Bologa se uită împrejur, parcă ar fi fost aici întîia oară în viaţă. Ograda era mare, cu gard de uluci spre uliţă şi cu poartă nouă de scînduri, deschisă. Cîteva căruţe se înşirau în fund, lîngă grajduri, iar automobilul cu care venise stătea părăsit, cu uşile căscate. Casa de piatră, acoperită cu olane vechi, vastă cît o cazarmă, era stropită cu urme de schije de pe vremea cînd a trecut războiul peste sat şi cînd un obuz a explodat chiar în grădiniţa din faţă, smulgînd din rădăcini perechea pomului în care şi acuma se ceartă un cîrd de vrăbii gălăgioase... Cerul se răzbunase puţin şi umplea văzduhul cu un albastru mai blînd ca totdeauna. Soarele surîdea în asfinţit, galben, slab, ca faţa unui moşneag vesel, iar lumina aceasta săruta pămîntul ca o rouă binefăcă-

toare, răspîndind bucurie și deșteptînd nădejdi pretutindeni... Apostol stătu un răstimp cu ochii spre soare, sorbind cu nesațiu lumina zîmbitoare. Se simțea ușurat, ca și cînd ar fi plîns cu lacrimi fierbinți după o suferință multă vreme înăbușită. Gîndurile nu-l mai dureau, ci se supuneau, docile, voinței lui, încît, dacă ar fi vrut, le-ar fi putut înșira frumos, pe o ață, ca niște mărgele...

Ieși din curte. Pe uliță, dincolo de popotă, văzu un camion încărcat cu echipamente, gata de plecare pe front. Se urcă. Voia să ajungă cît mai repede la baterie. Era grăbit.

10.

Pe înserate sosi la divizion, să raporteze, că s-a întors. Găsi pe Klapka singur în adăpostul spațios, scriind acasă. Căpitanul îl privi lung, apoi îi strînse mîinile și zise cu căldură :

— Acuma pot să te felicit și eu, dragă prietene... Din toată inima !

— Adevărat, numai d-ta nu m-ai felicitat încă... adevărat, răspunse Bologa, zîmbind amar. Pentru vitejia...

— Pentru vitejia de a fi spus generalului ce i-ai spus ! îl întrerupse Klapka cu un fior.

— Ai și aflat ? se miră Apostol. Oficial ?

— Am aflat din înfățișarea ta, din mîndria și liniștea ta ! se însufleți căpitanul. Nici nu e nevoie să-mi povestești ce s-a petrecut ! Ochii tăi îmi spun tot, tot !... O, măcar de-aș putea fi și eu ca tine, bărbat ! Dacă am fi toți așa. într-un ceas s-ar sfărîma lanțurile !

Ca pe orice fricos, pe Klapka îl înfierbînta curajul și energia altora. Ceru lui Bologa să-i istorisească din fir în păr scena cu generalul, întrerupîndu-l deseori cu aprobări trufașe. Apoi cînd Apostol sfîrși, îl întrebă cu o curiozitate entuziastă :

— Ei, și acuma ce ai de gînd să faci ?

Ochii lui Bologa licăreau blînd. Răspunse de-abia peste cîteva clipe, calm, parcă ar fi spus că se întoarce spre perete :

— Acuma ?... La noapte voi trece la muscali !

Klapka, neașteptîndu-se la asemenea răspuns, se holbă la el un moment, pe urmă se uită împrejur, îngrozit să nu fi auzit cineva vorbele locotenentului, să vază și el pe dracul, pentru că n-a raportat celor în drept.

— Ai înnebunit, omule ? șopti cu glas rebegit de spaimă. Să nu mai spui astfel de copilării, că ne pomenim amîndoi atîrnați în vreun copac, ca doi coceni stricați !

Apostol Bologa surîse ; dinții albi îi luciră între buzele subțiri, zicînd :

— Acum o lună, chiar acum trei zile, nici n-aș fi îndrăznit să mă gîndesc la dezertare... M-aș fi disprețuit eu însumi cel dintîi... Fiindcă pînă azi am fost alt om... Îmi face impresia, cînd mă uit înapoi, c-am purtat în mine viața unui străin... Totdeauna mi-am închipuit sufletul omului ca o visterie cu odăi multe, unele pline de comori, altele deșarte. Mulți oameni, cei mai mulți, trăiesc toată viața în cămăruțele cele goale și veșnic deschise, căci celelalte sunt zăvorîte cu lacăte grele, și cheile lor zac tăinuite în focul chinurilor. Pe mine golul m-a înfricoșat ca și întunerecul. De aceea m-am străduit să găsesc cheile comorilor mele. Dar și comorile sunt înșelătoare. Îndată ce ai descoperit una, rîvnești pe cele mai ascunse... Poate cea mai de preț nu ți-o dezvăluie decît moartea, și totuși o dorești cu lăcomia avarului... O fi deșartă chiar rîvna aceasta... Fără ea însă viața n-ar mai avea nici o valoare și nu s-ar deosebi întru nimic de viața unei gîngănii !... Azi simt c-am descoperit o comoară nouă și trebuie s-o apăr cu orice jertfă !

— Ce comori, ce comori ? îl întrerupse Klapka nerăbdător. Astea-s nerozii, prietene ! Fraze, Bologa, și visuri bolnave !... Realitatea e războiul cu moartea la

braț !... Lasă închipuirile, dragul meu, care cel mult complică și amărăsc viața, destul de afurisită !

— Domnule căpitan, dacă ții la mine, te rog din suflet să nu-mi mai dai nici un sfat ! zise Apostol enervat, urmînd însă mai liniștit : Te rog foarte mult !... Crezi că mi-a fost ușor să-mi dezbrac trecutul, ca o haină murdară, și să rămîn gol în mijlocul furtunii ? Crezi că n-am încercat să mă înșel că sînt îmbrăcat, chiar după ce am simțit frigul și ploaia biciuindu-mă ?... Acuma nimeni în lume nu mă va mai putea îndupleca să-mi arunc straiele noi și călduroase și să zgribulesc iarăși în zdrențele lepădate... Așa !... Te rog... ! Și... poate că mîine noapte va începe schimbul de trupe ; va să zică nu mai e timp de pierdut. Aș risca să fiu silit a te însoți în Ardeal !... Și asta nu se poate !

— Te ascult și tot nu pot crede că vorbești serios, murmură Klapka, acuma îngrijorat. Se vede că ți-ai pierdut mințile ori că umbli să mori spînzurat... Dar nu pricepi, omule, că, mai ales după întrevederea ta cu generalul, vei fi urmărit pas cu pas și că vei fi prins chiar în clipa cînd vei încerca să...

— Tocmai de aceea trebuie să plec la noapte ! făcu Bologa neclintit.

— Atunci te cheamă spînzurătoarea ! șopti căpitanul desperat, pipăindu-și gîtul, parcă ar fi vrut să dea la o parte un laț închipuit ; apoi după un răstimp, adăogă cu o tremurare de frică : în orice caz eu nu vreau să știu nimic... nimic... Eu mă spăl pe mîini...

Apostol Bologa se sculă liniștit și vru să iasă. Klapka se repezi la el poruncitor :

— N-ai să pleci nicăiri ! Am să te împiedec eu !... Sînt comandantul tău și te voi opri cu forța !

— Poate că vrei să mă denunți ? întrebă Bologa apăsat, privindu-l adînc. Să știi că am să mă împușc dacă...

Cuprins de o furie neputincioasă, Klapka începu să se lovească cu pumnii în cap, bîiguind :

— E nebun !... A înnebunit ! Ce să fac eu cu nebunul ?... Doamne, Doamne, ce să fac ?

Apostol se apropie și zise mișcat :

— Poate că nici nu merit zbuciumarea d-tale, domnule căpitan... Sînt ingrat că nu te ascult, dar acuma... zi-mi adio și îmbrățișează-mă !

Căpitanul se uită un răstimp la el, potolit brusc și cu fața grăsună asudată de durere. Apoi îl sărută pe obraji, plîngînd cu hohot și mormăind înfricoșat, iarăși cu însuflețire :

— Adio, dragă prietene... Adio...

Și îl îmbrățișă pînă ce, mulcomindu-și puțin emoția, izbuti să-i spună rugător :

— Poate că te mai răzgîndești... Făgăduiește-mi cel puțin că ai să mai chibzuiești, te rog... te implor !... Ar fi îngrozitor să cazi în mîinile lor... să... să... Spăimîntător !...

— Adio, răspunse Bologa, parcă nici nu l-ar mai fi auzit, ieșind repede.

Afară amurgea. În apus urmele soarelui scăpătat mai înseninau cerul spălăcit... Bologa pășea grăbit spre bateria lui, cînd, deodată, răsună din urmă glasul lui Klapka, ascuțit, mînios :

— Telefonist !... Telefonist ! Unde-i telefonistul ?

Bologa înțelese și zîmbi. Căpitanul voia să se asigure împotriva unor eventuale bănuieli de complicitate.

11.

Cîmpul de luptă, pustiu și tăcut, se legăna în ceața înserării. Stepa părăginită se desfășura nemărginită, netedă ca o foaie de hîrtie de împachetat, boțită și pătată, înțepată cu copaci răzleți, desfrunziți și sfîșiați de obuze. Pozițiile se desenau ca niște dungi mohorîte, tremurate, cîrligate și capricioase, fără început și fără sfîrșit.

În apropierea bateriei, Bologa se opri căutînd în zigzagul de șanțuri, postul cel mai înaintat de observație, unde a fost și azi-noapte. Cînd i se păru că l-a găsit, gîndurile lui trecură mai departe, se tîrîră pe sub sîrmele ghimpate, cinci sute optzeci și trei de metri, pînă la marginea tranșeelor rusești, unde rămaseră fără călăuză.

„Acolo începe viața nouă și o lume nouă !" își zise cu inima încleștată.

În adăpost îl aștepta sublocotenentul care-i ținuse locul și care dorea să afle ce i-a spus și cum l-a felicitat generalul. Ca să scape de întrebări, Bologa, cu o veselie prefăcută, îi povesti o minciună și schimbă repede vorba. Pe urmă zise îngrijorat că vor trebui să fie cu ochii în patru, să nu se pomenească cu vreun atac bruscat, avînd în vedere schimbarea diviziei. Sublocotenentul, vrînd să arate cît e de tare în prevederi strategice, declară grav că el chiar se așteaptă la o surpriză, dacă cumva dușmanul a prins de veste că divizia va fi înlocuită. În sfîrșit, își împărțiră rolurile : sublocotenentul va veghea, la postul de observație principal, pînă la ora două, cînd va merge Bologa să-l înlocuiască...

Rămas singur, Apostol se așeză să scrie cîteva rînduri mamei și Martei, să le înștiințeze cumva, prin cuvinte ascunse, că nu mai poate sta aici și că, în curînd, le va trimite vești mai bune... Dar, înainte de-a așterne vreo slovă pe hîrtie, își luă seama : orice înștiințare s-ar putea să le pricinuiască neplăceri... În schimb se apucă să studieze harta frontului cu o atenție înfrigurată, să tragă linii cu degetul, să-și aleagă un drum scurt, ferit... Așa îl găsi Petre cînd îi aduse cina.

— Știi că azi mi-e foame de aș fi în stare să te mănînc și pe tine ? ! strigă Bologa rîzînd și gîndindu-se că trebuie într-adevăr să mănînce bine, căci dincolo cine știe ce-o fi.

Îndată după masă se culcă, dînd de grije ordonanței să-l scoale negreșit la unu după miezul nopții. Vrea să se

odihnească, zicîndu-și iar că dincolo cine știe cum și unde va mai afla odihnă...

Petre îl deșteptă la ceasul hotărît și Apostol se sculă voios, sprinten. În cîteva clipe fu gata de drum. Se uită împrejur în adăpostul tăcut, chibzuind ce anume să ia cu dînsul din ce avea aici. Șovăi puțin și nu mai luă nimic. Cel mult de revolver poate să aibă trebuință, să-l scape de pădurea spînzuraților... Porni spre ieșire, auzind pe Petre urîndu-i, ca de obicei : „Doamne-ajută, don locotenent..." Se gîndi să-i dea mîna, în semn de rămas bun, dar își continuă mersul fără să se oprească și fără să răspundă...

Noaptea se umezise. Ploaia amenința în văzduh cu răsuflări de vînt. Bologa se bucura și privea cerul înnourat ca pe un tovarăș care vrea să-i înlesnească scăparea. Dacă ar începe să ploaie, firește, ar fi și mai bine...

Trecînd pe lîngă adăpostul căpitanului Cervenco și mai avînd o jumătate de oră de pierdut, se abătu să-l întrebe de urît. Căpitanul citea în *Biblie*, cu ochii înlăcrimați, ca și cînd ar fi căutat să-și aline o durere mare.

— Ce-i, ce s-a întîmplat ? întrebă Apostol uimit. Ce jeluiești așa... Ai vreun necaz ?... Ceva de pe acasă ?

— Eu sînt copac fără de rădăcini, zise Cervenco amărît, adăogînd cu o privire desperată : Bologa, auzi tu, în noaptea aceasta o să ne atace rușii !

Apostol păli, parcă l-ar fi pălmuit. Adineaori a vorbit și el de atacuri cu sublocotenentul, dar numai să-i evite întrebările plictisitoare și să aibă un pretext de a merge la postul de observație. Un atac însă i-ar răsturna toate planurile...

— Nu se poate... N-avem nici o informație, bolborosi dînsul zăpăcit. De ce să ne atace tocmai azi ?

— Bologa, e sigur, reluă căpitanul mai plîngător. Crede-mă... O patrulă mi-a adus de aseară știrea că se fac pregătiri grăbite... Ai să vezi, Bologa !... Așa e totdeauna...

Zece minute Cervenco nu mai conteni cu jelaniile, încît Apostol plecă buimăcit, blestemîndu-şi clipa care l-a îndemnat să intre la ruteanul maniac. Afară însă, în tăcerea frămîntată de vînt şi în întunerecul necăcios, îi veni inima la loc şi-şi zise că Cervenco a început să nebunească, de vreme ce visează numai încăierări, atacuri...

Sublocotenentul dîrdîia în observator şi salută pe Bologa ca pe un mîntuitor.

— La infanterie se zice că o să ne atace muscalii chiar în noaptea asta, şopti Apostol. Tu ai observat ceva ?

— Aş... linişte şi frig, răspunse sublocotenentul, dispreţuitor. Infanteriştii aşa fac, se tem de toate umbrele... Dar muscalii nu sînt proşti să ne atace azi, hodoronc-tronc, cînd de-abia mîine-poimîine vine schimbarea !

Bologa îi strînse mîna cu mulţumire şi-i ură somn bun. Niciodată nu i-a fost atît de drag sublocotenentul ca acuma. Parcă a vorbit din sufletul lui : doar nu-s proşti muscalii...

Se obişnui cu întunerecul şi se uită cu multă grijă spre liniile de dincolo. Nu vedea şi nu se simţea vreo mişcare. Peste cîteva minute însă un foc de puşcă pocni asurzitor, undeva pe aproape. Deşi cunoscu, după zgomot, că nu e rusesc, totuşi avu o strîngere de inimă. Alte focuri speriate izbucniră îndată, apoi iar altele, şi în dreapta, şi în stînga, tot mai depărtate. Bologa se linişti ; erau, desigur, sentinelele speriate...

Pe la trei, spre a-şi şterge orice urme de îngrijorare din suflet, porunci să se înalţe o rachetă, să vază şi să se convingă. În lumina verzuie, terenul dintre tranşee părea mort. La dreapta, între sîrmele ghimpate, zăcea cadavrul unui om. A fost ucis de acum două zile, pe cînd se întorcea din patrulare, noaptea, probabil chiar de camarazii lui, din greşeală sau de frică. Privirea lui Apostol trecu peste el ca peste un muşuroi, grăbită să-şi vază numai calea pe care şi-o alesese pe hartă. Un şanţ vechi, care începe la vreo douăzeci de metri şi merge pînă

aproape de şanţurile ruşilor... Împrejurul observatorului sunt rămăşiţe de tufe, lăsate înadins pentru mascare... De aici, tîrîndu-se prin cele două pîlnii de obuze, poate ajunge nesimţit la şanţul cel vechi, căci posturile de ascultare sunt mai departe... La cellalt capăt al şanţului va chema... Atîtea vorbe ruseşti ştie... Pe urmă...

Lumina rachetei se stinse şi Bologa rămase mulţumit. La cinci fix, cînd începe să se subţieze întunerecul, va porni... Mai are deci două ceasuri. Era atît de hotărît, că nu simţea nici emoţie, nici nerăbdare. Aştepta, cu ochii înainte spre ţintă, cu gîndurile slobode. Vremea trecea peste dînsul ca o apă lină, răcoritoare...

Într-un tîrziu îi fulgeră prin minte că poate ruşii îl vor dispreţui că a dezertat, el, ofiţer... Şi chiar în clipa aceea un bubuit prelung, răguşit, spintecă văzduhul. Apostol înlemni, într-o aşteptare ameţitoare. Peste cîteva secunde, care i se păruseră nesfîrşite, izbucni un răbufnit mai greoi, ca şi cînd s-ar fi desfundat pămîntul. Apoi îndată altele, furioase şi din ce în ce mai grăbite. Un clocot năpraznic fierbea în întunerecul brăzdat de dîre luminoase.

„Ce-i asta ? se gîndi Bologa uitîndu-se la ceas şi văzînd că e de-abia patru. Atacul ?... Va să zică, totuşi... Atunci..."

Apostol îşi dădu seama că tunurile ruseşti s-au năpustit asupra artileriei, care începuse să răspundă, cu teamă însă şi uluită de impetuozitatea duşmanului.

„Acum ce să mai fac ?" îşi zise dînsul, cu receptorul telefonului în mînă, ascultînd duelul artileriilor.

Deodată auzi, la dreapta lui, la cîteva zeci de metri, un vîjiit sfîrşind într-o răbufnire scurtă. Întoarse privirea într-acolo şi i se păru că vede pîlnia de pămînt împroşcînd în beznă.

„Iată că au început să dumice infanteria !" — îngînă desperat, simţindu-şi creierul gol ca un burete uscat.

Mai trecu un răstimp. Prinprejur obuzele cădeau tot mai des. Apoi un țiuit prelung îi sfîșie urechile. Avu o strîngere de inimă și gîndul fulgerător :

„Asta-i pentru mine !"

În față, numai la cîțiva pași, se despică cerul, și un vîrtej cumplit smulse coperișul observatorului. Apostol primi un cuțit în piept și o lovitură în cască. Apucă cu amîndouă mîinile teodolitul, ca să nu se răstoarne. Apoi i se păru că se ridică în sus și deodată se pomeni iar la pămînt, cu o durere crîncenă în coapsă...

„Sînt rănit sau poate..."

Gîndul i se rupse ca o ață.

CARTEA A DOUA

1.

O pată de lumină tulbure-cețoasă zăcea pe pardoseala de lespezi albe a salonașului de rezervă, la picioarele celor două paturi de fier.

Pe fereastra unică se uitau în odaie ramurile negre ale unui păr bătrîn, dîrdîind în gerul sfîrșitului de februarie.

Pereții, îmbibați de gemete și dureri, își amestecau respirația cu mirosul apăsător de spital și cu căldura sobei de teracotă din dosul ușii.

În paturile curate, cei doi ofițeri, în halaturi cenușii, stăteau lungiți, cu ochii în tavanul înalt. La căpătîi, în perete, pe tăblițe negre, albeau numele lor : Locotenent Bologa, Locotenent Varga... Pe mescioarele de noapte foile de febră se pierdeau printre sticluțele de medicamente, arătînd că suferințele cele grele au trecut peste dînșii.

În aerul încărcat de amintirile durerilor plutea o tăcere năbușitoare, pe care Varga o sfărîmă deodată cu glas speriat, ridicîndu-se în pat, ca și cînd ar fi văzut o nălucă :

— De ce taci, camarade ?... Spune ceva, orice, te rog din suflet, căci tăcerea e mai dureroasă ca o rană de șrapnel !

Bologa întoarse fața albă și suptă de suferințe spre dînsul, dar nu deschise gura. Varga așteptă un minut, întrebător, apoi se lăsă iar pe spate, zicînd mai mult pentru sine :

— Se împlinesc patru luni de cînd bolim, mutîndu-ne din spital în spital, tot mai aproape de front... Mi s-a urît de moarte cu doctorii și cu bandajele și cu surorile de caritate ! Baremi de-ar veni mai curînd concediul...

Apostol tăcea. În trei luni de zile, cît fusese oprît de medici să vorbească, fiindcă avea plămînul drept sfîrticat de o schijă de obuz, îndrăgise tăcerea. În acel răstimp gîndurile lui s-au obișnuit a se rîndui frumos, fără pripiri năvalnice și mai ales fără dureri. Dealtfel, la început, mintea i-a fost senină, parcă o mînă meșteră nevăzută i-ar fi șters din creieri toate amintirile. Cînd și-a venit în fire întîia oară, la ambulanța diviziei, a văzut pe doctorul Meyer și pe Petre. Nu i-a recunoscut, dar a avut o bucurie atît de violentă, încît și-a pierdut îndată cunoștința. A doua oară s-a trezit într-un tren sanitar, cu aceeași bucurie în suflet și tot numai cîteva clipe. În sfîrșit, a treia dată a deschis ochii într-un salon alb, în spital. Patul era înconjurat de doctori.

— Bravo, mortule ! i-a zis zîmbind unul cu cotlete albe și mustăți negre. Bine c-ai înviat... Dacă de șase zile mocnești așa...

Apostol atunci a simțit fericirea de a trăi, ca un fior nespus de dulce și, cu buzele crăpate de fierbințeală, a șoptit abia perceptibil :

— Nu mă doare nimic... nimic...

Vreo șapte săptămîni mai mult al morții a fost decît al vieții. În afară de rana din piept, mai avea o sfărîmătură de os la piciorul stîng și o scrijălare adîncă în coapsă.

— Vindecarea ta e o minune, i-a spus doctorul cu cotlete albe și cu mustăți negre, mai tîrziu. Ai o vitalitate extraordinară, altfel de mult te-ai plimba în lumea drepților !

Cînd i s-a vindecat piciorul și coapsa, l-au trimis mai departe, spre regiunea unității lui, în spitalul de aici, fiindcă acolo începuseră să sosească transporturi mari de răniți din luptele noi. Aproape o lună a zăcut singur aici, în salonașul de rezervă din fundul coridorului, la etajul întîi. Petre stătea toată ziua lîngă patul lui, căutînd să-i ghicească gîndurile și să-i împlinească dorințele. Dimineața și după vizita medicală îi citea *Visul Maicei Domnului*, cu glas obosit de evlavie, și Bologa îl asculta fără a înțelege cuvintele, dar cu inima plină de o mulțumire caldă, molesitoare... Apoi, într-o zi, ordonanța i-a povestit, cum s-a priceput, ce s-a întîmplat atunci, în noaptea ceea... Din povestirea lui, Apostol n-a aflat mare lucru : că a fost îngropat la marginea unei pîlnii de obuz, în dărîmăturile postului de observație, și că acolo l-a descoperit Petre, pe la amiazi, după ce, cu ajutorul diviziei de schimb, muscalii au fost respinși în pozițiile inițiale... Povestirea soldatului însă i-a adus aminte nădejdile din noaptea aceea și i-a pus iarăși în fierbere toate gîndurile de atunci. A avut cîteva clipe de neliniște, ca în fața unei vedenii dojenitoare. Pe urmă, vreo trei zile, gîndurile, dezlănțuite dintr-o toropeală prelungă, l-au chinuit și i-au sfîșiat sufletul. Își zicea că toate sforțările lui de a ocoli soarta s-au zdrobit și că de azi încolo numai moartea l-ar mai putea mîntui... Moartea însă îl îngrozea acuma mai mult chiar decît perspectiva de a trebui să meargă pe frontul românesc. Degeaba încerca să-și biciuiască ambiția, învinovățindu-se de lașitate ; dragostea de viață, din ce în ce mai impetuoasă, îi tăia orice avînt, murmurîndu-i neîncetat în inimă : „Întîi eu, și pe urmă cealaltă lume !“

Într-o noapte fără somn apoi a găsit împăcarea. La urma urmelor, soarta a făcut bine ce a făcut. De ce ar fi dezertat el la ruși, cînd tocmai i se oferea prilejul să treacă la români ? Pentru muscali ar fi fost un simplu și disprețuit dezertor, în vreme ce românii îl vor primi ca pe un frate. Dincolo dezertarea ar fi fost o crimă dezonorantă, urmată

de o captivitate rușinoasă : aici va merge ca un adevărat erou, cu fruntea sus, și va putea lupta îndată contra dușmanilor adevărați... Va să zică, teama de frontul românesc a fost fără temei. Noroc că soarta l-a ocrotit... Datoria lui e să trăiască și să triumfe. Nu viața, ci moartea înseamnă lașitate pentru omul care are un ideal în lume.

De a doua zi gîndurile au început să se mulcomească, punîndu-se toate în slujba liniștii lui, ca niște servitori credincioși. Împreună cu liniștea însă i s-a luminat în suflet mai vie și ura împotriva tuturor străinilor dimprejurul lui. Ura pe medicii care-l îngrijeau, pe surorile de caritate, pe ofițerii convalescenți și se bucura că, din pricina ranei la plămîni, era osîndit să tacă. În ziua cînd un general bătrîn, înconjurat de o droaie de ofițerași ferchești, a venit să-i agațe pe piept medalia de aur pentru distrugerea reflectorului, Bologa s-a prefăcut că i-e rău numai ca să nu fie silit a părea încîntat.

Pe urmă, într-o zi, acum vreo lună, a fost adus în salonaș Varga, care fusese greu rănit în șoldul stîng, tot atunci în noaptea ceea, și din spital în spital ajunsese aici. În primul moment Apostol s-a bucurat și, pentru că tocmai i se dăduse voie să vorbească puțin, își povestiră pățaniile. Varga îi explică amănunțit cum s-a desfășurat atacul rușilor, cum au pătruns pînă aproape de liniile artileriei și cum au fost alungați înapoi printr-un contra-atac fulgerător. Totuși în lupta aceasta, două regimente de infanterie au fost aproape complet nimicite, și chiar huzarii lui au suferit mult, mai ales în cursul contra-atacului, cînd a primit și el schija care era cît pe-aici să-l lase șchiop, fiindcă un doctor cam smintit a umblat în ruptul capului să-i taie piciorul. Locotenentul de huzari clocotea de revoltă că bătălia, în care au pierit peste două mii de oameni și în care era să-și dea ortul popii, nici măcar n-a fost pomenită în comunicatele de război. Se mîngîia numai cu speranța într-un lung concediu de convalescență.

Pe măsură ce Varga vorbea și se frămînta, Bologa se întuneca. Toate cuvintele lui, chiar privirea lui i se păreau dușmane și se mira, cum a putut omul acesta să-i fie simpatic ? Ca să nu mai trebuiască să stea de vorbă cu dînsul, își procură un vraf de cărți și se puse să caute în ele explicații și dovezi. Două săptămîni a răscolit și s-a trudit. Nicăiri n-a găsit de ce binele nu e bine pretutindeni și totdeauna. În toate cărțile omul îi părea izolat de viața adevărată, singuratec și abstract ca o formulă matematică. Cineva s-a așezat la masă, plin de încredere în cunoștințele și experiențele sale de viață, și a decretat că oamenii trebuie să fie așa și așa, că e bine cînd faci cutare lucru și e rău dacă faci cutare. Și în schema lui, acel cineva vrea să vîre cu sila sufletele vii, să le încătușeze, parcă viața s-ar modela după dorințele sau concluziile cuiva. Dar viața merge mereu înainte, nepăsătoare, sfîșiind nu numai sistemele savanților, ci chiar mințile oamenilor, plăsmuind în fiece clipă situații noi, idei noi, pe care fantezia lilipută omenească niciodată nu le va putea înțelege și cu atît mai puțin prevedea. Un capriciu al vieții a pus față în față milioane de oameni, pe care i-a însemnat cu moartea în frunte, silindu-i astfel să descopere în sufletele lor taine nebănuite și să ia hotărîri neașteptate. În vîrtejul vieții cărțile sunt grămezi de vorbe fără înțeles. Omul trebuie să-și ferească numai conștiința să nu-i sîngereze.

În vremea aceea primi o scrisoare de la Klapka, plină de prietenie, comunicîndu-i cîte verzi și uscate despre traiul pe noul front, lucruri mărunte, adăogînd la urmă de tot, în treacăt, că „pe-aici tot ruși am găsit, numai ruși..." Bologa își zise îndată, fără grije și fără șovăire : „Nu face nimic... Voi mai aștepta..."

Varga încerca întruna să-i dezlege limba și nu se putea dumeri de ce s-a făcut așa de ursuz Bologa ? Pe el tăcerea îl apăsa și-l amăra. De aceea a fost fericit cînd doctorii i-au dat voie să iasă din odaie, s-a împrietenit

cu alţi camarazi de prin celelalte saloane şi mai mult stătea cu dînşii decît cu Bologa.

Acuma, în aşteptarea vizitei medicale de după-amiazi, huzarul se perpelea ca peştele pe uscat, mai ales după ce toate sforţările lui de-a scoate o vorbă din Bologa au rămas fără ecou.

— Ce ai, Bologa ? izbucni în sfîrşit Varga, jicnit. M-ai exasperat cu muţenia !... Nu mai vrei să vorbeşti cu mine, ori mă urăşti ? Am fost prieteni şi...

— Nimic, nimic, murmură Apostol, fără să întoarcă ochii.

Varga trebui să-şi oprească noile întrebări. Veni doctorul, însoţit de o soră de caritate drăguţă şi zăcută de vărsat.

— Iată salonul minunilor cereşti ! strigă doctorul, mic şi blond, frecîndu-şi mîinile, radios şi jovial. Pe cît văd, am să vă dau paşaport, curînd-curînd, domnilor ! În orice caz, ar fi nimerit să începeţi a face mai multă mişcare, baremi prin seră, dacă nu prin parc. Afară e încă iarnă, ce-i drept, dar ar trebui să vă mai dezmorţiţi oasele, domnilor !... Ar fi foarte, foarte bine !

— Parcă n-o să ni le dezmorţim iar pe front, doctore ? zise Varga înviorat. Sper că ne dai un concediu de convalescenţă, doctore ! E imposibil să ne trimiţi numaidecît în luptă, cu rănile de-abia cicatrizate !

— Desigur... negreşit ! răspunse medicul cu zîmbetul scăzut. Întrucît depinde de mine, fireşte !... Eu însă cel mult pot să propun, decizia e în alte mîini, şi, să vă spun drept, doar sunteţi bărbaţi, toate comandamentele ne repetă întruna că se simte mare, mare nevoie de ofiţeri, pretutindeni...

— Am înţeles, încheie Varga posomorît. Ne vei concedia direct pe front.

Doctorul mai îngăimă cîteva cuvinte şi se grăbi să dispară împreună cu sora de caritate, mereu senină şi surîzătoare.

Pe urmă odaia se umplu, în cîteva minute, de întunerec. Numai geamurile rămaseră cenuşii, ca nişte ochi bolnavi, stinşi. Varga umbla de ici-colo, nervos, cu mîinile la spate, dar paşii lui nu făceau atîta zgomot cît tictacul arămiu al unui deşteptător de pe mescioara de noapte. Într-un tîrziu, Apostol, şezînd pe pat, cu ochii la rămurelele degerate de afară, care desenau arabescuri negre pe geamurile tulburi, începu să fredoneze un cîntec vesel.

— Bologa ! Ce dracu, de cîntece îţi arde ? se opri Varga cu imputare. Ori te bucuri că ni s-au spulberat perspectivele de concediu ?

— Mă bucur din inimă, amice ! răspunse Apostol cîntînd şi gesticulînd ca un actor într-o operă italiană. Război, război, război, înainte, la război !

Locotenentul de huzari înmărmuri şi, în cele din urmă, convins că Apostol îşi bate joc de dînsul, ieşi din odaie trîntind uşa. Bologa încetă cîntecul brusc, parcă de-abia atunci şi-ar fi dat seama ce face. Îi păru rău şi se lungi pe pat, cuprins de o tristeţe ciudată. Peste cîteva minute veni Petre, aprinse lumina şi-i întinse o scrisoare, întrebînd :

— Oare nu-i de-acasă, don locotenent ?

Bologa se aruncă asupra plicului, dar văzînd că-i de la Klapka, nu se mai grăbi să-l desfacă. Presimţea ce cuprinde şi, într-adevăr, citind, dădu peste trei rînduri încurcate, din care înţelese cu o claritate tăioasă că, de o săptămînă, în locul ruşilor, au apărut românii. Se uită un răstimp la Petre, gînditor, şi apoi zise :

— Nu-i de-acasă... E de pe front, de la domnul căpitan... De-acolo, nu de-acasă...

Vorbind, gîndurile i se strămutară departe, cuprinzînd într-o fulgerare toată Parva şi, deosebit, fiecare fiinţă dragă, începînd cu maică-sa şi cu Marta, faţă de care se simţea vinovat pentru că le-a scris numai de două ori de cînd zace prin spitale şi mai cu seamă fiindcă în noaptea ceea a vrut să se despartă de ele fără să-şi ia rămas bun.

„Mi s-a înmuiat inima îndată ce am văzut că s-a apropiat ziua plecării!“ își zise dînsul, uitîndu-se la Petre.

— Trebuie să vie și de-acasă, don locotenent, rosti soldatul cu încredere.

— Da... da... trebuie... acasă... îngînă Bologa, întorcîndu-se cu spatele, încet, obosit.

Varga reveni mai tîrziu, neîmpăcat. Apostol tresări din mrejele gîndurilor și zise blînd:

— Varga... nu știu ce am... Iartă-mă!

Locotenentul se însenină imediat și se apropie cu mîna întinsă:

— Îmi pare rău, prietene dragă... Dar te-ai schimbat îngrozitor... Odinioară mă iubeai, ne înțelegeam...

— Odinioară! oftă Bologa cu ochii scăldați în lacrimi.

Și mai stătură zece zile pînă să plece...

2.

Trenul gîfiia și asuda suind printre munții cu piscurile cărunte încă de zăpadă. Soarele începutului de primăvară presăra pulbere de argint în văzduh. Pădurile și poienile tresăreau sub mîngîierea razelor fierbinți. Viața nouă, tînără, vijelioasă înviora năvalnic înfățișarea pămîntului. Numai trenul, încărcat de oameni și materiale de război, lung, scîrțăind și pufăind, părea un monstru din altă lume, pornit să înfrunte tinerețea firii. Locomotiva se tîra încet, așteptîndu-se parcă să-i iasă în cale vreun dușman, se strecura ca o șopîrlă uriașă pe subt coastele și rîpele nepăsătoare, ferindu-se de amenințări închipuite la fiecare cotitură.

Într-un vagon rezervat pentru ofițeri, Apostol Bologa, stătea pe coridor, la o fereastră lăsată în jos, sorbind nesăturat priveliștea munților, care-i aminteau valea Someșului și-l făceau să uite unde merge acuma. Din clipa cînd a pornit la gară, i s-a trezit în suflet o îndîrjire neastîm-

părată, care-i feconda iubirea și i-o păstra mîndră și curată.

Deodată ușa compartimentului de la spatele lui se deschise și se închise cu zgomot și în ureche îi răsună glasul lui Varga, foarte încîntat:

— Știi, Bologa, cine se află în trenul nostru?... N-ai să ghicești!... Generalul Karg!... Uite, acuma ne spuse Gross...

Apostol se întoarse. Prin geamurile ușii se vedeau în compartiment, în fumul de țigări, cîțiva ofițeri. Gross rînjea batjocoritor, explicînd ceva cu gesturi violente.

— Zice c-a vorbit despre noi cu generalul, urmă Varga. Ba zice, pe onoarea lui, că generalul ar dori să ne vadă, și mai cu seamă pe tine, nu știu de ce... În definitiv, n-ar fi decît natural, că doar am sîngerat destul pentru patrie... Dealtfel Gross a călătorit cu generalul în interes de serviciu, așa că...

Lui Bologa îi era scîrbă de toți, cu Gross în frunte. Din pricina aceasta nici nu s-a amestecat printre ei, și cu pionierul de-abia a schimbat două vorbe indiferente.

— Da?... Ei vezi?... Foarte bine! zise dînsul, vrînd să arate curiozitate, cu dispreț în privire.

— Să vezi însă ce m-am gîndit eu, reluă locotenentul de huzari, cuprinzîndu-l de mijloc. Dacă izbutim să vorbim cu generalul, trebuie să căutăm să-l convingem că merităm și noi un concediu după aproape cinci luni de spital și suferințe, nu-i așa?... Eu am mare încredere în Karg, deși e sever și neînduplecat, căci noi, slavă Domnului, am luptat vitejește...

— Bine, firește, n-ar fi rău, răspunse Bologa, convins în sine că speranțele lui Varga sînt copilărești și dornic să rămînă iar singur. Dar dacă zice Gross că s-a interesat de noi generalul, de ce nu ne însoțește și el?

Varga aruncă o privire în compartiment și apoi întoarse spatele cu dezgust, zicînd:

— M-a plictisit jidanul cu teoriile anarhice, dragă prietene !... Nu poți vorbi trei minute cu el fără să-și bată joc de tot ce avem noi sfînt, țară, credință, trecut... A început să-mi fie greață și frică, zău, Bologa ! adăogă peste o clipă, iarăși înviorat. Dacă aș fi nevoit să stau mult în tovărășia lui, m-aș pomeni într-o bună zi că mi-am pierdut și eu toate sentimentele patriotice !

— Sentimentele adevărate trebuie să reziste oricărei ispite ! glăsui Apostol apăsat.

— Așa se zice, dar în realitate nimic nu rezistă la infinit ! zîmbi Varga. Asta chiar tu mi-ai spus-o odată, într-o discuție, la Budapesta, la unchiul meu, și n-am uitat-o. Picătura de apă găurește stînca... Ș-apoi tu parcă nu te-ai schimbat ? Poate că tu nu-ți dai seama, dar eu, care am stat cu tine, într-o odaie, aproape două luni și ți-am înghițit toate curiozitățile... ehe ! prietene, întreabă-mă pe mine !... Unchiul, care te-a iubit ca pe copilul lui, dacă te-ar întîlni azi, nici nu te-ar mai recunoaște. Bologa, crede-mă !... Repet, poate că nu-ți dai seama, poate că...

Apostol Bologa desluși, parcă, în cuvintele huzarului o provocare ascunsă. Îi răspunse cu ură dar și cu o gravitate în care străbătea trebuința de a-și dezvălui sufletul, de a-l pune în palmă și de a-l purta, mîndru și încrezător, ca pe un potir în văzul tuturor :

— Îmi dau seama prea bine că m-am schimbat... Cum să nu-mi dau seama, cînd schimbarea s-a săvîrșit în chinuri, ca o nouă naștere ?... Dar eu de-abia prin schimbarea aceasta am dobîndit adevăratele sentimente firești, cum ziceai tu... De-abia, Varga !

Locotenentul de huzari se tulbură. Din tonul lui Bologa simți lămurit că se află în fața unui dușman. Îi zise încet, sec, răzimîndu-se cu spinarea de ușa compartimentului și privindu-l lung :

— Bologa, sentimentele tale mi se pare că sînt nefirești... Ia seama !

— Mă amenințí ? întrebă Apostol ironic.

— Sentimentele tale te mînă drept în brațele dușmanului...

— Care dușman ? repetă Bologa mai batjocoritor.

— Dușmanul țării, oricare ar fi ! vorbi Varga, puțin mai aspru. În clipa aceasta tu, prietene, ești dezertor în gîndul și sufletul tău !

Apostol Bologa tresări scurt, apoi zise repede, cu glas mai cald, apucîndu-l de mînecă și împlîntîndu-i în ochi privirea hotărîtă :

— Ascultă, Varga... Tu ai fost odinioară om și te lăudai că, sub mundirul militar, vei purta veșnic o inimă ! De aceea îți zic acuma : dă la o parte rațiunea cazonă și spune ce-ai face tu dacă, de pildă, fiind în armata rusească, te-ar trimite să te bați cu ungurii, cari au pornit să te dezrobească ?

— Stai, stai... nu-i așa, prietene ! bîlbîi locotenentul roșind. Mai întîi patria...

— Nu ocoli întrebarea, stărui Bologa, triumfător. Răspunde cinstit ! În asemenea cazuri nu pot fi două răspunsuri !

Varga tăcu. Întrebarea îl încurca, și mai ales curajul lui Bologa. În sfîrșit, zise șovăitor :

— Există o lege pentru toți și o singură datorie, care ne leagă prin jurămînt. Cînd începe cineva să le judece prin prisma egoismului sentimental, atunci...

— Lege, datorie, jurămînt sînt valabile numai pînă în clipa cînd îți impun o crimă față de conștiința ta ! întrerupse Apostol cu vioiciune. Nici o datorie din lume n-are dreptul să calce în picioare sufletul omului, iar dacă totuși încearcă...

Bologa sfîrși brusc, cu un gest vag, care spunea orice și nimic. Varga, surprins, îngăimă cu ochii mari :

— Atunci bănuielile mele... Atunci umbli cu gînduri de dezertare ?

— Gînduri ? murmură Apostol cu un surîs straniu. Gîndurile sînt schimbătoare, Varga ! Am însă o credință

vie în suflet... asta, da ! Şi dacă ea îmi va porunci să trec... să... dezertez la inamic, adică la inamicul vostru, nu voi ezita nici un moment a-mi face datoria cea adevărată... Dealtfel chiar voi, judecînd cinstit şi fără pornire, îmi veţi da dreptate şi mă veţi aproba ! Sînt sigur că şi tu, în sufletul tău...

— Nu, nu, Bologa, te înşeli amar ! zise Varga iarăşi sec. Eu nu te voi aproba niciodată ! Eu dispreţuiesc crimele !

— Da ? întrebă Apostol cu mirare nepotrivită, adăogînd îndată cu ton jovial : Fii sigur, Varga, că n-am să-ţi cer aprobarea !... Cel mult, de s-ar întîmpla să trec prin sectorul tău şi dacă aş avea ghinionul să te întîlnesc, cel mult atunci ar putea fi vorba... Dar atunci, cine ştie, poate că am vorbi altfel...

— Să te ferească Dumnezeu, Bologa ! izbucni locotenentul, grav şi ameninţător. Eu te-aş aresta, ba te-aş împuşca dacă ai încerca să te împotriveşti, cu toate că mi-ai fost prieten !

— Fii liniştit ! zise Bologa iarăşi ironic. Am să mă feresc de sectorul tău ca de foc... Acuma eşti mulţumit ?

— Tu poate glumeşti, Bologa, dar eu...

— Nu glumesc de loc ! declară Apostol, devenind dintr-o dată sfidător.

Locotenentul Varga era jicnit personal de toate cîte auzise. Seninătatea şi hotărîrea cu care Bologa, un ofiţer, îi declara că va dezerta îl înfuriau. O clipă se gîndi să-l denunţe şi, astfel, să-l pedepsească. Dar poliţismul îi repugna. Şi apoi prea au fost prieteni odinioară ca să se despartă pentru nişte lucruri care, în realitate, îl priveau numai pe Bologa. Dacă ar putea citi cineva în sufletele tuturor ofiţerilor, s-ar îngrozi de ceea ce ar descoperi. Cei mulţi îşi ascund gîndurile, pe cînd el baremi e sincer.

— Astea-s prostii, prietene ! zise Varga, după o pauză, cu glas schimbat şi cu o veselie poruncită pe faţă. Mai bine haidem la generalul Karg, să ne miluim de un concediu !

— Aşa-i... prostii... surîse Apostol îmblînzit. Prostii sînt toate vorbele omului în ceasurile cele grele ale vieţii...

Varga porni înainte pe coridorul murdar şi plin de soare tînăr. Trenul lăsase în urmă o cotitură şi vagonul se clătina parc-ar fi fost să-şi piarză echilibrul. Locotenentul de huzari se sprijinea cu mîinile de pereţi, înjurînd furios, în vreme ce Bologa, la cîţiva paşi înapoi, mergea sigur, liniştit, ca pe o cărare.

3.

Trecură printr-un vagon ticsit de militari şi civili, amestecaţi de-a valma. Pe coridorul strîmt se îmbulzeau mai ales ţărani cu feţele speriate, păzindu-şi desagii sau legăturile, vorbind puţin şi încet, parcă s-ar fi temut să nu-i audă cineva. În colţul dinspre vagonul ofiţerilor, un preot român, înalt, slab, cu o bărbuţă rară şi îmbrăcat sărăcăcios, se sfătuia domol cu trei ţărani care, după port, păreau unguri.

Apostol, făcîndu-şi loc pe la spatele preotului, auzi vorbă românească şi întoarse capul o clipă, fără însă a se opri din mers. Zări o faţă cunoscută parcă... În înghesuială nu avu vreme să se mai uite înapoi, dar îi rămase în ochi înfăţişarea preotului şi în minte întrebarea : „Cine o fi şi de unde îl cunosc ?..."

În vagonul următor călătorea generalul Karg. Aici coridorul era ocupat numai de ofiţeri de toate gradele tăifăsuind şi aşteptînd fiecare norocul de a putea vorbi neoficial cu generalul. La compartimentul excelenţei erau trase perdelele cafenii, şi aghiotantul ieşise afară, din propria-i iniţiativă, să roage pe domnii din coridor să facă linişte, ca nu cumva să se supere excelenţa-sa... Tocmai atunci sosi Varga, luă deoparte pe aghiotant şi-i şopti :

— Ne spuse Gross că moşul doreşte să ne vadă, pe mine şi pe Bologa... Adu-i aminte, dragul meu, te rog !

Aghiotantul dădu mîna cu Bologa, pe care nu-l mai văzuse de la audienţa cu bucluc, şi apoi intră în compartimentul generalului, suspinînd grav :

— Să încercăm...

Peste cinci minute crăpă uşa, scoase jumătate corpul şi zise binevoitor :

— Bologa, vino... te rog... Excelenţa-sa doreşte...

Întîlni ochii lui Varga întrebători, dar strînse din umeri, cu faţa mîhnită de regrete că „aşa-i ordinul"...

Generalul Karg era vesel şi mulţumit. În sfîrşit obţinuse, cu chiu, cu vai, să fie propus pentru ordinul „Maria Theresia". Şedea lîngă fereastră, cu picioarele-i scurte întinse comod, cu faţa-i negricioasă întoarsă spre Apostol Bologa care intrase şi salutase, printr-o înclinare militărească.

— Ei, te-ai făcut sănătos ? întrebă generalul, întinzîndu-i alene mîna cu multe inele şi măsurîndu-l cu o privire atentă.

Bologa răspunse cu un surîs nehotărît. Avea faţa galbenă, suptă, cu buzele fără culoare ; numai ochii ardeau, mistuindu-se într-un foc lăuntric. Generalul îl măsură iar din cap pînă în picioare şi apoi îi oferi un loc lîngă dînsul. Pe bancheta cealaltă, în faţa excelenţei, şedea un colonel cu figura colţuroasă, pe care Apostol nu-l cunoştea, şi un maior slab, cu ochii scînteietori de inteligenţă. Aghiotantul, auzind iar gălăgie pe coridor, se strecură afară, să atragă din nou atenţia domnilor că excelenţa-sa poate să se supere...

Generalul îi puse fel de fel de întrebări despre cum a fost rănit, prin ce spitale a umblat, cum s-a vindecat, dar Bologa, răspunzînd, vedea mereu în privirea lui o întrebare nerostită, care îl îndîrjea întocmai ca adineauri provocarea lui Varga. Altminteri Karg, prin tonul vorbelor şi prin blîndeţea ce-i îndulcea toată înfăţişarea, îi arăta un interes într-adevăr sincer, aproape nefiresc de sincer. Pe

urmă veni şi rîndul întrebării aşteptate, luînd însă o formă glumeaţă, prietenoasă :

— Ei, aşa-i că nu s-a prăbuşit lumea fiindcă vii cu noi aici ?

Apostol văzu limpede în ochii generalului că cere un răspuns scurt : nu. De aceea nu-şi putu stăpîni o secundă de ezitare, care se stinse singură. Apoi vorbi cu o cutezanţă înfrumuseţată de claritatea glasului :

— Niciodată n-am fost laş, excelenţă, şi deci am să vă mărturisesc şi acuma că în sufletul meu s-a prăbuşit o lume !

Degetele grase şi încărcate de inele se agăţară nervos de mustaţa burzuluită, iar sprîncenele late se înfoiră cînd generalul, uluit, întrebă :

— Adică cum ?... Ce lume s-a prăbuşit ?

Bologa surîse atît de senin, că încruntarea generalului se transformă într-o curiozitate nerăbdătoare, iar mîna îndată i se aşeză liniştit pe brăţara canapelei.

— Am citit undeva, excelenţă, zise Apostol cu glasul de adineaori, că inima omului, în primele săptămîni ale vieţii embrionare, se află nu în piept, ci în cap, în mijlocul creierilor, şi că de-abia pe urmă coboară mai jos, despărţindu-se de creier pentru totdeauna... Ce minunat ar fi, excelenţă, dacă inima şi creierul ar fi rămas împreună, îngemănate, să nu facă niciodată inima ce nu vrea creierul şi mai cu seamă creierul să nu facă ce sfîşie inima !

Generalul se uită cîteva momente la Bologa, apoi la ceilalţi, apoi rîse cu poftă, cu gura căscată, cu mustăţile zbîrlite, încît faţa i se încreţi ca o coajă de nucă stricată.

— Foarte... foarte... interesant ! mormăi dînsul rîzînd.

Pe urmă, potolindu-se cu greutate şi cu o vădită ruşine pentru că nu şi-a stăpînit rîsul, îşi reluă masca obişnuită şi serioasă, povestind colonelului cum i-a cerut Bologa să nu vie pe frontul românesc şi cum el totuşi

l-a iertat, avînd de-a face cu un ofiţer foarte capabil şi conştiincios, deşi acuma vede că e şi încăpăţînat. Colonelul ascultă cu respect pînă ce sfîrşi şi apoi, cu acelaşi respect, zise :

— Eu, excelenţă, nu admit, fireşte, pentru că nu-mi permite legea, dar mă pun în situaţia locotenentului şi-i înţeleg amărăciunea... E regretabil că cei în drept n-au luat măsuri generale în privinţa aceasta, ca să evite situaţiile delicate, în interesul capacităţii combative a armatei...

Apostol se cutremură, ca şi cînd cuvintele colonelului i-ar fi străpuns ace în inimă, căci el astăzi nu mai dorea înţelegere, ci tocmai motive de ură şi îndîrjire prin care să-şi aţîţe, înflăcărată, credinţa. Generalul însuşi rămase surprins o clipă, şi pe urmă răspunse convins, ba chiar cu un fel de mîndrie :

— Evident, evident că aşa este !... Din punct de vedere uman, fireşte... Dar dacă cei de sus nu s-au gîndit la posibilităţile acestea ?... Nici eu nu pot lua asupra mea toate răspunderile... Eu cel mult pot să uşurez, în anume cazuri, cum e cazul locotenentului, de pildă... Da ! Negreşit, trebuie să uşurăm... Cum e încă slăbit de boală, vreau să-l feresc de greutăţile frontului şi o să-l întrebuinţăm într-un serviciu mai fără osteneli mari... Uite, să treacă la coloana de muniţii ! Aşa-i ?... Căci noi suntem umani... Noi... armata noastră... Unde aiurea şi-ar mai bate capul un comandant să menajeze asemenea scrupuluri ?... Ce zici, domnule maior ? S-a mai pomenit atîta umanitate în vreo armată de cînd e istoria ? Şi totuşi pe noi ne acuză duşmanii de barbarie !... Ce lume ! Ce nedreptate !

Tocmai în clipa aceea aghiotantul se furişă iarăşi înlăuntru. Generalul îşi curmă reflecţiile şi-i zise poruncitor :

— Ia notă că locotenentul Bologa va fi repartizat la coloana de muniţii !

În vreme ce aghiotantul scoase un carnet de însemnări Apostol Bologa se uită la toţi, pe rînd rugător, întîlnind însă pe toate feţele aceeaşi compătimire, scăldată doar în zîmbete diferite. Se simţi umil şi mic, deşi sufletul îi clocotea de ură. A vrut să stîrnească indignare şi iată că a găsit milă şi înţelegere. Văzu creionul aghiotantului alergînd pe hîrtie şi deodată strigă :

— Excelenţă, aş dori mult să-mi reiau bateria !

— Lasă, murmură generalul ocrotitor şi din nou vesel. Trebuie să te întremezi şi să aduni puteri într-un serviciu mai uşor, mai ferit de primejdii... Îmi pare bine că ţi-a rămas drag frontul, dar deocamdată sunt silit, în interesul d-tale, să mă opun şi să te menajez !

Bunătatea generalului, inexplicabilă şi neaşteptată, îl exaspera pe Bologa. Vru să-i mai obiecteze că serviciul la coloana de muniţii e mai obositor ca la o baterie, dar chiar atunci îşi aduse aminte de preotul român din coridor şi îndată îi răsări în inimă dorinţa de a-l cunoaşte. Nu-l mai interesa nici generalul, nici frontul. Se sculă, bolborosi cuvinte încurcate de mulţumire, strînse o mînă grasă şi moale, se înclină şi ieşi cu figura luminată...

Trecu grabnic în vagonul soldaţilor, se înghesui printre ţăranii de pe coridor. Preotul era tot unde-l lăsase. Îl văzu de departe şi fruntea i se îmbroboni de sudori. Acuma îl recunoscu şi se tulbură de bucurie.

— Aşa-i că nu mă mai cunoşti, părinte ? îi strigă, însufleţit, întinzîndu-i mîinile.

Preotul îngălbeni, parcă l-ar fi surprins într-o faptă rea. Cînd Bologa îşi spuse numele, în ochii lui izvorî o licărire de însufleţire, pe care însă o înăbuşi repede, uitîndu-se împrejur, să se asigure dacă nu-l pîndeşte cineva. Preotul era Constantin Boteanu, unul din prietenii cei mai buni ai lui Apostol din liceu.

— Şi unde vine satul tău, Constantine ? întrebă Bologa fericit, nerăbdător.

— Apoi tocmai lîngă Făget, unde e comanda cea mare, nu ştiu cum îi zice la cătănie, răspunse preotul, încurcat şi înfricoşat că vorbeşte româneşte cu un ofiţer.

— E românesc ? stărui Apostol.

— Parte şi parte... Noi îi zicem Lunca, dar pe ungureşte se cheamă...

— Lunca ? întrerupse Bologa, ca şi cînd ar fi căutat să-l oprească a rosti cuvîntul unguresc. Şi pe la noi este un sat Lunca... Îţi aduci aminte ?

— Cum să nu... tare bine ! zise preotul. Dar pe-aici şi românii ştiu ungureşte, c-aşa-i obiceiul, dacă suntem printre unguri... Dealtfel, aşa e şi bine...

— Ce bine, părinte ? strigă Apostol serios. Nu te gîndeşti că aşa, mîine-poimîine, rămîi fără parohie ?

— Cam aşa-i, ce-i drept, murmură Boteanu zăpăcit, zîmbind umil. Ce să facem ? Noi n-avem nici o putere şi nici nu ne putem amesteca. Destul ne zdrobeşte viaţa, de mă mir cum o mai putem duce în spinare...

— Cînd omul are un ideal, înfruntă toate greutăţile ! zise Apostol apăsat, cu înţeles.

— Idealul nostru e Dumnezeu, răspunse preotul cu o sfială în care îşi ascundea o teamă amară. Cînd ai suferit ca noi, numai în Dumnezeu mai poţi avea nădejde...

Pe urmă îi povesti lui Apostol cum la intrarea oştirilor române, autorităţile l-au ridicat şi, împreună cu trei ţărani fruntaşi, l-au transportat în Ţara Ungurească, pe lîngă Dobriţin... Nevasta cu doi copilaşi au rămas în grija Domnului. Vreo trei luni nici n-a auzit de ei şi a crezut că s-au prăpădit în focul războiului. De-abia cînd s-a întors roata norocului a aflat că sunt sănătoşi şi-l aşteaptă să vie acasă. Au trecut însă pe rînd săptămînile, şi de întors acasă nici pomeneală. S-a rugat pe la toţi, s-a umilit, s-a ploconit... În zadar. Ba că e zona frontului, ba că românii sunt suspecţi, ba aşa, ba altfel... În sfîrşit a cerut voie să-şi aducă baremi şi familia acolo, lîngă Dobriţin, pînă

ce va îngădui Dumnezeu să se liniştească vremurile. Apoi, pe neaşteptate, i-au dat drumul să plece acasă, punîndu-i în vedere să se poarte bine...

Apostol Bologa zîmbea din ochi, în suflet însă era ros de nemulţumire şi de decepţie. Frica preotului şi umilinţa care-i sublinia toate vorbele şi privirile îl izbeau ca nişte cuţite, deşi căuta să le treacă cu vederea. Îi povesti şi el cum l-a împins soarta în război şi pe urmă, scuturîndu-i mîna :

— Apoi să ştii, Constantine, că am să viu pe la voi, să vorbim mai multe !

Preotul răspunse spăimîntat :

— Mă rog... Chiar mi-a scris preoteasa că umblă mulţi militari prin casa noastră, că doar azi aşa sînt vremurile...

Bologa vru să zîmbească, dar gura i se încleştă într-un rînjet dureros.

4.

Biuroul coloanei de muniţii era în Lunca, pe o ulicioară dosnică, în casa groparului Paul Vidor. Clădirea privea cu faţa spre uliţă şi avea la mijloc o tindă îngustă, cu uşa veşnic deschisă, în dreapta o odaie mai mărişoară, în care se instalase cancelaria, iar în stînga, alte două odăiţe : în cea din fund se strînsese groparul, şi în cea dinainte, locuinţa comandantului coloanei.

Apostol Bologa luă în primire, de la locotenentul pe care venea să-l înlocuiască, biuroul cu cele cîteva registre şi imprimate. Nu putuse dormi în tren şi sosind în Lunca trăsese direct aci, prăpădit de oboseală. Ascultă nepăsător explicaţiile înaintaşului său pînă în clipa cînd îi desfăşură o schiţă cu planul frontului şi cu poziţiile tuturor unităţilor ce ţineau de divizie. Atunci se aşeză la masă, înviorat, parcă i-ar fi dat o băutură fermecată, sorbind din ochi harta

cu semnele albastre și roșii, încercînd cu degetele tremurătoare să urmărească liniile capricioase. Dar capul îi era atît de tulbure de emoție, că nu se putu dumeri și, sculîndu-se iar în picioare, zise nehotărît :

— Nu pricep nimic... Îmi huruie creierii. Am să mă orientez mai tîrziu...

— Desigur, nici vorbă, răspunse repede locotenentul. Dealtminteri și schița e învechită și va trebui s-o completezi... Iată, de pildă, colea, tocmai la margine, la sud, sectorul acesta... uite, e ocupat acuma de huzarii descălecați, deoarece umblă zvonul că românii se pregătesc să ne atace... În sfîrșit, ai să te orientezi și o să te familiarizezi cu situația... Firește, schița e numai pentru orientare, căci pe tine aici nu te interesează decît artileria noastră...

Ca să scape de el mai curînd, Bologa îi dădu mîna cu un surîs neizbutit.

— Ești foarte palid și slăbit, camarade, zise locotenentul, luîndu-și rămas bun. Eu cred că nici nu ești încă vindecat pe deplin, cel puțin după înfățișare... Ar trebui să te îngrijești foarte, foarte bine !

Apostol plecă ochii, de-abia stăpînindu-și un simțămînt ciudat de revoltă și umilire. Rămase în picioare, rezemat de dunga mesei. La altă masă lungă, un sergent și un caporal scriau, cu priviri furișe spre noul comandant, scîrțîind zeloși din penițe. Ar fi dorit să le spună și lor două vorbe, dar se simțea incapabil și-i era frică să nu întîlnească și la ei milă. Atunci apăru în prag Petre, salvator, zicîndu-i :

— Don locotenent, am pregătit ceva de mîncare, că trebuie să vă fie tare foame... Poftiți dincoace în odaie...

Auzind graiul românesc, cei doi gradați ridicară deodată nasurile spre ordonanță, mirați. Bologa observă mișcarea lor și răspunse cu o mîndrie copilărească, parcă ar fi căutat să le sfideze uimirea :

— Bine, Petre... Chiar mi-e foame, căci în tren mai mult am răbdat decît am mîncat !

În tindă, prin ușa rămasă întredeschisă, auzi glasul unuia :

— Mi se pare că și locotenentul e valah...

Vorbele acestea aproape disprețuitoare, care altă dată l-ar fi jignit, acuma îl liniștiră ca niște laude, încît trecu dincolo înseninat...

Odaia lui era curată, cu pat bun, cu ghivece de mușcată în ferestre, cu blide înflorite pe pereți. La mijloc masa așternută îl aștepta, iar în soba de cărămidă duduia un foc zdravăn. Apostol își roti privirea, mulțumit, și se opri brusc văzînd lîngă sobă o fetișcană de vreo optsprezece ani, cu năframă roșie-aprinsă în cap, cu niște ochi mari negri, care parcă rîdeau, cu buzele umede și pline. Acuma își aduse aminte că a mai văzut-o și adineaori, cînd a intrat în ogradă, și n-a luat-o în seamă, deși fata îl cîntărise din ochi cu o îndrăzneală neobișnuită.

— Dar asta ? întrebă Apostol pe ordonanță, arătînd cu capul spre ea.

— E fata gazdei, don locotenent...

Bologa se învioră, îi întinse mîna și zise pe ungurește :

— D-ta ai făcut așa frumos aici ?

— Împreună cu soldatul d-tale, răspunse fata cu surîs ștrengăresc, privindu-l drept în ochi.

Apostol îi simți mîna aspră și foarte caldă.

— Și cum te cheamă pe d-ta ?

— Ilona...

— Ilona... Da... Și nu ți-e frică între atîția militari ?

— De ce să-mi fie frică ? zise fata simplu, adăogînd repede, cu mîndrie : Mie numai de Dumnezeu mi-e frică...

În vreme ce el se așeză la masă, Ilona se oploși lîngă sobă, fără a-l pierde din ochi, parcă ar fi fost fermecată. Dealtfel și Apostol, mîncînd, o privea pe furiș, întîi cu curiozitate nerăbdătoare, apoi cu un neînțeles sentiment de duioșie. A fost totdeauna timid cu femeile, neîncrezător și neîndemînatec. Mai ales îi era rușine pentru că

niciodată nu știa ce să vorbească cu ele. Chiar Marta, și chiar după ce s-au logodit, îl încurca de multe ori de se roșea ca o fecioară. De-abia uniforma și războiul l-au dezmorțit și i-au șters sfiala. De-a treia zi, cînd s-a îmbrăcat militărește, a cucerit o casieriță sentimentală jurîndu-i credință veșnică și uitînd-o pe urmă în brațele alteia. Pe unde îl ducea soarta, iubirile trecătoare îl întîmpinau și i se ofereau. Și el le culegea fără alegere, aproape grăbit, ca și cînd ar fi vrut să se răzbune pentru timpul pierdut. Totuși, într-o cămăruță deosebită a inimii, păstra dragostea Martei, întreagă, curată, ferind-o cu îngrijire de orice atingere, mulcomindu-i mustrările cu făgăduinți solemne de viitor. Ochii țărăncuței unguroaice însă pătrundeau tocmai în cămăruța cea ascunsă, fără ca el să se poată împotrivi, simțindu-se iarăși timid și zăpăcit, întîia oară în război. Cînd își dădu seama de aceasta, se înfurie și se hotărî să nu se mai uite la ea.

„Trebuie să fie o fetișcană care a ținut de urît tuturor înaintașilor mei din odaia aceasta !“ se gîndi dînsul, ridicînd iar ochii spre Ilona, cu sfidare.

Privirea ei veselă îl rușină. Îi păru rău că a jicnit-o, fie și în gînd...

Petre ieși pe afară după treburi, făcînd semn fetei să plece și ea, să lase pe locotenent să se odihnească puțin. Ilona nu se clinti, parcă n-ar fi înțeles semnele ordonanței. Apostol, cu nasul în farfurie, se silea să rupă tăcerea și se necăjea că nu găsește ce să vorbească. În sfîrșit, o întrebă brusc, fără să o privească :

— Românește nu știi, fetițo ?

— Știu puțin, dar pe-aici toată lumea mai mult ungurește vorbește, c-așa-i obiceiul, răspunse Ilona repede, aproape speriată. Apoi, fiindcă Bologa tăcea, urmă mai liniștită : Deăltfel, la noi biserica e românească și popa în românește face slujba totdeauna, numai predica o spune pe ungurește, ca să pricepem mai bine...

Apostol tocmai se mustra că i-a putut pune o întrebare atît de neroadă, răspunsul ei însă îl încurcă cu desăvîrșire. Și nu vorbele, ci glasul ei aspru și totuși dulce și mîngîietor ca o panglică de mătase, cu niște mlădieri de copil răsfățat. De-acum nu mai dorea decît să-i audă glasul și își chinuia mintea să înjghebe o întrebare potrivită prin care s-o facă să mai vorbească. Toate sforțările lui fură zadarnice. Trecură vreo trei minute în tăcere, uitîndu-se desperat în ochii ei, care umpleau casa cu o lumină blîndă și ispititoare. Apoi deodată îi veni în gînd s-o întrebe de cîți ani e, firește cu ton glumeț, ca nu cumva ea să-și închipuie cine știe ce. Îi era teamă că-i va tremura vocea și Ilona va înțelege greșit rostul întrebării... Pînă să se hotărească să deschidă gura, se auzi un ciocănit energic în ușă. Fata se ridică și șopti :

— A venit tata...

Fără să mai aștepte îngăduință, un țăran trecu pragul. Bologa, înfuriat, se sculă în picioare, gata-gata să-l alunge. Paul Vidor însă se apropie jovial, cu mîna întinsă și-i ură bun sosit în casa lui. Avea fața osoasă, cu zbîrcituri multe sub ochii căprui, în care juca deșteptăciune și șiretenie, și niște mustăți puțin cărunte, dar groase și cu vîrfurile ascuțite, cum le poartă țăranii unguri. Înfățișarea gazdei potoli scurt mînia locotenentului. Îi răspunse liniștit și chiar îl pofti să șează. Groparul se uită să vază dacă toate sunt în bună ordine și dădu peste Ilona, care se apucase să scormonească în foc cu mare rîvnă.

— Ilona, aide, șterge-o ! zise poruncitor, încruntînd sprîncenele. Ce mai cauți aici ? Altă treabă n-ai decît să stai pe capul domnului locotenent ?

— Parcă eu de dragul dumnealui stau ! mormăi fata, ursuză, fără să se întoarcă.

— Aide, aide, lasă vorba ! făcu groparul serios, pînă ce se închise ușa, și pe urmă adăogînd blajin către

Bologa : Trebuie s-o ținem de scurt, altfel cum am trăi între atîtea cătane ?... E tînără și fără minte, domnule locotenent, și nu pricepe că d-voastră aveți de lucru și că n-ați venit pe aici să pierdeți vremea cu palavre...

Paul Vidor era vorbăreț din cale-afară, mai ales însă îi plăcea să stea la taifas cu domnii, crezîndu-se mai deștept ca ceilalți săteni și mai vrednic. Își trase un scaun lîngă masă, se așeză tacticos și îndată se încălzi la vorbă, deși Apostol se mohorîse, frămîntat numai de dorința de-a auzi glasul fetei. Răspunsurile în doi peri nu descurajau de loc pe gropar, ba dimpotrivă, îl întărîtau. Din una, din alta, începu să spuie că el e om cu stare, cu toate că e gropar. Are pămînt destul și bunișor, măcar de l-ar putea munci cumsecade în vremurile astea grele. Gropar s-a făcut numai de cînd i-a murit nevasta, fie iertată, adică de vreo unsprezece ani, de l-a lăsat amărît și cu doi copilași. Altfel meseria lui e tîmplăria și a învățat-o la oraș, de copil, că tatăl său a vrut să-i dea în mînă o pîine mai bună decît orice avere. Apoi tîmplarul merge mînă-n mînă cu groparul, unul face coșciugul, iar celălalt groapa, așa că el nu s-a rușinat să sape și groapa mortului, de vreme ce a învățat să facă coșciuguri. Căci decît tîmplar într-un sat, mai bine gropar, că masă și scaune își mai ticluiește omul și singur, dar pentru groapă tot are nevoie de altul. Nu-i ocară să muncești, ci să lenevești. Cînd rămîi văduv cu un băiat de unsprezece ani și o fetiță de șapte, trebuie să pui osul de vrei să nu te mănînce sărăcia... Toate au mers cum au mers, și mai mult bine decît rău, pînă ce a dat pacostea războiului peste bieții oameni. Feciorul era tocmai gata de oaste și s-a dus, că n-avea încotro, și s-a prăpădit nici nu se știe pe unde, prin cele țări muscălești, înainte de a se împlini un an. Cît l-a plîns și el, și fata, o, Doamne ! Dar parcă lacrimile și bocetele au înviat vreodată pe morți ? Acuma Dumnezeu să-l odihnească și să-l ierte !... Altfel, pe-aici a

fost liniște pînă cînd au sărit și românii în bătalie. De atunci însă vai și amar ! Mulți au fugit de frică mai spre inima țării, care cum a putut. El a rămas acasă, ce-o fi să fie, căci nu s-a îndurat să-și lase averea de haram. Nici n-au făcut românii multă stricăciune, ce-i drept. Doar de-ale gurii, ca orice cătane, și mai cu seamă cînd s-au retras în țara lor. Mai fără milă au fost ai noștri, dacă-i să vorbim cu dreptate, căci îndată ce au sosit, una-două au și spînzurat vreo trei oameni din sat că, zice, ar fi făcut semne dușmanului. Ba cît pe-aci să dea și el de bucluc, fiindcă românii îl puseseră primar în locul celui care fugise. Parcă e o vină să-ți faci datoria ! Adică dincolo, în Făget, în satul vecin, cine-i primar ? Cumnatul lui !... Atunci de ce să-i impute lui c-a fost primar cîteva săptămîni ?... Au trecut însă toate, numai de-ar aduce Dumnezeu pacea mai curînd...

Bologa îl lăsase să vorbească în voie. Groparul, după ce-și sfîrși povestirea pățaniilor, se aștepta să afle și el noutăți și, pentru că locotenentul nu se urnea, îl întrebă direct, înmuind glasul, misterios :

— Oare ce-o mai fi cu pacea, domnule ofițer ?... Prin oraș nu se aude nimic ?... Aseară am fost puțin prin Făget, pe la cumnatu-meu, și am prins o vorbă cum că rusul s-ar fi dat bătut și că vrea să se împace... La cumnatul, chiar în casa lui, șade generalul cel mare în gazdă, și alături e cancelaria diviziei... poate d-ta nu știi, că ești nou... Uite așa umblă vestea pe acolo, printre ofițeri, despre muscali ! Ce-o fi, ce n-o fi, Dumnezeu știe, și bine-ar fi să fie ceva !

— Eu viu de-a dreptul de la spital și nu știu ce-i prin lume, zise Apostol. Dar bine nu-i, bade, asta o văd !

— Așa-i, chiar așa-i, făcu țăranul dînd din cap, grav. Multă durere și multe necazuri sînt, așa-i !... Măcar de le-ar da Dumnezeu celor mari milă și înțelepciune să bage sabia în teacă și să ne scape de pieire ! Că ei stau colo și dau porunci, iar oamenii suferă și se chinuiesc și mor...

Fiindcă groparul nu se dădea dus, ba părea că de-abia a prins chef de taifas, Bologa se sculă și curmă vorba, poftindu-l să continue cu altă ocazie, deoarece acum îl cheamă serviciul. Paul Vidor recunoscu bucuros că așa-i, dar așteptă să plece locotenentul înainte...

Apostol Bologa, enervat de stăruința țăranului, trecu în cancelarie, luă schița frontului, porunci gradaților să-și vadă de lucru, pentru că el are niște treburi oficiale de rezolvat azi, și apoi ieși în ogradă în soarele tînăr și primăvăratec. Lumina și căldura îl îndemnau să se uite împrejur, fără să vrea, parc-ar căuta pe cineva. În ușa grajdului, pe pragul înalt, ședea Ilona, cu coatele pe genunchi și cu obrajii în palme. Cînd îi întîlni privirea, Apostol înțelese de ce s-a uitat împrejur și simți că tot sîngele i s-a urcat în obraji. Zîmbi iar, fără să vrea, spre Ilona, zicîndu-și în aceeași vreme, că nu trebuie s-o ia în seamă și că are un glas nemaipomenit de ciudat...

Pe drum i se păru că se trezește dintr-o vrajă blestemată. Cotind în ulița mare, spre mijlocul satului, se gîndi : dacă o țărăncuță ar fi în stare să-i zdruncine credința și să-i zădărnicească hotărîrea, atunci mai bine să se împuște. Și-și pipăi revolverul, ca și cînd ar fi vrut să-și dovedească sieși că nu va șovăi.

În fața bisericii se opri și se întrebă : unde merge ? Da, umblă să se orienteze, sub pretext că se va prezenta superiorilor și camarazilor. Apoi chiar la noapte, va pleca. Nu trebuie să piarză nici o zi, nici un minut. Numai cînd va fi dincolo va putea fi aievea liniștit și fericit...

Casa preotului, peste drum de biserică, părea îmbrăcată în bucurie. Apostol își aduse aminte cum i-a spus Ilona că popa predică ungurește și pe urmă rușinea lui Boteanu în tren și lașitatea lui umilită... Întoarse capul.

Nu știa încotro s-o apuce. Satul dealtfel n-avea de ce să-l intereseze, ci numai frontul. Trebuie să plece dar imediat pe front, să se prezinte colonelului, să vază terenul, să-și aleagă locul... Poate să se întîlnească și cu Klapka, chiar trebuie să-i spuie...

Dintr-o casă de lîngă biserică apăru deodată Meyer, îmbrobodit într-o manta groasă, cu gulerul ridicat, deși soarele umplea pămîntul de căldură tinerească, îmbătătoare.

— Doctore, doctore ! strigă Apostol, văzînd că Meyer merge înainte fără să-l fi zărit.

Medicul se întoarse ursuz și se însenină puțin cînd recunoscu pe Bologa, care alerga spre dînsul. Se duseră împreună la spitalul mobil, improvizat în școala satului. Pînă acolo Apostol îi povesti cum s-a vindecat și, deoarece doctorul, fire tăcută, nu-l înghesuia cu alte întrebări, în poarta spitalului îi spuse că ar vrea să meargă pe front, să se orienteze, și că n-are cal. Meyer îi oferi calul său, dar totodată îi zise prietenește :

— Ești slăbit rău, Bologa, ia seama ! Mai lasă vitejiile și cruță-te, altfel, mîine-poimîine, iar vii la mine, ca client ! Chiar acum sunt sigur că ai puțină febră, fiindcă prea îți sticlesc ochii. Ar fi putut să-ți dea un concediu pînă să te întremezi mai bine... În sfîrșit, bagă de seamă și las-o mai domol !

— Mă simt ca un zmeu, doctore ! răspunse Bologa cu o veselie nefirească.

Doctorul mormăi ceva în gulerul mantalei, dar Apostol nici nu încercă să înțeleagă, atît îi era sufletul de încărcat cu speranțe...

5.

Apostol Bologa porni călare, cu harta în mînă... Lunca era sat lung, pe malul drept al unui rîuleț gălăgios, strîns ca în clește între două rînduri de dealuri îmbrăcate cu brazi și fagi, amestecați. Șoseaua trecea prin mijlocul satului, iar calea ferată prin dosul caselor, prin grădini și livezi ce se urcau pe coastele piezișe. Împrejurul gării va-

lea se lărgea ca un fund de cazan, dar dincolo de sat se strîmta iar pînă la gura văii, care coboară dintre munți, în stînga. Calea ferată și șoseaua treceau peste pîrîu pe un pod comun, cîrpit de curînd. Bologa mai înaintează vreo treizeci de pași, pe urmă, pe țărmul pîrîului descoperă drumul spre front. Aici dealurile sînt mai line și casele foarte rare, unele cocoțate prin poieni depărtate, ca niște cuiburi. Drumul urcă prelung, și pîrîul se micșorează, devenind tot mai săltăreț, ca un copil buiac și neastîmpărat. În fund albăstresc, în curmeziș, coamele munților, crestate pe alocuri ca niște metereze uriașe...

Apoi, într-un loc mai lărguț, drumul de care se sfîrșește, pierzîndu-se, împreună cu pîrăiașul subțiat ca un fir de argint, printre hățișurile vîlcelei. În schimb, o cale nouă începe suișul spre miazănoapte, un drum de război făcut de soldați, păzit pe la cotituri cu cruci albe, întrebătoare. Pe aci Bologa întîlnește mai des militari, unii coborînd, alții urcînd, și cîteva căruțe trase de mîrțoage prăpădite.

— În sfîrșit, am ajuns, murmură Apostol, aprins de emoție, oprind calul și comparînd terenul cu harta. Prin apropiere trebuie să fie liniile artileriei...

Era pe o spinare de deal, lătăreață, acoperită cu pădure rară ca perii în barba unui spîn. Drumul se ramifică de aici ca un evantai. Bologa aruncă mai întîi o privire în urmă. Pîrîul nu se mai vedea, iar măgurile și coastele printre care trecuse aveau o înfățișare nouă, necunoscută.

„Dacă bateriile sînt aici, atunci infanteria o fi pe dealurile de colo, se gîndi dînsul, întorcîndu-se repede și cercetînd cu mai mare atenție șirul de coame care închidea zarea în față. Iar puțin mai încolo, poate chiar pe coasta cealaltă sînt..."

Prinprejur domnea liniște albă, peste care plutea surîsul soarelui, ca o pulbere de aur. Brazii nici acele nu și le clinteau, sorbind încremeniți bucuria primăverii. Apostol își auzea bătăile inimii, iuți, fierbinți, stăpînind cu gîlgîitul lor viu toată lumea dimprejur.

„Am venit trei ore și ceva... S-a făcut amiazi!" își zise el uitîndu-se deodată la ceas și pornind apoi, la întîmplare, drept înainte, fiindcă din schița lui nu putea înțelege mai nimic.

Un artilerist îl călăuzi la postul de comandă al lui Klapka, numai la cîțiva metri de drumul pe care apucase Bologa. Căpitanul tocmai se așezase la masă, singur, în căsuța de bîrne, destul de bună și de spațioasă pentru împrejurări. Cînd apăru Apostol în ușă, salutînd cu un zîmbet puțin confuz, Klapka scăpă cuțitul din mînă și bolborosi niște cuvinte cehe speriioase. Își veni în fire îndată, se repezi la el și-l îmbrățișă, și-l sărută, plîngînd de bucurie:

— Bine-ai venit... Sănătos? Adevărat?... Ia să te examinez!... De ce ești așa de palid?... O să-ți reiai bateria, firește... Mîine-poimîine vom începe lucrul, știi, serios!... Dar stai, așează-te colea, să mîncăm împreună și să-mi povestești tot, tot, din fir în păr... Să începi din noaptea ceea, ții minte?... Ehe, cît ți-am purtat de grije... Ai avut noroc, ai avut ghinion? Dumnezeu știe! De plătit însă ai plătit scump încercarea și cu grele suferinți, dragă Bologa... Ei, te rog, treci colea... Aide... A, dacă ai ști ce veselă mi-e inima că te văd teafăr! Căci doctorul Meyer ne spunea și ne asigura, firește cu părere de rău, că dintr-o grămadă de carne tăvălită prin noroi, cum ai fost tu cînd te-a vizitat dînsul, îndată după respingerea atacului, e imposibil să se mai tieluiască un locotenent de artilerie, chiar de și-ar aduna știința toți medicii din lume, și că numai mila lui Dumnezeu mai e în stare să te facă iar om ca oamenii... Pe urmă, cînd am aflat că ești pe cale de vindecare, tot Meyer a zis că trebuie să-ți fie nespus de dragă viața...

Căpitanul turuia parcă n-ar mai fi vorbit de un secol și ar ține să-și verse acuma tot sufletul. Apostol Bologa primi bucuros invitația la masă; era obosit de drum și nesomn, și-apoi acasă, obsedat de privirile stranii ale

unguroaicei, mîncase ca și cu gura altuia. Avu numai o clipă de ezitare, gîndindu-se că va trebui să povestească și lui Klapka aceleași lucruri pe care le-a povestit de atîtea ori pînă astăzi. Presimțirea i se împlini întocmai. Mai bine de o oră căpitanul îl suci și îl răsuci ca un judecător de instrucție, cerîndu-i amănunte asupra rănilor, asupra întîlnirii în tren cu generalul...

— Foarte rău îmi pare că nu rămîi aproape de mine; dar pentru tine e mult, mult mai bine în sat, la coloana de muniții, zise Klapka. Dealtfel, sînt sigur că te-ai săturat de visuri, adăogă mai domol, parcă s-ar fi temut să nu-i răscolească vreo rană. Soarta ți-a dat un avertisment atunci...

— Da, atunci soarta m-a dușmănit, fiindcă drept să-ți spun, nici sufletul meu n-a fost pregătit îndeajuns! răspunse Bologa fără patetism, dar cu vădită mulțumire că poate vorbi cu cineva despre aceasta pe față. Atunci eram convins pînă în măduva oaselor că credința mea e desăvîrșită și totuși mă îngrozeam doar la gîndul morții. Suferințele mi-au înfrînt mîndria, încît azi știu bine că numai credința căreia îi jertfești fără șovăire însăși viața ta, numai aceea te poate mîntui!... Și acuma dragostea de viață e mai puternică în inima mea decît credința, îmi dau seama... Am ajuns să-mi fie frică de mine însumi! Credințele și hotărîrile se macină dacă le cîntărești mult, și eu nu pot să nu le cîntăresc! De aceea trebuie să plec repede, înainte de-a avea vreme să le controlez prea de aproape, altfel, cine știe, poate că... Numai cînd e singur omul cu sufletul său, numai atunci există un echilibru între lumea lui cea mică dinlăuntru și restul universului; îndată ce intervine realitatea de-afară, omul devine o jucărie neputincioasă, fără voință adevărată, mergînd încotro îl mînă puteri și hotărîri străine de ființa lui...

— Te-ai făcut mai lung la vorbă chiar decît mine, îl întrerupse Klapka, surîzînd nerăbdător. Toate bune și frumoase, dragă Bologa, deși considerațiile tale mi se par cam... copilăroase, ca să nu zic mai rău. Idealul rămîne ici, la inimă, și realitatea e realitate, Bologa! Realitatea e revoluția dincolo, la muscali, înțelegi?... De-aseară forfotește vestea prin telefoane. Azi e confirmată oficial. În Rusia a izbucnit revoluția... Va să zică, speranțele noastre, uite-așa, în vînt!... Plecăm grumazul și continuăm, Bologa!

Apostol își aduse aminte că și groparul i-a vorbit de revoluția rusească, dar nici atunci și nici acuma, nici baremi n-a tresărit. Răspunse mai nervos:

— Ce mă interesează pe mine ce se petrece acolo?... Nu vreau să știu și nici n-am încercat niciodată. Tocmai necunoscutul mă ispitește, necunoscutul în care locuiesc toate posibilitățile... Ș-apoi eu nu caut în lume, aici ori dincolo, decît mîntuirea sufletului meu...

— Nu te-ai lăsat de visuri, Bologa, de loc... de loc...

— D-tale ți se par visuri goale, pe cînd pentru mine în visurile acestea palpită tot rostul ființei mele, zise Apostol cu o privire atît de sfredelitoare, încît Klapka se feri ca dinaintea unei sulițe de foc. N-aș vrea eu să nu mă mai gîndesc la nimic și să trăiesc așa... mulțumit? Uneori îmi zic că sunt ridicol și totuși nu mă pot opri... Asta-i nenorocirea!

Klapka se simțea foarte bine aici. Se împrietenise aievea cu colonelul. Toată iarna luptele conteniseră, așa că nici o primejdie nu-l mai amenințase. Se mai gîndea, chiar deseori, la înflăcărările sale naționale și se stima în sinea lui din pricina lor, dar avea grijă să le ascundă și să le păstreze pentru alte vremuri... Și acuma, cu Bologa, după întîiile izbucniri de bucurie, mai ales însă de cînd a înțeles că n-a renunțat la gîndurile de dezertare, socotea că ar fi cuminte să nu se amestece prea mult în niște planuri primejdioase. De aceea profită de o tăcere a lui Apostol și schimbă vorba, întrebîndu-l dacă s-a prezentat colonelului, și apoi spunîndu-i că postul de comandă al

regimentului e foarte aproape, nici patru sute de metri. În curînd ieşiră afară şi Klapka se grăbi să-i arate unde vine coliba colonelului.

Fireşte şi colonelul vru să audă păţaniile lui Bologa, şi Bologa trebui să i le înşire pe îndelete. Totuşi, peste o jumătate de oră, se întoarse iarăşi la Klapka, puţin plictisit că a pierdut vremea, în loc să recunoască frontul şi să-şi pregătească plecarea cea mare. Cum să pornească noaptea prin munţi pe care nici măcar nu i-a văzut ?

În dosul postului de comandă însă zări o furnicare neobişnuită : un grup de prizonieri români, înconjuraţi de huzari descălecaţi, ofiţeri de pe la bateriile vecine şi de la divizion, artilerişti... Apostol îşi simţi genunchii moi şi totuşi nu se putu opri. Dealtfel, în acele clipe, prin minte îi trecea numai gîndul că nu va găsi calul doctorului şi nu va putea pleca mai repede în sat.

Cînd ajunse mai aproape, îl văzu Klapka şi îi făcu semne cu mîna să se grăbească. În mijlocul artileriştilor se afla un ofiţer român, oacheş, cu o mustăcioară neagră, mică, tunsă, cu capul gol şi uniforma plină de noroi, iar mai departe, păziţi de patru huzari înarmaţi, stăteau vreo şapte soldaţi, cu feţele strîmbe de groază, uitîndu-se năuci la grupul care cuprindea pe ofiţerul lor.

— Bravo, bine că vii să ne scapi din încurcătură ! strigă Klapka cu o curiozitate femenină pe faţă, arătînd spre sublocotenentul prizonier. Uite, de vreo zece minute încercăm să ne înţelegem cu camarazii aceştia, şi nu-i chip ! Domnul nu ştie sau nu vrea să vorbească decît româneşte, iar pe aici n-avem tălmaci...

În vreme ce Apostol Bologa se uita zăpăcit cînd la ofiţer, cînd la soldaţii prizonieri, un locotenent de huzari, zăcut de vărsat, cu nas mare, începu să istorisească poate a zecea oară, cum s-a pomenit cu patrula românească în spatele liniilor, rătăcită, se vede, din cauza necunoaşterei terenului ; se pare că a vrut să se strecoare între infanterie şi cavaleria care ocupă tocmai aripa stîngă a frontului

diviziei... Apostol auzea vorbele huzarului ca prin vis, căci ochii şi inima lui erau cu prizonierii, citind gîndurile lor gîndite în româneşte, îmbrăţişîndu-i şi spunîndu-le că-i iubeşte şi la noapte va fi negreşit acolo de unde au venit ei... Apoi, cutremurîndu-se ca de frig, se apropie de sublocotenentul captiv şi zise româneşte, cu un început de zîmbet în colţurile buzelor supte :

— Acuma ai căzut prins, trebuie să...

Prizonierul nu se miră de loc auzind graiul românesc ; întoarse nişte ochi furioşi spre Bologa şi îi curmă vorba cu ură :

— Aici vă purtaţi cu prizonierii ca nişte sălbateci. O brută de ofiţer m-a lovit cu un par peste şale pentru că n-am putut şi n-am vrut să-mi trădez armata şi ţara !... Asta-i barbarie, domnule... asta-i...

Revolta prizonierului răsuna mai violent, ca într-un microfon, în inima lui Apostol. Obrajii i se roşiră, privirea i se înduioşă... Simţea o nevoie cumplită să-şi apropie sufletul prizonierului. Vru să-i întindă mîna şi ridică puţin braţul, nehotărît încă, zicînd cu glas tremurat de dragoste :

— Da, da, aşa-i... chiar aşa, căci... şi eu sînt român...

— Dacă ai fi adevărat român, n-ai trage în fraţi, răspunse repede sublocotenentul cu atîta dispreţ, încît i se schimbă deodată înfăţişarea. Locul d-tale ar fi dincolo, nu aici, domnule... Dar români ca d-ta...

Bologa păli. Braţul i se zgîrci şi pumnii se încleştară. Lumea întreagă parcă se rostogolea vertiginos într-o prăpastie. Îi fulgeră prin gînd să se arunce asupra sublocotenentului, să-i smulgă din inimă dispreţul. Dar, în aceeaşi miime de secundă, îşi mai zise că prizonierul îl face de batjocura ofiţerilor. Uluit, întoarse spatele românului şi se uită cu un surîs nedumerit la ceilalţi, aşteptînd acum de la ei salvarea din situaţia aceasta îngrozitoare. Glasul căpitanului Klapka îi curmă chinul cu o întrebare îngroşată de curiozitate :

— Ce spune, ce spune ?

— Nimic... nu vrea să vorbească... murmură Apostol ușurat, ca și cum s-ar fi trezit dintr-un coșmar ; după două momente, mai adăogă, cu o privire îngrozită spre prizonierul care se uita, mormăind revoltat, în altă parte : În sfîrșit... eu... eu mi-am făcut datoria și... am încercat să...

Prizonierii fură escortați mai departe, la alt comandament, iar grupul de curioși se risipi în cîteva minute. Klapka rămase pe loc, puțin încurcat, simțind că Bologa vrea să-i vorbească.

— Știi ce mi-a spus prizonierul ? zise deodată Apostol, cu fața crispată într-un rînjet. M-a insultat și m-a disprețuit, căpitane, auzi ? M-a scuipat !... Acuma vezi bine că trebuie să plec numaidecît... că nu mai am nici un minut... că diseară... O, cît îl iubeam și el cum m-a umilit !

Klapka se uită la dînsul, înțelese că dorește un răspuns sau baremi un cuvînt, dar îi fu frică să vorbească. Bologa aștepta cu ochii implîntați în tăcerea căpitanului apoi șopti :

— Adio !...

Ordonanța lui Klapka aduse calul și Apostol încălecă și porni fără să mai întoarne capul.

— La revedere, Bologa ! strigă căpitanul, văzîndu-l că se depărtează.

Lui Apostol i se păru că și Klapka își bate joc. Dădu pinteni calului. Trebuie să ajungă în sat cît mai repede, să se pregătească și să sfîrșească. În suflet i se zvîrcolea un iad cu limbi de foc atît de sfîșietoare, că în fiece clipă amenințau să-i istovească toate izvoarele voinții. Simțea iarăși cum aleargă pe dunga prăpastiei și ispita prăbușirii îl pîndea și-l învăluia într-un nour de ceață în care mintea nu mai poate închega nici o hotărîre. De aceea trebuie să se grăbească, trebuie !

Pe la mijlocul drumului își aduse aminte că a venit să recunoască frontul, să-și aleagă calea și, iată, a pierdut vremea degeaba. Un moment se gîndi să se întoarcă

înapoi, apoi își zise că schița cu pozițiile e destulă călăuză și arată golurile de care dînsul are nevoie. Pînă la primele linii va putea pătrunde oricînd, iar de acolo îl va îndrepta norocul.

Sosi în Lunca aproape de asfințitul soarelui, cu calul leoarcă de sudoare. Vru să mulțumească doctorului, dar nu-l găsi la spital, nici acasă. Trecînd prin fața bisericii, văzu peste drum, în cerdac, tolănit într-un jilț, pe preotul Boteanu, care se sorea fericit, plimbîndu-și privirea asupra satului, ca și cum ar fi fost o moșie a lui. Din casă răsuna glasul cătrănit și ascuțit al preotesei, ocărînd pe slujnică, iar în ogradă, o ceată de copii se jucau de-a războiul, împodobiți, cu șepci lepădate de soldați găzduiți prin vecini. În clipa cînd zări casa parohială, Bologa uită pe doctorul Meyer și simți o nevoie nebiruită să vorbească cu preotul. Se repezi spre portiță și intră atît de grăbit, parcă de fiece minut de întîrziere ar fi atîrnat o soartă de om.

Popa Constantin, scufundat cum era într-o bucurie vagă și moleșitoare, se pomeni deodată cu un ofițer urcînd cele cinci trepte de piatră ale cerdacului. Un fior de spaimă îl ridică în picioare. Recunoscu pe Apostol, dar spaima îi rămase în inimă și-l făcu să-l întîmpine pe ungurește :

— Bine ai venit la noi, domnule ofițer.

Bologa era atît de mișcat, că nici nu observă atunci vorba ungurească. Fața lui părea aprinsă și buzele învinețite îi tremurau într-un surîs nervos. Vorbind îi clănțăneau dinții și glasul lui avea o asprime aproape răgușită :

— Părinte Constantine... am venit la tine... să mă spovedesc.

Cînd își auzi glasul, i se păru străin și, instinctiv, se uită împrejur dacă nu a vorbit într-adevăr altcineva.

— Poftim înlăuntru... poftim, zise Boteanu mirat și șovăind.

Pătrunseră într-o odaie albă, în care Apostol văzu pe perete, între două icoane, un loc gol, de unde fusese

scos cine știe ce tablou. Atunci se gîndi la întîmpinarea ungurească, întoarse ochii la Constantin și se zăpăci, ca și cum ar fi înțeles o taină. Preotul îl pofti să șează pe o canapea, dinaintea căreia se afla o masă ovală, acoperită cu o scoarță brodată. Bologa se așeză nehotărît, înfricoșat că nu-i venea deloc în minte ce vroia să-i spună și nici măcar cum să înceapă vorba, deși în sufletul lui totul era foarte limpede. Popa rămase în picioare cîteva clipe, așteptînd bănuitor, apoi se lăsă pe un scaun de paie, la o distanță potrivită, și murmură :

— Aici putem vorbi, Apostole, în tihnă...

— Și fără primejdie ! adăogă Bologa, vesel că a izbutit să-și smulgă un crîmpei din cuvintele care-i strîngeau în chingi sufletul.

Preotul se rușină de propria-i bănuială și zise cu o amărăciune sinceră :

— Omul care a suferit cît am suferit eu are dreptul să se ferească și de umbra lui, Apostole !

— Dar atunci eu care am fost adus aici să-i ucid din depărtare, eu ce trebuie să sufăr ? Nu te gîndești, Constantine ? strigă Bologa deodată, parcă i-ar fi plesnit inima.

Apoi vorbi un sfert de oră, necurmat, cu o lăcomie înfricoșată. Se tîngui și se revoltă, revărsîndu-și durerile și zbuciumul într-un puhoi de fraze. Preotul asculta cu ochii în pămînt. Dealtfel nici Apostol nu-i căuta privirea și s-ar fi înfuriat dacă Boteanu ar fi îndrăznit să-l oprească sau măcar să-l întrerupă. Vorbea pentru a-și alina sufletul prea încărcat, întocmai cum plîngi ca să-ți mulcomești o durere prea mare. Numai după ce se răcori, se adresă direct preotului, dar cu vocea schimbată și cu o lucire nouă în ochi :

— Acuma s-a umplut paharul, părinte ! Acuma nu mai pot ! O ură istovitoare îmi roade inima. Urăsc tot ce-i aici, pe toți oamenii, prieteni, camarazi, superiori, inferiori, tot, tot, Constantine ! Aerul de-aici mi-e nesuferit

și mă înăbușe... Dacă voi mai sta în lumea aceasta, simt că ura mă va pierde, trebuie să mă piarză, căci va trebui să izbucnească odată, chiar împotriva voinței mele ! Și atunci...

Boteanu făcu o mișcare involuntară : puse amîndouă mîinile, încrucișate, pe masă. Apostol se opri un moment, întrebător. Dar fiindcă preotul încremenise iarăși, urmă mai grăbit, parcă și-ar fi adus aminte că vremea e scumpă :

— Ascultă-mă bine, părinte !... Eu la noapte voi pleca de aici... Voi trece dincolo... Tu știi unde, căci și inima ta trebuie să... Da !.. Sînt pregătit ! Numai pe mama n-am cum s-o vestesc... Să-i scriu, nu pot ; scrisorile mele vor fi examinate, și cine știe ce ar pătimi din pricina mea... De aceea vreau să te însărcinez pe tine să-i dai de știre, Constantine... mai tîrziu, cînd va fi posibil... Am să-ți las adresa mamei, iar tu vei găsi o formă să-i comunici că am trecut... Poate prin cineva, prin vreun om de încredere, pe urmă, cînd se va ivi ocazia...

Fața preotului se umflase de groază, și cîteva clipe nici nu putu vorbi, mozolindu-și doar buzele neputincioase. Apoi deodată, ca după o sforțare crîncenă, răbufni cu glas lăcrimat, ridicînd brațul drept într-o protestare fricoasă :

— De ce vrei să mă nenorocești, Apostole ?... Eu... abia azi-dimineață am sosit acasă din internare... știi bine, doar ți-am spus în tren.. Am fost nevinovat, și totuși am ispășit... Cum să ascult acuma planurile tale, și încă să mă fac părtașul tău ? Am și familie, și necazuri grele... și tocmai eu să...

— Dar ești român, părinte, fratele meu ! zise Bologa înmărmurit.

— Sînt numai om astăzi, Apostole, răspunse preotul Constantin mai liniștit. Un biet om mîncat de nevoi, cu frica veșnic în sîn și cu credință în milostenia cerească. Noi nici nu putem fi decît oameni, și numai în Dumnezeu

avem nădejde să ne poarte de grije, dacă soarta ne-a aruncat aici și ne-a oropsit...

Apostol Bologa se sculase în picioare, năucit, și lăsase capul în pămînt, ca nu cumva vorbele preotului să-l lovească în obraz. Urechile însă îi vuiau, și înțelesul răspunsului i se învîrtea în creieri ca un sfredel.

— De aceea tu să faci cum te îndreaptă Dumnezeu și să nu ne amesteci pe noi întru nimic ! urmă Boteanu hotărît. Că noi avem destule primejdii și greutăți...

Bologa ridică repede fruntea, atît de schimbat era acum glasul preotului, și în înfățișarea lui citi limpede o îndîrjire care-l spăimîntă. Casca de oțel o pusese pe masă ; întinse mîna mașinal și o apucă de cureluşă. Pe urmă și-o potrivi în cap, încet, cu luare-aminte, murmurînd pierdut :

— Bine zici, Constantine... foare bine... bine...

Și ieși din odaie cu pași de înmormîntare, lăsînd ușa deschisă, coborî treptele cerdacului, trecu prin ogradă, unde copiii, veseli și gălăgioși, își urmau jocul. Boteanu, văzîndu-l că pleacă, făcu doi pași, fără să-și dea seama dacă vrea să-l oprească sau numai să-l petreacă pînă la poartă. În prag se răzgîndi de tot, se închină și mulțumi Atotputernicului că l-a învrednicit să se împotrivească ispitei...

În uliță Apostol nu mai știa unde să se ducă, parcă ar fi uitat pe ce lume se află. Picioarele mergeau însă singure, și așa se trezi în ulicioara dosnică... Se simțea atît de sleit de puteri, că, din tot sufletul, nu mai rîvnea decît un ceas de odihnă. Acasă, în ogradă, sergentul de la cancelarie îl primi cu o salutare înlemnită. Vru să-i zică ceva, dar oboseala îi risipi voința. În pragul casei văzu pe Ilona răzimată de ușcior, ca și cum ar fi așteptat pe cineva.

— Domnule ofițer, d-ta ești bolnav ! zise fata, schimbîndu-se la față.

Bologa, fără să-și dea bine seama, se opri întrebător.

— Ești galben și ostenit... Trebuie să te odihnești, adăogă Ilona, stăruitor.

Glasul i se păru atît de alinător, că tresări de bucurie. În aceeași clipă însă îi fulgeră prin inimă o frică ciudată, care îl îndemna să răspundă mînios :

— I-ascultă, fetițo, altă treabă n-ai decît să te ții de capul meu ?

6.

Apostol socotise să intre în cancelarie, să vază ce-au lucrat oamenii toată ziua, dar se pomeni deschizînd ușa odăiei sale. Amurgul cenușiu bătea în geamurile împodobite cu mușcată. În tulburarea de lumină pereții parcă se îndoiau și lucrurile din casă tremurau foarte straniu. Bologa închise pleoapele și se prăvăli pe un scaun ca o grămadă de carne. Legănarea amețitoare îi bîjbîia în suflet, însoțită de un vîjiit chinuitor, încît se apucă cu mîinile de masă, simțind că altfel s-ar prăbuși.

— Don locotenent, trăiți, v-am așteptat cu masa toată ziua, zise Petre de lîngă sobă, crezînd că stăpînul său așteaptă să înceapă el vorba.

Bologa se cutremură, parcă graiul ordonanței i-ar fi înțepat tocmai nervii bolnavi. Se uită la el totuși ca la un necunoscut și în același timp mirîndu-se că a fost în odaie și nu l-a văzut. Vru să-l întrebe ceva, dar pe cînd i se năștea în creieri întrebarea, un gînd nou, poruncitor, îl sili să mormăie :

— Potrivește-mi patul, Petre, și trage-mi cizmele să mă odihnesc un ceas... numai un ceas... că peste un ceas trebuie să...

Trăgîndu-i cizmele, soldatul mai zise ceva. Apostol nu înțelese nimic. Îi umbla prin minte să-i spună că e foarte ostenit și nu găsea cuvintele, ca și cum n-ar mai fi avut puterea să exprime nici un gînd. Pe urmă se ridică de pe scaun, își tîrî picioarele și se lungi în pat... Îndată ce puse capul pe pernă, avu senzația că trupul i-a amorțit.

În schimb, creierii porniră într-o goană sălbatică. Mii de frînturi de gînduri scînteiau în aceeaşi secundă, se ciocneau, se amestecau, se înlănţuiau. Şi printre ele, ca un bondar roşu, bîzăia de ici-colo, cînd mai tare, cînd în şoaptă şi mereu sub forme noi, obsesia că, în noaptea aceasta, trebuie să se sfîrşească, negreşit. Îi era somn, rîvnea să doarmă, dar cu cît încerca să-şi mulcomească zvîrcolirile sufletului, cu atît gîndurile izvorau mai furtunoase. Apoi, obosit de sforţări, le lăsă în voia lor, şi atunci i se păru că toate aleargă într-o întrecere vertiginoasă, spre o ţintă luminoasă, strălucitoare, ca spre un liman de odihnă adevărată. Îşi dădea seama că, în goana aceasta năpraznică, timpul rămîne în urmă, destrămîndu-se ca o pînză incoloră, şi simţea foarte desluşit o nemărginită mulţumire, ca şi cînd încetul cu încetul întreaga lui fiinţă s-ar fi topit într-o imensă revelaţie.

În sfîrşit, brusc, fără nici o trecere, apăru iarăşi gîndul roşu că în noaptea aceasta trebuie să plece, şi iarăşi zigzăguind în vălmăşagul altor mii de crîmpeie nelămurite. Acuma însă toate parcă erau strînse în cleştele fierbinte al unei păreri de rău usturătoare. Simţea că încă n-a adormit. I se părea că vremea s-a oprit în loc ca un ceasornic stricat şi de aceea nu poate dormi şi nici nu va mai dormi niciodată. Pe urmă auzi glasul Ilonei, aproape de pat, într-o amestecătură de româneşte cu ungureşte :

— Bolnav, nu vezi ?... Du-te la doctor... Stau eu lîngă el, n-ai grije...

Răspunsul ordonanţei nu-l pricepu, dar în curînd auzi scîrţîitul uşii şi un foşnet domol. Atunci se gîndi : „Te pomeneşti că sînt bolnav şi...". Gîndul i se curmă, neisprăvit, şi pe frunte simţi o mînă uşoară, puţin rece şi aspră. Sub atingerea aceasta, clocotul minţii se mulcomi repede, ca sub puterea unui farmec, şi somnul coborî ca o alinare dulce...

Cînd se trezi, auzi un glas străin lîngă dînsul. Simţămîntul de grea osteneală îi zăcea şi acum în oase, încît nici

nu ridică pleoapele, căznindu-se doar să recunoască glasul care-i mormăia în urechi :

„E doctorul Meyer ! se gîndi apoi dumerit. Va să zică, sînt bolnav..."

Deschise ochii, să se convingă. Privirea lui întîlni pe Ilona, care stătea la picioarele patului şi care, văzîndu-i mişcarea, strigă cu o izbucnire de bucurie :

— Domnule doctor, uite, uite că s-a deşteptat !

Doctorul Meyer se plecă asupra bolnavului, îl bătu prieteneşte pe obraz şi întrebă cu o imputare blîndă :

— Ei, ce-i, amice ? Ce-ai păţit ? Aşa te vindeci d-ta ? Asta ţi-e voinicia ?... Cînd ţi-am spus să te cauţi şi să...

— Cîte ceasuri sînt, doctore ? şopti Bologa cu o presimţire tristă.

— E dimineaţă, prietene... Ce-ţi pasă ? Stai liniştit, nu-i nimic grav... nimic... Epuizare şi surescitare nervoasă, atît ! Dar îţi trebuie linişte multă, multă linişte...

Pleoapele lui Apostol se împreunară ca şi cînd s-ar fi umplut de plumb. În suflet simţi o zdruncinare, urmată de o dorinţă vagă de nimicire. Peste un răstimp murmură de-abia mişcînd buzele :

— Doctore, vreau să mor...

— Ce, ce ? strigă Meyer cu vioiciune neobişnuită. Să mori ? Zi mai bine că ai vrea un concediu, precum ţi se şi cuvine !

Apoi, făcîndu-şi de lucru la masă, adăogă mai încet, cu tonul natural şi ca pentru sine :

— Ce ticăloşie ! Să trimiţi pe front oameni bolnavi !... Uneori parcă într-adevăr îţi vine s-o iai razna şi să dai dracului toate !

În inima lui Bologa desperarea rodea ca pecinginea. Preţul vieţii e viitorul şi viitorul lui i se părea zăvorît ca o poartă de fier în care şi-a zdrobit pumnii bătînd zadarnic. Neputinţa în faţa vieţii acuma mai mult îl îngrozea decît îl revolta. Conştiinţa că toate năzuinţele şi străduniile lui sînt tot aşa de neputincioase şi fără rost ca şi zvîrcolirile

unei rîme îi năpădea din ce în ce sufletul, împreună cu constatarea amară că viaţa omului e insuportabilă dacă n-are un reazim solid, care să ţie veşnic dreaptă cumpăna între lumea dinlăuntru şi cea de afară...

Cînd deschise iar ochii, într-un tîrziu, văzu iarăşi, la picioarele patului, pe fata groparului, cu fruntea plecată, pe gînduri. Ca şi cînd ar fi simţit privirea lui, Ilona avu o tresărire şi se apropie, sprintenă şi bucuroasă, întrebîndu-l :

— Ţi-e mai bine ?... Aşa-i că te-ai mai uşurat ?

— Da, foarte bine, zise Apostol în şoaptă.

Veselia prinsă în ochii ei, tinerească, visătoare, îi alungă gîndurile care-i chinuiseră toropeala bolnavă. În glasul ei straniu i se părea că vibrează o vrajă nouă, ca şi cum de ieri pînă azi s-ar fi schimbat şi s-ar fi împlinit cu nişte mlădieri mai blînde, poate de credinţă ori poate de pasiune. Văzînd-o cum stătea, zăpăcită de privirea lui stăruitoare, cu bucuria încremenită pe faţă, Bologa simţi un surîs cald în inimă şi vru s-o îndemne să vorbească. Şi Ilona, parcă i-ar fi ghicit dorinţa, începu să povestească repede, oprindu-se uneori în mijlocul cuvintelor, aproape înfricoşată ca de o primejdie necunoscută. Îi spuse că doctorul a umblat să-l ducă la spital, şi numai ea s-a împotrivit, fiindcă tot mai bine poate fi îngrijit aici, că-i singur, decît acolo, unde-s mulţi. S-a jurat că nu se va mişca de lîngă patul lui, şi chiar nu s-a clintit. Nici nu prea are ea multă treabă de făcut, că tatăl său n-o pune la greu, ci doar pe lîngă casă, cît poate. Tatăl său e om tare bun la inimă, deşi îi place să se arate aprig cu ea. Dar nici ei nu-i pasă de străşniciile dumnealui, că ea ştie să se poarte şi să se păzească.

— Iacă, eu te-am văzut că eşti bolnav de cînd ai intrat alaltăieri în ogradă şi i-am spus ordonanţei să aibă grije. De-acuma însă, dacă ai încăput în seama mea, nu mai ai nevoie de ajutorul ordonanţei. De treabă este dînsul, nu-i vorbă, şi cu dragoste de stăpînul lui, dar bărbaţii nu se pricep la bolnavi, oricît şi-ar da silinţa. De azi încolo deci să ştii că eu sînt mai mare şi că trebuie să faci tot ce-ţi zic pînă cînd ţi-oi spune eu că eşti sănătos, altfel...

Aici se opri brusc, luă o sticluţă cu medicamente şi o linguriţă, veni lîngă pat şi-i zise :

— Acuma trebuie să bei din zeama asta, că-i dulce... am gustat-o şi eu...

— Lasă, Ilona... mai vorbeşte ! răspunse Apostol rugător.

Fata se făcu roşie ca muşcata din fereastră şi, o clipă, şovăi. Apoi numaidecît zise iarăşi, cu o supărare drăgălaşă :

— Dacă nu iai doctoria, să ştii că nu-ţi mai povestesc niciodată, na !

Bologa închise ochii cîteva secunde, ca şi cînd ar fi vrut să-şi închidă în suflet drăgălăşia ei. Ilona umplu linguriţa şi i-o duse la gură. Degetele îi tremurau uşor şi Apostol îşi puse mîna pe mîna ei. Obrajii fetei se îmbujorară din nou şi, ca să-şi ascundă emoţia, îngînă :

— Vai, ce caldă ţi-e mîna...

Apostol nu simţi gustul doctoriei. Împreună iar pleoapele, cuprins de o fericire în care i se înecau toate gîndurile. Auzi pe Ilona cum aşează sticluţa pe masă, cum şterge linguriţa, cum păşeşte în vîrful picioarelor şi se lasă pe scaunul ei de la picioarele patului. Pe urmă simţi mîngăierea privirilor ei pe obrajii lui, pe frunte, pe buze... Şi nu cuteza să clipească, de frică să nu-şi risipească bucuria inimii...

De-aci încolo Apostol Bologa pierdu socoteala vremii. Doctorul Meyer venea de cîte două ori pe zi, îi spunea că n-are nimic, dar să stea în pat pînă ce-i va aduce el o doctorie miraculoasă, care imediat îl va vindeca aievea. Apoi, într-o dimineaţă, doctorul sosi mai voios şi strigă din prag :

— Aide, jos din pat ! Cred că poimîine am să-ţi aduc ce ţi-am promis... Pînă atunci însă n-ai voie să ieşi din casă, ia seama ! Nici dincolo, la cancelarie, de loc !...

Răbdare ! Cum ai răbdat zece zile, vei mai răbda două... Și fiindcă atunci, știi, mi-ai șoptit o prostie, află acuma de la mine, tinere prietene, că viața nu e niciodată o povară și că moartea e povara cea mai grea !... Așa ! Ține minte ce-ți spune un doctor ursuz și amărît : moartea cea mai eroică nu prețuiește în realitate cît viața cea mai ticăloasă !...

A treia zi, ca niciodată, doctorul Meyer veni la amiazi, triumfător, fluturînd o hîrtie în mînă.

— Uite leacul-minune, prietene ! zise dînsul cu o exuberanță atît de nepotrivită cu firea lui, încît părea silită. O lună concediu de convalescență ! Asta-i sănătatea ta !... Crezi c-a mers ușor ? Ehe... Dar nici eu nu m-am lăsat pînă ce n-a capitulat excelența. În sfîrșit, poftim !... Mi se pare că la patru pleacă un tren... Va să zică, ai vreme să-ți faci bagajele și să o ștergi !... Ce, nici nu te bucuri ? Ei, poftim recunoștința militară ! Mă bucur eu, om bosumflat, și dumnealui face mofturi !... Bravo !... A, să nu uit : acasă trebuie să te așterni pe o cură de mîncare și de odihnă, știi, eroică !... Acuma aide, să nu scapi trenul !...

— Dar oare se mai întoarce aici, domnule doctor ? întrebă atunci Ilona, fără sînge în obraji și cu o îngrijorare rău ascunsă în ochi.

— Desigur, fetițo, făcu medicul jovial, luînd-o de bărbie. N-ai grije, că nu fuge !

— Nu de-aceea, dar... așa ! bîlbîi Ilona, roșind pînă-n vîrful urechilor.

Petre înțelese atîta că e vorba de *urlab* și, spre mulțumirea doctorului, îndată se apucă, plin de fericire, să adune lucrurile locotenentului. Ilona se retrase după ușă și nu se urni de acolo pînă ce Meyer ură drum bun și petrecere frumoasă lui Bologa.

În odăița albă, în razele albe ale soarelui tînăr, care rîdea la toate ferestrele cu mușcata însîngerată, un val de tristețe își tremura pînzișul. Apostol stătea lîngă masă, cu hîrtia de concediu în mînă, uitîndu-se cînd la Petre

care, de bucurie, mormăia rugăciuni și strîngea de zor bagajele, cînd la fata groparului, care înțepenise în dosul ușii, privind afară, departe, cu o expresie imobilizată de o teamă chinuită. Bologa se credea dator să-i spuie ceva, dar o frică nelămurită parcă-i strîngea gîtul ca un laț. În cele din urmă izbuti să rostească cu o voce aproape poruncitoare :

— Ilona...

Fata, ca și cînd atîta ar fi așteptat, răspunse cu o privire întunecată și apoi o zbughi afară, trîntind ușa, alergînd undeva, să-și ascundă inima.

— Fac și eu singur, don locotenent, zise Petre, crezînd că Apostol ceruse fetei să le dea o mînă de ajutor. Bine că ne-a ajutat Dumnezeu să ne mai tragem și noi pe acasă din cele străinătăți...

Apostol Bologa numai acuma își dădu seama că nu se bucură de concediu.

„Nici nu-mi bate inima că merg acasă, nici rău nu-mi pare că mi-au căzut în baltă planurile, se gîndi el abătut. Și mă prăpădesc cu firea din pricina unei țărăncuțe..."

Aruncă pe masă foaia de concediu și începu să se plimbe de ici-colo, cu mîinile la spate, pipăindu-și degetele în neștire. Atunci simți verigheta de logodnă în inelarul stîng și se opri trăznit. De cîtă vreme nu și-a adus aminte de Marta, logodnica lui ? Și nici măcar inelul nu l-a luat în seamă, desigur tot din pricina fetei groparului...

Plecă din vreme la gară. Groparul cu Ilona îl însoțiră ca pe un mosafir drag. Cînd sosi trenul, Apostol dădu mîna cu Vidor și apoi cu fata. Mîna ei ardea, iar în ochi îi licărea o întrebare. Pe urmă se urcă în vagon și se uită pe fereastră pînă ce porni trenul. Groparul se întoarse îndată spre ieșire, Ilona însă rămase pe peron, nemișcată, cu privirea lipită pe pervazul ferestrei în care Apostol zîmbea uitat... Pe urmă o coroană înmugurită a unui cireș bătrîn acoperi și fereastra și vagonul și trenul...

7.

Aleea de fagi din Parva, dreaptă și îngrijită, de la gară pînă-n mijlocul orășelului, părea noaptea un tunel nesfîrșit. Pașii lui Apostol Bologa scrîșneau harnic pe prundișul umed, încît Petre, împovărat cu două geamantane, de-abia se ținea după dînsul, gîfîind din greu. Piața pătrată era pustie, toate casele dormeau... O luară pe strada principală, în sus, și nici pe acolo nu întîlniră țipenie de om.

— Am ajuns la domnu avocat Domșa, de-acu nu mai avem mult, bîigui Petre din urmă, suflînd ca un taur și arătînd cu capul spre o casă mîndră, pe dreapta.

Apostol nu răspunse, parcă n-ar fi auzit nimic, deși vorbele ordonanței îi atinseră urechile ca o mustrare, fiindcă tocmai în clipa aceea se uitase și el spre casa în care acuma, ca și odinioară, stăpînea Marta, ființa iubită. Se simțea atît de vinovat față de logodnica lui, că de-abia aștepta ziua de mîine, să alerge la ea, să-i cadă la picioare și să-i ceară iertare...

În curînd se zăriră în beznă sclipirile turnului bisericii și Apostol își iuți mai tare mersul. Casa părintească era scufundată în noapte... Cînd deschise portița, un dulău bătrîn îi sări în cale, hămăind furios. Apostol îl domoli cu o șoaptă și cîinele i se gudură la picioare, bătînd pămîntul cu coada-i stufoasă, parcă i-ar fi fost rușine că nu l-a recunoscut mai curînd...

Zgomotul portiței și lătrătul dulăului dezmorțiră casa întunecată. O licărire galbenă răsări în dosul unui geam, dispăru și se ivi iar în antreu, apropiindu-se de ușa dinspre curte. Apostol urcă treptele și bătu. Lumînarea se opri șovăind... Din altă odaie se auzi glasul doamnei Bologa, și apoi cheia se învîrti de două ori în broască, pe dinăuntru. Mîna lui Apostol apăsă clanța, și lumina tremurată îi izbi drept în față. Servitoarea țipă ca și cînd ar fi văzut o arătare :

— Tulai, doamnă, tulai și vai de mine, c-a venit domnișorul !...

Apostol intră vesel, iar Petre închise ușa. În pragul odăiei din fund apăru doamna Bologa, în capul gol, cu fața albă ca hîrtia, uitîndu-se parcă n-ar fi îndrăznit să dea crezămînt ochilor, apoi izbucni printre lacrimi :

— O, dragul mamei, scumpul mamei...

Se îmbrățișară îndelung, murmurînd în același timp vorbe și crîmpeie de fraze fără legătură, în care bucuria și înduioșarea își găseau descărcarea trebuincioasă. După ce se mai potoli, d-na Bologa se întoarse spre servitoarea ce înlemnise cu lumînarea în mînă :

— Rodovico, ce stai ca o toantă ?... Pune sfeșnicul pe masă și du-te fuga de ațîță focul, să pregătim ceva de îmbucat domnișorului... Fuga, Rodovico !... Iar tu, Petre, așează colo lîngă ușă bagajele și odihnește-te oleacă, să mănînci și tu, că pe urmă o să pleci acasă...

— Ba eu, doamnă, mai bucuros aș porni la drum, să nu mă apuce moleșeala — zise ordonanța ștergîndu-și sudorile ce-i curgeau pe frunte și pe obraji — că mai am o postată bună pînă peste apă.

— Așa-i, bine zici că tu ești de peste Someș, din Ierusalim... Te-am uitat, Petre, uita-te-ar necazurile... atunci du-te cu Dumnezeu !

Doamna Bologa conduse pe Apostol în iatacul ei, în fund, cu o singură fereastră, și aceea oblonită. Din tavan atîrna lampa cu abajur de porțelan. Patul era așternut. Aici și-a petrecut Apostol copilăria, pînă ce a trecut în Năsăud. Aici fusese pătuceanul lui, unde-i acuma o sofa cu căpțușeala roasă la colțuri, și aici zicea cu glas tare rugăciuni fierbinți, dimineața și seara, în genunchi, cu ochii la icoana cea veche din perete, deasupra patului, privind lacom pe bunul Dumnezeu, care șade pe nouri albi, pe tron de aur...

Toate au rămas cum au fost odinioară, numai măicuţa a cărunţit puţin şi a dobîndit cine ştie cîte zbîrcituri fine în colţurile ochilor plini şi azi de focul credinţei, pe cînd el, Apostol, parcă-i un străin ori parcă a căzut într-o lume străină.

Doamna Bologa îi ceru să-i povestească numaidecît toate cîte a pătit de cînd n-a mai fost pe acasă, zi cu zi, şi mai ales suferinţele din spitale. Pînă să vorbească însă Apostol, care devenise gînditor în odăiţa grea de amintirile copilăriei, doamna Bologa, întîi ca să-şi deşerte inima şi apoi fiindcă cu cît îmbătrînea, cu atît se făcea mai vorbăreaţă, prinse a-i istorisi, la nimereală, fel de fel de amănunte din viaţa ei şi a tîrguşorului :

— Parcă-mi spunea Dumnezeu că ai să vii, dragul mamei, că vai, cîtă grije ţi-am mai purtat de cînd am aflat prin ce-ai trecut... Tot aşteptam, aşteptam scrisori de la tine şi tot nimic, de chiar Marta s-a minunat, ce să fie ? Apoi m-am sfătuit şi cu Domşa că el e tare de treabă şi cuminte, ei, şi am socotit că ai trecut în ţară, la ai noştri, doar auzisem pe-aici că aţi venit să vă bateţi cu românii, Doamne, fereşte-ne şi iartă-ne... Bine însă că te-a luminat Dumnezeu şi ai stat pe loc, că de puneau mîna pe tine, mîndrul mamei, vai, Doamne ! Păţeai şi tu ca bietul protopopul nostru, ba poate şi mai rău... Ce noroc că nu ne-am culcat, zău aşa ! De obicei pe vremea asta sîntem adormite, dar azi parcă Dumnezeu ne-a şoptit să mai stăm... Şi uite aşa vorbeam cu toanta asta de Rodovica şi o muştruluiam, că tocmai azi-dimineaţă a plecat şi maiorul cel polonez şi am robotit toată ziua ca să curăţim în odaia unde a stat aproape şapte luni, ştii, în odaia ta şi care a fost a tatălui tău, fie iertat... Ce-i drept, maiorul a fost om de omenie, dar acuma a trebuit să plece că, zice, iar o să pornească bătăliile cele mari... Degeaba, nu se arată a pace... S-a tot vorbit vreo două săptămîni că vine pacea, că muscalii aşa şi pe dincolo... aş, palavre ! Dealtfel de pe

aici s-au dus mai toate cătanele, de-abia au mai rămas de sămînţă, din pricina depozitelor... poate le-ai văzut, barăci de scînduri, un oraş întreg, lîngă drumul Feleacului...

O întrerupse Rodovica, rumenă de sprinteneală, aducînd mîncarea domnişorului. Pe cînd aşternea masa, găsi şi ea de cuviinţă să zică :

— Vezi, doamnă, cît de adevărate-s semnele la om ? Toată ziulica mi s-a bătut ochiul drept şi iată că Dumnezeu ne-a trimes bucurie în casă !

— Ia mai taci, Rodovico, că semnele-s de la diavol ! hotărî doamna Bologa, nemulţumită că slujnica i-a luat vorba din gură. Mai bine dă fuga şi fă patul domnişorului în odaia dumnealui...

În vreme ce Apostol mînca cu poftă, doamna Bologa, după cîteva întrebări, la care răspunse tot ea, începu iar despre Pălăgieşu, despre greutăţile gospodăriei, despre protopopul Groza... Cînd isprăvi masa, Apostol îi puse o singură întrebare :

— Dar Marta ce face, mamă ?

— Face bine, dragul mamei, că-i sănătoasă şi tînără, zise doamna Bologa puţin încurcată, ca şi cum ar fi aşteptat întrebarea şi ar fi uitat răspunsul pregătit. Ce să-ţi mai spui eu, că ai s-o vezi tu, şi... Eşti gata, Rodovico ? adăogă repede către servitoarea care se ivise în uşă. Aşa... că domnişoru-i ostenit şi-i trebuie odihnă bună !

Îl petrecu în odaia lui şi-l sărută pe frunte, ca odinioară, cînd dormea în iatacul cu Dumnezeu pe perete. Apoi Apostol rămase singur. Pe mescioara de noapte fîlfîia flacăra portocalie a unei luminări scufundată într-un sfeşnic înalt de aramă. Umbre moi jucau pe podele, pe ziduri, în tavan, ca nişte visuri de om necăjit.

„Noapte bună !“ îşi zise Apostol, dezbrăcîndu-se la iuţeală, vîrîndu-se în pat şi sucindu-se în dreapta şi-n stînga pînă să-şi potrivească bine culcuşul.

Suflă în luminare. Voia să adoarmă îndată, fiindcă într-adevăr călătoria îl zdrobise... „Dar oare de ce s-a încurcat mama cînd am întrebat-o de Marta ?“ îi trecu prin creieri, fulgerător. Fireşte, doamna Bologa n-o prea iubeşte şi s-a împotrivit pînă la logodnă, totuşi pe urmă s-a împăcat... Degeaba, e vinovat faţă de Marta şi negreşit va merge chiar mîine... O iubeşte şi trebuie s-o iubească numai pe ea... În locul ei însă apărea Ilona, cu năframa roşie pe cap, cu ochii în care joacă rîsete stranii, cu glasul care mîngăie şi zgîrie... Şi fără să vrea, simţea o plăcere nemărginită ştiind cu siguranţă că departe, într-un sat, există o fiinţă care şi în vis îl poartă numai pe el în inimă... Dar asta nu se poate ! Marta ! Unde-i Marta ? Mîine neapărat va merge la ea...

A doua zi se deşteptă în sărutările soarelui vesel de aprilie. În odaie parcă intrase iarăşi primăvara, cu valurile albe de lumină, cu îndemnuri de bucurie. Pe masă, pe o tavă aşternută cu şervet înflorit, aştepta ceaşca lui de odinioară, plină de cafea cu lapte, şi o halcă zdravănă de cozonac. În sufletul lui sălăşluia o mulţumire mare. Îi era dragă toată lumea.

„Dacă aş fi izbutit, acum cine ştie unde aş fi“, se gîndea cu o înfiorare ca un junghi.

Dar gîndul se stinse ca şi cum n-ar fi putut rezista bucuriei de viaţă ce îi clocotea în inimă.

Din odaia aceasta o uşă dublă dădea în cerdacul din faţă, înconjurat de grădiniţa cu flori. Acolo, într-un jilţ învălit cu o scoarţă veche, Bologa se tolăni tihnit, ca un burghez fără griji, după o masă bogată. Avea de gînd să se odihnească puţin şi apoi să plece la Marta.

Umbrele de-abia înfiripate ale nucilor din grădiniţă, sădiţi în ziua în care s-a născut el, îi gîdilau obrajii alintaţi de razele calde. Din cerul foarte albastru şi curat cobora linişte, precum din casele împrăştiate, din copacii înmuguriţi, din cîmpurile spintecate de pluguri, din dealurile gălbui, din pădurile negre bătînd în verde se înălţa în unde nevăzute viaţa cea mare, atotputernică, neîndurată şi totuşi nesfîrşit de ademenitoare. În văzduh plutea dragostea de viaţă cu tremurări de aripi argintate, cîntînd imnuri de slavă, care picurau în inimi fericire adevărată şi mii de speranţe.

Sufletul lui Apostol sorbea vraja primăverii, nesăturat. Ochii lui priveau, dar nu vedeau, precum urechile lui nu auzeau decît chemările care fîlfîiau în ceruri. Oamenii treceau pe uliţă, îi dădeau bineţe, şi el nu-i lua în seamă. Împrejurul său roiau amintirile copilăriei, care parcă-l strămutau în trecut. Şi vremea trecea peste dînsul, nemăsurată şi nepătrunsă, cum trece peste oamenii lecuiţi de ispitele fericirii.

Apoi deodată îi plezni auzul o voce cunoscută, veselă, puţin prea ascuţită, cu sclipiri de rîs zglobiu. Apostol întîi avu impresia că a căzut de pe o culme şi se ridică în picioare ca muşcat de şarpe. În stradă, în dreptul porţii, se oprise Marta, care nu-l vedea şi vorbea ungureşte cu un ofiţer de honvezi, arătîndu-i casa. Cînd intră în curte şi-l zări, îi strigă „bună ziua“ tot pe ungureşte, în vreme ce ofiţerul, la spatele ei, duse mîna la cozoroc, zîmbind jenat. Peste cîteva clipe Marta ajunse în faţa lui Apostol. Purta o bluză albă dantelată şi o pălărie mică, de sub care se zbîrleau cîrlionţii castanii. Îi erau obrajii aprinşi, şi în ochii de veveriţă scînteia o veselie nestăpînită.

— Rodovica a umplut oraşul c-ai sosit azi-noapte, ciripi ea, apropiindu-se. Te-am aşteptat să vii, dar am pierdut răbdarea şi iată-mă !

Vorbea tot ungureşte şi cu atîta plăcere, că buzele-i puţin cărnoase tremurau. Apostol era buimăcit auzind-o, se silea să zîmbească şi se feri să strîngă mîna mică întinsă spre el. Peste o clipă însă îi apucă degetele cu o mişcare maşinală şi răspunse de asemenea ungureşte :

— O, domnişoară... nici nu mă aşteptam să... Iartă-mă, sînt zăpăcit !

Pentru că nu i-a sărutat mîna cum obişnuia, şi i-a zis „domnişoară", Marta avu o şovăire şi chiar surîsul i se vesteji un moment. Dar îşi reveni repede şi, întorcîndu-se spre însoţitorul ei, îi vorbi cu o veselie mai zgomotoasă, ca şi cum ar fi vrut să-şi risipească umbra de nemulţumire :

— Uite logodnicul meu, pe care îl cunoşti din cîte ţi-am povestit despre el !... Să ştii, adăogă apoi iar către Apostol, că dumnealui mi-a ţinut tovărăşie toată iarna, altminteri m-aş fi prăpădit de urît !

Ofiţerul de honvezi, ferches, spilcuit, pudrat, ieşi la iveală, mai îndrăzneţ. Pe braţul stîng purta pardesiul Martei. Salută ceremonios, zîngănindu-şi pintenii :

— Locotenent Tohaty...

Urmă o pauză, fiecare aşteptînd să înceapă cellalt vorba. Tot Marta curmă tăcerea, cu o vioiciune atît de exagerată, că amîndoi bărbaţii plecară ochii :

— Am fost în piaţă pentru cumpărături şi acolo l-am întîlnit pe domnul...

Se întrerupse, rîse cu mici hohote scurte şi continuă tot rîzînd :

— Atunci ce mi-am zis ? Hai să-l iau cu mine, să-l prezint lui Apostol, ca nu cumva să fie gelos !... Şi uite aşa l-am luat... Dealtfel şi el e logodit, aşa că...

Iar rîse. Acuma însă cei doi, încurcaţi, zîmbiră cu cîte o uşoară plecăciune. Marta, încurajată, deveni mai sinceră, aruncă la o parte rîsul silit şi urmă cu glas moale :

— N-ai fost deloc sîrguincios cu scrisorile... Dar eu nu m-am supărat, ci am plîns mult din pricina... din pricina ta, mai ales de cînd am aflat ce-ai suferit... Cinci răni şi cinci luni de spital, îngrozitor ! Dumnealui m-a asigurat mereu că o să vii acasă, în concediu de boală, şi nu l-am crezut deloc. Acuma i-a ieşit dreptatea... Bine că n-am pus rămăşag, că era cît pe-aci să...

Întîlni privirea lui Bologa şi nu mai sfîrşi, cuprinsă de o frică pe care n-o putea birui. Lui Apostol, ascultînd-o îi trecea întruna prin creieri gîndul că a vrut să-i ceară

iertare. În cele din urmă, gîndul acesta îi ţîşni în ochi ca o strălucire de ură şi se statornici într-o privire duşmănoasă, care frigea. Cînd tăcu Marta, îşi dădu şi el seama şi se cutremură, parcă s-ar fi trezit cu un pumnal în mînă, gata să lovească. Se ruşină şi se uită la locotenentul de honvezi, întrebător. Apoi se uită la Marta şi surîse, speriat puţin şi el însuşi de spaima ei.

— Şezi, M... m... Uite fotoliul ! bolborosi dînsul, necutezînd a-i zice pe nume, şi trăgînd jilţul mai aproape de ea.

Atunci interveni ofiţerul cu întrebări grăbite despre lupta în care a fost rănit Apostol, despre noutăţile frontului, despre perspectivele păcii... Şi Bologa, dobîndindu-şi stăpînirea de sine, îi răspunse prompt, cu amănunte tehnice, chiar cu oarecare emfază, care-i şedea rău. Marta, aşezîndu-se în fotoliu, se linişti curînd şi se amestecă în convorbirea lor, mai cu glume, mai cu suspine fără rost... Nici nu mai tăcură deloc, de frică să nu se reîntoarcă atmosfera de gheaţă de adineaori. Iar în clipa cînd totuşi se ivi o pauză, Marta sări din jilţ, cu vioiciunea silită de la început, gata de plecare. Toţi trei scăpară cîte un oftat de uşurare.

— Dar pe la noi cînd ai de gînd să vii, ursuzule ? îi zise ea, la despărţire, româneşte, aranjîndu-şi faldurile bluzei la piept, ca să nu fie nevoită a se uita în ochii lui. Şi tata te aşteaptă... dacă de mine nu ţi-e dor de fel ! adăogă apoi, după două secunde, cu ton mai ştrengar.

— Desigur... trebuie să viu, murmură Bologa, stăpînindu-şi cu greu o revoltă subită. Dar mai tîrziu puţin... Nu mă vezi în ce hal sînt ?

— Pînă la noi faci tocmai vreo treizeci de paşi, replică Marta, veselă de-a binelea şi ridicînd ochii cu o sfidare drăgălaşă. Şi-apoi nu eşti aşa de slab să nu poţi ieşi în lume... Te-ai făcut doar mai rece şi mai morocănos, încolo nu prea te-ai schimbat !

Siguranța ei îl uimi într-atîta, că răspunse aproape umilit :

— M-am sălbătăcit...

Marta însă pornise prin grădiniță, parcă iarăși s-ar fi speriat, și Tohaty după ea, ca o umbră credincioasă. În stradă o birui curiozitatea și întoarse capul, să vază ce face Apostol. Îl văzu rezemat de stîlpul cerdacului, cu fața cumplit de schimbată. Ea totuși zîmbi și-i trimise o sărutare, cu o cochetărie inconștientă.

Apostol Bologa cuprinse stîlpul cu amîndouă brațele, ca și cum ar fi primit un junghi în inimă. Dar îi urmări din ochi, îi văzu rîzînd și mai ales pe ea legănîndu-se din șolduri în cadența pașilor. Apoi, cînd îi pierdu din vedere, prinse deodată să hurduce stîlpul cerdacului, din toate puterile, cu o desperare îngrozitoare, ca un smintit, scrîșnind neîncetat, cîteva minute, fără să-și dea seama :

— Afară !... Afară !... Afară !...

Pe urmă, tot așa de brusc, se potoli și-i fu rușine că a zgîlțîit stîlpul și a bîiguit „afară", ca un prost. În piept îi mai horcăia ura, dar mintea începea să cumpănească. Se lăsă în fotoliu și zise că trebuie să judece bine, fără pripire, ce s-a întîmplat, altfel îl amenință cine știe ce urmări. În realitate ea se mîndrește cu vina, pe cînd el... a vrut să-i ceară iertare. El a purtat-o în fundul inimii și i s-a închinat ca la o icoană, în vreme ce ea își omora plictiseala cu honvedul.

— Îngrozitor, îngrozitor ! îi murmurau buzele singure.

Acuma era absolut sigur că numai din pricina ei a pornit la război, numai ca să-i împlinească un capriciu și-a pus inima în fața gloanțelor... Pentru un capriciu ! Atît de mult a iubit-o !

Peste drum crucea din turnul bisericii strălucea cu fulgerări de aur. Ochii lui Apostol se încăpățînau să înfrunte razele ce izvorau din trupul crucii, parcă lumina lor orbitoare și triumfătoare ar fi încercat să-l sfideze

sau să-l dojenească tocmai în momentele cînd creierii lui se frămîntau cu necredința ființei care i-a frînt în două viața. Apoi deodată privirea lui coborî de la cruce, jos, în cimitirul de lîngă biserică și descoperi piatra cu inscripția aurită, însemnînd mormîntul și amintirea tatălui său. I se părea că literele s-au cam șters și se gîndi să cheme pe pietrarul cel bătrîn, să reînnoiască poleiala. În aceeași clipă însă își aduse aminte, atît de clar ca și cum le-ar fi auzit acuma întîia oară, cuvintele pe care i le-a spus tatăl său odinioară, în Năsăud : „Să-ți faci datoria totdeauna și nu uita niciodată că ești român !" Își amintea perfect nu numai glasul ci și intonația exactă : „Niciodată" și „român" le-a rostit apăsat, ca o subliniere iar în „român" a pus cel puțin trei „r"...

„Adică ce rost are amintirea aceasta acuma ?" se întrebă Apostol. luîndu-și seama și negăsindu-i rostul. nici legătura cu ceea ce-l preocupa pe el în momentele acestea.

Mai stătu vreo jumătate de oră în cerdac, fără să găsească soluția. Intră în odaia sa, abătut, nehotărît, cu gîndurile împrăștiate. Se puse să caute ceva, apoi se regăsi la biurou, scoase tremurînd hîrtie de scrisori și așternu, foarte grăbit, cîteva rînduri către avocatul Domșa, anunțîndu-l că consideră logodna cu Marta ca o nesocotință copilărească și de aceea îi înapoiază verigheta.

„Uite ce simplu și cum nu mi-a venit în minte !" își zicea scriind adresa, mulțumit parcă ar fi găsit o comoară.

Scotoci prin sertare și în sfîrșit dădu peste ce căutase adineori : o cutiuță căptușită cu catifea albastră. Își scoase verigheta din deget și o puse în cutiuță, iar cutiuța o împachetă frumos și o sigilă cu ceară roșie.

Apoi chemă pe Rodovica și o trimise cu scrisoarea și cu pachețelul la domnul avocat Domșa, poruncindu-i să i le dea chiar dumnealui în mînă.

Apoi ieşi iar în cerdac şi iar văzu inscripţia pe mormînt şi iar îşi aminti vorbele tatălui său : „...nu uita niciodată că eşti român !"

8.

Doamna Bologa pregătise o masă împărătească în cinstea lui Apostol. Pe cînd se aflau tocmai la friptură, năvăli în casă avocatul Domşa cu faţa roşie şi asudată şi cu ochii rotunzi umflaţi de o agitaţie puternică, strigînd din antreu :

— Iartă-mă, dragă doamnă, că viu aşa... te rog din suflet...

Speriată de înfăţişarea lui, doamna Bologa sări de la masă, sigură că i s-a întîmplat o mare nenorocire cu Marta : ori c-a fugit cu ungurul, ori ceva mai rău... Dar Domşa urmă grăbit, aruncîndu-şi pălăria pe un scaun şi ştergîndu-se pe obraji cu batista :

— Nu m-aş fi aşteptat să-mi facă Apostol una ca asta, pentru nimica-n lume, doamnă, îţi jur ! Atîta încredere am avut într-însul, în cuminţenia şi în cinstea lui, că acuma parcă mi-a dat cu barosul în frunte, zău aşa, dragă doamnă !

Cu cît vorbea, se aprindea şi asuda mai tare, fiind cam grăsun de la Dumnezeu. Căuta să se liniştească, îndulcindu-şi glasul din ce în ce, dar îngrijorarea din ochi tot nu izbuti să şi-o potolească, mai ales că Apostol rămăsese locului netulburat, continuînd a se lupta cu un picior de găină, ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic. Doamna Bologa se zăpăci de tot auzind că Apostol e pricina supărării avocatului, căci ei nu-i spusese Apostol c-ar avea vreo neînţelegere cu viitorul său socru. Ce-i drept, Rodovica s-a grăbit să-i şoptească, la bucătărie, cum a trimis-o domnişorul la domnul avocat, dar doamna Bologa a crezut că e vorba de vreun „suvenir" din război, pentru Marta. De aceea acum nici nu ştia ce să zică şi, ca să iasă din încurcătură, pofti pe Domşa să ia loc şi să-i facă cinstea de a gusta puţină friptură. Invitaţia ei şi răceala lui Apostol provocă o nouă abureală de sudori pe obrajii avocatului. Mulţumi doamnei printr-un surîs desperat şi se întoarse spre Apostol :

— Ştii bine cît te preţuiesc, dragul meu, zise cu o ezitare, ca în faţa unui necunoscut. Altfel nici n-aş mai fi venit, după scrisoarea ta... în sfîrşit, după gestul... care m-a jicnit, Apostole, foarte... foarte rău...

— Era datoria mea să fac gestul, domnule Domşa, răspunse Apostol, ridicînd ochii la el şi privindu-l cu o linişte neclintită.

— Dar ce-i, ce s-a întîmplat ? întrebă atunci d-na Bologa, mai venindu-şi în fire şi adăogînd : Ia loc... ia loc, uite colea... O, Doamne-Dumnezeule, că m-am şi speriat, şi nici baremi nu ştiu de ce !

— Cum ? Nu ştii nimic, nu ţi-a spus Apostol ? se miră Domşa cu o scăpărare de nădejde în toată înfăţişarea. A, zi, nu ştii ?... Apoi stai, dragă doamnă, să auzi şi să te cruceşti, nu alta !

Îi povesti foarte amănunţit, căci Domşa avea darul de a lungi vorba, cum tocmai aşteptau pe Apostol, după ce Marta a avut atenţia delicată să vie să-i zică ea bun sosit, fără să se uite la etichete şi la mofturi, cînd colo, în locul lui, apare Rodovica. Ce-o fi, ce n-o fi ? În sfîrşit, a rupt plicul, nerăbdător, a citit şi... cît pe-aci să-i vie rău. Marta chiar a leşinat, şi cu drept cuvînt, căci asemenea palmă poate să ştirbească reputaţia unei fete şi să-i compromită viitorul. Cutiuţa nici n-au mai desfăcut-o, au uitat-o... Dintru-ntîi el a fost decis să ia act pur şi simplu, să-i înapoieze şi Marta inelul de logodnă şi să încheie pentru toată viaţa socotelile cu Apostol. Pe urmă totuşi s-a gîndit că băiatul e tînăr, şi tinereţea-i năbădăioasă : cine ştie ce i s-o fi năzărit lui şi, pentru o copilărie, ar fi păcat să se despartă o pereche aşa de potrivită... A venit deci să afle cauzele „gestului" şi să-i

atragă luarea-aminte asupra gravității unei hotărîri neîndreptățite, cînd e în joc onoarea unei domnișoare...

— Hotărîrea mea e nestrămutată, domnule Domșa, îi răspunse Apostol cu același calm imperturbabil, după ce, în vremea cît vorbise avocatul, mîncase tacticos, ciugulind cu mare băgare de seamă toate oscioarele de pe farfurie. Și e nestrămutată fiindcă nu mai iubesc pe domnișoara Marta !

— Cum n-o mai iubești ? De ce ? întrebă Domșa, căscînd mari ochii.

— De ce ! Pentru că n-o iubesc ! zise Apostol, ștergîndu-și gura cu șervetul și uitîndu-se surîzător la doamna Bologa, care ședea năucită pe scaun, parcă nu și-ar fi crezut urechilor.

— Asta nu se poate ! strigă avocatul. Nu se poate ! Asta nu-i cauză serioasă ! Pentru închipuiri copilărești nu se poate zdrobi norocul unei fete !... Spune și d-ta, doamnă, că doar ești femeie înțeleaptă și ai văzut multe în lume, spune : se poate ?

Întrebarea găsi pe doamna Bologa nepregătită. În adîncul sufletului era mulțumită că Apostol a ajuns la vorbele ei. Purtările Martei o indignaseră pe ea, care niciodată n-a cunoscut cochetăria.

Nu că ar fi bănuit-o de lucruri prea grele, dar pe nevasta feciorului ei n-o putea vedea decît ca o ființă de jertfă, cum a fost și dînsa. Să-i mai ardă de petreceri și de nebunii, cînd logodnicul ei își riscă viața în fiece minut, în război, asta doamna Bologa n-o putea ierta. Nu i-a scris băiatului despre acestea pe șleau, ca să nu-l mai amărască : se hotărîse însă să-i spuie tot cînd va veni acasă... Totuși, acum îi era milă de „bietul Domșa, om tare de treabă“, și chiar de Marta puțin, gîndindu-se la rușinea ei dacă va prinde lumea de veste. Îi și zise lui Apostol îndată să chibzuiască bine ce face, că nu-i glumă și nici jucărie o logodnă stricată...

Aproape un ceas hărțuiră amîndoi pe Apostol, încît Rodovica se arătă de cîteva ori prin jurul mesei, cu semne desnădăjduite că i se fac scrum mîncările pe foc. Doamna însă se încălzise la vorbă și nu mai voia să știe de mîncări, spre fericirea avocatului, care, devenind mai elocvent, cerea mereu lui Apostol îndeosebi „cauzele și motivele“ unei fapte atît de inexplicabile... Apostol rămase neînduplecat, refuză dîrz alte lămuriri, mulțumindu-se să repete că nu mai iubește pe Marta. Astfel, în cele din urmă, Domșa, perplex, abătut, fu silit să se întoarcă acasă precum venise, cu mîinile goale, fără vreo speranță de împăcare.

În realitate și Domșa observase și condamnase în sinea sa ușurințele Martei, dar niciodată n-a avut puterea să le reprime sau măcar să le puie frîu. Își iubea odrasla unică mai mult ca lumina ochilor, cu o iubire păcătos de îngăduitoare, a cărei țintă era una singură : Marta să se simtă fericită... Și tocmai fericirea ei să se zdruncine din temelii ?

Se sfătui acasă cu Marta cum să se apere, căci era evident, în cîteva zile, tot tîrgul va ști și va comenta întîmplarea aceasta extraordinară. Deci important, foarte important este ca vina desfacerii logodnei să cadă asupra lui Apostol, căruia nu-i putea strica nimic, pe cînd fata... Din vorbă-n vorbă, Marta ajunse la convingerea că toată supărarea logodnicului ei s-a iscat, cu siguranță, din pricina conversației unguresti.

— Acuma sînt absolut sigură, tăicuțule ! strigă ea triumfătoare. Am și observat în privirea lui o încruntare ciudată, de m-a și speriat... Dar spune și tu, tăicuțule, se poate oare să vorbim noi doi o limbă pe care al treilea de față n-o pricepe ? Ar fi fost cuviincios ?

— S-o fi trezit într-însul șovinismul tatălui său, că și ăla a fost turbat rău, zise Domșa, aprobînd. A și stat doi ani în temniță, cu Memorandul...

— Urît e șovinismul, tată ! vorbi Marta după un răstimp. Nu-i așa ?... Omul să-și iubească neamul, firește, însă nu cu ură pentru celelalte neamuri, nu-i așa ?

Fraza aceasta i se păru avocatului atît de „adîncă“, încît nu-și putu stăpîni admirația și îmbrățișă furtunos pe Marta, strigînd :

— Ce deșteaptă-i fetița tatii, ia te uită !... Și pe tine să te părăsească un...

Vru să zică un „ticălos“, dar nu zise, ca și cum i-ar fi fost rușine, sau ar mai fi păstrat în rezervă o spuză de nădejde că Apostol își va lua seama și toate se vor sfîrși bine. Pentru orice eventualitate, și ca nu cumva să răsufle de aiurea vestea, Domșa povesti după-amiazi doctorului, și seara, la „cazină“, judecătorului ungur ce-a pățit cu tînărul Bologa, încheind cu aceeași reflexie :

— Și ce-ți închipui, dragul meu, de ce ?... N-ai să crezi, atît e de absurd : pentru că fetița a vorbit ungurește !... Așa-i că-i fantastic ?... Adică e o crimă atît de grozavă să vorbești ungurește, mai ales cînd e și un ungur de față, care nu știe altă limbă ?... Nu, nu, sînt român și eu, am chiar pretenția să mă cred foarte român, dar asemenea exagerări sînt bolnăvicioase, hotărît bolnăvicioase, ca să nu zic periculoase...

A doua zi toată Parva știa că Apostol Bologa a stricat logodna cu fata avocatului fiindcă a auzit-o vorbind ungurește. Și toată lumea compătimea pe „sărmana Marta“, proorocind că Apostol are să-și frîngă gîtul dacă a apucat-o, în plin război, pe urmele răposatului Bologa. Seara, la „cazina“ românească, unde se adunau azi toți domnii, deoarece în „cazina“ ungurească se instalase popota ofițerilor, se vorbi numai despre Apostol, cu aceeași pasiune ca despre revoluția rusească acum două-trei săptămîni. Cînd veni, pe la șapte, avocatul Domșa, altfel nu prea iubit, toți îl asaltară cu întrebări, la care el răspunse cu multă modestie și tot atîta indulgență pentru tinerețea și ușurința „băiatului“. Senzația cea mare fu însă apariția lui Apostol... Toți se așteptau să se petreacă ceva nemaipomenit, poate chiar un scandal... Spre regretul general, nu se întîmplă nimic. Apostol dădu mîna cel dintîi cu Domșa, care-i zîmbi amical, apoi cu toții, pe rînd, pînă și cu practicanții de la judecătorie, niște băiețandri piperniciți și scutiți definitiv de armată. Nimeni, fiește, nu îndrăzni să aducă vorba despre buba zilei. Într-o atmosferă de jenă, își exprimară părerile asupra mersului vremii și asupra greutăților de trai, unii stăruind mai mult asupra rațiilor de făină și a scumpetei nenorocite care ucide entuziasmul cetățenilor. Apostol nu zăbovi decît vreo zece minute, spunînd la plecare că a venit doar să le strîngă mîinile. După plecarea lui, directorul băncii „Parvana“ observă că locotenentul n-avea decorațiile pe piept, iar contabilul, că n-a suflat nici un cuvînt despre război...

Zilele următoare fierberea în orășel se înteți, mai cu seamă din pricina unor zvonuri ciudate. Pe de o parte, se spunea că lucrurile se vor împăca în curînd, fiindcă cineva a văzut pe Apostol, chiar în mijlocul pieții, întîlnindu-se cu Marta și vorbind ; pe de altă parte însă se zicea că afacerea ar putea să ia o întorsătură neașteptată în urma intervenției notarului Pălăgieșu, care ar fi declarat, la „cazină“, în fața cîtorva domni, și cu glas semnificativ, precum că el nu va permite nimănui, nici tatălui său, să tulbure liniștea cetățenilor.

Într-adevăr, Pălăgieșu, îngrijorat de vîlva stîrnită, se crezu dator să raporteze solgăbirăului, care dealtfel era în curent și deopotrivă de alarmat. Se sfătuiră cum să „păstreze ordinea“ periclitată. Constatară că afacerea e foarte delicată, întîi pentru că e vorba de o neînțelegere de natură intimă, în care statul n-are nici o chemare să se amestece, apoi pentru că în cauză se află un ofițer, asupra căruia autoritatea civilă nu-și poate exercita puterile. Dar în același timp, diferendul provoacă nedumerire în opinia publică prin cauza inițială, anume strecurînd în suflete credința condamnabilă că n-ar putea fi

român onorabil cel ce întrebuinţează limba statului cu predilecţie. Vina e cu atît mai primejdioasă cu cît autorul şi purtătorul ei este un ostaş care, tocmai dimpotrivă, ar avea sfînta obligaţie de-a ridica moralul cetăţenilor, mai ales azi cînd ţara luptă pe viaţă şi pe moarte pentru binele şi fericirea tuturor. Notarul, într-un avînt de indignare, observă că afacerea aceasta e mai gravă chiar decît predicile care au prilejuit internarea protopopului Groza. Asupra măsurilor de luat li se împărţiră părerile. Pălăgieşu ar fi dorit o reclamaţie la superiorii lui Bologa, cerînd, în interesul ordinei şi al liniştei, rechemarea lui pe front. Solgăbirăul s-a gîndit la aceasta, ba a şi vorbit cu comandantul batalionului ce se mai afla în Parva. Căpitanul, beţiv şi dispreţuitor faţă cu civilii, i-a spus că n-are vreme să se ţină de mofturi. Va să zică militarii consideră drept mofturi tot ce nu e înarmat cu puşcă sau cu tunuri ! Mai recomandabil ar fi să se încerce, baremi deocamdată, o aplanare paşnică, printr-o intervenţie amicală.

— D-ta eşti prieten cu locotenentul, zise solgăbirăul. Aţi copilărit împreună... De ce nu cauţi să-i vorbeşti ?

9.

În ziua cînd a rupt logodna cu Marta, Apostol Bologa s-a simţit foarte fericit. În fericirea lui era şi mîndria pentru fermitatea hotărîrii luate şi mulţumirea că a lămurit o situaţie supărătoare. După plecarea lui Domşa a mai avut o explicaţie lungă cu maică-sa care, convinsă de argumentele avocatului şi mai cu seamă gîndindu-se la durerea Martei, se silea din răsputeri să salveze logodna, întocmai cum odinioară încercase s-o împiedice, şi-i părea rău că nu-i acasă şi bietul protopop să-i dea o mînă de ajutor...

Liniştea lui Apostol însă nu avu viaţă lungă. În aceeaşi seară, retrăgîndu-se îndată după cină, ca să evite alte discuţii cu doamna Bologa, fu cuprins de îndoieli din toate părţile. Acuma îşi dădu seama că toată ziua gîndurile lui cele mai tainice au alergat mereu departe, ca şi cum acolo ar fi căutat sprijin. Oare, dacă n-ar fi fost Ilona în inima lui, s-ar mai fi grăbit să înapoieze Martei inelul de logodnă ? Nu s-a revoltat că Marta a venit însoţită de un bărbat străin, ci fiindcă a venit cu un ungur şi a vorbit ungureşte. Atunci nu din gelozie n-o mai iubeşte, ci numai pentru că i-e dragă cealaltă, iar revolta lui împotriva ungurului şi a limbii ungureşti a fost o comedie. Ba comedia a început mai demult... de cînd nu i-a părut rău deloc că boala l-a oprit a doua oară să treacă la români... Mai rău i-a părut cînd a plecat încoace, acasă, parcă axa vieţii lui ar fi rămas acolo, în Lunca... Şi chiar viitorul nu-l mai interesează decît întîmplător... Deşi peste o lună va trebui să se întoarcă tot pe frontul românesc, nu mai e îngrozit de fel, ca şi cum i-ar fi indiferent sau... Atunci poate că iubirea e pricina tuturor zbuciumărilor omului şi a tuturor fericirilor ? Şi totuşi iubirea femeiei nu poate mulţumi sufletul decît uneori şi cîteva clipe. Odinioară a crezut că într-o privire a Martei se ascunde tot cerul şi pămîntul şi toate tainele universului. De dragul ei ar fi făcut orice prostie, orice sacrificiu, ar fi murit fericit dacă i-ar fi cerut, precum dorinţa ochilor ei a căzut hotărîtoare în cumpăna îndoielilor lui cînd a fost vorba să plece la război. Iubirea ei trăia încă în clipa cînd i s-au sfredelit în inimă privirile spînzuratului, la Zirin, la a cărui moarte contribuise şi dînsul cu un „da“ foarte convins, şi totuşi n-a fost în stare să-i potolească zbuciumările, pînă ce a dobîndit o credinţă nouă...

„Sufletul are nevoie de o merinde veşnică, îşi zise Apostol, plimbîndu-se în odaia de culcare, îmbrăcat, neîndrăznind să se aşeze în pat de frica gîndurilor. Dar

merindea aceasta în zadar o cauţi pe afară, în lumea simţurilor. Numai inima poate s-o găsească, fie în vreo tainiţă a ei, fie în vreo lume nouă, mai presus de vederea ochilor şi de auzul urechilor..."

Îndoielile îi roaseră creierii toată noaptea. Cînd stinse lampa, prin perdelele albe tremurau zorile... Se simţea iar vinovat faţă de Marta şi adormi plănuind cum ar putea repara nedreptatea ce i-a făcut-o...

Peste gîndurile lui însă se năpustiră, chiar de a doua zi, zvonurile tîrguşorului. Doamna Bologa îi servea la fiecare masă ba că cutare spune cutare, ba că toată lumea îl condamnă, cu drept cuvînt, fiindcă un bărbat nu trebuie să-şi bată joc de o biată fetiţă fără minte, ba că locotenentul ungur o să-i ceară socoteală... Apostol asculta liniştit şi chiar zîmbind toate veştile, arătîndu-se nepăsător şi hotărît. Numai în sufletul său se revolta : cum se amestecă nişte străini într-o afacere care-i priveşte numai pe ei doi, pe Marta şi pe el ?

Peste cîteva zile doamna Bologa se aşeză la masă cu ochii roşii de lacrimi şi cu atîta spaimă în priviri, că Apostol se tulbură şi, presimţind ceva rău, uită s-o întrebe de ce a plîns, încît doamna Bologa fu nevoită să-i povestească neîntrebată cum a aflat de la oameni ce primejdie îl paşte, cum toată Parva spune c-a făcut de ruşine pe Marta numai fiindcă a vorbit ungureşte şi cum întîmplarea aceasta nu va putea rămîne fără urmări grele, Dumnezeu singur ştie cît de grele... Numai închipuindu-şi urmările, doamna Bologa izbucni iarăşi într-un hohot de plîns. Ca s-o liniştească, Apostol îi zise :

— Adică, mamă, eu n-aş avea dreptul să cer logodnicei mele să-mi vorbească româneşte, crezi d-ta ?... Iţi faci sînge rău de pomană ! Pe inima şi pe gîndurile mele numai eu sunt şi voi fi stăpîn cît voi trăi !

Doamna Bologa, fără să-şi mai şteargă lacrimile, răspunse :

— Vai, Doamne, cum poţi vorbi aşa, dragul meu? Apoi doar nu uita că e război şi nimeni nu mai e stăpîn pe nimic... Moartea şi groaza stăpînesc azi peste toţi oamenii, dragul mamei !... Tu eşti mai învăţat şi trebuie să ştii mai bine... Nu-i vremea acuma să ne arătăm duşmanilor inimile, altfel păţim ca bietul protopop... Că Pălăgieşu ce aşteaptă, decît să facă rău şi necaz oamenilor... Tu, ca tatăl tău, fie iertat, te uiţi numai înainte, dar în război omul se strecoară cum poate... Pînă va trece primejdia trebuie să urlăm cu lupii, altminteri ne mănîncă... Aşa face toată lumea, aşa se cuvine să facem şi noi, dragul mamei... Să nu te superi că te învăţ şi te sfătuiesc, că-s mamă şi numai inima mea ştie cît rabdă de grija ta... Toţi domnii spun că nu-i bine ce faci, că eşti ofiţer şi s-ar putea să ai mari neplăceri pentru asemenea îndrăzneli nesocotite. Chiar directorul de la „Parvana", şi doar ce român a fost el totdeauna, mi-a spus pe faţă să te povăţuiesc să te astîmperi. Dînsul a fost prieten bun cu bietul tatăl tău, dar azi îşi vede de banca lui şi nu crîcneşte, cum nu crîcnesc nici ceilalţi, aici şi pretutindeni...

Ascultînd pe maică-sa, gîndurile lui Apostol răvăşeau prin colţurile celor zece zile de cînd e acasă, descoperind deodată lucruri peste care a trecut fără să le ia în seamă. A ieşit puţin prin tîrg, un ceas două pe zi, s-a întîlnit cu mai toţi surtucarii şi toţi i s-au părut schimbaţi şi speriaţi, deşi cu nici unul n-a vorbit decît nimicuri, cum zicea dînsul. Acuma înţelegea şi schimbarea, şi spaima lor, acuma simţea că toţi s-au ferit de el pentru că n-a îngăduit Martei să grăiască ungureşte. Plecă ochii în farfuria goală, ca şi cum n-ar mai fi putut îndura privirea mamei sale. Din clipa aceasta însă toate cuvintele ei i se încuibară în inimă ca nişte spini şi rămaseră acolo, încremenite într-o durere amară. Apoi cînd glasul doamnei Bologa tăcu, el şopti atît de domol, parcă i-ar fi fost frică să nu trezească pe cineva :

— Rău îmi pare, mamă, c-am mai venit acasă...

Pentru doamna Bologa șoapta aceasta a fost ca o lovitură de măciucă. Demult, încă de pe vremea cînd Apostol, în loc să urmeze cariera preoțească, s-a dus la Budapesta, a bănuit ea că lumina ochilor ei, toiagul bătrîneţelor ei n-o mai iubeşte cum a iubit-o odinioară. I se părea rece, închis şi mai ales o înfricoşa cu necredinţa lui... Şi iată, azi îi pare rău că a venit acasă, pînă într-atîta s-a înstrăinat de ea !... Se porni pe nişte bocete aşa de sfîşietoare, că Apostol numai cu chiu, cu vai reuşi s-o ostoiască.

Totuşi, de atunci Apostol Bologa se simţi străin în Parva. Stătea ceasuri întregi în cerdac, în soare, sorbind albastrul văzduhului, în care îşi plimba neîncetat gîndurile. Deseori ochii lui încercau să se odihnească contemplînd crucea înflorită cu raze din turnul bisericii. Dar sufletul lui era îndată apucat în cleştele unor remuşcări stranii şi, dornic numai de linişte, fugea spăimîntat mai departe... Mai mult zăbovea împrejurul mormîntului de piatră al tatălui său. Ştia inscripţia pe de rost şi totuşi, de cîte ori o privea, căuta s-o silabisească, pentru că în vremea aceasta îi venea mereu în minte linia dreaptă pe care a urmat-o bătrînul în viaţă. O linie dreaptă a rîvnit şi el cu patimă. În zadar. Între inima şi mintea lui era un zid asupra căruia toate sforţările lui se frîngeau neputincioase. Cînd credea că l-a dărîmat, atunci îi simţea mai dureros fiinţa, oricît căuta să se înşele.

Apoi, într-o după-amiazi, tocmai pe cînd se pregătea să iasă în cerdac, se pomeni cu notarul Pălăgieşu, cu care se întîlnise o singură dată, în prima zi, şi de-abia schimbase, în piaţă, cîteva vorbe. Peste prietenia lor dinainte de război se întinsese, pe nesimţite, un văl cenuşiu. Dealtfel, de cînd ajunsese notar, Pălăgieşu îşi luase, încetul cu încetul, o purtare sfidătoare chiar faţă cu surtucarii mai în vîrstă. Fecior de ţăran din Năsăud, sărac şi umilit prin şcoli, s-a îndoit şi s-a căciulit pînă şi-a ajuns ţinta, devenind mîna dreaptă a solgăbirăului ungur care, la izbucnirea războiului, a intervenit să rămîie pe loc, deşi era voinic, spătos şi doar la mers avea puţin beteşug, călcînd prea în afară şi aruncînd picioarele din genunchi în jos, ca un cal împărătesc la paradă. Faţa fălcoasă se mîndrea parcă cu mustăţile umflate, pleoştite, care-i ascundeau gura foarte largă, cu buzele duble şi cu dinţii laţi, strungăreţi. Părul lung, negru, veşnic nepieptănat, îi atîrna peste fruntea brăzdată adînc, acoperindu-i aproape de tot urechile. În înfăţişarea lui te izbea îndată o încredere în sine impunătoare.

Două săptămîni a amînat Pălăgieşu întrevederea cu Apostol. Ar fi fost mai bucuros să-l fi întîlnit undeva întîmplător, ca să se achite de însărcinarea ce şi-o luase faţă de solgăbirău. Deşi era cu vreo trei ani mai bătrîn, păstrase lui Apostol Bologa o stimă instinctivă de pe vremea cînd discutau împreună probleme filozofice, pe care el, biet practicant de notar, nu prea le pricepea şi care de aceea îl impresionau profund.

— Fiindcă tu nu mai vrei să ştii de prieteni, iată că vin prietenii la tine ! zise Pălăgieşu intrînd, cu un zîmbet care-i dezveli toţi dinţii de jos, împreună cu gingia.

Apostol se uită la el, uimit. Era atît de neaşteptată vizita aceasta, că îşi pierdu cumpătul şi nici nu-l pofti să şează. Notarul însă îi apucă voios amîndouă mîinile, i le strînse puternic şi pe urmă luă loc, nepoftit, cu o siguranţă de stăpîn.

— Mă rog... cum... ce vînt te aduce pe la noi ? bîigui Apostol, în picioare, privindu-l mereu cu mirare.

— Ţi se pare aşa de ciudat că vine să te vază prietenul tău din copilărie şi de mai tîrziu ? întrebă Pălăgieşu cu o clipire şireată, care lui Apostol îi scăpără în suflet o scînteiere de ură. Ehei, straşnic te-ai schimbat, frate... De acum trei ani te-ai schimbat de nici nu te mai recunosc !

Siguranţa notarului transformă mirarea lui Apostol într-o nerăbdare ascuţită ca briciul.

— Ce vrei, Alexandre ? Spune, aide, ce vrei ? zise deodată cu o sticlire în ochi.

— Eu ? răspunse Pălăgieşu, trecîndu-şi degetele prin păr şi dezvelindu-şi fruntea. Eu ce vreau ?... Nimic... adică mai nimic !... Intîi să te văd şi apoi... să vorbim !... Mă aşteptam însă, spun drept, la o primire mai...

— Iartă-mă, Alexandre, te rog ! murmură Apostol îmblînzit brusc. Dacă ai şti cîte chinuri îmi zdrenţuiesc sufletul de cînd am venit acasă...

— Cine-i de vină, Apostole ? întrebă notarul cu alt glas. Crezi că eu nu ştiu ? Eu ?... Crezi că se mişcă ceva aici fără ştirea mea... ? Dar tocmai de aceea trebuie să repari, Apostole ! Negreşit trebuie să repari, în interesul tuturor...

Schimbarea tonului şi cuvintele notarului încurcară iarăşi pe Bologa, încît se opri la colţul mesei să asculte mai bine.

— Prin dibăcia mea, prin munca mea am creat aici o atmosferă patriotică absolut necesară în vreme de război, ca şi de pace, urmă Pălăgieşu privindu-l scrutător, ca şi cum ar fi vrut să-i zdrobească orice împotrivire. Acuma căzuşi tu ca un bolovan într-o apă liniştită şi ai tulburat-o. Ai dat prilej de flecăreală, de aprobări şi dezaprobări, în sfîrşit, tulburare şi iar tulburare... Un ofiţer care vine de pe front nu poate să aibă atitudinea ta fără a demoraliza pe unii şi a aţîţa pe alţii, îţi dai seama, cred, ce înseamnă asta ?... Nu ce spui, ci tocmai ce nu spui e... e jicnitor şi păgubitor !

— Aşa ai glăsuit şi cînd ai trimis în internare pe protopopul Groza ? îl întrerupse Apostol, vorbind numai din buze, fără să mişte dinţii încleştaţi.

— Pedeapsa crimei n-are nevoie de justificare, căci crima poartă în pîntecele ei pedeapsa, zise notarul mai aspru. Dealtfel, eu niciodată nu mă justific, pentru că înainte de a face un pas, judec... Eu niciodată, mai ales dacă aş fi ofiţer în armată, n-aş rupe logodna cu o fată numai fiindcă a vorbit ungureşte, Apostole !

— Nu ? făcu iar Bologa, cu buzele albe şi cu ochii aprinşi, parc-ar fi avut friguri.

— Nu ! reluă Pălăgieşu energic, sculîndu-se în picioare ca să-l domine pe deplin. De aceea eşti dator să dregi ce-ai stricat prin nesocotinţă ! Sîntem prieteni şi te sfătuiesc prieteneşte să...

Notarul se dădu în dosul scaunului şi se rezima de spetează cu mîna dreaptă. Părul îi căzuse iar pe frunte şi un smoc i se mişca pe sprînceana stîngă, gata în fiece clipă să-i acopere ochiul. Vorbind, pielea i se întindea pe fălci, iar ţepile nerase de două zile se tot culcau şi se ridicau... Apostol Bologa însă îi vedea numai gura şi mai cu seamă buza de jos, umflată puţin, încît de-abia se mai cunoştea că e dublă. Glasul notarului suna atît de triumfător şi de încrezut, parcă ar fi împărţit cînd palme, cînd mustrări, cînd laude...

Apostol ocoli masa, apropiindu-se de Pălăgieşu, palid la faţă ca un cadavru, dar cu privirile ca două pumnale. Îşi muşcă buzele, învineţindu-şi-le şi murmură foarte înăbuşit, parcă şi-ar fi stăvilit respiraţia aprinsă :

— Tu ?... Tu ?...

Ajunse lîngă notar, la doi paşi. Apoi, cu o iuţeală fulgerătoare, îi repezi un pumn îngrozitor în gură, şoptind ca ieşit din minţi :

— Tu ?... Tu ?... Mişelule !... Mişe...

Notarul se clătină ca şi cum l-ar fi trăznit din senin. Lovitura a fost atît de neaşteptată, că l-a buimăcit cu desăvîrşire. Barba i se însîngeră din buza pleznită. O secundă rămase cu ochii holbaţi la Apostol şi cu gura căscată.

— Ieşi, mişe... ieşi ! gîfîi Bologa, uitîndu-se împrejur după ceva.

Glasul înfundat deşteptă pe Pălăgieşu din aiureală şi-l făcu să înţeleagă brusc ce caută Apostol. Pe o mes-

cioară zări un revolver de care atîrna în jos o cureluşă galbenă. Se întoarse repede, deschise uşa şi ieşi bolborostind în neştire.

— Bine... Bine... Bine...

În antreu îşi luă pălăria din cuier şi văzu pe Rodovica, speriată. Din urmă uşa se trînti cu zgomot aşa de mare, că se cutremurară pereţii casei.

10.

Doamna Bologa, care nu fusese acasă, află de la Rodovica, spre seară, că s-a întîmplat ceva şi că notarul a plecat cu barba plină de sînge. Deşi o muncea curiozitatea, nu avu curajul să întrebe pe Apostol, perpelindu-şi îngrijorările numai cu servitoarea şi vărsînd împreună multe lacrimi ascunse, fiind sigură că „buzatul" (aşa poreclise lumea de mult pe lălăgieşul) n-are să se astîmpere pînă nu-i va face cine ştie ce rău domnişorului. Apostol se dusese puţin să se mişte, dar n-a apucat-o spre piaţă, ci spre capătul tîrguşorului. Se întoarse tocmai la vremea cinei, senin, ba găsi de cuviinţă să şi glumească, la masă, cu Rodovica, amintindu-i cum s-au bătut odată, în copilărie, ca orbeţii, pe malul Someşului. Slujnica se zăpăci, rîse, vru să umble mai sprintenă şi scăpă jos farfuriile murdare, lîngă doamna Bologa, făcîndu-le ţăndări. Ca să nu strice cheful domnişorului, stăpîna îşi reţinu dojenile aspre ce-i stăteau pe limbă pentru Rodovica, sperînd în taină că Apostol îi va povesti din fir în păr ce-a păţit cu notarul. Apostol fu drăguţ tot timpul, tăifăsuind cu ea pînă tîrziu, dar numai despre întîmplări din trecut, stăruind mai cu seamă asupra vedeniei lui în biserică, odinioară, întru bucuria mamei, care îndată îi împrospătă toate amănuntele acelei „minuni cereşti", găsind şi prilejul să observe, în treacăt, că „o, Doamne, cu cît

învaţă oamenii mai mult, cu atîta se depărtează de Dumnezeu..." Apostol nu întîrzie să răspundă cu ton de glumă :

— Dar şi Dumnezeu se învecheşte, maică dragă, ca toate în lumea asta !

Cuvintele acestea spăimîntară atît de mult pe doamna Bologa, că se închină de trei ori şi de-abia pe urmă zise cu glas grav, în care se zvîrcolea evlavia rănită :

— Dumnezeu e veşnic nou în sufletul bietului om, dragul mamei... Numai cînd ai pierdut credinţa cea adevărată poţi vorbi aşa despre cele sfinte... Dar deodată cu Dumnezeu se pierde şi liniştea sufletului, şi sufletul pe urmă se chinuieşte şi se zdrobeşte fără reazim în vîltorile vieţii şi bîjbăie în beznă, întocmai ca un copilaş care ar porni singur în lumea largă, în miez de noapte...

Apostol îşi dăduse seama, în chiar clipa cînd rostise gluma, că va jigni inima mamei şi îi păru rău, dar nu se mai putuse opri. Răspunsul ei îi răsună ca un glas înăbuşit din însuşi sufletul lui, îngrozindu-l. Îi apucă repede mîna, peste masă, şi i-o mîngîie şi i-o sărută, murmurînd ruşinat : „Iartă-mă"... Domna Bologa, surprinsă de pocăinţa lui, fu cuprinsă şi ea de ruşine, îngînă cîteva vorbe neînţelese, pînă ce-şi veni în fire, şi apoi continuă povestirea din copilăria lui Apostol, fără a mai nimeri tonul de adineaori şi ocolind privirile lui întrebătoare, care o tulburau cumplit şi parcă o mustrau. În sfîrşit se întrerupse în mijlocul unei fraze şi zise brusc, foarte blînd şi cu ochii muiaţi într-un zîmbet ciudat :

— De aceea te chinuieşti şi te topeşti, dragul mamei... numai de aceea...

El ca şi cum ar fi aşteptat şi ar fi priceput mai dinainte cuvintele ei, răspunse cu mare uşurare în glas şi de asemenea zîmbind :

— Cînd mă gîndesc ce am suferit şi am pătimit în viaţa mea, deşi scurtă, mi se pare că am trăit destul şi că mîine aş putea muri fără nici o părere de rău ! Unii oameni trăiesc zeci şi zeci de ani şi totuşi, cînd închid

ochii, nu pot spune că au trăit aievea, căci au fost simpli trecători prin viață sau spectatori străini de înțelesul lumii. În schimb pe alții soarta îi împinge în vîrtejurile cele mai crunte și-i silește să îndure toate torturile vieții, toate, și niciodată să nu găsească aici odihna adevărată, liniștea trainică...

Urmară trei zile ploioase, urîte, cernînd tristețe în lume. De dimineață pînă seara, Apostol ședea în cerdac, înconjurat de cărțile lui vechi, în care odinioară își pusese toate speranțele și care, de cîte ori a avut nevoie în viață de sprijin, l-au părăsit ca niște prieteni neputincioși și fricoși. Se plimba grăbit prin sistemele falnice de înțelepciune, bătea la toate porțile, din ce în ce mai înfricoșat, dar îndată ce se oprea și ridica ochii spre strada biciuită de ploaie și mînjită de noroi, spre cîmpurile și dealurile înverzite și spălate, spre văzduhul cutreierat de nouri bolbocați, simțea deodată cum în sufletul lui se prăbușeau toate clădirile monumentale, cu zgomot babilonic de cuvinte stoarse de adevăratul înțeles, nelăsînd în urma lor nici măcar ruine, ci numai un gol sterp, cenușiu și nesfîrșit de necăcios. Și atunci avea impresia clară și sugrumătoare că îi fuge pămîntul de sub picioare și că rămîne plutind în neant, agățîndu-se cu desperare de crucea din turnul bisericii.

Deseori, cu cartea pe genunchi, gîndurile i se întorceau în urmă, scrutînd momentele trăite, scormonind cauzele... Atunci toate faptele, gesturile și dorințele lui îi apăreau meschine, egoiste, chiar ridicole. Cum l-au indignat, în spital și după aceea, vorbele și întîmplările care nu se potriveau cu așteptările lui ! Cum a împărțit lumea întreagă în două felii, una de iubire și alta de ură !... Acuma își dă seama că iubirea adevărată, adîncă, mîntuitoare n-a cunoscut-o, ci numai ura, subt diverse forme... I s-a părut că-i sunt dragi toți cei de un neam cu dînsul și, îndată ce n-a găsit în inimile lor ura lui, dragostea s-a împrăștiat ca pulberea în adierea vîntului... Iubirea adevărată nu moare niciodată în sufletul omului, ba îl însoțește și dincolo, pînă în sînul nemărginirii.... Dar iubirea nu poate prinde rădăcină în inima mînjită de ură, și în el ura trăia mereu, ca un cui ruginit, uitat în carne vie...

Ploaia răpăia pe acoperișul cerdacului, aspru, poruncitor, ca niște ciocănituri grăbite la o poartă zăvorîtă. Ascultînd pierdut, Apostol Bologa se pomeni deodată cu o întrebare înfricoșătoare, pe care știa deslușit că a purtat-o în suflet toată viața, fără să o privească vreodată drept în față, ca și cum i-ar fi fost rușine și groază de ea. Straniu era însă că întrebarea cuprindea și răspunsul pe care Apostol îl dorea cu patimă și de care totuși se ferea, ca un copil încăpățînat care a săvîrșit greșeli peste greșeli și nu mai îndrăznește să apară în ochii părinților, poate tocmai fiindcă e sigur de iertarea greșelilor. Vru să se ferească și acuma, închise pleoapele, dar atunci întrebarea îi aprinse în suflet o flacără albă, în jurul căreia se înșiruiră toate gîndurile vieții lui, de la crîmpeiele cele mai infime ce i-au murit în creieri înainte de a se limpezi, pînă la cugetările grele, ordonate, mîndre, pe care el le alesese cu încredere drept călăuze de viață, și toate deopotrivă de palide și de supuse, ca niște robi împrejurul stăpînului atotputernic...

Simțăminte stranii, nelămurite, se trezeau și se topeau în inima lui, învăluindu-i toată ființa într-o mulțumire caldă... În mintea lui încercă să mai ridice capul un gînd, să-i reamintească cuiul ruginit de ură, dar flacăra misterioasă nu-i dădu răgaz să se nască...

Apoi i se păru că răpăiala picurilor de ploaie se mulcomește, treptat, prefăcîndu-se într-un zgomot dulce, fîșîitor, ca zborul porumbeilor, din ce în ce mai dulce, strecurîndu-i în inimă o vrajă dureros de alinătoare. Apoi deodată începu să se clatine și să se înalțe, purtat parcă de aripi de cîntece. Ochii lui priveau fără mirare, deși cerdacul dispăruse, și cîmpurile de asemenea, și tot pămîntul, și numai crucea din vîrful bisericii lucea foarte blînd și aproape,

încît, dacă ar fi întins mîna, ar fi atins-o. În același timp flacăra ardea mai albă în sufletul lui, ca un rug luminos, care-i mistuia trecutul și-i zămislea viitorul... Liniștea și misterele cerului și ale pămîntului se întîlneau și fîlfîiau în inima lui, și-i picurau roua bucuriei eterne, în care străluceau miliardele de lumi văzute și nevăzute. Își simțea sufletul legat prin mii de firișoare cu nemărginirea, palpitînd fermecat în ritmul imensei taine unice ca într-o mare de lumină. Apoi o fericire fierbinte îi umplu ființa întreagă, mai puternică decît bucuria vieții și mai dureroasă decît suferința morții. Și își dădea seama că o clipă din fericirea aceasta e merindea tuturor veșniciilor...

Apostol Bologa tresări, ca și cînd s-ar fi trezit dintr-un farmec. Ochii însă îi erau deschiși și mari și umezi, iar pe buzele scăldate în zîmbet simțea neîncetat sărutarea fericirii. Cartea îi alunecase de pe genunchi și zăcea la picioarele lui ca o zdreanță fără preț. Ploaia drămăluia mereu țiglele cerdacului cu sunete moi, apătoase. Sus, în spatele crucii pălmuite de stropi năvalnici, între nourii suri, rîdea o geană albastră-luminoasă, vestitoare de soare nou.

Apostol rămase un răstimp cu privirile obosite. Frînturi de gînduri îi răsăreau în creieri și se stingeau repede, netrebuincioase. Pieptul îi era greu de un simțămînt nou și de o năzuință nelămurită și totuși poruncitoare... Îl însuflețea o poftă mare să îmbrățișeze lumea întreagă, să plîngă de bucurie și să împartă lacrimile cu toți oamenii. Se sculă în picioare și întinse brațele, și deodată lacrimi îmbelșugate i se vărsară pe obrajii uscați, în vreme ce ochii și buzele lui surîdeau de bucurie. Inima îi tremura blînd, împovărată de iubire și setoasă de a iubi. Și pe fiece clipă simțea tot mai deslușit rădăcinile flacării albe în sufletul său, pătrunzîndu-i toate fibrele, topindu-se cu izvorul vieții și stăpînindu-i ființa pentru toată viața și în vecii vecilor...

Apoi toate simțămintele, cele tulburi, ca și cele clare, se adunară într-un mănunchi solid, puternic, și îndată îi apăru în creieri un gînd viu ca un trăznet :

„Sufletul meu a regăsit pe Dumnezeu !"

O dîră de raze albe scînteia pe crucea udată de furtună. Flacăra din sufletul lui Apostol se unea cu razele scînteietoare, cu zgomotul ploaiei, cu verdeața cîmpurilor, cu albastrul care părea un ochi al infinitului, cu infinitul însuși, într-o armonie fierbinte. Simțea în sufletul său pe Dumnezeu, precum sufletul său se simțea în Dumnezeu...

11.

Ploaia încetă în amurg, văzduhul înghiți nourii și noaptea toate stelele se aprinseră pe cer ca în ajunul unei sărbători mari. A doua zi orășelul se trezi înveșmîntat numai în flori albe și trandafirii, care îmbălsămau întreg pămîntul...

Apostol, ieșind în cerdac și văzînd atîta bogăție de frumusețe, tresăltă ca în fața unei minuni. Nu mai avea stare și se mira cum a putut atîta vreme să mocnească pe jilțul din cerdac în loc să alerge în lume, printre oameni sau în mijlocul firii, bucurîndu-se de fiece clipă a vieții. Acuma era dornic să-și poarte, în văzul tuturor, fericirea, să vestească umil că a găsit taina cea mare, să-și împartă iubirea cu alții, căci toți oamenii au nevoie de iubire și sînt vrednici de ea. Apoi azi nu-i mai era frică de nimica în lume, nici de singurătate și nici de mulțumire, doar pretutindeni sufletul lui găsea pe Dumnezeu viu, în toate minunile și în toate mărunțișurile vieții. Poftea mereu din adîncimile inimii și să umilească și să ceară iertare oricui a greșit vreodată cu gîndul ori cu fapta.

În fiece minut descoperea prilejuri noi de bucurie și iubire, ca un copilaș în fața căruia lumea și viața

de-abia încep a-şi dezvălui tainele. Stătea de vorbă mai ales cu ţăranii, aflînd în inima sa vorbe de mîngăiere prin care să le cîştige încrederea şi să le dăruiască în schimb iubire.

Peste vreo patru zile doamna Bologa, indignată, îi aduse vestea că blestematul de Pălăgieşu l-a făcut „tîlhar" şi „trădător", şi „agitator" în faţa tuturor domnilor, seara, la „cazină" ba s-a lăudat că are să-l înveţe minte şi omenie, de să-l pomenească cît va trăi. Apostol, fără să spună un cuvînt, îşi luă chipiul şi porni grăbit spre piaţă, lăsînd pe maică-sa îngrozită, „că acuma de bună seamă o să omoare pe afurisitul de buzat", regretînd că i-a mai spus ce-a auzit chiar de la biata Marta. Doamna Bologa petrecu un ceas spăimîntător, frîngîndu-şi mîinile, plîngînd şi mai dojenind pe Rodovica asta, care „s-a obrăznicit şi s-a lenevit de tot, că nu-i chip să mai trăieşti cu ea..." Pe urmă Apostol sosi, senin şi mulţumit.

— Ce-ai făcut, dragul mamei ? îl întrebă doamna Bologa tremurînd.

— I-am cerut iertare, mamă... răspunse Apostol cu bucurie în glas şi cu o flacără de fericire în ochi.

Trei zile înainte de împlinirea lunii, locotenentul Apostol Bologa primi ordin telegrafic să se prezinte imediat la serviciu.

— Se vede că se îngroaşă lucrurile de au început să suspende concediile, zise Apostol, liniştit şi încrezător, către maică-sa, comunicîndu-i ştirea.

— Ba mare minune dacă aici n-o fi mîna „buzatului" ! strigă doamna Bologa revoltată, mai ales gîndindu-se că Apostol s-a şi umilit înaintea blestematului.

De mult simţea Apostol că mai are o datorie de împlinit, dar mereu i-a lipsit curajul. Acuma îşi dădu seama că a trecut vremea şovăirii. După-amiazi bătu la poarta avocatului Domşa, găsi pe Marta acasă, îi sărută mîna, o privi în adîncul ochilor şi o rugă să-l ierte cu atîta patimă, că fata se zăpăci, zîmbi ruşinată, apoi izbucni în lacrimi, murmurînd că numai ea a fost vinovată...

Doamna Bologa îl petrecu la gară, pe jos, în zori, căci trenul pleca foarte de dimineaţă. Petre, cu povara în spinare, gîfîia mai tare ca odinioară... Apostol era aproape vesel. Vorbea cu maică-sa, plin de duioşie, şi-i zicea mereu :

— Pretutindeni sunt oameni dornici de iubire, mamă, şi pretutindeni te însoţeşte Dumnezeu !... Acuma ştiu, mamă, şi acuma mi-e croită cărarea vieţii, dreaptă şi luminoasă...

Cînd şuieră sirena, doamna Bologa, lîngă scara vagonului, îi şopti cu grije :

— Ia seama, dragul mamei, că mîine intrăm în Săptămîna patimilor... Du-te şi la biserică, du-te şi nu uita pe Dumnezeu !

Apostol zîmbi blînd şi-i răspunse cu o privire fierbinte de credinţă. Trenul porni încet. Doamna Bologa rămase pe peron, sorbind privirea lui încrezătoare, ca o mîngîiere cerească. Apoi coroana în floare a unui măr o învălui ca într-o haină de mireasă. În clipa aceea, prin inima lui Apostol trecu o undă de amărăciune, ca o presimţire neagră în mijlocul unei mari veselii...

CARTEA A TREIA

1.

Cînd văzu cea dintîi casă din Lunca, după o cotitură de deal, Apostol Bologa tresări iarăși, parcă fără veste i s-ar fi mohorît sufletul. Dar împunsătura de ac se stinse ca o scînteie, lăsîndu-i în inimă un nou belșug de bucurie. Scoase capul pe fereastra compartimentului, grăbit, avînd siguranța că îl așteaptă cineva. Din depărtare descoperi cireșul bătrîn care, în cinstea sosirii lui, se împodobise cu o minunată cunună de flori albe în locul coroanei de muguri plăpînzi de acum o lună...

În gară pîlcuri de soldați se năpustiră asupra trenului ce pufăia și se smucea cu înverșunare înainte de a se opri. Ochii lui Apostol însă alergau nerăbdători printre oameni, mereu de ici-colo, cercetînd aproape cu frică pînă ce, cu o lucire de fericire nestăpînită, se poticniră. Pe peron, în același loc unde rămăsese, ca și cum vreme de patru săptămîni nici nu s-ar fi clintit de acolo, stătea Ilona, scormonind, cu priviri din ce în ce mai îngrijorate, prin toate vagoanele, pe rînd, încît fața ei, în încordarea așteptării, părea mai aspră și slăbită. Apoi, deodată, zărind pe Bologa, i se aprinse în ochi o flacără sălbatecă și buzele îi încremeniră într-un surîs speriat...

Apostol Bologa sări jos, mișcat și zăpăcit, neștiind ce să facă. În inimă îi ardea pornirea de-a se repezi la Ilona și de-a o strînge în brațe în fața lumii întregi. Dar o nătîngie stăpînitoare îl ținu lîngă vagon, să aștepte pe Petre cu bagajele.

— Hai, băiete, hai mai repede ! murmură el către ordonanța care se lupta pe scara vagonului cu soldații grăbiți să se urce.

Cu coada ochiului se uita numai la fata groparului, gîndindu-se cu teamă ce nenorocire ar fi dacă ar pleca tocmai acuma, înainte să-i audă el glasul. Totuși, cînd ajunse în fața ei, se opri mirat, prefăcîndu-se că de-abia acuma a văzut-o, și-i zise cam rece :

— Ce cauți aici, Ilona ?

Fata se făcu de asemenea a nu-l fi zărit și răspunse cu uimire :

— Uite, uite, domnul locotenent !... Ai și venit ?... Tata zicea că mai ai vreo trei zile... Dealtfel pe dumnealui îl așteptam, că s-a dus la oraș după niște... Dar poate c-o să sosească cu cellalt tren...

Își sorbiră o clipă privirile cu atîta înfrigurare, parcă între ochii lor s-ar fi întins un fir de mătase roșie. Apostol îi dădu mîna și văzu că Ilona coboară pleoapele și că buzele zîmbitoare îi tremură ; mîna era însă rece.

Apoi Bologa trecu înainte, repede, să nu facă vreo prostie dacă nu se va grăbi. În ulicioara gării, întoarse capul. Fata se ciorovăia cu ordonanța, cerîndu-i să ducă și ea un geamantan, iar Petre refuza cu mîndrie, explicîndu-i că n-are nevoie de ajutorul nimănui și că dealtminteri bagajele sînt mai ușoare fiindcă domnul locotenent a lăsat acasă multe mărunțișuri nefolositoare la război. Apostol nu se putu stăpîni să nu se amestece :

— Lasă, Ilona... De ce să te ostenești tu ? Poate duce soldatul și mai greu...

Fata groparului zîmbi mulțumită, parcă numai atîta ar fi așteptat, și pe urmă, în vreme ce Bologa își continua

drumul, începu să descoasă pe Petre, pe ungurește, cum au petrecut acasă, deși Petre nu-i prea înțelegea întrebările. Apostol cu vreo cîțiva pași înaintea lor, auzea bine întrebările ei, știa că ea de la el ar dori răspunsurile, și inima îl durea de bucurie.

Pînă acasă, din toate grădinile le rîdeau pomii înfloriți, iar pe marginile ulițelor li se scuturau în cale numai petale ușoare, ca la nunțile din povești. În odaia lui, Apostol găsi atîta miros de floare, că se tulbură, suspină și se uită recunoscător la Ilona care, deodată, încurcată, îi zise, ca și cum ar fi răspuns la o întrebare :

— De cînd ai plecat d-ta, m-am culcat eu aici, c-a vrut să se culce ofițerul care a venit în locul d-tale, dar și tata a zis că mai bine să mă culc eu, că d-ta tot trebuie să te întorci și de ce să o ia un străin și s-o strice, cînd d-ta azi-mîine...

Se opri, roșie foc, parcă i-ar fi spus o taină grozavă. Bologa avu aceeași impresie, vru să-i mulțumească, dar simți că, de va rosti o singură vorbă, nu-și va mai putea stăpîni lacrimile de bucurie și se va face de rîsul soldatului, care se apucase să-i descarce bagajele și să așeze toate cum au fost acum o lună... Atunci, ca o salvare, îi veni în minte serviciul și trecu grabnic în cancelarie. Cei doi gradați se sculară în picioare, iar el, ca să-și mai reverse generozitatea ce-i umplea sufletul, le strînse mîna zîmbind și întrebîndu-i cum merge slujba și ce s-a întîmplat mai de seamă în lipsa lui. Sergentul dădu să-i explice ceva, dar Apostol, aruncîndu-și ochii prin niște hîrtii indiferente, nu-l ascultă de loc, fiindcă toate gîndurile îi fugeau înapoi, în odaia unde rămăsese Ilona și de unde Petre nu se mai urnea, ca și cum anume n-ar fi vrut să-i lase singuri. Apoi, înainte ca sergentul să sfîrșească lămuririle, se întoarse dincolo și, fără să se uite la Ilona, zise nerăbdător către ordonanța zeloasă :

— Bine, Petre... ajunge... Lasă că mai faci și altă dată... Acuma... ajunge...

— Apoi am și isprăvit, don locotenent, răspunse Petre, ușurat, ieșind îndată, să-și potrivească și culcușul lui din tindă.

Cînd se pomeni singur cu fata, Bologa roși mai rău ca adineaori Ilona. Își zicea că atît Petre cît și fata au înțeles gîndurile lui și-i era rușine, parc-ar fi plănuit o crimă. În același timp însă simțea o trebuință arzătoare să-i spuie că i-e dragă și tot atunci și dădea seama că ar fi ridicol să facă declarații de amor unei țărăncuțe care nici nu l-ar înțelege, ba poate ar și rîde de dînsul. Ilona părea și mai tulburată. De unde cît a fost și Petre aici, s-a mai mișcat și ea, așezînd cîte ceva, acuma stătea lîngă pat, neștiind ce să facă cu mîinile, uitîndu-se la Apostol cu o curiozitate înfricoșată și mai ales așteptînd din clipă în clipă să se întîmple o minune.

În sfîrșit, după o tăcere apăsătoare, Apostol Bologa se așeză pe laviță, între ferestrele dinspre uliță și vorbi deodată cu glas rece și străin, cum ar fi vorbit cu un soldat oarecare :

— Dar tatăl tău ce-a mai dres de cînd am plecat ?

Ilona se repezi asupra întrebării parc-ar fi fost chiar minunea așteptată și răspunse cu o mîndrie grăbită și aproape jicnitoare :

— Tata ce-a făcut, zici ?... Apoi, munca și necazurile, ce crezi că-i nimic ? Că doar avem și noi niște pămînturi, ca oamenii de treabă, și trebuie să muncim cum putem dacă vrem să trăim... Numai Dumnezeu știe...

Apostol o privea și o asculta cu mare luare-aminte și totuși nu pricepea nimic. Glasul ei însă cu undulările aspre ca un cîntec sălbatec, i se prelingea în suflet prin toți porii, îi alinta toți nervii. Și în aceeași vreme ochii lui se odihneau pe buzele ei, puțin cărnoase, roșii-închise și umede, care se mișcau convulsiv, îndîrjite și cu un fel de imputare tainică.

Cînd tăcu Ilona, Bologa se zgudui, ca și cum i s-ar fi rupt ceva în inimă. Îi întîlni ochii și zări acolo înfrico-

șarea ce se încuibase brusc și în sufletul lui. Apoi în tăcerea dintre ei căzu, ca o izbăvire, un strigăt gros din ogradă și deodată se înviorară amîndoi, iar fata, cu glas mai dulce și cu ochii rîzători, întrebă :

— Dar d-ta ce-ai mai făcut pe-acasă, bine ?... E frumos pe la d-voastră ?

— Ca și pe aici, Ilona... doar că la noi e mai departe războiul... puțin mai departe...

— De noi știu că nu ți-a fost dor, vezi bine... Cum să-ți fie dor, că acasă omul... urmă Ilona ascunzîndu-și într-un zîmbet întrebarea...

— Mi-a fost dor de tine, Ilona, zise Apostol, de asemenea zîmbind, dar cu o voce mai groasă ca de obicei, care se silea să coboare în inima ei.

Ochii fetei pîlpîiau cu luciri nervoase, în vreme ce buzele răspunseră cu grabă :

— Vai, Doamne, am avut o presimțire grozavă că ai să te întorci înainte de-a se împlini vremea și de trei zile am așteptat toate trenurile, nu știu de ce... toate, toate trenurile, toată ziua...

Pe fereastra dinspre grădină bătea soarele din asfințit. O fîșie de aur tremura pieziș, peste masă, pe podeaua gălbuie, pînă aproape de ușă, despărțind pe Ilona de Apostol ca o punte fermecată. Fericirea tresălta în inima lui ca niște junghiuri dureroase și prin creieri i se învîrtea în cerc același gînd : dacă Ilona și-ar-da seama ce vorbește, i-ar fi rușine și l-ar părăsi. Se sculă brusc în picioare, vrînd să o roage să nu plece, deși fata vorbea mereu, cu aceleași străfulgerări ciudate în ochi. Balta de lumină dintre ei rîdea și-și oglindea rîsul parcă numai în obrajii Ilonei. Atunci Apostol uită de ce s-a ridicat și se gîndi cum să treacă el prin pata de soare fără s-o tulbure. Și tot gîndindu-se, se pomeni c-a și pășit în șivoiul razelor poleite și se opri buimăcit, fiindcă și fata se apropiase, ca și cum ar fi ademenit-o cine știe ce pu-

tare tainică. Buzele ei se mai mișcau, dar el nici glasul nu i-l mai auzea. Șopti răgușit :

— Mulțumesc... Ilona... pentru că...

O privea și se vedea în ochii ei ca într-o oglindă. Ridică brațul puțin, parc-ar fi dorit să-i strîngă mîna, și deodată îi cuprinse mijlocul. Fata se lăsă moale în îmbrățișarea lui, cu o rămășiță de protestare supusă :

— Vai de mine... că și d-ta, zău așa...

Împreunîndu-se, buzele lor fierbinți se crîmpoțiră, cu o patimă furioasă, cîteva clipe. Apoi Ilona își veni în fire, se smulse ca o șopîrlă, își potrivi năframa pe cap dintr-o singură mișcare și pieri pe ușă afară...

În același moment vraja din odaie se stinse ca un vis. Apostol se uită împrejur cu frică și i se păru că s-a trezit într-o casă străină. Pînza de soare rămăsese pe loc, dar avea o melancolie de amurg în sclipirile-i tremurate. Pe urmă toată odaia se umpluse parcă numai cu gîndurile lui, ca un stol de păsărele scăpate dintr-o colivie.

„Ce înseamnă romantismele astea caraghioase de licean amorezat ? își zise cu o revoltă pe care o simțea el însuși falsă și care totuși credea că o să-i mulcomească părerea de rău ce i se grămădea în inimă. Atîtea mofturi, atîta zbuciumare pentru..."

În vremea aceasta însă, în altă parte a creierului îi fierbea întrebarea tot mai ațîțătoare : „Unde s-a dus Ilona ?"

Își alunecă mîinile prin părul castaniu, ca și cum ar fi încercat să-și ostoiască gîndurile. Apoi se apropie de fereastra stîngă, să-și mai răcorească sufletul privind afară. Ograda era îngrădită cu uluci, și peste drum, într-o grădină, albeau pomi înfloriți, înviorînd înserarea. Ici-colo coperișuri de case, dranițe mucezite însemnau pete negre la poalele coastelor de brazi, tivite pe jos cu livezi grase. Lîngă poartă, răzimat de uluci, stătea un infanterist foarte murdar și zdrențuros, cu casca pe ceafă, cu o mutră păroasă de maimuță, vorbind cu cineva din tindă,

vesel și mulțumit și arătîndu-și mereu dinții albi, lucitori. Privirea lui Apostol vru să-l ignoreze, dar inima lui întrebă : „Cu cine vorbește infanteristul ?" Era sigur că tăifăsuiește cu Ilona, și fața i se strîmbă de mînie, aproape fără să-și dea seama. Soldatul îl zări în fereastră și deodată i se stinse rîsul, și dinții cei albi se ascunseră într-o seriozitate puțin speriată ; luă poziție, își îndreptă casca, salută grav și pe urmă, fără grabă, uitîndu-se pe furiș spre geamul primejdios, se tîrî mai departe în ogradă, pînă ce dispăru din ochii locotenentului.

„Adică ce-mi pasă mie cu cine a vorbit bădăranul, chiar dacă a vorbit cu ea ? ! răspunse Bologa întrebării care-i tot sfîrîia în minte. Am să ajung de rîsul lumii cu asemenea..." — adăogă apoi nervos, așezîndu-se iarăși pe laviță, unde stătuse adineaori cînd fusese și Ilona în odaie.

Căută să se gîndească la altceva, dar simți că nu e în stare, iar din fundul inimii auzi un glas limpede : „Ilona mi-e dragă..." Apoi nu se mai împotrivi glasului și sufletul i se însenină și i se umplu de o nouă bucurie mare, ademenitoare, în care Ilona întruchipa toată lumea. Și el se lăsă în brațele acestei bucurii cu sfială și uitare de sine, ca o fecioară în brațele primului iubit. Avea impresia că inima i se topește încet-încet, răspîndind în jurul lui fiori de dragoste. Amurgul cenușiu ploua pe geamuri, printre mușcatele somnoroase, învăluindu-l într-o rețea de fericire...

Într-un tîrziu se smulse din ispita visărilor, își puse chipiul și ieși. În ușa tinzii, infanteristul murdar stătea mereu de vorbă cu un artilerist în capul gol, iar Bologa văzîndu-i, se bucură. În tindă se mai gîndi la Ilona, dar nu se opri și nici n-o căută din ochi. În ogradă de asemenea se gîndi la ea și totuși nu întoarse capul. Răcoarea amurgului parcă-l dezmetecea dintr-o beție.

Ajunse în uliță și nu coti spre mijlocul satului, ci tocmai dimpotrivă, ca și cînd ar fi avut să fugă de o primejdie. Merse vreo cinci minute, și ulicioara se împărți brusc în

două pe malul gîrlei gălăgioase. Pe cer, chiar în vîrful măgurii ale cărei poale se scăldau aici în apele rîului, se ivi luceafărul alb, rece ca un ochi din altă lume. Bologa, parc-ar fi regăsit o comoară uitată, sorbi cu lăcomie lumina cerească...

2.

A doua zi, Apostol Bologa, reluîndu-şi serviciul, îşi aduse aminte de obligaţiile reglementare şi înştiinţă, prin telefon, pe aghiotantul regimentului că, în urma ordinului telegrafic, ieri după-amiazi a sosit în Lunca.

— Va să zică ai luat cunoştinţă, camarade, şi nu mai e nevoie să mă prezint în persoană, fiindcă ni s-au aglomerat lucrările pe aici, sfîrşi Apostol, dar cînd să închidă telefonul, îi veni ceva în minte şi adăogă cu puţină imputare : Apropo, era să şi uit... Încă un moment ! Ia spune-mi, prietene, de ce mi-aţi mîncat trei zile din concediu ?... N-aş putea afla şi eu ?

— Habar n-am, răspunse, grăbit, aghiotantul. Întreabă şi tu la divizie dacă te interesează...

Bologa şovăi. În creieri retrăia clipa cînd a arătat doamnei Bologa cuprinsul telegramei şi siguranţa ei că ordinul de chemare a fost provocat de denunţul lui Pălăgieşu. De ce s-a dus el oare tocmai atunci să-i ceară iertare ? Şi de ce s-a simţit atît de fericit cînd notarul s-a lăsat rugat pînă a binevoit să-i întindă mîna ?... Acum se ruşina puţin în sinea sa de umilinţa de atunci, dar rău nu-i părea, ci mai degrabă c-ar fi săvîrşit o faptă bună prin care şi-a uşurat inima şi a curăţit-o. Atunci nici o clipă nu s-a gîndit la denunţul lui, atît de puţin îi păsa de lume şi de toate cele ce erau afară de sufletul său. Azi Pălăgieşu a sărit brusc deasupra. Dacă într-adevăr a fost denunţul notarului la mijloc ?... Aghiotantul generalului

e un laş cu spinarea de trestie şi poate că nu-i va spune nimic, totuşi n-ar strica să-l descoasă puţin, să facă lumină, orice s-ar întîmpla pe urmă. Drumul drept e totdeauna cel mai bun.

— Ordinul excelenţei... personal al excelenţei... Eu nu cunosc motivul, zbîrnăi aghiotantul generalului Karg în telefon.

— Atunci să mă prezint excelenţei ? întrebă Apostol.

— De ce ? Tu vezi de serviciu şi taci mulcom ! Dacă va fi nevoie, te vom chema, n-ai grije... Acuma sînt în perspectivă evenimente mari, foarte !... Toată lumea trebuie să fie la datorie !

Apostol Bologa nu-şi putu stăpîni o strîmbătură de dispreţ cînd lepădă receptorul, căci aghiotantul care nu fusese niciodată în tranşee şi care ar fi fost în stare să perie în fiece zi pe toţi generalii armatei numai să nu intre el în foc, pomenind despre „evenimentele foarte mari", îşi îngroşase vocea ca un viteaz de cafenea.

Peste un minut, Apostol se trezi studiind cu o atenţie încordată harta nouă, sosită în lipsa lui, cu situaţia exactă de pe front. Nu mai era o schiţă aproximativă şi învechită, ca odinioară, ci harta adevărată, precisă, în care se putea ceti locul tuturor unităţilor, începînd de la companii, ba pe alocuri chiar de la plutoane. Îi plăcea mai ales că azi se orienta mult mai bine ca atunci, pe teren. Atunci a fost atît de mişcat, atît de înfrigurat din pricina hotărîrii de-a trece negreşit. Sau poate din pricina boalei ? Dacă nu cumva din pricina laşităţii, fiindcă orice clipă petrecută aici îi slăbea încrederea în propria-i voinţă şi-i rodea însăşi credinţa... Urmări cu creionul drumul de atunci, pînă la adăpostul căpitanului Klapka. A, dar de aici mai e cale bună pînă la infanterie !... Şi ce aproape i s-a părut „pe teren !" Fireşte, pentru că uite ce mai cotituri pînă la primele linii... Dacă ţii drumul principal, uite, dai tocmai la huzarii descălecaţi... Dar escadronul lui Varga ?... Al treilea... Uite-l !... Ce curios e aici frontul... Ei pe o muche,

ceilalți pe altă muche de munte, și la mijloc, gol... gol... peste o mie de metri... Oare de ce s-a fixat așa linia, de ce nu s-au apropiat, fie huzarii, fie ceilalți ?... „Iacă, pe aici aș fi putut trece atunci dacă aș fi știut... Și dacă mă întîlneam cu Varga ?... Mi-a spus doar că m-ar aresta și..."

„Acuma îmi pierd vremea degeaba, fiindcă numai Dumnezeu știe ce va fi !" își zise deodată Bologa, ca și cum s-ar fi speriat de ceva necunoscut.

Ridică ochii de pe hartă. În fața lui, la masa cealaltă, printre vrafurile de registre și hîrțoage, văzu capul sergentului, cu fruntea încrețită și cu creștetul țuguiat, pe care, din spate, pe fereastra colbuită, cădea o lumină de argint vechi. Afară, în ogradă, și mai departe, pînă la picioarele dealurilor ce închideau zarea, stăpînea atîta liniște și pace, că sufletul lui Apostol Bologa se umplu iar de nădejdi, și mai ales de o încredere adîncă. Îi părea rău numai că nici un petec de cer nu-i înfrumuseța orizontul.

Tocmai cînd inima îi era stăpînită de mulțumire, în ogradă apăru Ilona, care venea de undeva, îmbujorată, obosită, cu ochii scăpărînd de mînie. Și parcă ar fi căzut de pe o culme amețitoare, Apostol simți că din suflet i s-au deșertat brusc împăcarea și liniștea, iar în locul lor s-a ivit o îngrijorare ciudată și o dorință dîrză. Dădu să sară de pe scaun, să alerge la Ilona, s-o ia în brațe și să n-o mai lase să plece de lîngă dînsul. De aseară, de cînd a fugit din odaie, n-a mai văzut-o de loc... Unde a umblat și de ce n-a venit ?

Rămase totuși la biurou, coborîndu-și privirile iarăși pe harta cu pozițiile trupelor. Pe buze îl frigea sărutarea de aseară și în suflet i se zvîrcoleau urmele liniștei de adineaori, în creieri însă îi clocoteau gînduri și întrebări furtunoase. Își dădea seama vag că între Dumnezeu și iubirea lui e o prăpastie, și nu era în stare să înțeleagă ce rost are prăpastia aceasta ? Dacă Dumnezeu e iubire, de ce Ilona nu se cuprinde într-însul ?

3.

După-amiazi, Apostol Bologa plecă la depozitul general de muniții, să ia o înțelegere cu comandantul, care locuia mai sus de gară, într-o cocioabă dărăpănată, ca să fie aproape de depozitul săpat în pîntecele dealului. Acolo dădu peste locotenentul Gross.

— Ce faci aici, prietene ? se cruci Apostol, strîngîndu-i mîna cu bucurie.

— Lucrez, cu un mic detașament, la amenajarea depozitului, de vreo patru zile, răspunse pionierul, de asemenea bucuros.

Comandantul era dus undeva și Bologa se hotărî să-l aștepte, mai ales că avea pe Gross să-i țină tovărășie. După cîteva întrebări însă, locotenentul zise deodată :

— Să nu crezi, Bologa, c-am uitat imputarea ta de odinioară, știi, în curtea generalului, în Zirin !

— Ce imputare ? făcu Apostol nedumerit.

— Ei, nu-ți aduci aminte ? urmă Gross, aproape batjocoritor. Apoi da, firește, atunci numai de frontul românesc tremurai și poate nici nu ți-ai dat seama ce mi-ai spus... Dar eu n-am uitat, amice ! Uite, și acuma e aici imputarea ta, ca un cui, aici, în suflet... Și totuși n-ai avut dreptate ! Șapte luni am rumegat vorbele tale și de atunci te aștept cu răspunsul... Mi-ai spus, mai pe subțire, că sunt laș pentru că una vorbesc și alta fac...

— A, da, murmură Bologa, rușinat. Da... adică nu tocmai laș... În sfîrșit, atunci aveam atîta venin în inimă, dragul meu...

— Sînt laș, sînt chiar ipocrit, recunosc ! sîsîi Gross aprig, înfuriat parcă de sfiala camaradului. Fiindcă nu mi-a sosit încă vremea !... Dar cînd va sosi vremea, voi fi cumplit, Bologa, n-ai grije !... Acuma primesc ordinele, crîșnesc din dinți și execut... Nu mă plîng și nu plîng pe nimeni, ci adun picăturile de ură pentru ziua care va veni negreșit, care se apropie !... Aici orice sinceritate întîm-

pînă numai gloanțe. Astfel lașitatea mea e o armă de luptă și de rezistență... Trebuie să rezistăm pînă cînd va răsări soarele nostru, trebuie să rezistăm și să trăim dacă vrem să răsară soarele !

Bologa se buimăci de ura ce ardea cu flacără în ochii locotenentului și zise cu tristețe :

— N-ai să fii fericit niciodată, Gross, din pricina urii tale !

— Nici n-am nevoie de fericire... cel mult de răzbunare ! Fericirea e pavăza lașității, pe cînd răzbunarea...

— E tot un fel de fericire, zîmbi Bologa, întrerupîndu-l.

— Firește, dacă înțelegi așa fericirea, se supără Gross. Atunci cînd ți-e sete, fericirea e un pahar de apă !

— Fericirea e totdeauna iubire, zise Apostol Bologa schimbat, privindu-l cu o ușoară mustrare.

— Și iubirea e Dumnezeu, adăogă Gross rîzînd ironic. Da, da, cunoaștem !... Începutul și sfîrșitul e Dumnezeu, fiindcă habar n-avem de unde venim și unde mergem și, prin urmare, înlocuim întunerecul cu un cuvînt mare și gol...

— Cînd simți pe Dumnezeu în sufletul tău, nu mai ai nevoie nici de explicații, nici de trecut și viitor, zise iar Bologa, liniștit. Cînd crezi aievea, te-ai ridicat deasupra vieții !

— Ce-i Bologa, ai nebunit ? întrebă brusc locotenentul, foarte serios.

— Toate științele trecute și viitoare nu vor putea înăbuși în sufletul omului glasul lui Dumnezeu ! urmă Apostol cu o înflăcărare umilă. Pretutindeni te izbești de întrebări, numai în Dumnezeu găsești împăcarea fără îndoieli ! Veșnic te chinuiește rostul vieții dacă n-ai pe Dumnezeu în suflet și niciodată nu știi unde-i binele și unde-i răul, căci ce-a fost bine azi, mîine va fi rău... În clipa cînd Dumnezeu ar părăsi pe om, definitiv, fără speranță, lumea ar deveni o imensă mașină fără conducător, osîndită să scîrțîie infinit, fără rost, îngrozitor de fără

rost... În asemenea lume viața ar fi un chin atît de cumplit, că nici o ființă simțitoare nu ar mai putea trăi !... Ar fi într-adevăr sfîrșitul lumii...

Gross îl privi cu dispreț, zîmbitor mai întîi, apoi cu mirare și în sfîrșit izbucni adînc indignat :

— De mii de ani se zbuciumă omul implorînd binefacerile Dumnezeului iubirii, și din an în an mai rău ! Fiindcă iubirea e zestrea fricoșilor și a neputincioșilor... Martirii întru Hristos primeau moartea preaslăvind pe Dumnezeul iubirii, și totuși Dumnezeu... Victoria creștinismului a fost dobîndită prin umilință și lașitate, de aceea a întronat pe pămînt domnia falsității, prefăcătoriei, nedreptății... Dumnezeul iubirii a ucis mai mulți oameni decît toți ceilalți zei împreună !

— Iubirea n-a ucis niciodată, Gross, zise Apostol netulburat. Numai oamenii ucid în numele ei ! Dar cînd va veni adevărata stăpînire a iubirii...

— Dragul meu, îl întrerupse Gross, mai agitat, stăpînirea iubirii adevărate nu poate veni niciodată, pentru că ar fi o absurditate. Cînd s-ar convinge omul că, în afară de viața de aici, de viața noastră pămîntească, îl așteaptă aievea dincolo de moarte o viață nouă, fericită, în clipa aceea, da, cu adevărat s-ar sfîrși rostul nostru pe pămînt. De ce aș trăi eu aici, în ticăloșie, cînd, cu ajutorul unui glonte, pot ajunge, într-o secundă, în împărăția fericirii ? Cine crede sincer în viața de apoi și totuși tînjește aici, e imbecil, prietene !

— Cine crede aievea e unit cu Dumnezeu aici ca și dincolo, răspunse Bologa. Dacă Dumnezeu e pretutindeni, n-ai nevoie să alergi la el forțînd zăvoarele morții !

— Da, da... Așa vorbiți de două mii de ani ! murmură locotenentul de pionieri, iar disprețuitor. Mereu cu iubirea în gură și cu sabia în mînă ! Mereu ipocrizia... Și nu ipocrizia ocazională și temporară a luptătorului, ci ipocrizia dogmatizată, devenită instinctivă și inconștientă !

Plimbîndu-se de ici-colo, prin odăița strîmtă, Gross se uita din cînd în cînd la Bologa, parc-ar fi șovăit să-i dezvăluie toate gîndurile. Apoi se opri hotărît. Ochii lui mici scăpărau, iar glasul i se încălzi și căpătă mlădieri stranii :

— Iubirea a dat faliment, ca și umilința, smerenia... Omul vrea să fie acuma mîndru și stăpîn și egoist, să lupte și să-și biruiască vrăjmașii, oricare și oriunde ar fi ei... De aceea trebuie să măturăm ruinele din sufletul omenesc și să pregătim venirea zeului nou, care nu cere închinare și înjosire, ci luptă și inimă dîrză ! Pînă azi ne-a fost rușine de ura din sufletul nostru, deși e soră bună cu iubirea... Pînă azi am ascuns-o și am înăbușit-o ca pe o biată cenușereasă sau ca pe o rămășiță animalică !... De azi încolo va trebui să-i dăm locul de cinste în viața omenească, fiindcă oamenii nu mai vreau să moară, ci să trăiască și să lupte... Cînd mori luptînd, moartea e răscumpărată, și cînd izbutești prin luptă, victoria e mai dulce... În locul ipocriziei trebuie să vie franchețea, chiar brutală ! Numai ura va zdrobi minciuna care otrăvește lumea !

Apostol Bologa, uluit, aproape spăimîntat de înflăcărarea locotenentului îngînă :

— Bine, Gross, credeam că ești socialist și că...

— Că sub eticheta mea se pitește tot un fel de fățărnicie ? zise Gross, luîndu-i vorba din gură, cu vocea iar aspră și neplăcută. Dar meritul cel mare al socialismului în istoria omenirii este tocmai îndrăzneala de a propăvădui pe față ura, de-a împărți pe oameni în două tabere, care să se urască în veci ! Pe cînd diversele forme ale creștinismului măcelăresc omenirea în numele iubirii, noi am declarat fără ipocrizie că urîm pe cei puternici și pe cei mincinoși, că vom lupta împotriva lor fără cruțare pînă îi vom doborî. Voi vorbiți de iubire și Dumnezeu, dar numai ca, sub scutul lor, să puteți urmări mai lesne

alte scopuri, nemărturisite ! Tu însuți ești o pildă vie, de aceea te-am și observat de cînd te-am cunoscut. Pentru mine ești un caz interesant, Bologa, să nu te superi !... Tu, în străfundul sufletului tău, ești un mare șovinist român, nu protesta, c-așa e cum zic !... Împrejurările te-au aruncat în război, ca și pe alții, și șovinismul tău a fost nevoit să pună, rînd pe rînd, diferite măști ca să poată scăpa de primejdie. Ai fost erou, te-ai distins prin vorbe și fapte... pînă cînd războiul sau soarta sau dracul, dorind să-și bată joc de tine, te-a trimis deodată în fața românilor tăi... N-am să uit niciodată desperarea ta cînd te-am întîlnit în curtea generalului, pe frontul rusesc, îți aduci aminte... Bietul tău șovinism te chinuia, îți sfîșia inima și căuta ceva !... Ai fi ucis bucuros și cu entuziasm o mie de muscali sau italieni, numai să nu fii silit a trage în ai tăi... Aici ți s-ar părea o crimă să omori, pe cînd aiurea, oriunde, ți-ar fi indiferent sau ai socoti că ai făcut o vitejie... Ei, și acuma ai născocit iubirea și pe Dumnezeu, în dosul cărora să poată dăinui șovinismul, liniștit... pînă se va ivi un prilej bun să-ți iei tălpășița !... Și toate acestea, în numele iubirii, Bologa !... Apoi nu vezi că e... e oribil ?... Și nu atîta șovinismul tău, ci tocmai ipocrizia, poate inconștientă, în care se cocoloșește !

Apostol se clătină, parcă l-ar fi pălmuit. O mînie nebiruită îi îmbujoră o clipă obrajii și pe urmă se pierdu într-un val de scîrbă. Buzele subțiri îi tremurau răspunzînd :

— Ura te orbește, Gross, și te face să vezi năluciri !

— Acuma mă urăști, Bologa, zise locotenentul cu un surîs satisfăcut. Dacă însă ai fi sincer cu tine însuți, s-ar cuveni să-mi mulțumești că ți-am recunoscut taina cea mare. Nu știu dacă alții vor fi tot atît de înțelegători ca mine, Bologa !... Eu nu mă supăr că aici îmi vorbești de iubire și Dumnezeu, iar acasă ațîți pe bieții oameni nu împotriva războiului în sine, ci împotriva ungurilor... Eu cel mult te voi compătimi cînd generalul...

— Ţi-a spus generalul ţie că eu ?... întrebă Apostol necrezător.

— Generalul nu stă de vorbă cu mine decît despre afaceri de serviciu... A spus-o însă deunăzi, la popotă, aghiotantul, prietenul tău...

— Mie aghiotantul îmi spuse, adineaori, la telefon, că nu ştie nimic ! făcu iar Bologa cu puţină îngrijorare în glas.

Gross strînse din umeri, dispreţuitor, acuma cu spatele la Bologa, care din ce în ce mai tulburat, ar fi dorit lămuriri şi nu cuteza să i le ceară. După un răstimp, locotenentul de pionieri se întoarse şi continuă liniştit, mîngîindu-şi barbişonul retezat :

— Ş-apoi, dragul meu, te-aş jicni dacă aş lua în serios metamorfoza ta religioasă, fiindcă, pentru mine, adevăraţii credincioşi sînt sau proşti, sau şarlatani ! Prost şi şarlatan nu eşti, prin urmare ar trebui să te cred smintit ca pe Cervenco... Şi încă Cervenco, prin paroxismul iubirii pentru iubire, e mai aproape de mine decît oricare alţii. El iubeşte aşa de mult omenirea, încît, în realitate, urăşte pe toţi oamenii, convins că numai el e om adevărat... L-am văzut ieri şi m-a mişcat... E aici, în spital, cu un glonte în plămîni... Să-l vezi cu ce pasiune suferă ! Parcă ar fi Mîntuitorul, care voieşte să răscumpere păcatele omenirii întregi a doua oară... Şi doctorul Meyer crede că, cel mult în zece zile, trebuie să moară, sărmanul mîntuitor !

Apostol Bologa se simţi deodată foarte obosit, nu mai răspunse nimic, ci, sculîndu-se, se uită împrejur, parcă n-ar fi văzut pe Gross şi întrebîndu-se cum a ajuns aici. Pe urmă zise încet, în şoaptă, ca pentru sine :

— Nu vine căpitanul... şi nu mai pot aştepta... trebuie să plec...

Porni spre uşa deschisă, în prag îşi aduse aminte de Gross, care îl privea dispreţuitor, se întoarse, îi dădu mîna fără o vorbă şi ieşi afară, în soarele primăverii, în

vreme ce locotenentul îi strigă din urmă batjocoritor :

— Noroc, Bologa, şi drum bun !

„De ce-mi urează drum bun ?" se întrebă Apostol peste cîteva minute, strecurîndu-se printre vagoanele din gară, ca şi cum de-abia atunci i-ar fi sosit în creieri cuvintele lui Gross. Înainte de-a căuta măcar un răspuns, îl fulgeră o nouă întrebare : „Dar dacă are dreptate ?"

Acuma ştia că întrebarea aceasta, sub altă formă, şi mai cu seamă ceea ce se ascundea în dosul ei, i-a încolţit în minte din clipa cînd a zărit în gară, ieri, pe Ilona. I se clătina sufletul ca în bătaia unor vînturi neîmpăcate şi în suflet i se răscoleau alte întrebări, mereu altele. Ieşi în ulicioara gării şi se pomeni deodată cu Ilona... În secunda cînd o văzu, gîndurile i se risipiră, ca alungate de o putere irezistibilă şi în inimă îi rămase numai bucurie.

— Unde umbli pe aici, Ilona ? îi zise el cu lăcomie, parcă ar fi vrut să-şi verse tot sufletul în nişte vorbe care altfel n-ar însemna nimic. Cum te-ai ascuns de nici nu te-ai mai arătat de aseară ?

— Mi-e frică de d-ta, murmură fata plecînd ochii şi ocolindu-l.

— Şireato, şireato ! făcu Apostol, fericit de răspunsul ei. Dar eu tot te-am văzut adineaori, din cancelarie... Veneai de undeva şi erai mînioasă, şi-ţi şedea bine...

Ilona trecuse, fără a mai scoate un cuvînt, iuţindu-şi mersul şi dispărînd degrabă, în vreme ce Bologa, întorcîndu-se pe loc, o urmărea cu ochii aprinşi.

Apoi, de după cotitura care înghiţise pe Ilona, se auzi huruit de roţi grele şi în curînd se ivi o căruţă încărcată zdravăn cu lăzi de muniţii. Apostol tocmai voia să-şi urmeze calea, cînd, lîngă vizitiu, recunoscu pe locotenentul de huzari Varga care, sosind aproape, opri căruţa şi nu se dădu jos. Schimbară cîteva vorbe şi întrebări, cîntărindu-se din ochi cu o curiozitate ciudată. În sfîrşit, Varga zise, în glumă şi totuşi cu o privire iscoditoare :

— Te-am aşteptat să te arestez, Bologa... Se vede însă că ţi-ai mutat gîndul...

Apostol îi simţi în inimă privirea ca un cuţit. Zîmbi încurcat şi răspunse, de asemenea cu ton glumeţ, dar neputîndu-şi ascunde o tremurare a buzelor :

— A, n-ai uitat încă convorbirea de atunci ?... Ei da, am lipsit la apel... Crezi că de aci încolo e prea tîrziu ?

— Nu ştiu... Tu trebuie să ştii ! zise Varga, devenind îndată serios.

— Aşa-i ?... Ş-apoi frontul e mare, prietene... De ce numaidecît pe la tine ? urmă Bologa cu acelaşi zîmbet.

— Fireşte... negreşit... Dar eu te-am aşteptat, nu ştiu de ce... aşa... îngînă locotenentul de huzari cu o licărire stranie în ochi. Hai, dă-i drumul, băiete ! adăogă către vizitiu, întinzîndu-i mîna lui Apostol şi zicîndu-i : La revedere... Am să te mai aştept, Bologa !... Fii sigur, am să te aştept...

Căruţa porni cu zgomot scîrţîitor, în care ultimele vorbe ale lui Varga se pierdură ca într-o prăbuşire. Apostol Bologa merse pe urmele căruţei, cu surîsul zugrăvit pe obraji, parcă ar fi vrut să mai spună ceva huzarului.

Tocmai în faţa spitalului îşi dădu seama că doreşte să vadă neapărat pe Cervenco, ca şi cum numai Cervenco ar fi în stare să-i dezvăluie taina liniştei adevărate şi să-i dea un leac împotriva tuturor chinurilor sufletului. Spitalul improvizat în localul şcoalei avea două săli cu vreo treizeci de paturi. În cea dinspre uliţă, într-un colţ, zăcea căpitanul Cervenco.

Un doctoraş cu obrajii pămîntii explică lui Bologa, înainte de a-l introduce, că Cervenco e de două săptămîni aici, cu un glonte, ricoşat, în piept... „Glontele, pătrunzînd de-a curmezişul, a frînt două coaste, şi-a pierdut forţa de penetraţie şi s-a oprit în plămînul stîng, în apropierea inimii, aşa că ni-e peste putinţă să-l ajungem şi să-l extragem... Pe bolnav îl jenează îngrozitor şi, afară dacă o întîmplare norocoasă nu va interveni, poate să-i provoace o hemoragie mortală... În sfîrşit, noi sperăm... în ajutorul lui Dumnezeu, dar bolnavul trebuie cruţat şi mai ales n-are voie să vorbească... Dealtfel are dureri cumplite şi..."

Apostol Bologa se apropie de patul lui Cervenco în vîrful picioarelor. Căpitanul, foarte palid, cu faţa în sus, avea ochii verzi ţintiţi în tavanul cu grinzi. Obrajii lui erau uscaţi, cu pielea lucioasă, întinsă pe oase, şi atît de albă, că barba cafenie, resfirată peste învelitoarea sură, părea neagră. În ochi îi ardea o lumină cu pîlpîiri de suferinţă şi exaltare şi umilinţă, ca nişte tainice respiraţii sufleteşti.

Bologa se opri la vreo trei paşi de pat, dar bolnavul nu întoarse privirea spre dînsul, parcă n-ar fi auzit nimic din ce se petrece pe lumea aceasta. De-abia cînd îi rosti numele, ochii lui Cervenco răspunseră cu o lucire de bucurie.

Pe urmă Apostol se aşeză la picioare şi rosti cîteva cuvinte care nu cereau răspuns. Căpitanul bolnav zîmbi cu buzele şi cu ochii, blînd, cu atîta bunătate, că inima lui Apostol începu să tremure repede, fricoasă, ca o pasăre speriată, simţind deodată mustrări dureroase şi încredere mare. Şi Bologa stătu acolo, în faţa bolnavului, aproape un ceas, fără a scoate o vorbă, sorbindu-i privirile din ce în ce mai însetat, ca şi cum din ele ar fi vrut să-şi adune un mănunchi de sprijin. N-ar fi fost în stare să-şi lămurească simţămintele din clipele acelea, dar sufletul i se bucura ca pătruns de o taină nemărginită.

Cînd se ridică de plecare, văzu bine că buzele lui Cervenco se mişcă fără glas. El totuşi înţelese ce-i spune, şi drept răspuns, îl sărută pe amîndoi obrajii. Şi ochii bolnavului îl petrecură pînă la uşă şi mai departe, prin zidurile sălii, pînă în uliţă...

4.

Spre seară, groparul Vidor sosi acasă din oraș, unde fusese cu cumnatul său, și îndată vru să afle de la Bologa cum stă pacea, că pe aici iar se aud vești de bătălii.

— Noi vom afla cei din urmă pacea, zise Apostol, fiindcă pacea o fac cei ce n-au cunoscut războiul !

În aceeași seară, trecînd din cancelarie în odaia sa, găsi acolo pe Ilona care, fără sfială, aproape sfidător îi zise:

— Te-am așteptat să-ți spun că nu-s supărată, dar mi-e rușine...

Apostol o luă în brațe și ea își ascunse obrajii pe pieptul lui.

— Ilona... Ilona... murmură Apostol, strîngînd-o nebunește și căutîndu-i gura.

Dar fata se smulse brusc din mîinile lui și fugi afară, parcă s-ar fi spăimîntat de ceva... Peste cîteva clipe veni într-adevăr Petre să aprindă lampa.

Cele două zile următoare Apostol Bologa le petrecu într-o agitație cumplită. Serviciul în biurou îl chinuia, ca și cum ar fi stat pe cuie. În mintea lui se stinseră toate gîndurile care nu priveau pe Ilona, precum inima și toată ființa lui numai pe ea o rîvneau în fiece clipă cu o patimă desperată. Din cinci în cinci minute trecea în odaia de dincolo, mereu cu speranța de a o vedea măcar pe Ilona. De cîteva ori încercă să se gîndească la Cervenco, la Dumnezeu, la iubirea omului... Nu era în stare și dealtfel era convins că, prin asemenea încercări, ar jicni-o pe ea. Ar fi vorbit numai despre Ilona toată ziua și de-abia se stăpînea să nu întrebe chiar pe gradații din cancelarie ce părere au de „fata gazdei". Cu Petre însă stătea mai liniștit de vorbă, îl iscodea ce face „fetișcana ceea", unde se culcă, pe unde umblă. Amănuntele cele mai mărunte i se păreau nespus de fermecătoare. Groparul nu-l mai plictisea, ba îl căuta și-l stîrnea la taifas și mai ales se bucura aflînd de la el cîte ceva din copilăria „fetiței".

De altminteri nici Ilona nu se mai ascundea și-și făcea mereu de lucru pe acasă, să fie mereu în ochii și în calea lui. Totuși, se ferea să intre în odaia „domnului ofițer", să n-o prindă tatăl său, dar mai cu seamă fiindcă îi era frică să n-o găsească Apostol iar acolo și să nu se întîmple cumva să nu mai poată scăpa din îmbrățișările lui. Numai de două ori a trecut pragul în cele două zile și de amîndouă ori Apostol a simțit-o, a alergat și nu i-a dat drumul pînă ce n-a sărutat-o cu atîta foc, că era să-și piardă și ea capul, ba a doua oară a dat și ordonanța peste ei.

A treia zi, după sfințitul soarelui, groparul spuse locotenentului că se duce la Făget, unde va zăbovi tocmai pînă sîmbătă după prînz, că are acolo o „tablă" de porumb și ar vrea s-o are mîine cu uneltele și vitele cumnatului, să isprăvească cu munca pămîntului și să fie liniștit de sărbătorile Paștilor. Bologa uitase că e Săptămîna patimilor, cu toate că maică-sa îi amintise chiar și în clipa pornirii trenului, mai întrebă cîte ceva pe gropar despre sărbători, gîndindu-se numai că Ilona va rămîne singură aici. După ce dispăru groparul, Apostol, fericit, dădu să caute pe Ilona, o așteptă... Nimic. Îl cuprinse o tristețe chinuitoare cînd îi trăzni prin cap că fata o fi dormind undeva, prin vecini sau la vreo rubedenie. Numai la cină și întîmplător îi spuse Petre că „fetișcana" s-a încuiat în odăița din fund și nici nu crîcnește, parc-ar fi înghețat acolo „cine știe de frica cui"...

Ziua următoare i se păru strîmbă, sfărîmată și plină de un miros acru. Nu văzu de loc pe Ilona. De-abia seara o întîlni, în tindă. Era gătită. În cap o năframă de mătasă verde ca iarba, iar pieptul strîns într-un lăibăraș de catifea roșie, ca în corset. În cancelarie nimeni ; în cealaltă odaie însă Petre horobăia, mormăind rugăciuni. Apostol, care tocmai ieșea din cancelarie, o surprinse pe cînd ea căuta să se strecoare nesimțită. Îi veni să țipe de bucurie și totuși încremeni în fața ei, privind-o doar cu

nişte ochi lacomi şi plini de spaimă. Şi ea se opri, îngrozită, şi se clătină puţin pe picioare... Astfel trecură cîteva clipe, amestecate cu rugăciunile ordonanţei din odaia ofiţerului.

Apoi Bologa şopti cu o lucire nouă :

— De ce te ascunzi de mine, Ilona ?

Fata, ca şi cum n-ar fi înţeles întrebarea, păli, şi răspunse îndată la altă întrebare ce tremura în ochii lui :

— Lasă-mă... Trebuie să mă duc la biserică... e Vinerea mare... Denii... Şi poimîine sînt Paştile...

Apostol îi văzu numai buzele şi nu-i auzi glasul. Pe urmă privirea îi coborî pe sînii gata parcă să spargă laibărul care-i apăsa. Deodată se făcu roşu, o apucă de mînă şi-i şopti cu atîta înflăcărare, că fata îşi feri obrajii :

— Ilona, am să te aştept de la biserică...

Fiindcă ea tăcu, Apostol continuă mai fierbinte, înfigîndu-şi ochii aprinşi în ochii ei speriaţi :

— Trebuie să vii, Ilona... acuma trebuie... de la biserică... negreşit... te aştept...

Ilona se cutremură şi dădu să treacă. El îi aţinu calea să-i audă răspunsul înainte de toate.

Se ciocniră piept în piept şi Apostol o strînse brusc în braţe şi o sărută prelung parc-ar fi dorit să-i soarbă tot sufletul dintr-o dată. Fata, cu braţele moarte, murmură aproape deznădăjduită :

— Doamne... Doamne, iartă-mă...

— Să vii, Ilona... Ilona ! bîlbîi Bologa dîndu-i drumul şi în vreme ce ea, cu paşi moi, ieşea din tinda întunecoasă.

Apostol Bologa rămase cîteva clipe în tindă, aiurit, nesigur dacă a fost aievea Ilona sau poate numai închipuirea lui veşnic nesăturată şi-a bătut joc de dînsul. Pe buze îi ardea sărutarea ei şi în inimă o fericire atît de vie, că începu să strige, în neştire, ca şi cum ar fi încercat să înăbuşe un glas tulburător :

— Petre !... Petre !...

Ordonanţa apăru în pragul odăiei, crezînd că s-a întîmplat ceva. Apostol îşi veni în fire, se uită foarte vesel la Petre o clipă şi-i zise, numai ca să nu tacă :

— Ce faci, Petre ?... Gata cina ? Patul ?... Mi-e foame, Petre, şi sînt aşa de mulţumit, aşa de...

Soldatul răspunse grav, parcă veselia stăpînului i-ar fi căzut greu :

— Am pregătit tot, don locotenent... că pe urmă să mă pot duce la biserică...

— Bine, bine, Petre... Du-te... unde vrei ! strigă Apostol de-abia stăpînindu-se să nu-l îmbrăţişeze, într-atîta bucuria din sufletul lui simţea nevoia să se împartă şi să se desfete.

Nu intră în odaie, ci se repezi afară, ca şi cînd ar fi vrut să-şi vestească fericirea deodată cerului şi pămîntului. Răcoarea serii îl dezmeteci. Se întoarse înapoi. În faţa casei îi apăru ca o străfulgerare prin creieri să meargă şi ea la biserică. Într-o clipă se hotărî şi în cea următoare îşi luă seama, zicîndu-şi că va fi mulţime mare acolo şi nu va putea vedea pe Ilona şi poate nici la sfîrşitul slujbei nu o va întîlni, iar pînă să vie dînsul acasă...

Pe uliţă treceau din cînd în cînd oameni singurateci spre biserică. În odaia lui era aprinsă lampa şi, prin ferestrele mici, cu perdeluţele albe netrase, văzu patul aşternut.

„Dar dacă n-are să vie ?" îi răsări prin minte pe neaşteptate şi în aceeaşi secundă îi zburară din suflet toate bucuriile.

Un fior de frig îl străbătu din cap pînă-n picioare. Intră în ogradă, mîhnit, cu un cărbune aprins în inimă. Petre plecase. Era singur în toată casa. Pe masă îl aştepta mîncarea rece. Nici n-o atinse. Luă o carte de pe policioara de la căpătîiul patului şi se aşeză la masă să citească, să-şi omoare vremea şi mai ales să-şi ostoiască gîndurile. Literile se încurcau, fugeau şi se vălmăşeau. Şi inima-i era plină de mustrări nedesluşite.

„Dacă nu vine, înseamnă că nu mă iubește și atunci..."

Ultimul cuvînt îi rămase suspendat în creier ca un vîrf de floretă. Atunci... Atunci... Își dădea seama că iubirea aceasta îl depărtează de toate credințele și năzuințele lui și totuși simțea că fără de ea i s-ar istovi inima și viața însăși și-ar pierde orice rost, iar lumea ar deveni un pustiu fără margini. Nici o clipă nu s-a gîndit unde îl va duce iubirea Ilonei, ca odinioară cînd a iubit pe Marta și cînd a știut că va lua-o de nevastă. Acum nu era capabil să se gîndească la nimic, căci dorea pe Ilona, cu toate simțurile și gîndurile, neîncetat, parcă toată ființa lui ar fi fost amenințată de pieire dacă nu i-ar fi jertfit ei toate clipele.

Teama că Ilona nu va veni îl ustura pînă în măduva oaselor. Cartea îi tremura în mîini și lumina lămpii începu să-l enerveze. Trînti volumul pe laviță și se plimbă de ici-colo, din ce în ce mai repede, ca și cum ar fi vrut să grăbească mersul vremii și apropierea clipei hotărîtoare.

În sfîrșit nu mai putu răbda lumina și stinse lampa. Mai umblă cîteva minute prin odaie, dar neliniștea nu-l părăsi. Îmbrăcat cum era, se lungi în pat. Întunerecul și tăcerea îl mîngîiau. Își auzea bătăile inimii, ca niște gîlgîiri înăbușite. Ca să înșele vremea, se apucă să numere; nu ajunse nici pînă la zece și pierdu șirul...

Trecu așa o veșnicie... Apoi deodată auzi, pe uliță, glasuri... Vru să se ridice, dar imediat se răzgîndi și rămase nemișcat... „Ar fi trebuit s-o aștept afară", își zise cu desperare îngrozitoare în suflet. În aceeași clipă pașii ei răsunară în ogradă. El îi recunoscu, deși niciodată nu și-a dat seama că-i cunoaște... Pașii intră în tindă și se înmoaie, apoi se opresc șovăind... Apostol simte șovăirea și iar își aude limpede bătăile inimii... Pe urmă clanța se mișcă fără zgomot și nici ușa nu scîrțîie, deschizîndu-se puțin, de-abia atîta cît îi trebuie ei ca să se strecoare... Iar îi fulgeră prin gînd lui Apostol să sară din pat și iar rămîne țintuit pe loc, încercînd să-și mulcomească inima

și înfricoșat să n-o sperie... „De ce nu închide ușa?" își zice apucat de o nouă desperare. Dar chiar atunci aude zăvorul și sufletul i se aprinde într-o scînteiere de bucurie.

Ilona încremeni două minute lîngă ușă... În tindă se auziră alți pași, grei, tîrîți... Bologa și Ilona se cutremurară, ca și cînd, fiecare în parte ar fi așteptat ivirea unui vrăjmaș pedepsitor... În curînd zgomotul din tindă se potoli... „A fost Petre", se gîndi Apostol ușurat, auzind îndată foșnet de fustă apropiindu-se... Fata se opri lîngă pat, mereu nehotărîtă și îngrozită. Inima în piept i se zvîrcolea atît de aprig, că Apostol îi auzea zvîrcolirile... Apoi Apostol nu se mai putu stăpîni. Întinse brațul spre ea și degetele lui atinseră sînii strînși în laibărașul de catifea... Ilona scoase un țipăt înăbușit.

— Ilona... turturica mea sălbatecă! șopti Bologa răgușit, luîndu-i mîna rece și încercînd să se ridice.

— Mi-e frică... mi-e frică... iartă-mă! murmură fata, vrînd să se ferească, cuprinsă brusc de o voință nouă de împotrivire.

Dar tot atunci simți că nu mai are nici o putere și se plecă asupra lui, îngînînd cu patimă:

— De acuma nu-mi pasă... chiar să mă omoare!

Îi alunecă piciorul pe podele și căzu moale, pe pat, suspinînd lîngă Apostol...

5.

A doua zi, Apostol Bologa se simți ca după o beție rușinoasă. Îi era silă de sine însuși, parc-ar fi săvîrșit o crimă. Se repezi de dimineață în cancelarie, găsi pretext să ocărască pe cei doi slujbași și chiar pe Petre... dar de lucru nu se putea apuca. Ieși pe afară, căutînd să fugă de remușcări.

„Am năvălit ca o vijelie în viața ei, am răscolit-o și nu m-am gîndit decît la mine!" își zicea întruna scîrbit, rătăcind de ici-colo.

Apoi deodată îi răsări în ochi zîmbetul Ilonei, fericit, supus, strălucitor de iubire și credință.

— Nu-ți pare rău, Ilona ? o întrebă dînsul, șovăitor.

— Nu ! răspunse fata hotărît.

— Ai încredere în mine, Ilona ? urmă el, tremurînd.

— Da ! răspunse ea cu înflăcărare.

În fața ei rîdea bucuria întreagă, netulburată de gînduri și nepăsătoare de lume, triumfătoare și ispititoare. Uitîndu-se lung în ochii ei, Bologa îi văzu inima toată, caldă, simplă, sălbatecă, și în căldura aceasta i se topi îngrijorarea încetul cu încetul. Înțelese că Ilona prețuiește mai mult decît toate tainele lumii, și o clipă sau poate mai puțin, i se păru că tot universul se preface deodată în neant, lăsîndu-l numai pe el cu ea în fața lui Dumnezeu.

— Acuma însă trebuie să plec, zise apoi fata, că azi am mult de lucru... să fac ouă roșii, cozonaci, pască... Doar mîine e Învierea...

Mai zăbovi un minut, parcă inima nu ar fi lăsat-o să se despartă de Apostol. Pe urmă fugi în casă, rîzînd... În același moment Bologa auzi foarte deslușit din cancelarie, pe ferestrele deschise, glasul sergentului :

— Mi se pare că locotenentul nostru a pus ochii pe fata groparului...

— Ce-i drept, n-are gust rău, răspunse caporalul, rîzînd gros și înfundat.

Apostol Bologa aruncă o privire spre ferestre și deodată se însenină, ca și cînd ar fi găsit cheia înțelepciunii, și mormăi :

— E cam de dimineață, dar... trebuie !

Porni fără să se mai uite înapoi, și nici nu se opri pînă la poarta preotului Boteanu. În fundul ogrăzii, în ușa grajdului, popa vorbea cu cineva, în capul gol, cu spatele spre uliță. Apostol deschise portița. Scîrțîitul țîțînilor făcu pe Boteanu să întoarcă îndată capul. Soarele îi umplu fața de lumină. Mai aruncă două vorbe în grajd și veni repede spre

poartă. Cînd recunoscu pe Bologa, începu să zîmbească atît de vesel, parcă nu-l-ar mai fi văzut de pe băncile școalei, „cum ar fi trebuit să zîmbească acum o lună“, gîndi Apostol fără să vrea.

— Apostole, Apostole, ai mai venit pe la noi ?... Ce vînt bun te aduce ? zise preotul, înduioșat.

Bologa îi strînse mîna, îmbărbătat de seninătatea lui, bolborosind cuvinte neînțelese. „Cît de străin a fost atunci și acuma cît e de blajin !“ își zicea uimit de schimbarea preotului.

— Haidem, Apostole, în veranda noastră țărănească ! reluă Boteanu, cuprinzîndu-i mijlocul și îndreptîndu-se spre grădinița din fața casei.

Parcă acum toată înfățișarea casei parohiale ar fi fost mai prietenoasă. În cerdac era o masă acoperită cu față albă și trei scaune împrejur, iar pe stîlpi și pe parmaclîc vrejile și frunzele viței-sălbatece își sorbeau verdeața.

— Poftește, Apostole, te rog ! strigă popa, frecîndu-și mîinile cu mare bucurie. Ia loc aici... E foarte bine aici... Și preoteasa are să ne aducă niște cafele cu lapte cum n-ai mîncat nici pe la Pesta !... Scuză-mă numai o secundă, Apostole... o secundă !

Apostol șezu, în vreme ce Constantin Boteanu se repezi în casă, să vestească pe preoteasă că a primit un oaspe. Cerdacul se răsfăța în căldura blîndă a dimineții. Pe masă, cîteva muște se alungau împrejurul unei pete de cafea neagră.

— Deunăzi m-am supărat pe tine, părinte, zise Apostol către preotul care se întorcea mulțumit. Eram atît de amărît, poate mai amărît ca azi, și n-ai vrut de loc să mă înțelegi și nici măcar să-mi dăruiești o vorbă bună !

Imputarea din glasul lui Bologa înnoură o clipă fața preotului, ca și cînd i-ar fi reamintit o suferință. Răspunse mai blînd, plecînd ochii :

— Erai tare aprins, Apostole, iar eu de-abia sosisem... Omul cînd sufere, e mai egoist și nu simte suferința aproa-

pelui... Numai moartea ne împacă aievea cu lumea și cu Dumnezeu !

— Iubirea nu ? întrebă Apostol repede, aproape înfricoșat.

— Iubirea cea mare și adevărată e numai la Dumnezeu...

Din casă izbucniră deodată plînsete prelungi și nătînge de copii. Pe uliță trecea un detașament de soldați, în direcția frontului, obosiți, abătuți, cu capetele plecate, ca niște vite mînate spre zalhana. În cerdac însă ardea lumina soarelui ca un rîs de fată frumoasă.

— Copilașii... veșnic fără astîmpăr, murmură Boteanu cu alt glas. Și biata preoteasă toată ziulica trebuie să-i muștruluiască...

Apostol zîmbi. Preotul urmă iarăși înviorat :

— Dar am auzit c-ai fost dus pe acasă, Apostole... De aceea nu te-am mai zărit... O, Doamne !... Baremi pe acolo n-a trecut războiul...

— Îmi amintesc cît erai tu de studios în Năsăud, odinioară. Constantine, zise Bologa, parcă i-ar fi fost frică să nu uite ceva. Și mă gîndesc, cum te-ai putut obișnui aici, departe de lume, fără cărți, fără oameni de seama ta ?... Trebuie s-o duci greu de tot.

Popa Boteanu roși, dar în aceeași clipă îi izvorî în ochi o lumină smerită, care răspîndea în jurul lui valuri de încredere și simpatie. Răspunse fără șovăire și cu un zîmbet de împăcare :

— Grea a fost lupta mea, Apostole, și lungă a fost... Dar Dumnezeu m-a ajutat și mi-a deschis inima și m-a mîngîiat... Căci viața e pretutindeni, în firul de nisip ca și în sufletul omului... Și pretutindeni oamenii au nevoie de milă, să dăruiască și să primească. Sînt bune ele și cărțile, însă numai viața poate să te apropie de Dumnezeu ! Cît timp trăiești între cărți și din ele, ți se pare că acolo-i toată înțelepciunea... Apoi, cînd ieși în lume, îți simți sufletul trist și fără sprijin, măcar de ai fi mistuit toate bibliotecile

de pe fața pămîntului. Așa am pățit și m-am zbuciumat cumplit și am crezut că nu voi găsi alinare nicăiri... Pe urmă, încetul cu încetul, în mijlocul naturii, m-a luat puhoiul vieții și m-a dus prin suferințe și amărăciuni, înainte, fără să-mi dau seama încotro... Și așa, într-un ceas, ori poate într-o singură secundă, m-am trezit cu sufletul plin de înțelegere ! Am simțit puterea și slava și bunătatea lui Dumnezeu în inima mea, și în simțămîntul acela am aflat dezlegarea tuturor tainelor, Apostole !... De atunci nu mai am nevoie de cărți ci numai de Dumnezeu. Ș-apoi Dumnezeu e mai aproape de omul simplu, care trăiește afară, în vîrtejul vieții... Mult mai aproape !... Credința fuge de cărți și nu poate sălășlui statornic decît în sufletele care o doresc cu înflăcărare !

Apostol Bologa îngînă cu obrajii aprinși :

— Părinte, simt cuvintele tale în inima mea... le simt, părinte !

Preotul clătină din cap și zise tot zîmbind :

— Dintre toți oamenii, filozofii simt cel mai anevoie adevărul dumnezeiesc, pentru că ei caută cu mintea cea slabă pămîntească pe Dumnezeu, și nu cu inima credincioasă și atotcuprinzătoare ! Cînd omul își uită obîrșia cerească și scormonește în noroi ca să afle rostul tainelor lui Dumnezeu, cum să se înalțe sufletul și cum să culeagă înțelegere și împăcare ?

Întrebarea preotului pluti un răstimp în razele de soare, apoi se destrămă într-o tăcere prelungă. Apostol se uita în pămînt, copleșit de o apăsare crîncenă. Popa Constantin stătea în picioare, la cîțiva pași, cu fața în revărsarea de lumină... Deodată Apostol Bologa ridică ochii spre el, însetați și îndurerați.

— Constantine, murmură Apostol cu o voce groasă, ca și cum ar fi vorbit din adîncurile sufletului, eu toată viața m-am războit cu Dumnezeu !... Auzi ? M-am luptat în fiece minut, căutîndu-l, adorîndu-l și blestemîndu-l !

Am simţit totdeauna că am nevoie de Dumnezeu şi Dumnezeu m-a chinuit îngrozitor !... Am avut clipe cînd l-am simţit în inima mea şi nu l-am putut păstra acolo ! De ce, părinte, nu l-am păstrat ? De ce n-a alungat el îndoielile, toate, să nu se mai reîntoarcă niciodată ?... Şi fiindcă clipele acelea au fost nespus de fericite şi pline de linişte, de aceea, am alergat fără odihnă, blestemînd şi cercetînd pretutindeni... Lupta aceasta mă sugrumă mereu şi frică mi-e că nu se va isprăvi niciodată, poate nici dincolo !

Ochii lui Apostol se zvîrcoleau în lacrimi, cu licăriri desperate, aşteptînd parcă izbăvirea supremă de la omul din faţa lor.

— Crede, Apostole, şi Dumnezeu va coborî în inima ta cînd va bate ceasul, şi nu te va părăsi în vecii vecilor! zise preotul cu un glas împletit numai din nădejde şi îmbărbătare.

Bologa, ca şi cum într-adevăr glasul i-ar fi picurat în suflet un balsam minunat, urmă mai liniştit, privind mereu în faţa preotului :

— Vreau să cred... Şi uneori îmi simt fiinţa curată şi primitoare ca un potir ! Dar zadarnic implor şi zadarnic bat la toate porţile, nimeni nu-mi răspunde !... Cred, cred, părinte ! Toate fibrele inimii mele numai credinţă rîvnesc, chiar cînd mă sfîşie îndoielile şi întrebările !... M-am războit cu ispitirile urii şi le-am izgonit din sufletul meu... Sînt în stare să mă umilesc, să mă înjosesc şi să-mi presar cenuşă pe cap, numai să dobîndesc un strop de credinţă neclintită...

Tăcu o clipă şi apoi continuă cu o voce nouă :

— Mă plimb veşnic între două prăpastii, Constantine!... Veşnic, veşnic !... Prăpastie afară, prăpastie în sufletul meu... Şi la fiece poticnire mă uit în fundul prăpastiilor... la fiece poticnire !... Şi aşa a fost totdeauna... De cîte ori nu mi-am dat seama că omul nu poate merge singur pe drumul vieţii, fără o călăuză sigură şi totuşi mereu am încercat !... Dar drumul vieţii e plin de răscruci, şi la fiecare răscruce am fost silit să mă opresc, să chibzuiesc, şi niciodată n-am nimerit calea cea dreaptă şi m-am întors înapoi şi nici înapoi n-am mai cunoscut drumul pe care am mers...

— Şi eu am purtat crucea ta, Apostole, şi Dumnezeu, cînd am fost mai desperat, mi-a trimis credinţa cea tare ca stînca şi m-a mîntuit ! rosti preotul limpede ca o vestire, trecînd alături de el. Numai credinţa neclintită mîntuieşte pe om aici şi dincolo deopotrivă ! Credinţa e puntea vie peste prăpastiile dintre sufletul zbuciumat şi lumea plină de enigme şi mai cu seamă între om şi Dumnezeu !... Numai în credinţa neclintită vei găsi şi tu călăuza fără greş în viaţă, căci numai ea te poate îndemna la fiece pas şi-ţi poate spune în fiece minut cum să-ţi împaci sufletul !

Apostol Bologa plecase iar capul în pămînt, ascultînd cuvintele preotului ca o binecuvîntare. Şi cînd tăcu Constantin, nici el nu mai zise nimic, parcă în sufletul lui s-ar fi coborît aievea o călăuză fără greş.

Atunci intră în cerdac preoteasa, aducînd în mînă un coşuleţ cu pîine prăjită, iar după ea, servitoarea bătrînă, păşind cu mare băgare de seamă ca să nu se verse ceştile pline, aşezate pe o tavă de lemn înflorit.

— Pune-o colea binişor ! şopti preoteasa după ce zîmbi cu sfială spre Bologa.

— Încă n-ai cunoscut pe preoteasa mea, Apostole ? întrebă deodată preotul cu mîndrie. Poftim, priveşte-o şi spune-mi dacă ai mai văzut aşa căprioară drăgălaşă ?

— Vai, Constantine, nu ţi-e ruşine ? zise preoteasa roşind pînă-n vîrful nasului şi făcînd semn servitoarei să plece.

Preoteasa era durdulie, plină de sănătate, cu obrajii bucălaţi şi cu nişte ochi verzi spălăciţi şi foarte blînzi. Apostol îi sărută mîna, murmurînd cîteva cuvinte.

— Acuma o să ne ierţi, domnule, adăogă preoteasa, mereu roşie de ruşine, aranjînd masa. Ca la ţară şi ca în

război... Altădată aveam și noi mai bine, dar cît a fost popa internat, cătanele ne-au prăpădit...

— Lasă, că-i bine, căprioară, zise Boteanu, mîngîind-o cu drag. Că doar Apostol nu-i străin... Ehe, tu erai în fașe cînd noi puneam lumea la cale în Năsăud !

Preoteasa mai stătu pînă ce se așezară la masă, avînd mare grijă să spună că ea a potrivit cafelele, dar să mai poftească zahăr ori șvarț dacă nu li se pare bună, apoi se scuză roșind din nou, fiindcă în casă se porniseră iar niște scîncete subțiri, și ieși zîmbind foarte încurcată.

— O femeie rară, Apostole, începu îndată preotul cu o voce caldă de iubire. Ea a fost norocul meu... Am cunoscut-o la un bal de teologi în Gherla, binecuvîntat fie balul acela !... Dealtfel e chiar fata înaintașului meu de aici, care a murit în anul cînd ne-am cunoscut. Soacra trăiește... aici, la noi... Nu-ți poți închipui tu ce înseamnă o femeie care te iubește aievea, pînă la sacrificiu... Preoteasa mea e dintre femeile acelea, Apostole ! Cînd ți-oi povesti odată pătimirile noastre, ai să înțelegi poate de ce o iubesc din tot sufletul... Las' că e și fată cultă, a învățat patru ani la Blaj...

Apostol îl întrerupse brusc, înfigîndu-și privirea în ochii lui :

— O iubești mult... ca și pe Dumnezeu ?

Boteanu rămase o clipă uimit, cu lingurița rězimată în fundul ceștii. Apoi răspunse hotărît, aproape solemn :

— Da... mult, ca și pe Dumnezeu !... Iubirea e una și nedespărțită, întocmai ca credința ! Inima mea cuprinde în aceeași iubire pe Dumnezeu, și pe tovarășa vieții mele, și pe mama copiilor mei !... Prin iubirea adevărată sufletele unite se apropie de tronul Atotputernicului...

În ochii lui Apostol se aprinse atunci o strălucire așa de mare, că preotul Constantin de-abia își putu stăpîni mirarea.

6.

Apostol Bologa se întoarse la cancelarie liniștit și se așternu pe lucru cu o sîrguință de om care și-a potrivit viața pe ore și minute. Numai din cînd în cînd zvîrlea ochii pe fereastră, parcă ar fi așteptat pe cineva dar fără nerăbdare și fără vreo strîngere de inimă, sigur că cel așteptat va sosi negreșit la timp.

Pe la unsprezece groparul Vidor intră pe poartă, posomorît și cu o legătură în mînă. Atunci Apostol se sculă de la biurou și așeză tocul în călimară. Doar degetele îi tremurau puțin. Ușa cancelariei era deschisă și în curînd groparul apăru în prag dînd bună ziua ofițerului, ca totdeauna. Bologa răspunse simplu, adăogînd fără să mai aștepte obișnuitele întrebări despre pace ale bătrînului :

— Aș dori să-ți vorbesc ceva... ceva foarte important... acuma... numaidecît...

Groparul, curios, vru să intre în cancelarie, dar Apostol îl opri :

— Dincolo... la mine... Vin și eu îndată !

— Bine, prea bine, zise Vidor, uitîndu-se nedumerit spre cei doi gradați, ca și cînd ar fi vrut să citească vreo explicație pe fețele lor. Bine... Atunci mă duc să dau fetei legătura și viu...

Apostol rămase lîngă biurou, în picioare, pînă ce văzu pe Vidor intrînd în odaia de dincolo, pe urmă trecu și el, fără șovăire, dregîndu-și puțin glasul, în mers. Pe fața groparului citi un fel de spaimă amestecată cu șiretenie.

— Bade, vorbi Bologa hotărît, mi-e dragă Ilona și vreau s-o iau de nevastă, dacă vrea și ea și dacă mi-o dai și dumneata !

Groparul Vidor se uită lung în ochii lui, fără să clipească și nu răspunse, parcă n-ar fi înțeles nimica sau ar mai fi așteptat lămuriri.

— Îmi trebuie răspunsul acuma, numaidecît ! continuă Apostol, enervat puțin de tăcerea bănuitoare a tă-

ranului. Să nu crezi că mi-a trăznit prin cap așa... M-am gîndit bine și am cumpănit...

Vidor întoarse ochii spre ferestrele dinspre ogradă, oftă, se scărpină în ceafă, clătină din cap și apoi zise rar, uitîndu-se cam pieziș la ofițer :

— De... domnule locotenent, vorbă mare ai spus, recunosc, că știm și noi omenia și cuviința, măcar că sîntem oameni de rînd, cum ne-a lăsat Dumnezeu... Apoi, nu zic, ți-o fi ea dragă d-tale, fata, dar și eu sînt om bătrîn și am pățit multe și cu lingura cea mare am înghițit necazurile și de aceea cred că nu-i pentru dumneata fetișcana noastră... Că ea, sărăcuța, nici avere n-are, nici învățată nu-i și nicicum nu se potrivește cu dumneata, domnule locotenent !

— Fiindcă mi-e dragă, ne potrivim, murmură Apostol tulburat, ca și cum n-ar fi așteptat împotrivire.

Groparul se mai scărpină în cap, mai cercetă din ochi într-ascuns pe locotenent, mereu nehotărît și bănuitor. În sfîrșit merse la ușă și, din prag, strigă :

— Ilona !... Ilona !... Ia vino-ncoace, iute !

Fata sosi îndată, întrebătoare, cu degetele murdărite de vopseaua ouălor roșii. Cînd îi spuse tatăl său că ofițerul o cere de soție, se spăimîntă, se uită la Bologa și izbucni în lacrimi. Groparul stărui să răspundă „domnului locotenent“, dar toate fură în zadar : Ilona plîngea și nici în ruptul capului nu voia să deschidă gura.

— Ne pierdem vremea de pomană, domnule locotenent, zise în cele din urmă Vidor cu dispreț. Muierea tot muiere, din lacrimi n-o scoți nici cu șase boi... Dealtminteri, ce să mai lungim vorba, că fata trebuie să facă precum îi poruncesc eu !

Se mai uită o clipă în ochii lui Apostol, apoi se duse la el cu mîna întinsă, rostind apăsat :

— Mare cinste ne faci, domnule locotenent... De-acu numai să fie într-un ceas bun și cu noroc și să trăiți.

Apostol, luminat de bucurie, se apropie de Ilona, care își acoperise obrajii cu șorțul, plîngînd mereu înăbușit.

— Ilona ! șopti el mișcat. Vrei să fii mireasa mea, Ilona ?

Ea își dezvăli fața și-i răspunse printr-o privire fierbinte, izvorîtă din plîns și împodobită cu un surîs de fericire. Și Apostol o sărută, fără sfială, pe obrajii umezi de lacrămi.

— Atunci să mergem degrabă la preotul satului să ne logodească ! zise Bologa, simțind pe buze gustul lacrimilor ei. Vă aștept în cancelarie...

Se reîntoarse la biurou, mai liniștit de cum venise. Peste o jumătate de ceas groparul bătu la ușă, vestindu-l că sînt gata de plecare. Atît Vidor, cît și Ilona se îmbrăcaseră în haine de sărbătoare. Apostol observă că fata își pusese năframa verde de ieri și mai ales laibărașul de catifea roșie care-i rotunjea sînii.

Preotul Boteanu se cruci de mirare cînd se pomeni iar cu Bologa, și încă întovărășit de Vidor cu fata... Întrebă cu glas puțin îngrijorat :

— Ce-i, Apostole ?... Ce s-a întîmplat ?... Că doar nici trei ceasuri n-au trecut...

— Tu m-ai învățat, părinte, și ne-am grăbit să-ți cerem binecuvîntarea ! zise Apostol zîmbind.

Boteanu, nedumerit, îi pofti în odaia unde odinioară a primit pe Apostol și ceru nerăbdător explicații. Cînd află hotărîrea lui Apostol, se uită pe rînd la toți trei, neputîndu-și ascunde mirarea. Apoi se scuză pentru o secundă, ieși afară, desigur să spuie și preotesei ce minune s-a întîmplat, și reveni cu patrafirul, crucea și cartea de rugăciuni.

— Dacă-i așa, să ne rugăm Domnului să vă blagoslovească unirea, murmură preotul, foarte blînd, deschizînd cartea.

Citi rugăciunile obişnuite, căutînd să le înveşmînteze în cît mai multă evlavie şi solemnitate. Pe urmă sărutară cu toţii crucea, iar tinerii se îmbrăţişară. Preotul mai adăogă cîteva cuvinte, îndemnînd mai cu seamă pe Ilona să preţuiască norocul ce i l-a trimis Dumnezeu şi să se silească a fi vrednică de bucuria care i se hărăzeşte din mila cerului. Fata plînse şi groparul se înduioşă.

— Acuma însă poftiţi şi luaţi loc, să cinstim cu un pahar de vin ceasul acesta de fericire, cum e datina strămoşească ! zise Boteanu, scoţînd şi împăturind patrafirul.

Ca şi cum ar fi fost aranjate toate pe rotile, pe dată sosi servitoarea cu sticla plină şi cu paharele, şi peste cîteva clipe, însăşi preoteasa, strălucitoare de nerăbdare.

— Uite, căprioară, prietenul nostru şi-a ales mireasă pe Ilona ! strigă preotul, cu totul vesel, umplînd paharele.

Preoteasa felicită pe Apostol şi-i lăudă pe Ilona că-i fată cuminte şi... În glasul ei însă era atîta uimire, că Apostol nici nu îndrăzni să răspundă şi se bucură cînd „căprioara" trecu la Ilona, s-o descoase şi să-şi astîmpere curiozitatea prin fel de fel de întrebări.

După ce preoteasa se mai potoli, Boteanu le spuse o veste grozavă, pe care adineaori, îndată ce a plecat Apostol, i-a adus-o un soldat ce se află în gazdă pe aici, prin vecini... Soldatul tocmai se întorcea din Făget şi acolo a aflat că azi-noapte au fost prinşi, nu se ştie unde, trei bieţi ţărani, despre care se zice că sînt spioni şi că au trimis anume ştiri de însemnătate vrăjmaşilor, prin front. Groparul interveni de grabă cu lămuriri mai complecte : el a văzut cu ochii pe cei arestaţi. Generalul cel mare şade doar în casa cumnatului din Făget şi cumnatul, fiind şi primar, ştie tot ce se face şi ce se petrece. Adevărul este că de acum două săptămîni a venit porunca prin sate să nu mai iasă nimeni, nici cu vitele şi nici după lemne, pe aproape de front, dar oamenii, nătîngi şi proşti, nu înţeleg de vorbă bună şi parcă înadins numai pe acolo umblă... Militarii au

tot închis ochii şi s-au mulţumit să-i ia la goană. De vreo cîteva zile însă divizia face pregătiri mari pe front, nu se ştie cu ce scop şi din ce pricină. Şi atunci au băgat de seamă că orice ordin se dă aici şi orice mişcare, peste o zi, două, ajunge şi la cunoştinţa duşmanului. În sfîrşit s-a zis că trebuie să fie pe aici spioni, iar spioni nu pot fi decît tocmai ţăranii care, în ciuda poruncilor straşnice, se vîră mereu prin zona frontului. Aşa au pus mîna azi-noapte pe trei şi i-au adus între baionete la Făget. Generalul e atît de mînios, că a poruncit să-i spînzure pe toţi trei, ca să dea o pildă straşnică. Mîine are să-i judece Curtea Marţială, şi dacă generalul cel mare a poruncit, apoi de bună seamă că o să-i şi spînzure...

— Cumnată-mea, săraca, a plîns ca o nebună de mila lor. sfîrşi groparul. Doi sînt din Făget, oameni cunoscuţi, români. iar unul e de aci, de la noi... Bietul Horvat, domnule părinte, că trebuie să-l ştii, de pe uliţa gării... Vai de capul lui ! Mă bătea gîndul să-i spun nevestei sale, dar nu ştiu... parcă mi-e groază !... Şi iaca aşa !... Tocmai era să-i povestesc dumnealui, domnului locotenent, dar cum m-a luat cu fata, am şi uitat, uita-m-ar moartea !

— Doamne, iartă-ne păcatele şi apără-ne de primejdii ! murmură preotul, închinîndu-se cu evlavie. Moartea ţine praznic mare în vremurile de azi... O, Doamne, neînţelese sînt şi prea înţelepte hotărîrile tale ! Fie-ţi milă de slăbiciunile noastre şi nu ne lăsa fără mîngăiere acum şi pururea, amin !

Apostol Bologa îşi făcu cruce de trei ori, cu ochii muiaţi în lacrimi, cu inima însîngerată de o milă mare.

La plecare, preotul îi strînse mîna prelung şi-i zise :

— Apoi să vii negreşit la Înviere, Apostole... să-ţi mai întăreşti inima şi credinţa în Dumnezeu, că vezi bine cît de cumplite-s vremurile şi cîtă nevoie are sufletul omului de sprijin şi de îndurare !

— Negreşit ! răspunse Apostol din toată inima.

După-amiaza trecu ca părerea, în cancelarie, la lucru. Seara, la cină, spuse şi lui Petre că se va însura cu Ilona. Ordonanţa îi ură noroc numai cu jumătate gura : aflase vestea de la însăşi Ilona şi nu putea pricepe cum să ia „domnişorul" de nevastă o ţărăncuţă şi săracă, şi proastă, cînd ar fi găsit atîtea fete de boier, numai să fi întins un deget.

Porunci seara soldatului să-l trezească la vreme pentru Înviere. Pe la miezul nopţii se deşteptă în alintările Ilonei :

— Scoală, leneşule... Aide, să nu pierzi tocmai Învierea !

Pînă să se dezmetecească, fata dispăru fără zgomot... Se îmbrăcă în grabă. Răcoarea nopţii îi învioră paşii. Cerul era senin, vînăt, şi stelele pîlpîiau ca nişte luminiţe pe bolta unei imense catedrale.

Curtea bisericii era plină de oameni şi totuşi mai soseau mereu, care singurateci, care în pîlcuri. Bisericuţa de lemn, veche, lăsată într-o parte şi proptită cu bîrne ca să nu se dărîme, cu turnuleţul răsucit puţin, cu uşa atît de joasă, că trebuia să te pleci intrînd, de-abia se deosebea în întunerec dintre pomii bătrîni care-şi întindeau ramurile, ca nişte braţe ocrotitoare, pînă deasupra acoperişului... Dinlăuntru, ca dintr-o peşteră, se auzea un glas chinuit, mormăind cînd tărăgănat şi dureros, cînd aspru şi ascuţit.

— E prea devreme, şopti cineva lîngă Bologa, căci părintele slujeşte aşa fel încît tocmai cînd se crapă de ziuă să isprăvească liturghia !

— Mai bine prea devreme, decît să n-ai loc nici măcar în curtea bisericii, răspunse altul cu imputare.

Oamenii se îmbulzeau, şopteau. Ici-colo se stăpîneau rîsete, înăbuşite. Întunerecul începea să se îmblînzească. În sfîrşit uşa bisericii se lumină şi, peste cîteva minute, preotul, cu Evanghelia pe braţ şi cu o lumînare aprinsă

în cealaltă mînă, se ivi în prag. Zeci de lumînărele se întinseră nerăbdătoare spre preotul în odăjdii strălucitoare şi în curînd curtea bisericii se umplu de luminiţe galbene, plăpînde, ca o ceată sfioasă de suflete care aşteaptă, tremurînd la porţile cerului, glasul izbăvirii.

Printre ţăranii ce se înghesuiau în jurul preotului, Apostol Bologa văzu şi mulţi soldaţi, cu feţele transfigurate de evlavie, bolborosind rugăciuni fierbinţi. Dar mai ales se miră, zărind, la o parte, cu lumînărica aprinsă, pe sergentul ungur de la cancelaria lui.

Apoi începu slujba. Preotul Boteanu cînta blînd, cu glas subţire, cu ochii închişi sau ridicaţi spre înălţimile cereşti. Lumina juca pe faţa lui slabă, dîndu-i înfăţişarea unui sfînt dintr-o icoană veche. Împrejurul lui Apostol buzele oamenilor, uscate, se mişcau repede, nesăţioase. Fumul de tămîie se răspîndea în valuri albastre şi credincioşii îl sorbeau cu bucurie ca o mireasmă din altă lume.

— ...S-ascultăm sfînta evanghelie ! cîntă preotul, tărăgănat, uitîndu-se peste capetele mulţimii cu o privire care parcă vestea o taină nouă.

Toată lumea căzu în genunchi. Apostol asculta dus, cu ochii pe buzele preotului. Cuvintele se legănau, pluteau şi se împreunau într-o melodie stranie, care-i picura în suflet nemărginită încredere. Încet, în neştire, plecă fruntea în pămînt, simţindu-şi inima copleşită de ceva nespus de amar. Apoi deodată auzi iar glasul preotului, triumfător şi puternic, vesel ca o trîmbiţă de argint :

— Hristos a înviat din morţi...

Apostol sări în picioare. Toţi oamenii cîntau, cu feţele albe de bucurie. Şi glasurile fîlfîiau ca nişte steguleţe de pace şi se ridicau în văzduhul limpede şi se înălţau tot mai sus, pînă la tronul mîngăierilor cereşti.....

7.

În duminecа Paştilor avu mai mult de lucru la cancelarie, totuşi la prînz făcu o pauză şi luă masa împreună cu Vidor şi cu Ilona. Groparul îi povesti a doua oară, cu amănunte noi, despre cei trei ţărani arestaţi şi, muncit de curiozitate, se repezi după-amiazi pînă la cumnatul său, să mai afle noutăţi. Putea acuma pleca liniştit, fiindcă nu mai avea grija fetei.

— De-aci înainte ai s-o păzeşti d-ta mai straşnic decît mine, zise către Bologa, clipind şiret.

Spre seară, înainte de a se întoarce groparul din Făget, se auzi prin sat că cei trei împricinaţi au fost osîndiţi la moarte de Curtea Marţială şi că chiar mîine vor fi spînzuraţi. Vestea umplu de groază pe săteni şi pătrunse ca o ştafetă sinistră prin toate casele, mohorînd bucuria sărbătorilor.

Totuşi, groparul Vidor aduse şi noutăţi. Mai întîi că osîndiţii vor fi executaţi într-adevăr mîine dimineaţă, înainte de răsăritul soarelui. S-au dus rudele, cunoscuţii lor, şi au îngenuncheat şi au plîns în faţa generalului, să-i ierte, să-i fie milă... Aş ! Generalul e foc şi i-a alungat cu jandarmii. Pe urmă alta : azi-noapte au mai fost arestaţi încă patru oameni, tot din Făget şi tot în zona frontului, iar mîine o să-i judece şi pe aceştia.

— În sfîrşit, se vede că generalul şi-a pus în gînd să ne spînzure pe toţi, rînd pe rînd, oftă groparul, foarte posomorît.

Se mai duse pe la vecini să le povestească nenorocirea ce s-a abătut asupra oamenilor din senin, dar se întoarse degrabă acasă, se schimbă şi plecă iar la Făget.

— Poate să le fiu de folos bieţilor oameni, cu meseria mea, zise luîndu-şi rămas bun de la Apostol şi Ilona, închinîndu-se, Doamne ce năpastă !... Doamne, fereşte !...

A doua zi Vidor veni acasă la amiazi, numai să dea de ştire că cei trei au fost spînzuraţi într-o branişte, la marginea şoselei, jumătate calea între Lunca şi Făget.

— Nici nu le-au ridicat spînzurători, povesti groparul, plîngînd ca o babă. I-au agăţat, ca pe nişte cîini, pe cîte o cracă de copac... Am vrut să le facem groapă, cum se cuvine creştinilor, dar nu i-au coborît din ştreang... Zice că-i porunca să atîrne acolo trei zile şi trei nopţi, să-i vază toată lumea şi să se înveţe minte !... Doamne, Doamne, apără-ne ! Pînă ce le-au pus laţul de gît, s-au jurat bieţii oameni că nu-s vinovaţi... Parcă a vrut cineva să-i asculte ?... Ordin şi iar ordin !... Şi uite-aşa, a doua zi de Paşti ! Doamne, mare eşti şi mare-i mila ta, Doamne !... Şi mai sînt patru închişi !...

Porni numaidecît înapoi, spre Făget, fără să ia ceva în gură, cu ochii arşi de lacrimi, gîrbovit de spate ca şi cum într-o zi ar fi trăit zece ani.

Peste vreo două ceasuri, tocmai pe cînd Apostol era mai ocupat, năvăli în cancelarie căpitanul Klapka strigînd :

— Bologa ! Fericitule !... Ai sosit din concediu ?... De mult ?... A, fericitule, fericitule !... Dar barem eşti sănătos acuma ?

Îmbrăţişă zgomotos pe Apostol, copleşindu-l cu întrebări. Era puţin slăbit la faţă, numai bărbuţa de miliţian părea mai blondă, mai rară şi mai neîngrijită. După cîteva minute, Bologa îl pofti dincolo, să vorbească mai în tihnă. Acolo găsiră pe Ilona, care nu mai lăsa pe Petre nici să intre în odaie, geloasă şi dornică să-şi servească ca singură logodnicul şi să-l îngrijească. Klapka, văzînd-o, nici una, nici două, o luă ştrengăreşte de guşă, alegîndu-se cu o palmă zdravănă peste mînă.

— Aa ? Aprigă fetiţă murmură căpitanul uimit. Ce-i drept loveşte ţapăn !... Dar cine-i frumoasa, Bologa ?... Ehei, bine o duci tu aici ! De aceea nu-ţi pasă de noi !

— E logodnica mea, zise Apostol zîmbind.

— Cum ? Logodnica... ta ? întrebă Klapka complect zăpăcit. Bine, dar asta-i... asta-i nebunie, Bologa !...

Iartă-mă, poate că sînt bădăran, totuşi... nu pricep! Nu pricep nimic!

— Ei, dacă ar pricepe omul toate cîte nu le pricepe, ce farmec ar mai avea viaţa? răspunse Bologa vesel. Mai bine şezi colea, odihneşte-te puţin şi să ciocnim ouă roşii, că e a doua zi de Paşti.

Şi, în vreme ce Klapka se aşeză la masă, aiurit, Apostol ieşi în tindă şi se reîntoarse apoi împreună cu Ilona, care aducea o farfurie cu ouă roşii şi alta cu pască şi cozonac. Căpitanul se sculă în picioare şi, foarte galant şi încurcat, zise către Ilona:

— Adineaori am fost rău-crescut... dar n-am ştiut că... am crezut că... să mă ierţi...

Deşi nu ştia boabă nemţească, Ilona înţelese cam ce vrea Klapka, se uită la el lung şi apoi pufni într-un rîs atît de vesel, că amîndoi bărbaţii rîseră împreună cu ea.

— Fetiţa... adică logodnica ta, e mare ştrengăriţă! zise Klapka după ce Ilona fugi afară, să rîdă în voie. Oricum, adaogă pe urmă serios, logodna asta e un mister, pentru mine, fireşte...

— Şi pentru mine! şopti Apostol cu o fîlfîire de entuziasm. Dar nu numai logodna, ci toată viaţa, începînd cu sufletul meu şi sfîrşind cu infinitul înstelat!

Căpitanul îi aruncă o privire mirată şi reluă nehotărît:

— Bine... aşa se zice... Astea-s dintre vorbele mari pe care toţi le simţim şi nimeni nu le înţelege aievea... Logodna însă e ceva material, e un fapt precis. Ceea ce nu pricep în logodna aceasta sînt motivele care te-au îndemnat să-ţi legi viitorul cu o fetiţă, nostimă, negreşit, dar necivilizată... În sfîrşit, un om ca tine ce poate găsi într-o ţărăncuţă, şi încă unguroaică? Uite, asta nu pricep, dragul meu!

— Sufletul e acelaşi la ţărancă şi la contesă, răspunse Bologa cu mai multă însufleţire. Cel puţin în privinţa cuprinsului... Numai forma a schimbat-o civilizaţia. Şi eşti sigur că schimbarea s-a făcut întru fericirea omului?...

Nu, nu, eu cred că civilizaţia a falsificat pe om şi l-a înrăit; omul primitiv e bun şi drept şi credincios, de aceea e mult mai fericit ca omul civilizat!... Imensei majorităţi a omenirii civilizaţia nu i-a dăruit pînă azi decît războiul, care pune faţă în faţă milioane de oameni şi care ucide mii şi mii de suflete într-o secundă! Binefacerile civilizaţiei se resfrîng numai asupra cîtorva privilegiaţi suferind de plictiseală şi de spleen. Pentru o mie cinci sute de milioane de oameni civilizaţia e o pacoste, dacă nu chiar un rafinat sistem de robire!

— Oare fără binefacerile civilizaţiei ai mai putea tu însuţi să te ridici împotriva lor? întrebă Klapka cu un surîs.

— Atunci n-aş fi simţit nevoia să le dispreţuiesc şi aş fi fost desigur mai fericit! strigă Apostol îndîrjit. Civilizaţia d-tale stîrneşte în bietul suflet omenesc numai întrebări, dar nu e în stare să-ţi ofere nici un răspuns! Fiece „cucerire" a civilizaţiei a dărîmat cîte-o bucăţică din fericirea omului, pînă ce nu i-a lăsat în suflet decît un morman de ruine... În locul credinţei a pus formule, chiar pe Dumnezeu ar vrea să-l vîre într-o formulă ingenioasă, iar pe urmă să-şi frece mîinile şi să zică: „Poftim, am cucerit şi pe Dumnezeu!"... Însăşi muzica divină, care e viaţa, a tot despicat-o şi a explicat-o, încît azi sărmanul om „civilizat" nu mai ştie încotro s-o apuce; dezgustat şi de sine însuşi... Mi-e scîrbă de civilizaţie, căpitane! Zece mii de ani de civilizaţie nu preţuiesc cît o singură clipă de adevărată împăcare sufletească!

Klapka îl asculta din ce în ce mai nedumerit, îşi smulgea bărbuţa, nerăbdător, gîndindu-se mereu să-l întrerupă şi să-i spuie că pentru altceva a venit el aici...

— Dragă Bologa, eu... încercă Klapka să zică.

Dar Apostol, grăbit, parcă i-ar fi fost frică să nu-şi piarză şirul sau parcă ceea ce spunea îl apăsa pe suflet şi vrea să scape mai repede de apăsare, continuă:

— Numai un moment, căpitane... Să înmormîntez civilizaţia în inima mea, definitiv. Ea mi-a zdrobit viaţa şi m-a chinuit douăzeci de ani, neîncetat... Ea m-a îndemnat să-mi călăuzesc viaţa după concepţii şi formule şi principii. De cîte ori viaţa trăgea cu buretele peste construcţiile mele neroade, îmi făceam altele mai zdravene şi mă mîndream că eu... — Eu, cu e mare — am izbutit să-mi croiesc soarta, să mă pun de-a curmezişul vieţii şi al lui Dumnezeu !... A trebuit să mă izbesc cu capul de toţi pereţii pînă să mă smulg din ghearele rătăcirilor, pînă să mă regăsesc pe mine însumi, sufletul meu însetat de Dumnezeu şi de fericire !

— Da... da... omul are nevoie de un sprijin sufletesc, murmură căpitanul.

— Aşa-i ? zise Bologa stăruitor, ca şi cum aprobarea l-ar fi întărit. Aşa-i ?... Aşa-i... Un sprijin, căpitane !... Credinţă, multă, nesfîrşită, oarbă... Credinţa-i Dumnezeu, căpitane !

Atunci însă, parcă exuberanţa l-ar fi ruşinat, se uită la Klapka o clipă şi urmă cu alt glas, foarte schimbat :

— Vorbesc, vorbesc şi... Nu te supăra ! Mi-e plină inima... Te rog ! adăogă zîmbind şi arătînd farfuriile de pe masă. Sînt făcute de logodnica mea... O cheamă Ilona... Şezi ! De ce stai în picioare ?

Se aşezară amîndoi. Klapka îmbucă din pască şi vorbi mestecînd :

— Îmi aduc aminte cînd ai fost pe la mine, pe front... Ştii, cînd cu ofiţerul român... Cît erai de zbuciumat... Am crezut că te-ai supărat pe mine fiindcă nu m-am entuziasmat de planurile tale de fugă... Ţii minte ? Ai plecat furios...

— Da... furios, zise Apostol dînd din cap.

— Ai avut noroc cu boala, reluă căpitanul înghiţind un gălbenuş tare. Nu ştiu de ce am avut şi mai am încă presimţirea că te-ar prinde dacă ai încerca să treci dincolo... Nu ştiu... De aceea îţi port mereu de grije. Poate

că-i o superstiţie... Oricum, te-ai născut într-o zodie cu noroc, Bologa !... Mai întîi pentru că ai scăpat de front... Aici parcă nici n-ai fi în război...

— Adevărat, parcă nici n-ar exista războiul ! făcu Bologa cu un surîs mulţumit. Sînt ca un funcţionar bătrîn, ori ca un cal de tramvai. Toată ziua cu aceleaşi registre şi foi de muniţii... notez, controlez, adun... O maşină de cancelarie... Adevărat ! Nu mă mai gîndesc la război şi chiar la nimic... În realitate, fericirea îngustează cumplit orizontul omului, nu crezi ?

— Poate... În orice caz pe front n-ai răgaz să uiţi unde te afli, zise Klapka, oftînd şi plecînd ochii, în care apăruse o îngrijorare grea. De vreo zece zile avem fierbere şi pregătiri şi ordine peste ordine încît te trec sudori reci... Ce-o fi, Dumnezeu ştie, vom ataca noi, sau aşteptăm atacul lor ?... Am fost azi pe la cartier, chiar de acolo vin... Toţi sînt muţi şi gravi şi ridică din umeri ; să-i ia dracul pe toţi !... Şi pretutindeni o vigilenţă extraordinară, mai ales că în ultimele zile au început oamenii să dezerteze la duşman pe capete, cu deosebire românii... Numai azi-noapte am aflat c-ar fi ştetrs-o vreo cinci infanterişti, aşa că-ţi închipui ce-i pe la noi !

Klapka se uită la Apostol cercetător, ca şi cum ar fi vrut să vază ce impresie i-au făcut ştirile acestea. Apostol însă asculta liniştit, şi în ochii lui pîlpîia blînd numai milă şi tristeţe. Căpitanul continuă cu mai multă inimă :

— Şi aici... cu civilii... Ai zice c-a turbat generalul. Am văzut trecînd spre Făget... Sînt trei spînzuraţi, la marginea şoselei, într-o pădurice... Mi-am adus aminte de pădurea spînzuraţilor... Pînă şi calul meu s-a speriat şi a pornit într-un galop nebun... Acuma, la întoarcere, nici n-am mai venit pe şosea, ci am luat-o pe linia drumului-de-fier, ca să nu mai văd grozăvia ceea... Şi Curtea Marţială de-abia şi-a început activitatea ! Tocmai cînd să plec încoace, am auzit c-ar mai fi condamnat pe patru ţă-

rani... Un ceas a durat judecata și într-un ceas patru spînzurați !

Căpitanul tăcu iar, așteptînd parcă ceva. Ochii lui Bologa, înecați în lacrimi, îl priveau lung, fix, adînc.

— Dar tot la cartier, zise Klapka după o pauză, cu fața înseninată puțin, am aflat că vor să retragă pe toți soldații români din front și să-i trimită aiurea... Nu știu dacă și pe ofițeri... Dacă ar fi adevărat, ai putea răsufla și tu liniștit !... De aceea trebuie să te astîmperi acuma, Bologa, adăogă deodată cu căldură. Să fii mulțumit că ești aici și să aștepți norocul !... Ți-am mai spus eu odinioară că norocul e salvatorul nostru...

— Da... norocul și Dumnezeu, îngînă Apostol tulburat, închizînd pleoapele, încît două șiroaie subțiri de lacrămi i se rostogoliră pe obrajii paliți și alunecară pe piept, însemnînd două pete sărate deasupra buzunarelor tunicii verzui. Acuma nu mai vreau nimic... Acuma Dumnezeu îmi poartă de grije și mă călăuzește... Cum va orîndui Dumnezeu, așa voi face, căci toate speranțele mele în Dumnezeu s-au adunat... numai Dumnezeu...

Klapka se ridică, vesel, cu o explozie de bucurie, și-l îmbrățișă strigînd :

— Ei, atunci pot să-ți mărturisesc că numai pentru aceasta m-am abătut pe aici, Bologa !... Te știam nebun și muream de frică să nu cazi în capcană !... Dacă ai ști ce bucurie mi-ai făcut, m-ai săruta !... Slavă Domnului, de-aci încolo n-am să mai tremur de cîte ori văd vreun arestat pe front...

Apostol Bologa îl sărută, mișcat, pe obraji...

În aceeași seară sosi ordinul ca Petre să se prezinte în douăzeci și patru de ore la regiment ; în locul lui, regimentul va pune alt soldat la dispoziția locotenentului Bologa. Cînd află Petre, rugă pe Apostol să nu-l lase, și toată noaptea o petrecu citind *Visul Maicii Domnului* și zicînd rugăciuni. A doua zi însă trebui să plece... Fiindcă

Apostol rămase mîhnit, Ilona îl asigură că nu mai are nevoie de ordonanță de vreme ce ea e lîngă el, gata să-l urmeze oriunde, chiar pe front.

Groparul veni după-amiazi, zdrobit, și în loc să mai povestească ce-a văzut, mormăi plîngînd :

— Acum sînt șapte... șapte... șapte...

8.

Apostol Bologa își zicea și simțea că acuma cea mai mare nenorocire pentru el ar fi despărțirea de Ilona. I se părea că viața lui începe undeva, departe, dar de-abia de la Ilona se luminează, ca o odăiță plină de soare și de bucurie. O fericire simplă, tumultoasă și copilărească îi sălășluia în suflet... Stătea în cancelarie, lucra cu rîvnă de slujbaș conștiincios, și vremea îi trecea repede, pentru că la sfîrșit îl aștepta Ilona. Iubindu-se, făceau numai planuri de viitor. Apostol îi zugrăvea cum are s-o învețe carte, cum va îmbrăca-o mai frumos ca orice doamnă, și cum va fi ea cea mai frumoasă femeie din lume... Ilona, firește, asculta fermecată, se învoia la toate, dar îi cerea mereu să-i jure că o iubește și că niciodată n-are să se uite, nici cu coada ochiului, la altă femeie...

Joi după-amiazi, exact la ora patru, Apostol își întrerupse lucrul la biurou și trecu la Ilona, să-i spuie c-a hotărît să facă nunta la Parva, cu alai mare și cu lăutari, iar de cununat să-i cunune preotul Boteanu... Nu apucă să sfîrșească. Pe ulița hopuroasă se auzi duduitul unui automobil ce se apropia în goană. Bologa, mirat, se duse la fereastră și văzu că mașina oprește brusc în fața casei. Se întoarse spre Ilona întrebător. În ochii ei, peste rămășițele bucuriei, lucea o spaimă.

— Du-te repede, că te caută pe d-ta ! șopti ea, agățîndu-i-se de braț.

Apostol ieși, nedumerit, în ușa tinzii. Pe poartă tocmai intra un plutonier înalt, deșirat, cu fața cenușie și uscată, fără mustăți și cu niște favorite sure. Lui Apostol i se păru cunoscut, dar nu-și amintea de unde.

— Ordin urgent de la excelența-sa ! raportă plutonierul, salutînd respectos, cu glas moale și totuși aproape obraznic și poruncitor.

Întinse un plic. Bologa se uită întîi la plic, apoi la plutonier și, gîndindu-se unde a mai văzut pe plutonierul acesta cu fața cenușie, zise :

— Aștepți răspuns ?

— Da, domnule locotenent, răspuns foarte urgent ! zise plutonierul mai poruncitor parcă și salutînd din nou.

Desfăcînd plicul, Apostol nu se putu stăpîni să nu întrebe, nervos :

— Te-am mai văzut undeva pe d-ta, plutonier !... Unde servești, la ce biurou ?

— La pretura diviziei, răspunse plutonierul cu un zîmbet urît.

— Da ? mormăi locotenentul, tot nedumerit, fiind sigur că l-a văzut aiurea, undeva, și necăjit că nu-i vine de loc în minte unde anume.

Își aruncă ochii în foaia de serviciu, iscălită de un aghiotant. Era invitat să se înfățișeze imediat la comandantul diviziei spre a primi ordine.

— Bine, zise Bologa liniștit. Voi veni mîine dimineață, căci acuma tot e tîrziu și pînă să ajung eu acolo, excelența...

— Aveți mașina la dispoziție, domnule locotenent, îl întrerupse plutonierul, stăruitor. Chiar am ordin să vă...

— A, da... așa-i... Atunci, bine... Atunci așteaptă puțin, făcu Apostol, plictisit numai pentru că trebuia să se despartă de Ilona.

Intră în cancelarie, spuse că pleacă la cartier, apoi se duse dincolo unde Ilona îl aștepta tremurînd, plînsă, cu o bănuială rea în inimă.

— De ce te cheamă ? șopti ea atît de încet, parcă odaia ar fi fost plină de vrăjmași la pîndă.

— Ei, cine știe ce fleacuri, mormăi Apostol cu glas indiferent, gătindu-se de drum.

Apoi, după ce își puse casca, merse lîngă ea, tulburat și el acuma, simțind în suflet o prevestire grea. Vru să-și ascundă însă neliniștea și bolborosi :

— Ilona... la revedere !... N-ai nici o grije... Spune-i și tatălui tău... Adică... da... el e chiar în Făget, da... Am să-i spun eu... Fii liniștită, micuțo... liniștită !...

— Ia seama pe acolo ! murmură Ilona cu obrajii lăcrimați, rugătoare și înfricoșată. Dumnezeu să-ți ajute !

— Amin ! murmură Apostol, închinîndu-se.

Pe urmă o strînse în brațe și o sărută, șoptindu-i în ureche, ca o mărturisire de dragoste :

— Liniștită... N-ai grije... Mireasa mea...

Plutonierul stătea în mijlocul ogrăzii, rězimat într-un picior, cu mîna în șold, cu ochii închiși, parcă i-ar fi fost teamă de lumina soarelui. Zărindu-l așa, Apostol Bologa își reaminti brusc că l-a văzut în Zirin, la execuția lui Svoboda, instruind în spatele spînzurătoarei pe caporalul scund și negricios care avea să fie călău. Apostol se scutură ca de un gîndac grețos și se urcă în automobil fără să se mai uite la el. Numai cînd porni mașina, întoarse capul. Ilona era în poartă ; gura zîmbea, ochii plîngeau...

Pe șoseaua netedă, automobilul zbura. Bologa privea drept înainte, văzînd în același timp spatele șoferului și al plutonierului, botul mașinii și panglica sură, șerpuită, ce venea și se pierdea sub roțile vertiginoase. Gîndurile lui însă alergau cînd înainte, cînd înapoi, fără astîmpăr, ca un cîrd de păsări rătăcite. Oare de ce îl cheamă generalul ? Poate că reclamația lui Pălăgieșu... dar tocmai acuma ?... Și Ilona, cum a rămas în poartă... parcă și-ar fi luat rămas bun pentru totdeauna... De ce și-a luat rămas bun ?

Șoseaua pătrundea într-o pădure de brazi. Înainte de a ieși din pădure, Apostol auzi un glas care-i risipi gîn-

durile. În aceeași clipă văzu fața cenușie a plutonierului, întoarsă spre el, împărțită în două de un rînjet.

— Numaidecît ajungem, domnule locotenent, la locul unde sunt spînzurați spionii, zicea plutonierul și, parcă n-ar fi mișcat deloc fălcile, rînjetul ciudat îi rămînea neclintit. Merită să vedeți cum atîrnă și acum ca niște...

Automobilul, trecînd peste o groapă, curmă vorbele plutonierului. Bologa, uitîndu-se mereu în fața lui, tăcu și întinse doar gîtul, ca și cum ar fi vrut să vază mai bine.

— Mai este o cotitură, urmă plutonierul, cu mîndrie în glas.

— Două, două ! strigă șoferul, fără a întoarce capul.

— Așa-i... da... exact ! zise iar plutonierul, rușinat, dar cu ochii tot spre locotenent, așteptînd, poate un răspuns.

Glasul plutonierului enerva cumplit pe Bologa. Își smulse privirea din fața lui și o ridică mai sus, înainte. Sufletul întreg i se ghemui într-o așteptare chinuitoare. Dar cînd sosiră la cotitura a doua, îi fulgeră deodată prin creieri numele lui Klapka, de care se lega, ca o dantelă în jurul unui nasture, pădurea spînzuraților... Și numaidecît așteptarea se schimbă într-o groază cu mii de ghimpi, care-i înțepau inima din ce în ce mai dureros.

Cotitura rămase în urmă. Șoseaua cobora într-o groapă largă, cu fundul de livezi și ogoare. În mijlocul groapei, ca un smoc de păr pe o chelie de perucă cu marginile răsfrînte, înnegrea o braniște.

Mașina parcă nici nu mai atingea pămîntul... Plutonierul se uită iar înapoi, repede, crezînd că locotenentul va porunci să micșoreze iuțeala. Apostol nu vedea nimic... Panglica sură, copacii braniștii...

În cîteva clipe automobilul înghiți cele patru sute de metri cît ținea păduricea, și totuși lui Bologa i se păru c-a mers o veșnicie, atît de bine a văzut tot. Pe dreapta erau patru, fiecare pe cîte un copac, toți cu capetele goale, legănîndu-se foarte ușor, parcă numai de vîntul stîrnit de goana mașinii. Cei doi de la margini întorceau spatele

și aveau opinci în picioare. Unul din mijloc cu niște bocanci plini de noroi, privea cu ochi negri cît cepele în șanțul șoselei și, din fața umflată, violetă, scotea limba vînătă spre trecători. În stînga atîrnau trei, uitîndu-se pe șoseaua dreaptă, nepăsători și neclintiți, dar cu creștetele lipite de crengile de deasupra. Doi erau într-un arin bătrîn, mai sus de ceilalți, iar mai încolo, pe o cracă subțire, care te miri cum nu se rupea, se vedea unul singuratec, cu mîinile legate la spate, scurt și slab, ca un copil, cu fața toată cafenie, ca și cînd ar fi fost muruit cu lut gras. Din același copac și la aceeași înălțime se mai întindea o creangă groasă, liberă...

Apostol Bologa îi văzuse pe toți așa de lămurit, că ar fi putut spune despre fiecare cîți nasturi avea pe hainele murdare și zdrențuite... Și totuși în ochii lui, cei șapte se multiplicau neîncetat, iar braniștea se transforma treptat într-o pădure fără margini, spintecată de un drum fără sfîrșit... Și în fiece copac al pădurii nemărginite, de-a lungul șoselei nesfîrșite, i se părea că atîrnă alți oameni, mereu alții, toți cu ochii după el, cerîndu-i socoteală...

Automobilul gonea acuma alături de linia ferată pe șoseaua dreaptă și netedă ca o riglă. Braniștea nici nu se mai vedea. Înainte, la vreo doi kilometri, lucea turnul bisericii din Făget și, ceva mai aproape, roșea coperișul gării, care era chiar în marginea satului. Apostol se uita drept înainte, dar în ochii lui jucau spînzurații, numai spînzurații, din ce în ce mai mulți și mai mustrători... Apoi deodată, în mijlocul lor apăru iar fața plutonierului, cu zîmbetul supărător, ce-i descoperea dinții gălbui, cu o gaură neagră în gingia de jos, și iar auzi glasul enervant, care încerca să fie lingușitor :

— Cele două sentinele pe care le-ați văzut stau numai ziua, ca să nu-i ciugulească corbii, pentru că pe aici sînt mulți corbi, foarte mulți... Noaptea le retragem, firește,... noaptea nu umblă corbii. Întîi fusese ordonat să atîrne numai trei zile, dar pe urmă excelența, avînd în

vedere înmulţirea cazurilor criminale, a hotărît să rămîie acolo spînzuraţii, pînă la noi ordine...

Bologa nu zărise sentinelele şi de-abia acuma băgase de seamă că plutonierul e ştirb. Glasul i se părea cu totul străin şi parcă ieşea dintr-un beci umed. Înţelegea fiece vorbă şi se mira cum poate vorbi plutonierul atît de liniştit, ca din carte. Apoi simţi o nevoie crîncenă să zică şi el ceva şi bîlbîi răguşit :

— Îngrozitor !

Plutonierul nu auzi bine şi căscă ochii cenuşii spre Apostol care, furios, ţipă aşa de ascuţit, că şi şoferul se uită o clipă înapoi :

— Îngrozitor !

— Îngrozitor... am înţeles ! făcu plutonierul speriat, fără zîmbet, întorcînd repede capul.

Îndată ce rămase singur, în faţa lui Apostol începu iară să răsară pădurea spînzuraţilor... Dar acuma părea că toţi sînt la fel şi în privirea tuturor străluceşte aceeaşi însufleţire stranie, ademenitoare, ca şi focul din ochii oamenilor care pornesc la asalt. Apostol se cutremură. „Acelaşi om, spînzurat de nenumărate ori, ca o protestare nesfîrşită..." Şi deodată îşi zise : „ E Svoboda... privirea lui..." În aceeaşi clipă îşi aminti cu o precizie chinuitoare cum a votat condamnarea cehului, cît a fost de trufaş că a avut onoarea să facă parte din Curtea Marţială, cum s-a amestecat, din exces de zel, şi cum a dat mînă de ajutor la pregătirea execuţiei, cum a apucat ştreangul încercîndu-l dacă e destul de rezistent... În amîndouă palmele simţea atingerea aspră a funiei. Amintirea aceasta i se prefăcu în suflet într-un simţămînt de ruşine şi părere de rău, atît de cumplit, de mustrător, parcă ar fi stat în faţa lui Dumnezeu în ziua judecăţii de apoi. Simţămîntul straniu îl stăpîni numai o secundă, şi totuşi parcă îi deschise larg porţile adîncimilor nepătrunse, unde clocotesc explicaţiile tuturor tainelor vieţii.

Apoi vedenia spînzuraţilor pieri brusc, şi în inima lui Apostol coborî o linişte mare. Privirile lui îmbrăţişau munţii, şi văile, şi cerul... Prin răpăiala motorului furios auzea limpede zumzetul frunzelor tinere de fag şi clinchetul sec al acelor de brazi din depărtare. Verdele mohorît al pădurilor se îngîna într-o armonie caldă cu albastrul alburiu al văzduhului...

9.

Automobilul opri scurt în faţa unei ogrăzi largi, cu poarta deschisă. Bologa sări jos, aşteptă două clipe pe plutonierul care spunea ceva şoferului, şi intrară împreună, în vreme ce maşina trecea mai departe.

Două case mari, bătrîneşti, mărgineau ograda. Cea din dreapta, cu grădiniţă de flori în faţă, văruită de curînd, avea vreo cinci odăi. În trei locuia generalul Karg, iar în celelalte două din fund, proprietarul, însuşi primarul comunei. Casa din stînga era a unui învăţător care a murit, anul trecut, în Italia. Ţinuse pe sora primarului. Văduva cu cei cinci copii a fost nevoită să se mute la o rudă, în sat, fiindcă în casă s-au instalat biurourile comandamentului. Mai înainte ograda a fost despărţită cu un gard de uluci, pe care militarii l-au pus pe foc, încît acuma fîntîna cu cumpănă stătea stingheră ca o ameninţare... În fund se vedea un rînd de acareturi noi. Mai încolo era grădina cu pruni înfloriţi, mergînd pînă sub coasta de molifţi. În faţa şoproanelor, mai mulţi soldaţi spălau două automobile, alături de un întreg parc de motociclete. Prin coridorul şi înaintea uşii caselor din stînga se îmbulzeau soldaţi de toate armele, aşteptînd ordine şi, în aşteptare, se trăgeau şi se împingeau, pufnind de rîs şi vorbind în şoapte, căci generalul nu permitea nici un fel de zgomot care să-i tulbure ocupaţiile...

Lîngă fîntînă, pretorul diviziei stătea de vorbă cu un civil de vreo cincizeci de ani, rumen, chipeş, blajin la înfăţişare, îmbrăcat jumătate nemţeşte, jumătate ţărăneşte. Pretorul, burtos, cu mustaţa sură, îşi însoţea cuvintele cu gesturi apăsate, iar omul se uita speriat în ochii lui, dînd mereu din cap în semn de aprobare. Cînd văzu pe Bologa, pretorul se întoarse şi-i strigă uşurat :

— Ei, bine c-ai sosit, dragule !... În sfîrşit... Am scăpat de o grijă teribilă... Închipuieşte-ţi, s-a îmbolnăvit locotenentul din Curtea Marţială şi cît pe-aci să nu mai putem funcţiona, deşi mîine avem o afacere extrem de gravă... Excelenţa nu mai îngăduie să retragem ofiţeri din front pentru complectarea curţii... În sfîrşit poţi să-ţi închipui prin ce emoţii am trecut !

Dîndu-i mîna, Apostol întrebă :

— Pentru aceasta mă cheamă generalul ?

— Desigur... Probabil vrea să-ţi dea personal instrucţii, ştii obiceiul lui, zise pretorul cu o însufleţire ce contrasta neplăcut cu grăsimea lui. Fiindcă trebuie să stîrpim prin orice mijloc trădarea, Bologa !... Ce-i aici e nemaipomenit ! Orice mişcare se face, a doua zi duşmanul o ştie... Pînă şi intenţiile noastre cele mai secrete duşmanul le cunoaşte... Ei bine, asta nu mai merge ! Din moment în moment ne aşteptăm la evenimente importante şi iată-ne înconjuraţi numai de spioni, parcă am fi în ţară inamică... Eu, fireşte, am conştiinţa împăcată ! Eu de mult mi-am făcut datoria şi am raportat excelenţei că aici nu miroase a patriotism. Excelenţa nu m-a ascultat. Avea încredere. Zicea că sîntem acasă... Acuma poftim, acasă!... Chiar aseară mi-au adus jandarmii doisprezece bandiţi, adunaţi de prin păduri, din spatele frontului... Doisprezece ! Ce zici ?... Frumos număr !... Tocmai spuneam primarului cît sunt de revoltat... Un furnicar de trădători...

Apostol Bologa îl întrerupse cu imputare şi plictiseală:

— De ce nu mă lăsaţi pe mine în pace, căpitane ? Ce aveţi cu mine ?

Primarul aprobă din cap, înviorat puţin. Pretorul însă se supără şi răspunse indignat :

— Apoi, fireşte, aşa vorbiţi toţi şi vă codiţi, ca şi cînd Curtea Marţială ar fi ceva... de mîna a zecea ! Nu vă daţi seama că, în fond, de noi depinde toată vitejia voastră... Războiul nu se cîştigă numai cu tunuri şi cu „ura“, domnule ! Asta a fost odată !... Azi mai mult face creierul decît braţul !... N-ar fi rău să pătrundeţi şi voi serviciile imense pe care le aducem noi patriei, n-ar fi de loc rău !... Numai mentalitatea voastră e de vină că divizia nici n-are o Curte Marţială permanentă, cum scrie la legea de organizare, şi că trebuie să adunăm membrii cu arcanul de cîte ori se ivesc cazuri de judecat ! Lipsa de ofiţeri nu poate fi o scuză serioasă... Să muncească fiecare cum muncesc eu şi atunci nu va mai fi lipsă de ofiţeri tocmai pentru o instituţie atît de necesară, atît de indispensabilă, cum e Curtea Marţială la o divizie... Adică eu cum sunt şi pretor, şi magistrat-instructor, şi procurorul curţii, într-o singură persoană ? Fireşte că muncesc de-mi crapă ochii... Să facă şi alţii ca mine !... Căci, să ştiţi, băieţi, nu există victorie fără Curte Marţială !

Pretorul era căpitan activ şi, ca să scape de front, se convinsese că serviciul lui va hotărî soarta războiului. Se temea cumplit de moarte şi bubuitul tunurilor îl îngrozea, încît îşi astupa urechile. Veşnic i se părea că e prea aproape de front reşedinţa cartierului şi îşi dibuia beciuri speciale unde să se ascundă de aeroplanele vrăjmaşe. Se credea totuşi erou şi avea un dispreţ aproape curajos faţă de barbarii din tranşee. Acuma, văzînd la spatele lui Bologa pe plutonierul cu faţa cenuşie şi deoarece Bologa examina casele şi acareturile, indiferent, parcă nici n-ar fi vrut să-l mai asculte, pretorul strigă cu mîndrie şi resemnare :

— Haidem, plutonier, la muncă !... Noi nu cunoaştem odihna... Asta-i soarta noastră !... Mai avem cîteva inte-

rogatorii și trebuie să încheiem dosarele, căci mîine e zi mare...

Aruncă o privire disprețuitoare lui Bologa și porni grăbit, legănîndu-și burta, spre casa din stînga, urmat de aproape de plutonierul credincios.

Apostol oftă ușurat... Apoi, după un răstimp, întrebă pe primarul care nu știa ce să facă :

— Generalul e aici ?... D-ta poate că...

— Doamne, răspunse repede primarul. Totdeauna se odihnește după prînz cîte două-trei ceasuri... Dar de-acu trebuie să se scoale, că s-a cam înserat...

Pe cînd Bologa se gîndea să caute pe aghiotantul generalului, se pomeniră cu groparul Vidor, care tocmai intrase pe poartă. Văzînd pe Apostol, groparul se înnourã :

— Vai de mine, domnule locotenent !... Da' cînd ai venit ?

— Serviciul, murmură Apostol. Uite, m-au chemat la Curtea Marțială...

— Nu mai spune ! se spăimîntă groparul. Pe d-ta ?... Oare de ce ?

— Judecător, zise Bologa, zîmbind foarte ciudat.

Vidor se închină de trei ori. Cînd află însă primarul că „dumnealui vrea să ia pe Ilona“, se însenină și vorbi mai cu inimă :

— Apoi, dacă-i așa, să n-ai grije, domnule locotenent, că n-ai s-o duci rău la noi ! De-o fi să zăbovești mai mult, n-o să te lăsăm pe drumuri. Uite, colo, în fund...

Arătă cu degetul un mic chioșc de bîrne, cu o ușă și un geam, cu coridor în față și cu trei trepte de scînduri, lipit de casa din dreapta.

— Crezi că aș încăpea eu în coliba aceea ? zise Apostol, cercetînd din ochi chioșcul cu luare-aminte.

— Cum nu !... La nevoie omul încape și în gaură de șarpe, urmă primarul blînd. Am făcut-o, acu-s vreo șapte ani, în glumă, fiindcă mă tot ruga nepoată-mea, care nu-i aici acuma și a crescut fată mare, să aibă și ea o casă de

păpuși. Ei, azi așa, mîine așa, fetița nu mă slăbea... Intr-o zi, hai, zic, să-ți fac casă de păpuși, că pe-aici lemne avem destule, și de pomană. Și uite-așa, am ridicat-o cu mîna mea... Avea înlăuntru pătucean și măsuță și scăunel... toate ca pentru păpuși... Dar și omul mare se putea adăposti binișor. Acuma e goală. Dumnealor o păstrează, cum s-ar zice, ca temniță pentru ofițeri, și de aceea stă mereu pustie. Numai vreo săptămînă a stat, astă-toamnă, cînd erau aici bosniacii, un stegar tînăr de tot, cine știe pentru ce vină. De atunci n-a mai călcat nimeni...

Apostol nu-și mai putu lua ochii de la chioșc. Primarul tăcu zăpăcit, iar groparul se muta mereu de pe un picior pe altul, ca și cum ar fi vrut să întrebe ceva și n-ar fi găsit cum să înceapă.

— Dar ceilalți unde-s ? întrebă apoi brusc locotenentul.

— Dincolo, șopti primarul, înțelegînd. Sînt doisprezece... O, Doamne, urgia lui Dumnezeu... Sînt români, săracii, și nici unul n-are să scape după cît e de înfocat căpitanul...

Bologa urmări privirea primarului și, în fața unui hambar de piatră, văzu o sentinelă cu baioneta la armă.

— Acolo ? mormăi el, mai stins.

Primarul dădu din cap. Pe urmă, cu glas care parcă voia să șteargă un gînd, zise :

— Poate că s-o fi sculat domnul general...

Apostol porni mașinal după primarul satului. Groparul se ținea de ei, mereu încurcat. În ușa a doua se ivise primăreasa, cu cocul cărunt în creștetul capului. Fiindcă nu auzea bine, primarul ca să nu strige, îi vorbi mișcînd tare din buze și arătînd pe Bologa :

— Dumnealui e ofițerul care vrea să ia pe Ilona...

Femeia zîmbi larg, încîntată, spre Apostol. Bărbatul îi puse mîna pe braț și continuă :

— Acu a venit aci... pentru cei de colo !

Zimbetul primăresei se schimbă îndată într-o strîmbătură de spaimă, în vreme ce primarul îi făcu semn că Bologa trebuie să vorbească cu generalul.

— E o ființă foarte miloasă nevastă-mea, explică primarul, ca să nu crează locotenentul cine știe ce despre spaima femeiei. Mai ales de cînd a văzut pe bieții oameni cum pleacă la spînzurătoare, cu alai, s-a îmbolnăvit de groază. Noi bărbații sîntem mai tari la suflet și răbdăm multe, dar femeile... Dealtfel chiar domnul general o respectă foarte mult, adaogă puțin mai mîndru. Ea îi gătește, ea îl îngrijește.

Atunci groparul, morocănos, ca și cum l-ar fi oprit cineva să vorbească, reteză scurt avîntul primarului zicînd :

— Ia mai stai, cumnate, oleacă... Vorba e, cum rămîne Ilona singură ?

— Asta-i acuma, făcu cellalt, puțin supărat că l-a întrerupt. Las-o sănătoasă, că n-are s-o mănînce nimeni... Întîi să vedem ce s-alege cu dumnealui... Pe urmă, dacă o fi nevoie, o aducem și pe ea aici și isprăvim ! Ei, ești mulțumit ?

Groparul nu mai zise nimica, ci intră în casă după primăreasa care se retrăsese pe nesimțite. Primarul însoți pe Apostol pînă la ușa generalului :

— Uite-aici !

Apostol Bologa deschise. Aghiotantul îl întîmpină nerăbdător :

— Ai venit de mult ?... Trebuia să-mi spui... Excelența a întrebat de trei ori de tine...

Dispăru, mititel, pe o ușă și, peste trei secunde, îl introduse în biuroul generalului, cu perdelele lăsate și lampa, în tavan, aprinsă.

Generalul Karg se plimba mulțumit, cu mîinile la spate, cu o țigară de foi între dinți, slobozind rotocoale albastre. Avea fața cam buhăită, ca după un somn lung, cu visuri plăcute. Aghiotantul se strecură la masa de scris și începu

să claseze niște hîrtii. Generalul mai măsură de două ori odaia, parcă și-ar fi pregătit un discurs, apoi cu două degete, scoase țigara din gură și se opri înaintea lui Apostol. Îl privi cîteva clipe, încruntă din sprincene și vorbi declamator, dar fără asprime, întocmai ca odinioară, în tren :

— Te-am numit la Curtea Marțială în locul celui bolnav... bineînțeles provizoriu, fiindcă nu-mi place să descomplectez serviciile frontului pentru... din principiu... Azi însă Curtea Marțială a devenit tot atît de importantă ca și biuroul de informații, de pildă. Poate chiar mai importantă, căci pînă ce nu vom distruge nesiguranța în spate, luptătorii nu vor avea nici o siguranță în față !... Nu doresc să-ți dau instrucții și nici să te îndemn să-ți îndeplinești cu sfințenie obligațiile reglementare în noua însărcinare. Te-am chemat la raport numai să-ți atrag atenția asupra însemnătății covîrșitoare ce o are în clipele acestea justiția militară în legătură cu mersul războiului !... Da... Din nenorocire, și spre rușinea noastră, s-au ivit aici, în ultimul timp, numeroase cazuri triste printre civilii care ne înconjoară... Cazurile acestea sunt mult mai periculoase decît dușmanul cu care ne luptăm cavalerește, față în față... Împotriva spionilor și trădătorilor din sînul nostru, vitejii din tranșee ar fi dezarmați dacă nu i-ar apăra brațul justiției militare... De aceea trebuie să procedăm fără milă față de criminalii dinlăuntru ! Asta-i datoria sacră a fiecărui soldat conștiincios și disciplinat ! Noi condamnăm !... Sper deci să-ți faci datoria și aici ca în luptele cu inamicul din afară, Bologa ! Ești inteligent și corect, am toată încrederea în d-ta, și chiar de aceea te-am însărcinat... Ai avut odată o nesocotință, dar am tras cu buretele, am uitat-o. De asemenea n-am ținut seama de anume reclamații despre atitudinea d-tale nemilitărească în concediu. Eu judec pe soldat după cum se poartă pe front, iar acolo d-ta... (Se uită la pieptul lui Bologa.) Ar trebui să porți decorațiile ! Le-ai dobîndit prin sînge și vitejie... Prin

urmare, atîta aveam să-ţi spun înainte de-a intra în serviciu... N-am obiceiul să mă amestec în dezbaterile Curţii și nici să călăuzesc braţul justiţiei... Nu cer decît dreptate severă și fără milă ! Atîta, și nimic mai mult !

Generalul tuși și tăcu. Apostol se uita în ochii lui cu o strălucire fixă.

— Ai înţeles ? întrebă generalul, ocolindu-i instinctiv privirea.

Apostol Bologa, cu buzele strînse, plecă fruntea.

— Atunci, înainte ! strigă generalul și-i întinse mîna.

Ţigara i se stinsese. Aghiotantul, care nu fuma, dar purta veșnic chibrituri, se repezi, politicos și fericit, să aprindă ţigara generalului...

10.

Afară coborîse întunerecul. Jur împrejur, de după dealurile negre, se înălţaseră nouri leneși, iar din pădure o ceaţă lăptoasă își întinsese peste Făget pînzele prin care de-abia licăreau stelele în creștetul încă senin al cerului. Ferestrele casei erau galbene, și găleata fîntînii plutea în ceaţă ca pe apă...

Apostol Bologa închise bine ușa. Întunerecul de afară i se păru atît de amar, că se înfricoșă. Merse spre poartă, ajunse în uliţă și porni spre sat. Casele îl priveau cu ochi galbeni, miraţi. Drumul mijea ca o chemare stăruitoare. Nici un gînd nu-i lumina în minte, inima însă îi poruncea ; întruna : „Înainte !... Înainte !...“ ca un comandant care nu îngăduie nici o șovăire. Îi lipăiau pașii pe uliţă, parc-ar fi fost desculţ, iar pintenii zîngăneau regulat, subţire și dulce, ca niște clopoţei de argint într-o depărtare nehotărîtă. Întîlni cîteva siluete negre și două căruţe venind de pe front, la pas, cu răniţi...

Își iuţea mersul fără să-și dea seama, ca și cum ar fi vrut să ajungă undeva la oră fixă. Îi era cald și toată

căldura i se grămădea în inimă. Trecu pe lîngă gara cu coperișul roșu și ieși din sat.

Unde se încrucișează șoseaua cu calea ferată își aduse aminte că, la întoarcere, Klapka a ocolit pădurea spînzuraţilor. O luă printre șinele care luceau stins ca două săbii nesfîrșit de lungi. Uneori se uita în stînga, dar ceaţa înghiţea zarea, și întunerecul împreuna cerul cu pămîntul. Se împiedica de traverse și gîfîia. Pe-aici drumul părea mai greu. Cînd dădu iar în șosea, auzi ropotele rîului, aproape, ca niște șoapte stranii...

Înainte de-a intra în Lunca, la gura drumului spre front, se opri brusc, parcă l-ar fi izbit un pumn în piept. Și în creieri îi zbîrnăi întrebarea :

„Adică unde mă duc ?... Unde ?“

Dar în aceeași clipă simţi o strîngere de inimă și murmură chinuit :

— Am uitat acasă... Doamne, ce-am uitat acasă ?...

Și drept răspuns, porni mai departe, spre Lunca.

Casa groparului de-abia se deslușea în ogradă. Apostol intră grăbit, ca și cum ar fi întîrziat. Ușa tinzii era dată de perete ca totdeauna de cînd se încălzise vremea. Păși în odaia lui, căută pe masă, în locul obișnuit chibriturile și le găsi. Aprinse și văzu în pat pe Ilona, îmbrăcată, cu ochii deschiși, ca și cînd l-ar fi așteptat, sigură că are să vie. Dealtfel nici el nu se miră. Chibritul se stinse, dar Apostol, și prin întuneric, vedea ochii ei. Apoi Ilona se ridică și Apostol o îmbrăţișă cu desperare, sărutîndu-i gura, ochii, părul... Apoi deodată îi dădu drumul, spăimîntat, mormăind :

— Am uitat ceva și nu știu... Nu mai merge... nu mai merge...

Auzindu-și glasul, se liniști, aprinse lumînarea și o așeză încet pe masă. Ilona îl privea cu niște ochi speriaţi, simţind că împrejurul lor pîndește o primejdie crîncenă.

— Oare ce-am uitat, Doamne, ce-am uitat? zise Apostol, uitîndu-se întrebător la ea.

Atunci își dădu seama că minte și că numai pentru Ilona a venit. Dar nu avu puterea să lepede îndată minciuna și începu să caute cu înfrigurare, răvășind cărțile pe laviță, la căpătîiul patului. Din întîmplare îi căzu în mîini harta cu pozițiile frontului, pe care, într-o seară, o complectase și o uitase aici.

— Uite!... Așa-i c-am găsit? strigă triumfător către Ilona, ca să-și scuze minciuna.

O desfășură, își aruncă privirea peste însemnările cu creion roșu, o îndoi frumos și o puse în buzunar. Apoi ridică ochii la Ilona și se cutremură. Își zicea: „Trebuie să-i explic", și cerul gurii îi era uscat iască. Simțea că „trebuie", mii de gînduri îi furnicau în minte, dar toate se îngrămădeau și se spărgeau, încît nu putea închega nici o „explicație". Subt vălmășagul gîndurilor însă un puhoi năpraznic îi ducea sufletul departe, zdrobindu-i toate îndoielile și șovăirile.

— Ilona... îngînă dînsul, îngrozit că nu are ce să-i spuie.

— Eu cunosc munții mai bine, șopti deodată Ilona, ghicindu-i gîndurile. Știu toate cotloanele, toate potecile, toate pîraiele... Am să-ți fiu călăuză!

— Nu, nu! tresări Apostol uimit. Tu nu trebuie să...

Îi tremura glasul. Tăcu. Peste cîteva clipe însă zise iar liniștit:

— Am să mă întorc, Ilona, să te iau!... Crezi?

— Cred! răspunse ea privindu-l în ochi, sălbatec.

Bologa își puse casca și se uită împrejur. Odaia parcă trăia și respira încet amintiri de fericire. Ilona se zvîrli în brațele lui și-l sărută...

Apoi Apostol ieși. În tindă se gîndi că ar fi trebuit să se îmbrace mai gros și să-și ia revolverul. În mijlocul ogrăzii întoarse capul. Ilona suflase în luminare. La poartă simți pașii ei grăbiți, desculți, dar nu se mai opri. În uliță

îi auzi glasul murmurat și înțelese numai un cuvînt: „Dumnezeu..." Își făcu cruce cu evlavie, ridicînd ochii în sus. Cerul era negru ca și pămîntul. Crucea însă îi aprinsese în suflet lumina încrederii, iar împăcarea îi arăta calea...

11.

La podul de peste pîrîul ce venea dinspre front trebui să aștepte trecerea trenului. Ochiul locomotivei, însîngerat, parcă se năpustea asupra lui Bologa, care stătea răzimat de rampă, liniștit, întocmai ca odinioară, acasă, cînd aștepta cu maică-sa, seara, sosirea mixtului de Bistrița.

„Nici nu m-am uitat la ceas, se gîndi el, privind vagoanele negre și ascultînd curios cum scîrțîiau roțile, parcă n-ar mai fi fost unse de luni de zile. Trebuie să fi trecut de nouă... Ce-mi pasă? Am vreme destulă... Numai Dumnezeu să-mi ajute să...

Apoi coti la stînga, pe marginea pîrîului. Murmurul undelor neostoite se risipea legănat prin valurile de piclă. Ici-colo, pe dealuri, tremurau pîlpîiri de lumină, ca niște licurici, însemnînd case nevăzute. Drumul șerpuia cenușiu în beznă. În pîrîu, din cînd în cînd, fulgera cîte-o lucire argintie.

Deși n-a umblat pe aici decît o singură dată, Apostol avea impresia că merge pe o cărare bătătorită de mii de ori. Nu dibuia de loc. Pășea prin întunerec ca pe trotuar ziua în amiaza mare. Nu era obosit. În inimă simțea, ca o înțepătură, dorința de-a ajunge mai degrabă. Dar niciodată nu-i apăru în creieri întrebarea „unde", ca și cum nu l-ar fi interesat de loc sau ar fi știut prea bine unde trebuie să ajungă.

Drumul urcă mereu... Pe urmă pîrîul rămase în dreapta. Cîteva stele albe tremurau, ca o cununiță de speranță, pe un colț de cer, în vîrful unui munte pleșuv.

„Ce-ar face Klapka să mă vază acuma ?" își zise Apostol cu mare bucurie cînd sosi pe coama unde se aflau bateriile.

Pe aici nu mai era ceață și totuși întunerecul părea mai des. Bologa încercă să găsească adăpostul lui Klapka, dar renunță, fără măcar să se oprească. În creieri începu să i se desfășure harta cu pozițiile, să-și cerceteze calea... Își amintea că drumul principal merge tocmai pînă în spatele regimentului de cavalerie descălecată, care formează aripa stîngă a diviziei. La vreo cinci sute de metri însă se desprinde alt drum, spre sectoarele infanteriei, pe care trebuie să-l urmeze dînsul. Pe cînd își făcea astfel socotelile, îi veni în minte, fără să vrea, locotenentul Varga și se gîndi, zîmbind :

„Varga mă așteaptă mereu..."

Merse liniștit mai departe. Calea cobora printr-o vale seacă, strîmbă.

„Numai de n-aș întîlni vreo patrulă", își zise Apostol, fără frică, parc-ar fi vorbit de altul.

Pe urmă, după cîțiva pași, își auzi cizmele bocănind pe cărarea bolovănoasă, și pintenii ca un țîrîit de greier. Și iar îi trecu prin minte că undeva trebuie să cotească în dreapta, spre regimentul de infanterie. Dar gîndul acesta i se clătină în minte numai o secundă, ca și cum n-ar fi găsit de ce să se agațe. Se pomeni zicîndu-și fericit :

„Mare noroc de n-am întîlnit pe nimeni... Cu adevărat că sînt născut într-o zodie bună !"

Îi venea să rîdă și s-o ia la fugă, să sosească mai degrabă. Drumul însă începuse iarăși să urce, mai greu. Apostol își șterse de două ori, în mers, sudoarea de pe obraji. În sfîrșit, sosi într-o poiană, unde cărarea se pierdea.

„Mi se pare că aici se împart căile", socoti Bologa, dibuind zadarnic să regăsească drumul.

Vîrfurile brazilor se conturau mai negru pe cerul mohorît, descriind cu o linie tremurată marginile poienii. Apostol porni spre punctul cel mai jos, unde trebuia să

înceapă altă vale. Și cum intră iar în pădure, simți într-adevăr o cărare umblată. Se opri, să se odihnească un minut și să-și mai șteargă nădușeala pe gît și pe față. Deodată își stăpîni respirația și ascultă. În spate, în poiană, auzi zgomot de pași. Se piti lîngă un trunchi gros. I se păru că pașii se apropie și desluși un glas înăbușit rostind vorbe străine. Văzu două umbre mișcînd la marginea pădurii... Se depărtau... Apostol mai așteptă un răstimp. Inima i se zbătea năprasnic. În creieri îi apăru iarăși harta cu pozițiile. Tranșeele infanteriilor sînt pe două creste, dar ale românilor sînt mai coborîte...

„Atunci poate că am trecut... am ieșit din liniile noastre ! se gîndi, uitînd oboseala, umplîndu-se de o bucurie lină. Slavă Domnului... De acuma primejdia cea mare s-a sfărîmat... Doamne, nu mă lăsa !"

Se închină, pătruns de un fior de mulțumire și recunoștință, iar buzele lui murmurau frînturi de rugăciuni fără cuvinte.

Plecă înainte pe cărare, cu inima ostenită de bucurie. Peste cîțiva pași se împiedică într-un trunchi putred, răsturnat parcă dinadins de-a curmeziș. Îl ocoli. La zece metri însă alt copac prăvălit închidea drumul. Apoi puțin încolo se izbi de niște sîrmă ghimpată, întinsă și împletită între tulpinele brazilor. Încercă să se strecoare prin gardul de sîrmă. Nu izbuti. Vrînd să ocolească, o luă în stînga. Făcu vreo treizeci de pași și găsi loc de trecere. Dincolo de sîrmă porni la dreapta și înainte, să se întoarcă la cărare. Nu mai dădu de ea. Merse totuși înainte și nimeri iar într-un gard de sîrmă.

„Se vede că-i un unghi mort și l-au închis cu mai multe rînduri de obstacole împotriva surprizelor !" își zise Apostol cu răbdare și încredere neclintită.

O apucă din nou spre stînga, pe coastă, de-a lungul gardului, socotind că trebuie să fie undeva un locșor de trecere. După vreo zece minute de suiș, se gîndi că

prea se depărtează de fundul văii și se întoarse înapoi, să mai caute și în cealaltă parte. Cobori pînă în vale și urcă pe altă coastă, mai piezișă. Pădurea părea mai deasă și mai tînără. Din cînd în cînd crengile joase se agățau de hainele lui Apostol ca niște mîini care ar vrea să-l oprească. Urcușul îl ostenea. Își ștergea mereu gîtul cu batista udă și sudorile îi picurau neîncetat din păr pe gît, fierbinți, și se prelingeau pe sub guler, pe spate...

În sfîrșit pădurea se rări și gardul de sîrmă dispăru tocmai la marginea unei rîpe care se ridica spre cer ca un zid. Bologa stătu acolo să răsufle o clipă și să se răcorească. La poalele rîpei găsi altă cărare. Ușurat și odihnit porni în vale și cobori poate cinci minute. Apoi cărarea ocoli o stîncă și se îngustă ca un coridor între pereții rîpei și tulpinele brazilor. De-abia acuma începea Bologa să simtă aievea oboseala. Îl dureau picioarele, și genunchii parcă-i erau străini. Se dezvățase de marșuri și azi a umblat atît de mult. Părul îi era ud și de sub casca înfierbîntată i se scurgeau pe tîmple șiroaie. Scoase casca din cap fiindcă îl strîngea de n-o mai putea răbda. O luă de curelușă, cu mîna stîngă, legănînd-o în ritmul pașilor. Deodată casca se lovi de ceva, cu zgomot metalic. Apostol se opri mirat. Pipăi. Un trunchi de brad, rășinos, încît își murdări degetele... Și iar sîrmă ghimpată... Trei rînduri, cu împletituri dese... Bologa se tulbură. A nemerit tocmai cărarea pe care umblă patrulele care cercetează valea dintre liniile vrăjmașe. Dacă s-ar întîlni pe aici cu vreo patrulă de recunoaștere... O clipă se gîndi să se întoarcă înapoi pînă unde se isprăvește gardul de sîrmă și acolo să coboare în vale, să-și piarză urmele. În pădure ar putea chiar aștepta să se facă ziuă... ferit și adăpostit... Totuși, își continuă drumul ca și cum gîndul de întoarcere ar fi privit pe altcineva, nu pe el.

Cărarea ocoli iar un picior de stîncă și Apostol Bologa se ciocni piept în piept, cu un om care, sărind brusc înapoi, strigă înfundat :

— Halt ! Wer da ?

Lui Apostol i se păru cunoscut glasul și răspunse :

— Offizier...

Urmă o tăcere scurtă, gîtuită. Ochii lui Bologa sfredeleau întunerecul cu priviri curioase. Apoi deodată, dintr-o lampă electrică de buzunar, țîșni o suliță de lumină albă și glasul de adineaori răsună iar, mai limpede, cu mirare și satisfacție :

— A, Bologa !...

Acum Apostol recunoscu glasul lui Varga și, sub casca ce licărea în reflexele razelor, îi zări și ochii rotunzi ca două mărgele de sticlă neagră. Și, în aceeași clipă, se cutremură ca un lunatec care s-ar fi deșteptat din somn pe marginea unei prăpăstii.

Locotenentul Varga șovăi cîteva secunde, mormăind. În dreapta lui, țeava revolverului tremura cu gura spre Bologa. Pe urmă strigă cu o voce ca o lamă de cuțit ce pătrunde în carne vie :

— I-ai armele, caporal !

Din spatele lui Varga ieși un soldat pirpiriu. Apostol murmură leneș :

— N-am arme...

Omul se opri la doi pași. Varga sîsîi nerăbdător, furios :

— Caporal, percheziție corporală !

Apostol nu mai zise nimic. Mîinile soldatului pipăiră buzunarele, repede, speriate.

— Trăiți, don locotenent, n-are...

— Patru oameni la escortă ! strigă iar Varga, sec, rece. Caporalul rămîne la urmă !

Apostol Bologa se lipi cu spatele de stîncă, să facă drum locotenentului. În trecere Varga se întoarse cu fața spre Apostol care-i simți respirația aspră, tăioasă, înțepătoare.

Apoi fîșia de lumină muri în potopul de întunerec...

CARTEA A PATRA

1.

Apostol Bologa mergea liniştit, parc-ar fi scăpat de toate grijile. Sudorile i se uscaseră pe faţă şi pe gît. Îi trecu prin minte c-ar putea răci şi îşi puse casca în cap potrivindu-şi bine cureluşa sub bărbie. Se gîndea la gardul de sîrmă ghimpată, îi era frică să nu se zgîrie, şi nu mişca de loc braţul drept. Privea numai înainte, cu capul sus, cu ochii mari sorbind numai întunerec. În spate auzea gîfăiri obosite şi uneori cîte-un clinchet de armă. În faţa lui păşea un soldat mărunt, iar peste casca soldatului zărea silueta lui Varga, mai neagră decît bezna. Mereu atingea cu botul cizmelor călcîiul soldatului şi mereu voia să-i ceară iertare, dar nu-şi putea descleşta fălcile să vorbească. Dealtfel nici o şoaptă nu mai şoptea nimeni ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat şi nici nu se va întîmpla. Numai cînd desluşea silueta locotenentului, în sufletul lui Apostol scotea capul veşnic acelaşi cuvînt, ca un cadavru la marginea apei :

„În sfîrşit... În sfîrşit..."

Simţea o uşurare ciudată, întocmai ca după o primejdie mare trecută cu bine. Drumul i se părea mai uşor înapoi, la deal, de cum fusese înainte, la vale. Numai

vremea nu se clintea din loc, parcă o mînă grea ar fi oprit minutarele ceasului ceresc.

Într-un tîrziu troznină cîteva împușcături, aproape, în față. Zgomotul se prelungi cu ecouri din ce în ce mai moi.

„Am ajuns !... Slavă Domnului !“ își zise Bologa, ca și cînd pocnetele de arme i-ar fi vestit o mare bucurie.

Dar bucuria i se înecă pe dată într-un noian de gînduri dezmorțite de ecourile împușcăturilor. Își dădu seama că a fost prins pe cînd voia să treacă dincolo și se spăimîntă. În aceeași vreme își imputa că a plecat fără măcar să chibzuiască ce face și chiar fără armă, încît acuma... Se simți deodată atît de ostenit, că gîndurile toate i se ostoiră într-o nesfîrșit de chinuitoare dorință de odihnă. Îi ardea cerul gurii de sete și iar asuda cumplit. Îi stătea pe limbă să întrebe dacă mai este mult. Îl rodea teama că nu va sosi niciodată și, chiar în aceeași clipă, că va sosi prea curînd.

„În sfîrșit... În sfîrșit !“ îi bîzîi iar prin creieri drept răspuns la toate gîndurile și simțămintele vălmășite.

Apoi convoiul se opri într-o poiană. Varga păstră doi soldați pentru escorta prizonierului, iar restul patrulei, cu caporalul, porunci să se înapoieze la sectorul escadronului.

Apostol, între cei doi soldați, porni după Varga, care acuma pășea mai repede și cu mai multă siguranță. În pădure drumul era larg, bun și cobora blînd. Peste cîteva minute cotiră după o coastă. Printre tulpinele rărite licăreau puncte sfioase de lumină gălbejită. Ici-colo, ca niște bivoli culcați, înnegreau colibe pe jumătate scufundate în pămînt și mascate cu gătejc și crengi. O santinelă cu arma întinsă ceru parola și Varga îi zvîrli din mers un cuvînt. Dintr-un adăpost, așezat chiar la marginea drumului, se auzea un adevărat concert de sforăituri. Pe urmă se abătură la dreapta și, în fața unei colibe, Varga mormăi : „Halt“. Bologa se opri cu soldații, iar locotenentul intră în postul de comandă al divizionului.

După cîteva clipe însă se reîntoarse, iar un glas dinlăuntru îl însoți limpede :

— Așa, Varga... îl predai regimentului, firește cu formele reglementare...

Mai merseră două minute și sosiră la postul de comandă al regimentului, un bordei mare, de bîrne groase, înconjurat de colibioare mai modeste. Varga coborî în coliba cea mare, unde zăbovi mai mult. Ieși întovărășit de un ofițer, zgribulit și somnoros, care bufnea supărat :

— Cel mai cuminte ar fi fost să-l ții la tine, la sector, pînă dimineața... Dacă o să mă sculați din somn pentru toate mărunțișurile...

— Dacă-ți iei tu răspunderea, eu n-am decît să-i dau drumul ! zise Varga nervos, mai ales pentru că aghiotantul vorbea de față cu Bologa. Eu mi-am făcut datoria...

— Datoria, datoria, murmură ursuz ofițerul. Ziua, noaptea, datoria...

La vreo treizeci de pași intrară cu toții într-un adăpost larg, luminat cu o lampă mare de petrol. În fața unui multiplu telefonic, moțăia un sergent cu receptorul în cap, ca un bandaj de urechi. Pe un pat de scînduri horcăiau alți trei subofițeri, toți cu burta în sus, cu gura căscată și lucitori de sudoare. În colț, pe o masă cu multe hîrțoage, domina un registru deschis. Telefonistul se trezi brusc și întoarse capul, uluit, spre intrare.

— Ia cheamă, băiete, pe ofițerul de serviciu al cartierului ! zise aghiotantul, plictisit, continuînd apoi, mai domol cu imputările către Varga, dar uitîndu-se numai la Bologa care, între cei doi soldați, stătea aiurit, cu obrajii albi și brăzdați de nădușeală, parc-ar fi plîns.

Pe cînd telefonistul răcnea în aparat, aghiotantul își curmă deodată imputările și, punînd mîna pe brațul lui Varga, murmură cu alt glas, aproape mirat :

— Se vede c-a umblat prin sîrme... Și-a sfîșiat hainele... Poate să fie zdrelit ?

Varga se uită repede la Bologa, încruntînd sprîncenele, și șopti cu o strîngere de umeri :

— Poate...

Atunci Apostol, ca și cum ar fi simțit privirile, ridică ochii spre dînșii. Varga întoarse capul și trecu lîngă telefonist.

— Sînt zdrobit de oboseală, bolborosi Apostol cu o voce uscată, străină, întîlnind privirea aghiotantului. Nu mă mai țin picioarele... Să stau jos colea puțin ?

— Da, da... de ce nu... poftim ! tresări aghiotantul, speriat parcă de glasul lui și adăogînd, mai sigur, către soldații de pază : Ia dați la o parte picioarele celea !

— Domnule locotenent... poftiți divizia... a sosit divizia ! strigă telefonistul, sculîndu-se și scoțînd receptorul din cap.

Apostol Bologa, istovit, se lăsă pe colțul patului. Sufletul îi era plin de recunoștință, în vreme ce buzele-i fripte bîlbîiau în neștire :

— Mulțumesc... foarte bine...

După ce se odihni o clipă, se simți mulțumit și se uită împrejur, întrebîndu-se nedumerit : „Ce caut eu aici ?" Văzu pe aghiotant în fața multiplului telefonic, și pe Varga, alături, îndoit de șale, plecat puțin înainte, trăgînd cu urechea. Apoi auzi strigătele aghiotantului și ascultă cu luare-aminte.

— O patrulă de ofițeri... comandată de ofițer, firește... a prins un locotenent de artilerie care încerca să dezerteze la inamic... Cum ? Cum îl cheamă ? Locotenent Varga, comandantul escadronului al treilea... A, pe prizonier ?... Cum îl cheamă pe prizonier, Varga ?

— Bologa Apostol, șopti Varga.

— Locotenent Bologa Apostol !... Bo-lo-ga... din artilerie... Nu știu... Da, da, firește... Acum ce să facem cu el, cu prizonierul, firește... Ce întrebare !... Bine, sigur că trebuie să vi-l trimitem, dar vreau să știu acuma ce facem acuma ?... Ce ? Să-l expediem chiar acuma ?... Noaptea ?...

A, da... așa da... Bine, bine, am înțeles... Va să zică, Varga să facă un raport despre împrejurările în care l-a prins și o schiță a locului... așa-i ?... Firește, adresat nouă, pe cale ierarhică, iar noi vă transmitem raportul cu adresa cuvenită... Foarte bine ! Cum ? Percheziție ?... Documente ?... Nu știu... Face Varga tot ce trebuie... Bine, bine... Noapte bună !...

Trecînd telefonistului receptorul, aghiotantul explică lui Varga :

— Ai auzit ?... Înadins am repetat, ca să auzi... Trebuie să-i faci și percheziție corporală, dacă n-are cumva documente sau arme sau cine știe ce... Așează-te deci colo, la masă, și fă-ți raportul !... Dar scurt, fără vorbărie !... Eu nu te mai aștept, fiindcă sînt mort... Telefonistul are să-mi dea raportul mîine dimineață, să-l atașez la adresă... Prizonierul rămîne aici subt paza oamenilor tăi și pe răspunderea ta...

— Eu, din moment ce am terminat raportul, nu-mi iau nici o răspundere, zise Varga dîrz. Cel mult pot să-ți las aici oamenii mei, dar numai pînă de dimineață și cu condiția să nu mi-i trimiți cine știe pe unde...

— Bine, fie a mea și răspunderea... Toți fugiți de răspundere, mormăi aghiotantul ; apoi, uitîndu-se la prizonier, urmă : Parcă-i mai arde lui acuma de fugă... Unde să mai fugă ?

Apostol zîmbi recunoscător și se gîndi să-i spună să fie liniștit și fără grije că de-acuma s-a sfîrșit... Dar aghiotantul își strînse gulerul mantiei la gît, zicînd iar plictisit :

— M-ai sculat din somn pentru... Om fără suflet !... Ei, noapte bună la toți !

Locotenentul Varga rămase încurcat un răstimp. Se gîndea c-ar trebui să pună cîteva întrebări prizonierului, să-i afle intențiile... Îi fulgeră chiar prin creieri că poate nici n-a vrut omul să dezerteze, ci s-a rătăcit, necunoscînd

terenul. Altfel, cum ar fi nemerit tocmai în sectorul lui, mai ales după ce l-a amenințat deunăzi ? Se duse la masă, își făcu loc, își pregăti cele de scris, mereu nehotărît. Apoi deodată se întoarse și zise către Bologa, nervos, aspru :

— Scoate absolut tot ce ai în buzunare !

Apostol cu rămășițele surîsului de adineaori pe față, se sculă și-și goli buzunarele. Un soldat îi luă mărunțișurile din mîini și le puse pe masă. Varga se uita pe supt sprîncene. Liniștea prizonierului îl supăra. Vru să ordone soldatului să controleze dacă... Pe urmă își mulcomi mînia printr-o înjurătură strivită în dinți, se așeză și cercetă pe rînd toate lucrușoarele. Cînd dădu peste harta cu pozițiile nu se mai putu stăpîni. Sări în picioare și, arătînd-o lui Bologa, strigă :

— Dar asta ?

În ochi îi fulgera dispreț și ură și triumf... Apoi scrise raportul și făcu schița, liniștit, cu conștiința împăcată, în vreme ce Apostol, pe colțul patului, își trudea zadarnic mintea să ghicească ce-o fi hîrtia pe care i-a arătat-o locotenentul...

După ce împachetă toate lucrurile prizonierului și le dete în grija telefonistului, Varga porunci soldaților să ia bine seama, să facă paza cu rîndul și să nu piarză vremea degeaba pe aici... Vorbind cu soldații, își încheie cu băgare de seamă nasturii hainei, își potrivi casca, își puse mănușile căptușite și, fără să vrea, se uita numai la Bologa. Se gîndea că trebuie să-i facă o imputare măcar sau să-i arunce un cuvînt de dispreț, care să-l umilească. Și-i zise deodată cu glas moale :

— Vezi, Bologa ?... Îți aduci aminte cînd te-am prevenit în tren și pe urmă și... Rău îmi pare că... Eu mi-am făcut datoria... numai datoria, precum trebuie să și-o facă orice om pe lume, oriunde și în orice împrejurare...

Întîlnindu-i privirea obosită și buimăcită, ultimele cuvinte i se încurcară într-un simțămînt de neliniște. Făcu un pas spre el, să-i întindă mîna. Își luă seama brusc și trecu fără să-l mai privească. Și, ieșind, tuși ca și cum ar fi vrut să-și curețe din inimă urmele înduioșării...

Apostol ședea pe colțul patului de scînduri ca o stană de piatră. La spatele lui, horcăiturile reîncepură ca niște ferăstraie ruginite. Un soldat se lăsă pe vine, în ungherul de lîngă ușă, cu arma în brațe și adormi numaidecît, pe cînd cellalt, cîrliga cînd un genunche, cînd pe cellalt, uitîndu-se numai în tavan la pironul de care atîrna lampa. Telefonistul întorcea capul deseori, curios, dorind amănunte și neîndrăznind să întrebe nimic.

Liniștea și lumina pătrundeau în sufletul lui Apostol ca într-o casă pustie. Osteneala îi omorîse toate gîndurile. Ridică mîna stîngă să-și scoată casca și auzi un tic-tac. Își văzu ceasornicul la braț și murmură cu bucurie :

— Uite că ceasornicul... Își aruncă ochii pe cadranul alb și continuă : E de-abia unu... De-abia... Va să zică au trecut șapte ore de cînd... Șapte... Șapte...

Uită cu totul ce-a vrut să zică. Brațul îi căzu pe genunchi, amorțit. Apoi pleoapele i se împreunară, și capul, cumplit de greu, i se prăbuși pe piept...

2.

La ora șase și jumătate, Apostol Bologa, escortat de patru soldați, sub conducerea unui sublocotenent, fu pornit la drum, spre cartierul diviziei.

— Dacă am găsi vreo căruță undeva, poate la artilerie, bine-ar fi, zise sublocotenentul, uitîndu-se înapoi, după ce ieșiră din zona regimentului. Baremi am merge mai repede și nici nu ne-am osteni !

Chiar în dreptul adăpostului lui Klapka întîlniră cîteva căruțe gata de plecare și sublocotenentul începu îndată să se tocmească cu un sergent și să-i arate pentru ce trebuie să-i cedeze o căruță pînă la Făget... Sergentul fusese

odinioară în bateria lui Bologa și, văzînd pe fostul său comandant între baionete, se zăpăci, nu înțelese de loc lămuririle sublocotenentului și bolborosi :

— Noi, mă rog cu supunere... ordinul, mă rog cu supunere...

Sublocotenentul se înfurie și îl luă la înjurături pentru că „nu se poate să fie un sergent așa de prost și să nu priceapă că..." Atunci se apropie căpitanul Klapka, în mînă cu o foaie de hîrtie. Cînd recunoscu pe Bologa, încremeni. Sublocotenentul se grăbi să-i spuie întîi cît de idiot e sergentul, iar apoi îi ceru o căruță, apucîndu-se să-i povestească pe larg tot ce știa despre cazul prizonierului. Klapka stătu cîteva clipe, ca și cum ar fi ascultat sporovăiala sublocotenentului, fără să înțeleagă o vorbă. Se uita însă la Apostol cu atîta groază, încît îi dîrdîiau și brațele și picioarele. Apoi curmînd cu un gest istorisirea tînărului ofițer, se repezi la Bologa și-i zise, schimonosit de frică :

— Va să zică totuși ai încercat ?... O, o, presimțirea mea !... Și azi-noapte te-am visat...

Apostol plecă ochii în pămînt și strînse din umeri. Căpitanul își frîngea mîinile, bîlbăind foarte repede cuvinte fără șir, pline de milă și de spaimă, așteptînd parcă mereu un răspuns. Deodată își aduse aminte că Bologa e arestat sub o învinuire crîncenă și că stînd de vorbă, riscă să fie și el amestecat, ca odinioară. Vru să se retragă, dar nu putea.

— Am să te apăr eu, Bologa ! murmură cu o mulțumire adîncă, în care i se topiră toate temerile. Vreau să te scap !... Auzi ?... Trebuie să scapi !

Bologa se cutremură și se uită la Klapka necrezător, cu o mirare ca și cînd l-ar fi văzut întîia oară în viață.

— Bine... bine... firește, șopti dînsul cu o voce ca un suspin prelungit.

— Nenorocitule... zise iar căpitanul, clătinînd din cap ; adăogă apoi îndată, mai apăsat : Curaj ! Curaj, Bologa !

Se depărtă brusc spre postul de comandă fără a mai întoarce capul...

Căruța se urni curînd și merse deocamdată la pas, căci drumul avea coborîșuri grele și multe cotituri. Sublocotenentul, foarte guraliv, căuta să stea de vorbă cu Bologa, „să ne mai treacă de urît și de necazuri". Îi spuse că el e sas, fecior de țăran, dintr-un sat de lîngă Brașov, jumătate români și jumătate sași. Ar avea ceva avere, dar tatăl său s-a însurat de trei ori, și cu fiecare nevastă a făcut cîte-un copil, așa că averea se va împărți în trei la moartea bătrînului. Cei doi frați vitregi, mai mari, au rămas la plug. Acuma, firește, sunt și ei în război și trăiesc amîndoi. Lui i-a plăcut cartea și e absolvent al Academiei Comerciale din Viena. Avusese asigurat un loc de contabil la o bancă din Sibiu. Nici n-a apucat să intre în slujbă, a venit războiul și i-a zdrobit cariera... Și baremi de s-ar putea „activa" în armată ! Nici cariera militară n-ar fi rea... Isprăvindu-și biografia, căută să afle cum și unde a fost prins Bologa și de ce a vrut să dezerteze. Fiindcă Bologa era scump la vorbă, sublocotenentul începu să-i înșire diferite „cazuri de dezertare" :

— Am avut chiar în regimentul nostru unul, nu de mult... acum vreo patru luni... Un stegar, polonez de origine... băiat bun... Cine știe ce i-a venit, destul că l-au prins, iar el a mărturisit cavalerește că „da, am vrut să dezertez..." Și totuși a fost numai împușcat !... Vezi ?... Căci dezertarea simplă se pedepsește cu moartea prin glonț, adică o moarte oarecum onorabilă... militară... În fond, între gloanțele plutonului de execuție și gloanțele dușmanului nu-i deosebire decît de calibru și de calitate, nu-i așa ?... A, firește, cînd dezertarea se complică cu trădarea sau cine știe cu ce crimă capitală, atunci intră în funcțiune ștreangul, fără doar și poate... În privința asta nici o Curte Marțială nu discută, nici nu poate discuta, pentru că și codul e categoric : ștreangul ! Cunosc dealtfel

un caz precis, de pe cînd eram la Divizia a unsprezecea, în Rusia, un caz tipic, aş putea zice...

Drumul se îndreptase şi vizitiul dădu bici cailor. Căruţa prinse să huruie şi să hurduce atît de tare, că sublocotenentul, în focul povestirii, îşi muşcă limba. Se roşi de durere şi înjură în gînd. Vru să continue, dar hurducăturile îi schilodiră cuvintele, silindu-l să tacă. În cele din urmă, temîndu-se să nu-şi fi sîngerat limba, începu să scuipe ascuţit spre gîrla din dreapta drumului, întocmai cum fac soldaţii cînd au răgaz să fumeze în tihnă.

Zgomotul roţilor şi hurducăturile dezţeleniră gîndurile lui Apostol.

„Azi la nouă era să osîndesc iarăşi... Acum alţii mă vor osîndi pe mine ! îşi zise dînsul, fără frică, ba chiar cu un fior de plăcere, urmînd numaidecît : Oare cine mă va înlocui azi ?“

Căută răspunsuri cîtva timp. În gînd îi bîjbîiau nume de ofiţeri, fiecare cu grade şi cu crîmpeie de amintiri, care de care mai neînsemnate. Apoi uită ce vrea cu ofiţerii şi-şi aduse aminte de Ilona şi de spînzuraţii de pe marginea şoselei, însă numai subt chipul unei păreri de rău ciudate :

„Acuma nici nu vom trece pe dinaintea casei lor şi pe Ilona nu voi mai vedea-o niciodată, dar trebuie să trecem negreşit printre spînzuraţii de care nu voi scăpa pînă-i lumea lume !“

Soarele frigea din spate. Munţii îşi tremurau pădurile în mîngîierile razelor. Lîngă şoseaua pietroasă, pîrîul alerga în vale cu clipiri argintii, ca un copil zburdalnic. Din căruţa hodorogită baionetele pe arme se înălţau spre cer, ameninţătoare.

Lîngă podul de peste gîrlă, cotind în şoseaua cea mare, Apostol întoarse ochii în dreapta, căutînd baremi casa Ilonei. Dar Lunca era ascunsă după coastă.

Apoi se apropiară de braniştea cu spînzuraţii. Apostol nu voia s-o mai vază, şi totuşi o văzu deîndată ce trecură

de cotitura a doua... Plecă fruntea în fundul căruţei, două scînduri printre care fugea şoseaua înapoi... Caii, obosiţi, cum dădură de umbră, îşi încetenîră trapul, pînă ce căzură la pas. Cînd zări sublocotenentul spînzuraţii, nu-şi mai putu stăpîni uimirea şi chiar o bucurie, parc-ar fi descoperit o mare noutate.

— Uite, uite ce interesant ! strigă privind cu atenţie cînd în dreapta, cînd în stînga. Lasă la pas, băiete, aşa, să vedem mai bine, că-i foarte interesant !... Noi, pe front, trăim ca subt pămînt... habar n-avem ce-i în lume... Toţi trebuie să fie spioni, desigur... A, fireşte, spioni şi trădători !... Uite... da... Cîţi sunt ?... Stai... trei... şapte... Bravo !... Generalul nostru arde, ehei, nu glumeşte !

Rîse zgomotos, larg, şi se întoarse spre Bologa, vrînd să-i spuie ceva, ca şi cînd ar fi uitat că-i arestat. Văzîndu-i însă capul plecat şi gîtul alb, lung şi subţire, îşi aduse aminte, îşi curmă brusc veselia şi, cuprins de ruşine, se răsti la vizitiu :

— Dă-i drumul, dobitocule ! Ce vrei, să ne apuce prînzul aici ?... Sau n-ai mai văzut oameni spînzuraţi ?... Dobitocule, dobitocule !...

Apostol, cu ochii în fundul căruţii, zări printre scînduri, pe şoseaua care fugea înapoi, un gătej strîmb, întocmai forma crengii de pe copacul cu spînzuratul singuratec, în stînga. Îl cutremură o spaimă ciudată şi, ca o rugăciune, începu să murmure din buze :

— Dumnezeu... Dumnezeu...

Repetînd acelaşi cuvînt cu nădejde fierbinte, i se coborî în suflet încrederea şi-şi zise, ridicînd capul spre albastrul însorit al văzduhului :

„De ce să mor ?... Nu vreau să mor ! Viaţa e doar... Viaţa !...“

Şi îndată simţi nevoia poruncitoare să vorbească, să se dezmorţească şi să arate că trăieşte. Se uită înviorat la sublocotenentul amuţit şi zise cu glas umed şi cu ochii zîmbitori, parcă ar fi spus o veste de necrezut :

— Frumoasă vreme, aşa-i ?... Lumea-i totdeauna frumoasă... toată lumea...

Sublocotenentul tăcea, zăpăcit. Apostol îl apucă de braţ şi urmă, grăbit, îngrijorat să nu uite ce vrea să zică :

— Vorbeai adineaori despre anume cazuri de dezertare... Ei, camarade, eşti încă tînăr şi... Ştii că eu azi la nouă trebuia să fiu la Curtea Marţială... ca judecător, fireşte... nu-i ridicol acuma ?... Am mai fost o dată în Curtea Marţială... cu un caz foarte interesant... Un sublocotenent ceh, unul Svoboda... N-ai priceput ?... Svoboda, ceh, spînzurat...

Căruţa hurduca atît de rău, că gîndurile lui Apostol se încurcară. Îşi dădea seama şi totuşi continua cu încăpăţînare să povestească sublocotenentului „cazul" şi să-i explice că intenţia lui... Hurducăturile se înteţeau şi Apostol era nenorocit că vor sosi în Făget înainte de a fi avut vreme să se lămurească deplin, să înţeleagă şi sublocotenentul cum stau lucrurile, ca şi cum ar fi fost în faţa unui judecător de care atîrna soarta lui.

3.

Cam în acelaşi loc unde aseară stătuse de vorbă cu pretorul şi cu primarul, Apostol Bologa, între patru soldaţi cu baioneta la armă, aştepta acuma întoarcerea sublocotenentului care intrase să anunţe sosirea prizonierului. În fundul ogrăzii aceleaşi două automobile şi parcul de motociclete, lîngă hambarul cu arestaţii, parcă aceeaşi sentinelă, în coridor şi înaintea uşii din stînga, aceeaşi îngrămădire de soldaţi... Şi pomii înfloriţi în spatele acaretelor şi fîntîna cu cumpănă în mijlocul curţii... Numai soarele lumina mai vesel, şi oamenii, din ogradă, din ferestre şi chiar din uliţă, se opriseră în loc, uitîndu-se la ofiţerul între baionete, cu hainele murdare şi rupte, cu faţa tăbăcită de osteneală şi de emoţii...

Apostol simţea toate privirile ca nişte săgeţi drept în inimă şi iar începu să bolborosească : „Dumnezeu... Dumnezeu..." ca o apărare împotriva ruşinii grele ce-i moleşea întreaga fiinţă. Avea privirile ţintite spre vîrfurile prunilor înfloriţi ce se înălţau deasupra coperişurilor din fundul ogrăzii şi astfel nu văzu pe groparul Vidor care, ieşind din casa primarului, se apropie cu capul gol, necrezînd ochilor, îngrozit.

— Ce s-a întîmplat, domnule locotenent ? bîlbîi groparul, la cîţiva paşi, cu glas plîngător. Noi am crezut aseară că te-ai dus acasă, pentru Ilona... şi iată că... Vai de mine, vai ce nenorocire !

— Da, pentru Ilona, rosti Bologa tresărind, întorcînd privirea spre Vidor cu o pîlpăire de bucurie.

În aceeaşi clipă însă îşi aminti că hîrtia pe care i-a arătat-o Varga, azi-noapte, era harta cu poziţiile şi se întrebă, în gînd, ce-a vrut să zică Varga cînd i-a arătat-o şi de ce i-a arătat tocmai harta cu poziţiile ?

— Înapoi ! Nu-i voie ! bufni un soldat, morocănos, către groparul care încerca să se mai apropie şi care se retrase îndată ca muşcat de şarpe.

Printre soldaţii grămădiţi la uşă, apăru sublocotenentul, făcînd semn escortei să înainteze cu prizonierul...

Într-o odaie plină cu mese de scris de toate felurile, pretorul aştepta nerăbdător. Fusese înştiinţat chiar în cursul nopţii şi pregătise tot pentru accelerarea lucrărilor. În sfîrşit, avea un „caz excepţional" ! Îşi freca mîinile şi umbla de ici-colo, lovindu-se de colţurile meselor. Pe faţă îi juca mulţumire şi emoţie. La o parte, lîngă un biurou, şedea plutonierul cu faţa cenuşie, frămîntînd între degete un toc cu peniţa nouă.

Cînd intră Bologa, pretorul se opri în dosul unei mese, ascultă grav raportul sublocotenentului, luă pachetul cu „obiectele" prizonierului şi iscăli ceremonios o dovadă de primire. De îndată ce pleca însă sublocotenentul, faţa pre-

torului își recăpătă expresia de satisfacție, încît Apostol zîmbi înseninat și cu o încredere frățească.

— Ei, domnule, zise pretorul cu un glas blajin, întocmai ca ieri cînd a sosit Bologa cu automobilul, să procedam repede și sistematic, să nu pierdem vremea ! Nu-i așa ?... Scrie, plutonier !... Dumneata, poftim, ia loc... colea, mai aproape !

În vreme ce pretorul dicta plutonierului introducerea obișnuită, Apostol Bologa se așeză pe un scaun, între cele două mese de scris, liniștit și stăpînit numai de un simțămînt supărător de rușine. Apoi pretorul citi raportul lui Varga de două ori, dînd din cap foarte mulțumit, desfăcu pachețelul și examină cu mare atenție fiecare lucrușor, zîmbind uneori ca omul care-și vede confirmate presupunerile, crescînd astfel în propria-i prețuire.

— Iar acuma te rog să răspunzi, scurt, milităreste, la întrebările ce ți le voi pune ! murmură pretorul, fără să-l privească și continuînd cercetarea „pieselor de convingere".

Apostol, cuprins deodată de o dorință violentă de a-și descărca inima, răspundea grăbit, de-abia stăpînindu-și limba, încercînd la fiecare întrebare să explice pretorului îndemnurile tainice, adînc sufletești. Pretorul însă îl întrerupea mereu cu întrebări noi, uimitoare, adăogînd că pe el îl interesează numai faptele precise, clare, nu explicațiile. Vorbind, Apostol se încălzi și i se aprinse fața, iar în ochi i se ivi o strălucire stranie. În cele din urmă întreruperile îl enervară, încît se sculă și zise cu glas ascuțit :

— Domnule căpitan, eu nu vreau să ascund nimic, nici o umbră, nici un amănunt care ar putea contribui la limpezirea... situației ! Dimpotrivă, vreau să-mi deschid inima ca în fața unui duhovnic, domnule căpitan, să se înțeleagă cum mi s-a zdruncinat echilibrul sufletesc...

— Nu uita că eu sînt numai judecătorul care dorește să afle adevărul și nicidecum duhovnic ! răspunse pretorul cu un surîs rece și puțin batjocoritor. Deocamdată

avem un punct cîștigat : încercarea de dezertare, mărturisită, nu-i așa ?

Bologa, mirat de surîsul lui, tăcu.

— Va să zică, mărturisită și recunoscută, urmă pretorul. Motivele ?... Hm... Sper că vom descoperi și motivele, încetul cu încetul... D-ta te rog să-mi dai lucruri concrete, nu... echilibre sufletești ! În orice caz, numirea în juriul unei Curți Marțiale, recunoaște și d-ta, nu poate fi un motiv de dezertare la inamic, nu-i așa ? Dacă conștiința d-tale nu găsea nici o vină acuzaților, rămînea liberă să facă opinie separată... A împărți dreptate sau a pedepsi pe cei vinovați nu-i o crimă, ci o datorie pentru orice om ! În privința aceasta d-ta, om cu studii înalte, care mîine-poimîine aveai să joci un rol de seamă în societate, tocmai d-ta trebuia să...

— Uneori e mai îngrozitor să judeci pe alții decît să fii judecat ! zise Apostol parcă i s-ar fi aprins lumină mare în suflet.

— Da, firește, cînd cineva... Despre aceasta mai tîrziu ! făcu pretorul, frecîndu-și iar mîinile. Apoi, luînd harta desfășurată și punîndu-i-o subt ochi, adăogă triumfător și mîndru : Dar aceasta cum se potrivește cu povestea echilibrului sufletesc ?... Ești bun să-mi explici ?

Apostol păli. Într-o secundă îi trecu prin creieri cum a mințit aseară că a uitat ceva și cum a luat harta numai ca să-și acopere minciuna față de Ilona... Și totuși, cînd a pus-o în buzunar, a simțit că trebuie s-o ia, negreșit îi trebuia.

— Asta e schița oficială, de la serviciul meu, îngînă dînsul, uitîndu-se pe hartă și căutînd, instinctiv, drumul pe unde a vrut să treacă dincolo și locul unde s-a întîlnit cu Varga.

— Știu... sunt și eu militar, zise pretorul cu dispreț. Dar cum a ajuns în buzunarul d-tale ? Și tocmai cînd încercai să dezertezi la inamic ?

— Fiindcă... fiindcă... bolborosi Apostol, încurcat, roşind brusc şi apoi oprindu-se ruşinat că iar era să mintă.

— Să-ţi spun eu cum, reluă pretorul, privindu-l lung, cercetător. Fiindcă n-ai vrut să mergi cu mîna goală! Nu-i aşa?

Bologa nu răspunse şi nici nu se uită în ochii pretorului care, după o mică pauză, continuă, îndoind harta şi aruncînd-o pe biurou.

— Şi acuma să-ţi explic tot eu şi motivele cele adevărate pe care d-ta cauţi să le acoperi cu basmele echilibrelor sufleteşti!

Mai dinainte de a sosi Apostol, pretorul descoperise „motivele cele adevărate" şi interogatoriul urmărea numai confirmarea descoperirii sale. Cei şapte spînzuraţi împreună cu cei doisprezece din hambar erau membrii unei vaste organizaţii de spioni şi trădători, cuibăriţi în inima diviziei din pricina indolenţei generalului care nu l-a ascultat pe dînsul. Fireşte că asemenea grupare criminală nu putea lucra atît de tainic fără o conducere deosebit de iscusită. Cei prinşi nu-şi mărturiseau nici în faţa ştreangului vinovăţia, o dovadă minunată de soliditatea organizaţiei. Ambiţia lui secretă a fost, de la început, să pună gheara pe şeful bandei. Aceasta poate că i-ar dobîndi şi o decoraţie, în afară de creşterea prestigiului înaintea tuturor. În sfîrşit, Bologa! Pretorul se mira numai cum de nu s-a gîndit la el mai demult şi nu l-a supravegheat. Bologa, român, pe frontul românesc... era la mintea omului!... Dacă n-ar fi venit întîmplarea în ajutorul justiţiei, criminalul şi-ar fi putut continua opera nesupărat de nimeni: ofiţer cu decoraţii, erou... cine să-l bănuiască? Numirea în juriul Curţii i-a încurcat toate iţele. Cum să condamne el, şeful bandei, tocmai pe complicii săi? Ar fi riscat ca vreunul din acuzaţi, văzîndu-l în juriu, să se revolte şi să-i rupă masca!... Decît să se expună unei eventualităţi atît de primejdioase, Bologa a ales calea cea mai bună, fuga la duşmanul pe care l-a slujit

cu credinţă şi unde îl aşteptau, desigur, recompense şi mai grase. De aceea a luat şi harta, în care a însemnat cu precizie nu numai poziţiile trupelor, ci şi locurile diverselor servicii ale diviziei, pînă şi casa aceasta, unde se află cancelaria pretorului, ca să-l bombardeze şi să-l omoare şi pe el într-o zi aviatorii duşmani...

Apostol Bologa ascultă întîi uluit construcţia pretorului, pe urmă zîmbi necrezător, ca şi cum ar fi auzit o aventură străină. Cînd înţelese însă că e serios şi că de „construcţia" aceasta depinde poate viaţa lui, i se păru că de un ceas îşi terfeleşte sufletul şi-l cuprinse o silă nespusă de toată lumea. De aci încolo nu-l mai interesa ce spune pretorul. Întoarse ochii spre fereastră şi văzu tocmai chioşcul pe care i-l arătase ieri primarul şi unde voia să-i dea locuinţă. „Acum nu va mai sta pustie casa de păpuşi", se gîndi el zărind în coridorul chioşcului un soldat înarmat, ajungînd cu capul pînă la streaşină...

Pretorul încercă să-l mai descoase, dar Bologa nu mai răspunse nimic.

— Bine, nu eşti obligat să răspunzi, zise pretorul, netulburat, clipind repede. Avem dovezi destule şi vom mai avea... Aşa!... Atunci, citeşte procesul-verbal şi iscăleşte, te rog!

Apostol nu se mişcă. Pretorul îl măsură un răstimp, puţin nervos, stăpînindu-se, şi pe urmă vorbi făcînd ochii mici:

— Fireşte, nu te pot sili să iscăleşti... Trebuie să ştii însă că aceasta nu va împiedeca mersul justiţiei!... Aşa!... Să nu crezi cumva că... Se întrerupse şi adăogă către plutonier: Vei duce pe acuzat la închisoare, fiindcă deocamdată am terminat... Sper că ai luat măsurile?... Apoi vei pleca îndată la Lunca, vei face o percheziţie foarte minuţioasă la locuinţa acuzatului şi-mi vei aduce toate bagajele şi mai ales hîrtiile!

Afară, în prag, soldaţii se dădură la o parte. Soarele de mai săruta obrajii prizonierului. În mijlocul ogrăzii,

generalul Karg discuta gesticulînd cu un colonel. Plutonierul salută foarte țeapăn. Apostol simți bine privirea generalului, furioasă și indignată, dar nici nu se sinchisi. Trecînd pe lîngă casa primarului, întîlni în ușă pe groparul Vidor și pe primăreasă, amîndoi cu ochii spre el, îngroziți și cu lacrimi de milă. Le răspunse cu un zîmbet plin de credință, parcă le-ar fi spus că toate acestea n-au nici o importanță.

Urcă treptele căsuței și văzu de-aproape soldatul încremenit în coridor : înalt, foarte slab și deșirat, cu fața suptă și galbenă, cu hainele largi și soioase, dîndu-și mare silință să pară marțial. Plutonierul deschise larg ușa, lăsînd pe Apostol să treacă înainte.

— Dacă doriți ceva, vă rog să mă chemați pe mine... Am să vă trimit îndată cafeaua sau, dacă doriți, ceai...

Așteptă două clipe și, neprimind răspuns, ieși trăgînd ușa. Învîrti cheia de două ori în broască, apoi puse și un lacăt mare, petrecut prin belciug. Urmară instrucțiile sentinelei, cu glas tare, inadins, să audă și prizonierul : să nu se miște din coridor, să privească din cînd în cînd pe fereastră, să-l strige dacă s-ar întîmpla ceva... Soldatul trebui să repete de trei ori instrucțiile. Pe urmă plutonierul coborî treptele de scînduri...

4.

Apostol Bologa rămase în mijlocul odăiței cu ochii la ferestruica de lîngă ușă. Tresări auzind cheia în broască și ascultă instrucțiile sentinelei, neclintit, parcă ar fi fost țintuit locului. Mai auzi pașii plutonierului, pe trepte, trei, apoi alții, de bocanci, în coridor și în sfîrșit, în geam, văzu un pătrat din pîntecele soldatului cu tunica verzuie, încrețită, cu cartușierele negre și cureaua armei strînsă de o mînă noduroasă, cu pielea crăpată și foarte murdară.

Se uită împrejur, cum face omul cînd intră întîia oară într-o casă nouă. Își plimbă ochii pe masa lipită de perete, pe patul așternut, în colț, pe scaunul de la picioare, fără spetează, pe lavoarul din cellalt colț... Își scoase casca, încet, fără zgomot, și o așeză cu băgare de seamă pe scaun. Își netezi părul pe tîmple, cu amîndouă palmele, de multe ori, parc-ar fi vrut să-și potolească o durere. Apoi merse pînă la ușă, patru pași, se întoarse lîngă masă. Peretele era văruit cam de mult și varul plesnise. Se rezimă cu mîinile de dunga mesei. Scîndurile nu se împreunau bine și crăpătura dintre ele era astupată, neagră, deși tabla trebuie să fi fost frecată de curînd cu leșie și nisip. Pe marginea dinspre perete, în litere săpate cu briceag, scria : „Aici am suferit... zile".

„Stegarul bosniac, se gîndi Apostol, amintindu-și vorbele primarului. Oare de ce nu spune cîte zile ?"

Simți atîta lene în creieri, că nu-și mai urmări gîndul. Își dădu seama de aceasta și făcu cîțiva pași, să-și vie în fire. Îi apăru în minte figura pretorului și se așeză pe pat, legănîndu-și picioarele din genunchi în jos. Acuma fereastra era o cruce de lemn într-un pătrat alb.

„Trebuie să fie peretele cancelariei pretorului, își zise dînsul și, închipuindu-și iar înfățișarea pretorului, continuă ritmic : Dobitoc... dobitoc... dobitoc..."

Apoi veniră amintiri rînduite frumos, una după alta, toate numai din clipa întîlnirii cu Varga încoace. Îi defilau prin suflet secundele, fiecare plină cu viață, ca niște bășici de sticlă, văzîndu-le conținutul. Treceau însă cu o iuțeală vertiginoasă, ca un film învîrtit nebunește, și totuși se deosebeau precis, amețitor de precis... Erau mii, poate milioane, și se scurgeau într-o singură clipire, și reveneau în momentul imediat următor, neîncetat, neobosite... Și el răscolea prin ele ca într-un joc bizar și, privindu-le, murmura :

„O secundă mai puternică decît o viață de om..."

Peste cîteva clipe i se păru că a greşit şi adăogă, clătinînd din cap :

„Viaţa omului nu e afară, ci înlăuntru, în suflet... Ce-i afară e indiferent... nu există... numai sufletul există... Cînd nu va fi sufletul meu, va înceta de a mai fi tot restul... restul..."

Prin geam văzu, în ogradă, doi soldaţi care treceau ţinîndu-se de mînă. Atunci îşi schimbă firul gîndului, urmînd :

„Şi totuşi restul hotărăşte soarta sufletului meu... Şi restul depinde de alt rest... Pretutindeni dependenţă... Un cerc de dependenţe în care fiecare verigă se mîndreşte cu independenţa cea mai perfectă !... Numai Dumnezeu..."

Cheia se învîrti de două ori în broască, uşa se deschise şi un soldat puse pe masă o tavă încărcată. Plutonierul, înainte de-a zăvorî, zise respectos :

— Aveţi şi cafea, şi ceai... la alegere...

Cu mîinile sprijinite pe marginea patului, cu picioarele atîrnînd nemişcate, Apostol se uita lung la tava de pe masă. Îşi aduse aminte că n-a mîncat de ieri de la prînz. Se sculă şi sorbi cu pofă ceaiul. Apoi se simţi copleşit de o apatie grea. Nu-i mai păsa că e închis într-o odăiţă, cu sentinela la uşă... Se întinse pe pat cu faţa-n sus şi închise ochii. Stătu aşa, fără gînduri, un răstimp care i se păru o veşnicie. Apoi aruncă o privire pe cadranul ceasului-brăţară.

„Unsprezece ! se gîndi cu decepţie. De-abia o oră a trecut de cînd sunt aici... Dacă va trece vremea tot aşa de încet, am să-mi pierd minţile !"

Sări jos şi începu să umble de ici-colo, încercînd să-şi lămurească deplin situaţia. În creieri i se frămîntau numai crîmpeie de gînduri, dar inima îi tremura de frică şi tulburare. Avea acuma intuiţia că îl aşteaptă ceva îngrozitor, ceva ce îi ameninţă însăşi temelia fiinţei... Se opri în dosul uşii, cu ochii în gol, şi deodată îi răsări creanga groasă din copacul spînzuratului singuratec, ca

un braţ care arată înainte, în viitor, o ţintă hotărîtă... Îi veni să ţipe, să se apere şi anevoie izbuti să pornească de colo pînă colo, din ce în ce mai grăbit, frămîntîndu-şi mîinile încrucişate la spate... Se silea să găsească o apărare împotriva pretorului şi o găsi în faptele din trecut.

„O rătăcire întîmplătoare nu cumpăneşte cît o faptă vitejească, murmură cu nouă încredere. Cine a fost în luptă ştie că orice viteaz are şi momente de şovăire. Dar o singură rătăcire nu poate şterge o viaţă întreagă de fapte, oricît ar umbla pretorul să mă ponegrească..."

Încetul cu încetul se potoli. Dragostea de viaţă îi născocea mereu argumente şi dovezi salvatoare. Pe urmă va începe o viaţă nouă din temelie, clădită pe realităţi, nu pe himere. Toată viaţa lui trecută a crescut dintr-o rădăcină bolnavă pe care trebuie să şi-o smulgă din suflet chiar de-acuma. Alt suflet îi trebuie, ferit de veşnicile ezitări şi chibzuiri, capabil de-a înfrunta lumea aşa cum este, iar nu cum o zugrăveşte o închipuire şubredă. Meditaţiile stîrnesc numai conflicte cu lumea.

„Atîrnă mult de cine va fi în juriu, îşi zise deodată, curmîndu-şi gîndurile. Precum şi de apărător !... Cine-o să mă apere ? A, da... Klapka... I-am spus pretorului... A fost prima întrebare şi primul răspuns..."

Klapka ?... Poate că ar fi fost mai folositor un militar viteaz, ale cărui cuvinte să zguduie şi să convingă sufletele militarilor din juriu... Klapka ?... Cine ştie dacă nu Klapka e pricina prăbuşirii ? ! El a venit cu pădurea spînzuraţilor şi i-a picurat în inimă îndoielile... Viaţa e un povîrniş cu un capăt în cer şi cu cellalt în neant. Omul trebuie să facă imense sforţări să stea în picioare, iar cînd a început prăvălirea, nimeni nu-i mai poate reda echilibrul.

„M-am amăgit cu vorbe, parcă viaţa s-ar călăuzi cu vorbe..."

Atunci îi apăru în suflet Ilona şi îndată simţi o căldură binefăcătoare, ca şi cum chipul ei i-ar fi umplut

inima de o iubire vie, ca o lumină uriașă, în care se cuprindeau toți oamenii și toată lumea. Fericit, cu privirile strălucitoare, șopti în neștire :

„Iubirea trăiește veșnic, fără început și fără sfîrșit... Prin iubire cunoști pe Dumnezeu și te înalți pînă la ceruri..."

Se scufundă cîteva clipe într-o liniște adîncă, peste care sufletul lui plutea lin și se legăna ca o frunză pe oglinda unei ape fără unde.

Apoi se scutură și porni iar, prin odăiță, ascultîndu-și pașii, care băteau pe podele cu lovituri regulate, ca limba unui ceasornic... Gînduri subțiri ca niște ace lungi îi înțepau creierii și-l usturau. Se opri. Înțepăturile se risipiră brusc, lăsînd în urmă un zumzet apăsător.

„Mi-am pierdut cumpătul, își zise dînsul cu amărăciune. Mintea, împreună cu legile și disciplina ei, se zdruncină ca o mașină între ale cărei roți ai zvîrlit un bolovan, de îndată ce e pusă în fața zidului ce desparte ființa de neființă... Mai bine să dorm și să treacă peste mine întîmplările în voia lor !"

Se trînti iar pe pat, căutînd să alunge gîndurile, care totuși veneau să-l chinuiască, întocmai ca niște vrăjmași fără îndurare. În răstimpuri îi soseau în ajutor zgomote de afară, schimbarea sentinelei, cîte un huruit de motor, cîte un strigăt mînios... Apoi prînzul... Și iar gîndurile...

Spre seară auzi pașii plutonierului : poate că-l cheamă pretorul... Se bucură. Baremi va mai scăpa de tirania gîndurilor. Plutonierul împinse ușa de perete și rămase în coridor. În prag însă, cu o tavă de lemn pe care aducea cina, se ivi Ilona... Apostol sări în picioare, fermecat, ca în fața unei năluciri ispititoare. Ilona se duse la masă, așeză vasele și tacîmurile, cu ochii numai la el. Pe obraji avea urme proaspete de lacrimi, iar în ochi și pe buze un zîmbet de îmbărbătare, umil, sfios, subt care încerca să-și

ascundă o groază cumplită... Goli tava și mai stătu o clipă, neclintită, murmurînd de cîteva ori, domol, ca un susur :

— Dumnezeu... n-ai grije. Dumnezeu...

Apoi ieși cu privirea în pămînt. Apostol o văzu coborînd cele trei trepte. Se frecă la ochi, buimăcit. Plutonierul intră și, aprinzînd lampa atîrnată de o grindă, zise încet, să nu-l audă sentinela :

— Atîta mi-a bătut capul primarul, și fetița atîta a plîns, că mi-am călcat pe inimă și i-am dat voie să vă servească... Fata s-a jurat că se omoară dacă n-o las... Oameni sîntem, domnule locotenent... Numai să luați seama, vă rog mult... De-ar afla domnul căpitan, pe cît e de înverșunat, ar fi vai și amar de mine...

Bologa stătea în același loc, înlemnit, cu fața aprinsă de o bucurie copleșitoare. Nu se mai simțea singur, și sufletul îi era înflăcărat de speranță. Șopti într-un extaz de rugăciune :

— Dumnezeu...

5.

A doua zi, dis-de-dimineață, veni Klapka, nervos, agitat. Plutonierul stătu afară, cu sentinela, lîngă ușa închisă, cu ceasornicul în mînă.

— N-avem decît cel mult o oră, începu Klapka repede, strîngîndu-i mîna puternic. Atîta mi-a îngăduit pretorul, și încă excepțional... Dar nici n-am nevoie de mai mult, fiindcă știu tot, tot... Sînt de-aseară aici și cunosc toate amănuntele, nu numai din dosarul alcătuit de bunul nostru magistrat... Cînd s-a aflat că eu sînt apărătorul, m-au înconjurat și groparul, și primarul, și fetița... logodnica ta... Biata fată !... Ce suflet !... Acuma nu mă mir cum ai putut să... Acuma înțeleg perfect... S-au sfătuit cu mine ce-ar putea face ei pentru salvarea ta. Groparul, inimos om, s-a oferit să spargă binișor peretele căsuței, în fund, să scapi prin fugă... Copilării de om bătrîn ! Nevasta pri-

marului s-a aruncat aseară la picioarele generalului, a plîns, s-a rugat să te ierte... Generalul se zice că o respectă mult, pentru că femeia îi găteşte nişte mese împărăteşti... A obţinut atîta, ca generalul să nu intervie împotriva ta, să lase Curtea să judece în deplină independenţă. Va să zică soarta şi viaţa ta se află în mîinile juriului ! Cu o apărare viguroasă şi isteaţă sper să evităm... Dar depoziţia ta e îngrozitoare şi revoltătoare ! Îţi bagi gîtul în ştreang, Bologa, de bunăvoie !... Noroc că ai avut prezenţa de spirit să nu iscăleşti... De aceea am cerut un supliment de instrucţie şi, după stăruinţi colosale, am izbutit. Acuma să mă ajuţi şi tu, înţelegi ? Întîi vei renega prima depoziţie, dar, ştii, foarte energic, pe urmă vei tăgădui categoric că ai vrut să dezertezi la inamic... Restul rămîne în sarcina mea... Am să găsesc eu explicaţii plauzibile în privinţa rătăcirii tale, noaptea, prin liniile de tranşee pe care nu le cunoşteai... Chiar harta, asupra căreia pretorul se străduieşte să-şi întemeieze acuzaţia de spionaj şi trădare, cred că am s-o spulber cumva din dezbateri... În sfîrşit, trebuie să avem speranţă, Bologa ! Trebuie !

Klapka, vorbind, îşi trăsese scaunul lîngă masă şi se aşezase. Apostol, calm, în picioare, cu spatele spre fereastră, privea inscripţia zgîriată la marginea scîndurii : „Aici am suferit..." Cînd căpitanul tăcu întrebător, Apostol zise rar, uitîndu-se drept în ochii lui :

— Cînd voi fi judecat ?

— Peste trei ore... da... la zece... negreşit, bîlbîi Klapka, surprins.

Bologa întoarse ochii iarăşi la inscripţie, o silabisi şi urmă domol :

— Atunci, ce nevoie de... ?

Nu sfîrşi, dar Klapka înţelese şi sări de pe scaun, înţepat, aproape furios, îl apucă de umăr şi-l scutură, sîsîind :

— Trezeşte-te, omule !... Eşti nebun ? Nu-ţi dai seama ce te aşteaptă ?

— Moartea, zise Apostol, privind iar în faţă, cu o umbră de surîs pe buze.

— Ştreangul, Bologa ! Auzi ?... Ştreangul ! şopti căpitanul, roşind şi uitîndu-se, fără să vrea, la gîtul lui strîns în gulerul înalt al tunicii. Numai un om nebun îşi vîră gîtul în laţ, cînd viaţa îi surîde şi-i făgăduieşte... Eşti dator să trăieşti ! continuă apoi, după o pauză, mai potolit, bătîndu-l pe umăr. Cînd ţi se îmbie o portiţă de scăpare aproape sigură, n-ai dreptul să te codeşti, nu ţi-e permis !... Am fost şi eu în situaţia ta, poate puţin mai uşoară... puţin... Vedeam spînzurătoarea în temniţă, da... şi ştiu că moartea, cînd o priveşti prea adînc şi îndelung, începe să te ademenească. Dar trebuie să te smulgi din ademenirea ei, Bologa, căci orice viaţă e mai bună ca moartea !... Ţi-am spus şi altă dată... Viaţa e reală, pe cînd dincolo de moarte...

— Cine ştie dacă dincolo de moarte nu e adevărata viaţă ? răspunse Apostol cu glas tărăgănat, leneş. Dacă ai fi venit ieri cu portiţa aceasta, poate că te-aş fi sărutat şi mi-ai fi luat o piatră de pe inimă... Căci ieri viaţa m-a torturat îngrozitor cu nişte cleşte de foc îngrozitoare ! Aseară însă am văzut pe Ilona şi... m-am regăsit, mi-am regăsit iubirea... Altfel cum aş fi îndurat o noapte întreagă aici, singur ? ?... Acuma mi-e sufletul liniştit... De ce să reîncep chinurile ?... Nu mai vreau nimic. Iubirea îmi ajunge, căci iubirea îmbrăţişează deopotrivă pe oameni şi pe Dumnezeu, viaţa şi moartea. Iubirea cea mare e aici, în odăiţa aceasta... O respir în fiecare clipă... E în mine şi în afară de mine, în tot cuprinsul infinitului... Cine n-o simte nu trăieşte aievea ; cine o simte trăieşte în eternitate... Cu iubirea în suflet poţi trece pragul morţii, căci ea stăpîneşte şi dincolo, pretutindeni, în toate lumile existente şi inexistente... Poate să mă mai ispitească viaţa, poate să mai sufăr, dar...

Klapka îl asculta nerăbdător, îngrijorat. Cuvintele lui i se păreau rodul fricei de moarte. În cele din urmă îl întrerupse :

— Dragul meu, nu-ți dai seama oare că aiurezi ?... Asemenea fantasmagorii poate să-și îngăduie omul cînd e acasă, la biurou, odihnit, sau în momente de entuziasm, într-o discuție, nu însă în fața morții !...

— O închipuire care împacă sufletul e tot ce poate dobîndi omul în viață ! murmură Apostol, cu o strălucire mare în ochi.

— Dar bine, omule, tu vei muri ca dezertor și spion, și trădător, în sfîrșit ca un criminal, iar nu ca apostol al iubirii ! se înfurie iarăși căpitanul, adăogind : Să știi că, de vei continua tot așa, o să te declar nebun în fața Curții și tot am să te scap !

— Criminal ? zise blînd Bologa. Orice mormînt e lăcaș de iubire, fiindcă...

— Destul, încetează, Bologa ! făcu Klapka, indignat. Nu mai vreau să-ți ascult baliverncle ! Am venit să te salvez, nu să ascult nerozii... Astea să le spui pe urmă, după ce va fi trecut primejdia !

— Crezi că o viață smulsă prin minciună ar mai avea vreun farmec sau vreun preț ? întrebă Apostol, cu altă voce.

— Minciuna care poate salva o viață de om e mai prețioasă decît toate adevărurile ! răspunse căpitanul cu hotărîre. Eu îmi voi face datoria pînă la capăt ! Am să te scap chiar împotriva voinței tale și sunt sigur că mai tîrziu o să-mi mulțumești !... Pentru tine am trecut peste suspiciunile care mă înconjoară... Nu-mi pasă !... Numai să nu-mi pui bețe-n roate ! Atîta te rog... Va veni pretorul... ajută-mă ! Te implor !... Rămîi cu bine și Dumnezeu să-ți lumineze gîndurile !...

Îi strînse amîndouă mîinile, privindu-l lung în ochi, cu îndemn și căldură, ca un părinte pe un copil nesocotit. De la ușă îi mai șopti :

— Voință, Bologa !

Plutonierul salută și, îndată ce coborî Klapka, se repezi în odăiță, se uită împrejur, cercetător, înfricoșat. Pretorul îi poruncise, de repetate ori, să fie cu ochii în patru ca nu cumva prizonierul să se sinucidă. Acuma tremura să nu fi lăsat căpitanul vreo armă. Deși nu mirosi nimic suspect, zise rugător și moale :

— Să nu mă nenorociți, domnule locotenent, din suflet vă rog !... Eu fac tot ce pot și chiar mai mult, dar să nu mă nenorociți...

Apostol pricepu și zîmbi. Răspunse prin o ridicare de umeri și se lungi pe pat, obosit. Se odihni vreo zece minute, apoi începu să măsoare cu pașii odăița în lung și-n lat... Așa îl găsi pretorul, care veni, cu o servietă umflată la subsuoară, ordonînd plutonierului să închidă ușa și să rămîie înlăuntru.

— Apărătorul d-tale, zise pretorul rece, grav, punînd servieta pe masă, ne-a comunicat că mai ai de făcut niște declarații de mare importanță, care ar putea să modifice radical convingerea mea chiar în privința calificării faptei d-tale. Deși nu-ți ascund că mă îndoiesc, totuși, cu permisiunea și din ordinul excelenței-sale, sunt gata să înregistrez orice ai mai avea de spus asupra...

— M-am răzgîndit... Nu am de adăogat nimic ! răspunse Apostol repede, ca și cum i-ar fi fost teamă să nu întîrzie !

Pretorul, care tocmai făcuse semn plutonierului să treacă la masă și să scrie, se întoarse brusc spre Bologa, întîi mirat, pe urmă cu o satisfacție triumfătoare :

— Eram sigur ! izbucni falnic. I-am și spus căpitanului Klapka... Parcă nu cunosc eu psihologia... vinovaților ?... Dealtfel, nici n-ar fi demn pentru un ofițer, chiar în cazul d-tale, să recurgă la minciuni. Omul, cînd a săvîrșit ceva, să aibă curajul răspunderii !

Apostol nu-și putu stăpîni un zîmbet auzind sfaturile pretorului și mai ales tonul marțial cu care i le spu-

nea. Pretorul însă, mulțumit cum era, nici nu se mai uită la el și dădu să plece. Își aduse aminte c-a lăsat servieta pe masă.

— A, da, să nu uităm, zise atunci, căutînd în servietă și scoțînd o scrisoare : Poftim ! s-a găsit de ieri la locuința d-tale... probabil că ieri a sosit... Nu ți-am putut-o da pînă ce n-am găsit cine să mi-o traducă, fiindcă e în românește...

După ce rămase singur, Apostol desfăcu scrisoarea de la maică-sa și o citi, încet, rar, să o priceapă mai bine sau să-și încerce inima. O citi a doua oară, și tot nu înțelese nimic. Cuvintele îi pătrundeau în creieri, fără sens, ca niște semne moarte. În vreme ce-i alunecau ochii peste rîndurile negre prin minte i se plimba un singur gînd, stăpînitor și tulburător :

„Acuma plutesc între viață și moarte, între cer și pămînt, ca omul care și-a tăiat craca de sub picioare și așteaptă să cadă fără să știe barem unde va cădea..."

6.

— Bologa, te implor, ajută-mă ! șopti Klapka, în cancelaria pretorului, transformată în sală de ședințe, înainte de-a începe dezbaterile.

Apostol avea ochii mai adînciți în cap și roșii, încercuiți cu dungi vinete, și obrajii de o paloare străvezie, în care se desemnau vinele albastre șterse. Pe vîrful limbii îi stăruia un gust sărat de lacrimi, iar în cerul gurii, o uscăciune necăcioasă, ca după un somn cu coșmare. În suflet însă îi sălășluia liniștea, ca o domniță cu mîinile moi și calde.

Se simțea foarte bine și se uita cu mare curiozitate împrejur, ca și cum niciodată n-ar mai fi umblat pe aici, deși odaia era ca și ieri, doar că birourile fuseseră adunate în fund spre a face loc mai larg înaintea unei singure mese lungi, învelită cu postav verde și împărțită în două, la mijloc, de o cruce albă de metal !... Apostol examina pe toți ofițerii care ședeau la masa lungă, țepeni, drepți, solemni și aproape speriați. Se bucură văzînd că președintele juriului e colonelul de odinioară, cu fața colțuroasă, din tren, pe care-l întîlnise în compartimentul generalului și care îi luase apărarea... Acuma părea mai palid, și în privire avea ceva... Pe ceilalți nu-i cunoștea nici barem din vedere, afară de locotenentul Gross, care ținea capul în jos, ca și cînd i-ar fi fost rușine. Apostol se uită mai îndelung spre dînsul, vrînd să-i întîlnească negreșit privirea, să-l întrebe cum se face că a primit să judece un camarad și să-i arate că, iată, el nu-i nici șarlatan, nici smintit, fiindcă mai bucuros a fugit decît să mai osîndească...

Cînd își auzi numele, rostit cu glas tare, tresări, mirat : de ce strigă tocmai numele lui ? Răspunse „prezent" și nu se dumeri nici cînd colonelul îi puse întrebări neobișnuite, ca unui străin. Totuși, fără a se gîndi la ce spune, răspundea corect, se uita în ochii colonelului, își dădea seama că în clipele acestea se cîntărește viața lui și auzea parcă un fîlfîit straniu de aripi care stîrnea un vînt rece în sală. Dar în inimă îi picurau de undeva, neîncetat, stropi de amărăciune, din care i se răspîndea în tot corpul o frică lentă, ca o caracatiță dezgustătoare. Încerca să se apere și nu putea și, din pricina aceasta, simțea că va trebui să izbucnească într-un hohot de plîns. I se părea că președintele vorbește atît de tărăgănat, că trece un secol pînă ce sfîrșește o întrebare la care el răspunde în trei cuvinte vertiginoase.

Apoi, lîngă mescioara pretorului, cineva începu să citească ceva, cîteva minute, cu glas ciudat, pronunțînd vorbele ciudate.

— Acum spune motivele și împrejurările dezertării ! zise deodată colonelul, țeapăn, mișcînd buzele ca un automat.

Bologa auzi întrebarea, strident, ca un cuțit ce cade pe o sticlă și o sparge. Și zgomotul acesta îi trezi toate gîndurile și simțirile, ascuțindu-i-le ca niște brice gata să-i ciopîrțească trupul și sufletul. Se uită spre fereastră și întîlni capul pretorului, mîndru și încrezut, parcă el ar fi dezlegat de mult toate tainele lumii. Îl supără atîta suficiență și întoarse ochii în cealaltă parte, unde era Klapka, apărătorul, care, vrînd să-l îmbărbăteze, îi făcu un semn atît de ciudat, că i se strîmbă fața, iar Apostol se cutremură și se simți îndată părăsit și singur ca într-o cîmpie mărginită, plină de mărăcini și buruieni otrăvitoare. Și totuși atunci i se stinseră toate îngrijorările și sufletul i se pătrunse de încredere mare.

— Dezertare ? șopti privind cu ochii strălucitori crucea albă dinaintea președintelui.

Apoi plecă fruntea și, în tăcerea amară ce se împînzi, întrebarea lui pluti cîteva momente, ca o mustrare blîndă. Și iarăși răsună glasul colonelului, tremurat, parcă o mînă nevăzută i-ar fi strîns beregata :

— Răspunde la întrebarea mea, locotenent Bologa...

Și, după o tăcere mai grea și amenințătoare, glasul urmă, tot șovăitor :

— Vina e covîrșitoare, desigur, dar Curtea va asculta cu luare-aminte apărarea d-tale... Prin urmare, vorbește...

O mișcare grăbită umplu o pauză scurtă. Pe urmă țîșni, ca un glonț, glasul pretorului, revoltat, rotunjind cuvinte care se înălțau pînă-n tavan, se izbeau de pereți și plezneau capetele tuturor ca niște palme umede. Pe urmă glasul lui Klapka, patetic, protestînd stăruitor... Și amîndouă se învîrteau ca două sulițe în inima lui Apostol care, nemaiputîndu-le răbda, murmură, fără să ridice capul :

— Mai repede, mai repede, pentru Dumnezeu...

Deși îi era gîtul uscat și în aer se încrucișau încă urmele glasurilor de adineaori, șoapta lui zbîrnăi prelung

în toate urechile și atrase asupra lui toate privirile, întrebătoare și nedumerite.

Urmară repede alte întrebări, din ce în ce mai aspre și mai poruncitoare, care i se înfigeau în inimă ca niște gheare ascuțite și-l strîngeau de gît să-l sugrume. Cînd simți că se înăbușe, tresări, îngrozit, galben la față. Gulerul tunicii i se păru un laț nesuferit. Cu o smucitură desperată își rupse gulerul și strigă răgușit :

— Omorîți-mă !... Omorîți-mă !...

Gestul și strigătul lui stîrniră uimire și indignare. Colonelul se sculă în picioare, cu ochi fulgerători, și bătu cu pumnul în masă, în vreme ce Apostol căzu grămadă pe scaun, respirînd greu, cu obrajii ca varul stins, cu privirile roșii agățate de crucea albă.

În sală se restabili curînd solemnitatea și toată lumea își reluă înfățișarea gravă dinainte. Incidentul fu dezbătut calm cîteva minute, apoi trecură mai departe, conform procedurii obișnuite, pe care au tulburat-o puțin zvîrcolirile unei vieți. Și Apostol stătu pe scaun liniștit și nemișcat. În urechi îi susureau cuvinte și fraze care nu-l interesau de loc, căci crucea de pe masă îi turna în suflet mîngîiere.

Apoi președintele rosti deodată, sever :

— Acuzatul mai are ceva de spus ?

Bologa auzi și înțelese întrebarea ; nu se clinti însă, ca și cum n-ar fi fost vorba de el.

— Dezbaterile fiind terminate, Curtea va intra în deliberare ! zise iar colonelul, supărat.

Pretorul făcu un semn și plutonierul se apropie de Apostol.

— S-a sfîrșit ? întrebă el, ridicîndu-se brusc de pe scaun, încît plutonierul se sperie. Da ?... S-a sfîrșit !...

Se înclină foarte adînc în fața juriului și ieși afară grăbit, sprinten...

7.

— Ei, domnule locotenent, s-a isprăvit şi asta !... De-acuma o să fiţi mai liniştit ! zise plutonierul, cu un zîmbet misterios, în odăiţă. Poftim prînzul... vă aşteaptă... s-o fi răcit...

Apostol se uita lung la el şi vru să întrebe ceva, dar plutonierul plecă înainte de a-şi fi hotărît el întrebarea în minte.

„Oare ce-a zis plutonierul ? se gîndi Bologa, singur. Poate că el ştie ceva... E vechi în serviciu şi a văzut multe cazuri..."

Cînd îşi dădu seama ce speranţe se împletesc în gîndul acesta, îl părăsi mormăind :

„Prostii... Uite ce prostii mă apucă..."

Îşi aruncă pe pat casca şi rîse scurt, sec, fals, frecîndu-şi coşul pieptului cu palmele, ca şi cînd ar fi încercat să-şi mulcomească bătăile inimii. Simţi în buzunarul tunicii fîşîit de hîrtie şi se opri voios :

— Acuma să vedem scrisoarea mamei, s-o înţelegem...

Doamna Bologa îi scria numai mărunţişuri de prin Parva, despre cunoscuţi şi necunoscuţi. Că Pălăgieşu se laudă că Apostol i-a cerut iertare, că Marta vine mereu pe la ea şi se consideră tot logodnica lui, că Domşa îi zice tot „cuscră", că a făcut multe bunătăţi de sărbătorile Paştilor şi că o să-i rămîie neatinse fiindcă e singură şi amărîtă, că l-a visat în noaptea de Vinerea Mare foarte urît şi a dat o slujbă chiar în ziua întîia de Paşti ca să-l ferească bunul Dumnezeu de primejdii...

„Biata mamă ! îşi zise Apostol cu un zîmbet umed. De-ar şti ea în ce primejdie mă zbat eu acuma !... cînd va afla vestea... Trebuie s-o afle de la mine... să afle baremi că tot ea mi-a alinat inima în ceasurile din urmă, ca şi în cele dintîi ale vieţii mele pămînteşti !"

Trase scaunul lîngă masă şi, gustînd din mîncările răcite ce-l aşteptau de mult, mai citi de cîteva ori scrisoarea

oprindu-se de fiecare dată la visul urît şi căutînd să ghicească ce anume o fi visat maică-sa.

Cînd veni plutonierul cu un soldat să ia vasele, Apostol ceru hîrtie şi cerneală. Peste cîteva minute hîrtia albă rîdea pe masă ca o pată de speranţă, dar el nu se mai grăbi să scrie. Alerga de ici-colo, cu mîinile la spate, cu gîndurile vălmăşag... De cîte ori zărea hîrtia, îi fulgera prin minte cum, totdeauna înaintea luptelor grele, cînd simţea în suflet frica morţii, a scris mamei sale scrisori lungi, luîndu-şi rămas bun... Le scria cu teamă şi îngrijorare, şi totuşi printre rîndurile întristate, scriind, citea numai speranţe bune. Dragostea de viaţă era atunci mai tare ca frica de moarte. Pe urmă, după ce trecea primejdia, recitea „testamentul" şi zîmbea fericit şi rupea în bucăţi foarte mici foaia cu gîndurile posomorîte. Cîte „testamente" de acestea a rupt ?... Pe cînd acuma trebuie să scrie un testament definitiv... Acuma, din moment în moment, poate să vie pretorul, să-i citească nişte paragrafe şi să-l anunţe că la ora cutare va muri negreşit, cu deplină siguranţă, fără pic de nădejde. Iar la ora hotărîtă, precis, nişte oameni vor sili sufletul său tînăr să se despartă de trup pentru totdeauna, la o oră precisă... Acuma cînd va sfîrşi scrisoarea, va şti că mîinile care au scris-o nu vor mai rupe-o şi nici ochii nu vor mai vedea-o, pentru că mîine pe vremea aceasta, corpul lui va fi îngropat în pămînt sau va atîrna undeva, iar mintea lui, care îşi dă seama de toate acestea, mîine nu va mai naşte nici un gînd, ci va fi o grămăjoară de creieri morţi, năpădiţi de sînge închegat...

Şi totuşi hîrtia rîdea pe masă, parcă ar mai fi fost vreo speranţă undeva... Apostol Bologa depăna amintiri de prin romane şi cronici, unde, în clipa supremă, soseşte în goana calului solul aducător de iertare şi de viaţă. Descoperirea îl bucură numai cîteva clipe, pe urmă se înfurie şi rosti răspicat :

— Voi muri negreşit peste... Peste cîte ore ?

Atunci îl îmbrățișă groaza, din ce în ce mai strîns și mai sălbatec, înghețîndu-i sîngele. Și în vreme ce groaza îl tortura, mintea lui căuta să o alunge cu „inexorabilitatea morții“, cu „dezgustul“ de viața aceasta pe care el însuși, conștiința lui împăcată, a azvîrlit-o, cu credința în viața de dincolo, unde sufletul mîntuit se va uni cu Dumnezeu... Dar toate închipuirile minții se prăbușeau pe rînd, ca niște castele de cărți de joc, numai groaza rămînea sfidătoare, stăpînitoare, șoptindu-i în suflet un singur cuvînt, în fața căruia se sfarmă tot : moartea... Îi venea să plîngă mereu și nu putea. Se uita la ceas : patru după-amiazi...

„Și încă nu mi-au comunicat sentința... De ce nu vine pretorul ?... Cel puțin să știu sigur... Adică de ce să știu ?“

Siguranța ar spori doar chinurile groazei. Mai bine așa. Orice întîrziere e un cîștig, chiar de suferință. Apoi întîrzierea poate avea și motive bune. Adică de ce n-ar fi înțeles Curtea că e nevinovat ? Ar fi fost poate mai bine să vorbească, să dovedească... Dar ce nevoie e de vorbe cînd trecutul lui vorbește singur, baremi prin cele patru medalii de vitejie ? În asemenea cazuri Curtea e datoare să trimită la plimbare pe pretorul dobitoc și să hotărască achitarea în unanimitate... Sau cel puțin cu majoritate de voturi. Colonelul i-a luat apărarea și în fața generalului, atunci... Gross nu poate să voteze pentru condamnare. Apoi de partea președintelui trebuie să mai fie cineva... Și uite majoritatea !... Uite și pricina întîrzierii !

Hîrtia, subt o călimară ruginită și murdară, rîdea întruna. Apostol, înviorat, se duse la masă, se așeză pe scaun, luă tocul și încercă penița. Îi tremurau degetele cumplit și nici un gînd nu i se arăta limpede.

„Mai tîrziu... mai e vreme !“ își zise după un răstimp, liniștit, pornind iar să umble de ici-colo.

Peste un sfert de ceas se opri brusc la picioarele patului, fără urme de sînge în obraz, cu privirea spre ușa în care cheia se învîrtea scîrțîind mai ascuțit ca totdeauna.

„Acuma vine siguranța !“ îi țîșni prin creieri ca un fior de foc, încît parcă simțea cum îi sfîrîie celulele cenușii.

Era plutonierul cu un soldat care aducea cina.

— Ați isprăvit de scris ? întrebă vrînd să strîngă masa, fără să se uite la Bologa.

— Nu, nu... nici n-am încep... zise Apostol deodată foarte agitat, adăogînd repede, cu niște ochi ieșiți din orbite : Așa-i de mare graba ?... S-a hotărît sentința, s-a...

— Sentința desigur că s-a hotărît de mult, răspunse plutonierul tărăgănat și parcă cu glas neobișnuit. Se așteaptă numai aprobarea de sus... de la Marele Cartier... Așa-i regulamentul pentru domnii ofițeri... Dar mult nu mai durează, nu, nu... Trebuie să pice răspunsul din minut în minut, căci în război și în cazuri d-astea merge repede... În război toate merg repede...

Apostol Bologa vedea că omul acesta îi cunoaște soarta, dorea să-l întrebe și nu cuteza. Soldatul se strecură afară, în vîrful picioarelor, ca dintr-o casă de mort. Plutonierul zise mai încet :

— Fetița plînge și se zbate, vai de sufletul ei... Dar nu mai pot, domnule locotenent, să mă iertați și să nu vă supărați !... Eu aș fi lăsat-o, ca și ieri... dar domnul căpitan tot prin ogradă se învîrtește și, dacă ne-ar prinde, Doamne ferește... Am să vă aprind lampa cînd o veni băiatul să ia farfuriile, că încă nu s-a întunecat de tot.

Glasul plutonierului rămase în sufletul lui Apostol și după ce se închise ușa, ca un izvor de speranțe luminoase. Îi bătea inima năvalnic, voioasă. Îi părea rău că n-a trimis o vorbă bună pentru Ilona, dar se mîngîia că poate în curînd îi va spune el însuși mai multe.

„Cine știe ? îngînă cu bucurie. Numai Dumnezeu știe ce poate aduce ceasul...“

Se uită încrezător pe fereastra cu cruce cafenie. Amurgul trăgea pe furiș obloanele întunerecului.

8.

După miezul nopții, Apostol Bologa, istovit, se întinse pe pat. O tăcere imensă îl împresura, parcă toată lumea ar fi încremenit într-un somn de mormînt. Lumina galbenă din tavan îi picura în ochi și îl ustura. Ațipi.

Deodată se trezi. Afară răsunau pași, pe trepte, în coridor. Sări în mijlocul odăiței și rămase pironit acolo, cu inima zgribulită, murmurînd din buzele-i albe :

— Doamne-Dumnezeule... Dumnezeule...

Ușa se deschise larg, cu zgomot mare, izbindu-se de perete. Din întunerec apăru pretorul cu o foaie de hîrtie în dreapta, în ținută de campanie, cu ochii stinși în obrajii bolbocați sub casca de fier. În dosul lui veni plutonierul, de asemenea cu cască, ținînd ceva pe brațul stîng și în mînă, cu privirea speriată, ca și cum ar fi fost sigur că pretorul are să-i facă vreo observație aspră. În întunerecul ușii, afară, se zvîrcoleau capete multe, sclipeau ochi înfrigurați, ca o vedenie dintr-o baladă sîngeroasă.

În mijloc, neclintit, cu părul lung, puțin vîlvoiat, Apostol cerceta din ochi, fără a-i învîrti în orbite, cu luciri repezi, fața pretorului, hîrtia din mîna lui, casca plutonierului. Și, în fiece clipă, milioane de gînduri îi răsăreau și mureau în creieri, parcă toți atomii materiei cenușii s-ar fi aprins și ar arde cu flăcări clocotitoare.

Pretorul se apropie de masa pe care hîrtia albă rîdea neatinsă, ridică sentința subt lumina lămpii și, fără introducere, începu să citească rar, cu voce clară, întorcînd ochii spre Bologa după unele cuvinte pe care le apăsa ca și cînd ar fi fost subliniate. Apostol asculta și se uita numai la buzele pretorului, roșii, late, uscate, netezite uneori cu vîrful limbii trandafirii. Înțelese deslușit „în numele împăratului“, „crimele săvîrșite, dar neizbutite, de trădare și dezertare la inamic“, „degradare și eliminare din gradele armatei“, „moarte prin ștreang...“

— Sentința va fi executată imediat ! sfîrși pretorul, îndoind hîrtia și aruncînd o privire furișă în fața lui Bologa.

— Imediat... imediat, repetă Apostol foarte domol, adăogînd în gînd : „Dar ora ?... De ce nu spune ora ?“

Atunci surprinse un gest al pretorului și văzu că plutonierul se apropie atît de umilit, că părea un necunoscut rătăcit aici cine știe cum.

— Conform sentinței... degradare... tunica militară... trebuie haină civilă, zise iar pretorul, începînd cu glas sever, zăpăcindu-se de ochii lui Bologa și isprăvind rugător.

Apostol nu pricepu, dar fără să priceapă, își descheie încet tunica, își scoase gulerul și-l puse pe masă, peste călimara ruginită, apoi lepădă haina, o împături cu mare băgare de seamă, o așeză pe pat și o netezi de două ori cu dosul palmei. Cămașa îi era umedă de sudori calde, ridicată și cocoloșită la spate, între bretelele vărgate. Își potrivi cămașa în spate și-și îndreptă bretelele, care-i alunecaseră puțin de pe umeri. Atunci, uitîndu-se întrebător în fața pretorului, văzu că ochii lui îi examinează cu spaimă gîtul alb, subțire, cu arterele umflate. Se întoarse spre plutonierul care-i întindea ceva și observă că și plutonierul se uită la gîtul lui. Se tulbură și se întrebă în gînd de ce se uită amîndoi la gîtul lui ?

— Și haina... și pălăria sunt din partea primarului, bîlbîi plutonierul înfricoșat, întinzîndu-i-le deodată, ca și cum n-ar mai fi îndrăznit să le ție.

Apostol Bologa luă haina pămîntie și o îmbrăcă repede, dîrdîind de frig, dar de pălărie nu se atinse. Plutonierul, grăbit să sfîrșească, o așeză binișor pe masă, deasupra gulerului, acoperind de tot hîrtia albă, lucitoare.

Urmă o tăcere în care tremurau numai privirile speriate. În sfîrșit, pretorul își drese puțin glasul și vorbi, încurcîndu-se îndată :

— Dacă ai vreo dorință... eu.. noi... conform legilor... orice dorință în clipa...

Apostol îl privi drept în ochi, lung, fascinator și apoi brusc se întoarse cu spatele, parcă și-ar fi adus aminte că pe pat e ceva... Pretorul avu o mișcare de curiozitate, să vază ce va face, dar își reveni în fire și ieși cu demnitate, urmat de plutonierul care trase încet ușa, fără să mai învîrtească cheia în broască.

Obișnuit cu zgomotul lacătului, Apostol se uită buimăcit, șoptind :

— Oare de ce n-au încuiat și n-au pus lacătul ?... Oare...

Din toate colțurile minții zeci de răspunsuri năvăliră în pripă cu vești încîntătoare. Poate că acuma, după ce s-a îmbrăcat în haina civilă, n-are decît să pună mîna pe clanță și să plece... departe... să trăiască... Poate că nici santinela nu mai e pe coridor... Poate că afară îl așteaptă Ilona și Klapka și preotul Boteanu.

Dar, în vreme ce-și depăna nădejdile strălucitoare, ușa se deschise iar, și în prag se arătă preotul Constantin Boteanu, înalt, slăbuț, cu patrafirul pe piept, cu o carte subsuoară, cu crucea în mînă. O clipă se uită blînd, nedumerit, apoi intră, închise ușa și merse drept la Apostol, murmurînd cu glas cîntat, pătrunzător :

— În numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, acum și pururea și-n vecii vecilor...

Apostol crezu o secundă că speranțele lui, printr-o minune cerească, au pornit să se împlinească. Zdrobit de povara suferințelor, se prăbuși în genunchi, sărută cu lăcomie crucea, își ascunse obrajii în cutele patrafirului și izbucni într-un hohot de plîns înăbușit. Pieptul i se umfla sub puterea loviturilor inimii rănite în care sîngele se zvîrcolea ca într-o temniță de plumb. Șiroaiele de lacrimi curgeau pe florile de aur ale patrafirului îmbibat cu miros de tămîie, ca un rîu desfundat de o furtună năprasnică. Printre gemetele lui sacadate, glasul preotului, moale și mîngîietor, i se strecura sfios în suflet, cu vorbe simple, nemeșteșugite, din care, încetul cu încetul, se

închegă acolo o liniște ca pînza de zăbranic, străvezie și totuși destul de deasă spre a cerne și a arunca la o parte toate ispitele și deșertăciunile lumești.

Cînd își veni în fire și ridică fruntea, Apostol avea fața albă ca hîrtia, și ochii mari, roșii, cu cearcăne negre, cu sclipiri potolite. Văzu o broboană de sudori pe tîmplele lui Boteanu care se așeză pe scăunel lîngă masă. Pierduse nădejdea în minunea de adineaori și, de frică să nu se ivească iarăși stafiile cu care s-a luptat atîtea ceasuri, se tîrî în genunchi la picioarele preotului.

— Am venit într-un suflet, vorbi Boteanu cu voce stinsă, ștergîndu-și fruntea cu o batistă mare, că în Lunca nu se știa ce s-a întîmplat cu tine... M-am pomenit spre seară cu fata lui Vidor, că mă cheamă degrabă să te binecuvintez... Of, inima omului !... Dar Ilona venise din capul ei la mine... Domnii de aici hotărîseră să-ți trimită un preot militar, dealtfel tot slujitorul Domnului... Ne-am rugat cu toții și am înduplecat pe domnul căpitan să fie milostiv...

— Părinte ! zise deodată Apostol, grăbit și îngrijorat. Am vrut să scriu mamei și uite, colo, hîrtia neîncepută... n-am fost în stare... din pricina... Vestește-o tu, Constantine, pe urmă, după ce voi fi... după ce... Spune-i tu cum am... Să aibă grije de logodnica mea... să aibă mare grijă... Căci ele, amîndouă mi-au sădit în inimă iubirea... și din iubirea lor mi-am întruchipat credința... și credința călăuzitoare... și... și...

Își ascunse fața în patrafir, în rămășițele mirosului de tămîie, murmurînd cuvinte fără șir. Preotul îi mîngîie părul umed, îngînînd :

— În mijlocul tuturor ispitelor vieții, ai rămas fiul părintelui tău, Apostole ! N-ai uitat învățăturile lui, ci le-ai purtat pururea în sîngele tău fierbinte... Ți-aduci aminte cum ne spunea, de cîte ori venea prin Năsăud, serios și impunător, parc-ar fi vorbit cu niște bărbați : „Niciodată să nu uitați că sînteți români !"... ? Vijeliile

vieții îndoaie sufletul omului, dar nu pot smulge dintr-însul rădăcinile cele nepieritoare !... Plăcut este Domnului-Dumnezeului nostru acela care se jertfește de bunăvoie pentru neamul părinților săi și pentru credința lor în vecii vecilor !

— Pentru neamul părinților, șopti Apostol, adîncindu-și obrajii în mirosul de tămîie, uitînd îndată cuvintele, ca și cum mintea lui n-ar mai fi fost în stare să păstreze nici un înțeles...

Într-un tîrziu ușa se deschise singură, se învîrti molcom în țîțîni și se propti de perete. În bezna pervazului stătea pretorul, ca o chemare mută. Popa Constantin se aplecă peste capul lui Apostol, blînd ca un părinte care deșteaptă din somn un copilaș iubit :

— Scoală, fiule, și fii tare în ceasul încercării din urmă precum a fost Domnul și Mîntuitorul nostru Isus Hristos...

Apostol Bologa se cutremură, dar se ridică îndată și se uită împrejur cu ochi întrebători. Descoperind în ușă figura pretorului, își aduse aminte și întinse brațul spre masă după pălăria moale, fără panglică și roasă pe margini. Atunci își văzu ceasornicul, retrase brusc mîna, desfăcu binișor curelușa și-l dădu preotului, fără să-și arunce ochii pe cadran, zicînd încet :

— Constantine, să nu mă uiți...

Popa strînse ceasornicul în palmă, sub crucea care tremura. Apostol luă pălăria, o mototoli între degete și privi nedumerit în ochii lui Boteanu și apoi spre pretorul din coridor.

— Bologa... a sosit ora... Curaj ! zise pretorul, dispărînd imediat.

Apostol se îndreptă spre ușă, trecu pragul și, în capul treptelor, se opri uluit. Ograda era plină de soldați cu făclii aprinse, cu căști lucitoare ca la o retragere cu torțe în ajunul unei sărbători mari. Flăcările sfîrîiau aspru, cu lumini roșcate, cu nourași de fum necăcios. Casa cu birourile diviziei își însemna contururile în coasta dealului din spate

peste care vîrfurile plopilor bătrîni se înălțau ca niște mîini negre imploratoare spre cerul vînăt, ciuruit de stele.

Priveliștea înfioră inima lui Apostol, iar în corp simți privirile tuturor oamenilor. Îl cuprinse frigul, tresări și, cu amîndouă mîinile, își îndesă pălăria în cap, trăgînd-o pe ochi, să nu mai vază nimic. Apoi, foarte agitat, își ridică gulerul hainei peste gîtul gol.

— Înainte ! răsună deodată peste sfîrîitul torțelor, glasul pretorului, undeva, departe.

Apostol vru să pornească, dar nu-și putea urni picioarele. Preotul era lîngă el. Se agăță de brațul lui, mulțumit c-a găsit sprijinul, și coborî treptele. Merse un răstimp. Împrejur auzea numai sfîrîit de făclii și zgomot de bocanci tîrîți anevoie. Apoi, din stînga, izbucni brusc un hohot de plîns, prelung, ascuțit, acoperind tot convoiul și umplînd văzduhul ca un cîntec de mort. Apostol își zise că e Ilona, strînse mai tare brațul preotului, dar nu întoarse capul, nici nu ridică ochii.

Ieșiră în șosea... Făcliile nu mai fîlfîiau așa de sfîrăitor, parcă li s-ar fi risipit lumina și le-ar fi rămas numai fumul. În spate însă gemea mereu plînsul, tot mai stins și mai depărtat. Apostol văzu că au apucat-o în dreapta, se minună și șopti preotului limpede și cu părere de rău :

— Unde mergem, părinte ?

În suflet îi încolți, lîngă părerea de rau, un firicel de nădejde, care-i spunea în taină : „Poate că totuși !..."

Curînd însă părăsiră șoseaua, trecură pe sub un viaduct cărămiziu, apoi peste un podeț de scînduri noi.

„Doamne, unde mergem ?" se întrebă Apostol acuma cu durere, mai ales că pe aici nu umblase niciodată.

Nu-și simțea de loc picioarele, se mira cum poate merge fără picioare și i se părea că plutește în aer, ca în vis. În aceeași vreme zise iarăși preotului, care-i ținea crucea în față :

— Iartă-mă, Constantine, că din pricina mea trebuie să te obosești atîta... atîta...

Drept răspuns, Boteanu murmură un crîmpei de rugăciune. Apostol nu înțelegea nimic, voia să-l întrebe ce zice, dar ținutul necunoscut îl necăjea atît de rău, că uită ce-a vrut și iar se gîndi, amărît : „Unde mergem ?"

O bucată de vreme urcară pe un drum tăiat într-o coastă de deal. Pîrîul de sub podețul de scînduri noi acum gîlgăia gălăgios, în dreapta, la picioarele coastei... Auzind cum gîfîie oamenii împrejurul lui, Apostol șopti la urechea preotului :

— Nici nu-mi simt picioarele... parc-aș pluti...

Boteanu rosti mai tare rugăciunea, înfricoșat de cuvintele lui Apostol care atîrna tot mai greu pe brațul lui amorțit...

Urcușul se isprăvi. Pîrîul iar murmura alături, somnoros. Lui Apostol i se părea că merge de o veșnicie pe o cărare fără sfîrșit și din nou îi răsări în creieri întrebarea : „Unde mergem ?" Atunci preotul parcă se poticni și îndată prinse a se ruga cu glas mai fierbinte, cu vorbe mai grăbite.

— Am sosit ? întrebă Bologa, neîndrăznind să ridice ochii.

— Fii tare, fiule, fii tare ! bolborosi popa Constantin, plîngător.

Apoi Apostol simți iarbă sub tălpi. Și deodată picioarele începură să-l doară, ca și cînd ar fi dus o povară peste puterile lui.

— Faceți loc !... Pe dincolo, părinte ! se auzi, foarte răgușit, glasul pretorului.

Atunci Bologa, nerecunoscînd glasul și vrînd să vază cine a strigat, ridică fruntea și dădu cu ochii, de-abia la vreo zece pași, de un stîlp alb și lucios, cu un braț cîrligat în vîrf. Ștreangul se legăna puțin și legănarea aceasta îi aduse aminte cum a încercat el odinioară, cu mîinile, rezistența funiei. În lucirea albă a lemnului se deslușea ceva straniu, încît Apostol lăsă repede capul în jos.

Cînd deschise iar ochii, se pomeni lîngă stîlp. Mîna dreaptă atinse întîmplător lemnul rece și umed ca pielea

de șarpe. Se scîrbi și începu să-și șteargă umezeala pe dunga pantalonului. În timpul acesta însă își plimba liniștit privirea peste mulțimea de fețe ciudate și necunoscute, parcă nici n-ar fi fost omenești, care se ascundeau sub căști lătărețe, în lumina făcliilor fumuroase. Mirosul de rășină arsă îi gîdila nările și fumul îl supăra fiindcă-i întuneca vederea. Plecă puțin capul și, aproape de picioare, văzu pămîntul deschis ca o rană urîtă, gălbuie. Groapa nu părea adîncă și lutul era azvîrlit numai în dreapta, alcătuind o movilă, pe care stătea pretorul, înălțîndu-se deasupra tuturor, ca și cum el ar fi trebuit să... În stînga, la marginea gropii, un cosciug de brad, gol, descoperit... Căpacul cu o cruce neagră la mijloc, zăcea alături de o cruce mare de lemn, pe care scria, cu slove strîmbe : Apostol Bologa... Numele i se părea străin și se întrebă aproape supărat : „Oare cine să fie Apostol Bologa ?"

— Gata ?... Gata ! strigă pretorul, pe movila de pămînt fluturînd o foaie de hîrtie.

Apostol ascultă numai începutul sentinței, pe urmă se uită la oamenii din preajma lui, gîndindu-se că generalul n-a venit și probabil că doarme... Lîngă movila pretorului zări un doctor cu ceasul în mînă : „Nu-i doctorul Meyer... nu, nu..." La picioarele groapei recunoscu apoi pe Klapka, cu ochii plînși, îngroziți, care-l obosiră, încît întoarse capul. La doi pași, în stînga, stătea un țăran sprijinit în hîrleț cu capul gol, cu părul asudat și lipit pe frunte, cu obrajii umezi de lacrimi. „Uite groparul... Vidor..." se gîndi dînsul cu bucurie și vru să-i facă un semn. Dar tocmai atunci pretorul sfîrși citirea cu glas ascuțit și strident ca un scîrțîit de ușă cu țîțîni ruginite, și Apostol își luă seama, întrebîndu-se speriat ce-o să fie acuma... Peste o clipă auzi, din spate, limpede, o voce șovăitoare :

— Trebuie... pe scaun...

Bologa pricepu că trebuie să se suie pe scaunul care

se afla lîngă genunchii lui şi nu-l observase pînă acum. Îi era teamă că iar nu va putea mişca picioarele... „Trebuie... trebuie să încerc", îi fulgeră prin creieri. Apoi deodată se simţi cuprins în braţe. Se îngrozi. Groparul îl sărută pe obraji, apăsat, cu buzele şi mustăţile umede.

— La o parte! răcni pretorul, spăimîntat, ridicînd braţele.

Apostol se urcă pe scaun şi se lovi cu capul de ştreangul ce atîrna de sus. Pălăria i se înfundase pe ochi. O scoase şi o aruncă în groapă. În aceeaşi clipă izbucni un plîns gros, desperat, nestăpînit. „Cine plînge?" se gîndi Bologa. Klapka se bătea cu pumnii în piept.

Atunci Apostol fu împresurat de un val de iubire izvorîtă parcă din rărunchii pămîntului. Ridică ochii spre cerul ţintuit cu puţine stele întîrziate. Crestele munţilor se desenau pe cer ca un ferăstrău uriaş cu dinţii tociţi. Drept în faţă lucea tainic luceafărul, vestind răsăritul soarelui. Apostol îşi potrivi singur ştreangul, cu ochii însetaţi de lumina răsăritului. Pămîntul i se smulse de sub picioare. Îşi simţi trupul atîrnînd ca o povară. Privirile însă îi zburau, nerăbdătoare, spre strălucirea cerească, în vreme ce în urechi i se stingea glasul preotului:

— Primeşte, Doamne, sufletul robului tău Apostol... Apostol... Apostol...

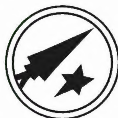
Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025